

«Nøkkelpraksis»

Østnorske jernaldernøkler
som symbol og teknologi

Heidi Lund Berg
Masteroppgave i arkeologi
Vår 2013

UiO • Institutt for arkeologi, konservering og historie
Det humanistiske fakultet

Forsideillustrasjon:

Collage av figurer etter bl. a. J. Petersen 1951, E. Roesdahl 1993 og O. Rygh 1885.

Forord

Min egen «oppdagelse» av jernaldernøkkelen var tilfeldig, et resultat av en samtale om kvinner og økonomi i vikingtiden som tok en uventet vending. Fascinert av denne litt snodige gjenstanden, begynte jeg å se nærmere på forskningen som var gjort på området. Det jeg fant var stort sett min egen forutinntatte holdning, nemlig at nøklene i jernalderen hovedsakelig var relatert til kvinner. I etterkant har jeg spurt meg selv om hvorfor jeg tenkte på nøkler når jeg snakket om jernalderkvinner. Hvordan hadde jeg fått denne forestillingen når jeg i utgangspunktet ikke hadde særlig kunnskap om verken fortidens nøkler eller kvinner? Det var en oppfatning jeg ikke visste at jeg hadde, og som i løpet av prosjektet har blitt snudd helt på hodet.

Først og fremst vil jeg rette en stor takk til mine to veiledere på prosjektet: Per Ditlef Fredriksen og Lotte Hedeager. Administrative årsaker gjorde at veilederansvaret byttet hender, men jeg fikk samtidig fordel av å kunne søke råd hos to svært dyktige fagfolk som begge bidro til at det hele kom trygt i havn. Takk for gode samtaler, faglig støtte og entusiasme som har gjort arbeidet både utfordrende og givende. Dere har fått meg til å innse at problemer blir mindre når man sier dem høyt.

Det er også en rekke andre som bør takkes for å ha gjort dette prosjektet mulig å gjennomføre. Hanne Lovise Aannestad, som hentet frem hundrevis av nøkler i Kulturhistorisk museums magasiner i høst og i vinter, og som gav meg litteraturtips, råd og en kopp kaffe på lange dager. Unn Pedersen, for bunken med artikler, gode diskusjoner og den smittende gleden over temaet som har gjort arbeidet ekstra morsomt. Svein Gullbekk, som uforvarende satte meg på sporet av nøklene og sådde spiren til prosjektets tematikk. Ansatte ved Dokumentasjonsseksjonen, Arkeologisk seksjon og Konserveringsseksjonen ved KHM fortjener også en hjertelig takk, for å ha latt meg invadere arkivene i et par uker, åpne utstillingsmontere og se på gjenstander som har vært til konservering. Takk også til Veien kulturminnepark og Norsk Folkemuseum som har vært behjelpelige i min jakt etter nøkler deponert fra KHM. Kristin Eriksen, medstudent og kollega, skal ha særlig takk for å ha gitt meg uvurderlig assistanse med ArcGIS – uten den hjelpen hadde analysen gått ut vinduet. En stor takk rettes også til IAKH som godkjente noen ekstra sider for at jeg kunne legge frem upublisert materiale og for økonomisk støtte til å delta på seminaret *Kvinner i vikingtid: meir enn berre husfruer?* i høst.

En utrolig flott gjeng medstudenter og gode venner har gjort tiden i Blindernveien 11 (og utenfor) til en fantastisk fin tid. Dere kan egentlig ikke takkes nok. Redaksjonen i *Nicolay*

Arkeologisk Tidsskrift fortjener en spesiell takk, det samme gjør mine arrangementskomitéfeller i konferansen *Viking Worlds*. Jeg er også evig takknemlig (og unnskyldende) overfor alle som har holdt ut med nøkkelpratet mitt og har fått tankene mine på andre ting når det har kokt i toppen. Irmelin Axelsen skal ha honnør for sin dedikasjon som korrekturleser og for gode referansediskusjoner. Hatten av til de som har delt mine frustrasjoner og gleder hver dag, spesielt Marie Amundsen, Julia Kotthaus og Hallvard Indgjerd – takk for portvin, vafler og iskrem.

Aller mest takk til familien min og Torkjell – for usvikelig tiltro og støtte i tiden som har gått. Det har vært mange baller å sjonglere til tider, takk for at dere har fanget de som jeg har mistet.

Innhold

Forord	iii
Figurliste	vii
Tabelliste	ix
1 Introduksjon	1
1.1 Problemstilling	2
1.2 Avgrensning	3
1.3 Struktur	4
2 Funksjon og teknologi	5
2.1 Lås og nøkkel – en introduksjon	5
2.2 Jernalderens låser	6
2.3 Nøkkelens materialer	12
3 Forskningshistorisk oversikt	15
3.1 1850–1975: Kronologi, typologi og stil	15
3.2 1975–2013: Tid for tolkning	17
3.3 Tolkningstendenser – inspirasjon fra skriftlige kilder	18
4 Kunnskapsproduksjon	25
4.1 En forskningsmessig «sannhet»?	25
4.2 Retrospeksjon	30
5 Handling og teknologi	31
5.1 <i>Habitus</i> , praksis og distinksjon	31
5.2 Teknologi og sosiale grenser	32
5.3 Sammendrag	33
6 Nøkkelens anatomi	35
6.1 Nøkkelens typeformer – en tentativ typologi	35
6.2 Regionale ulikheter?	47

6.3	Sammendrag	47
7	Materiale.....	49
7.1	Analysemateriale.....	49
7.2	Datering.....	52
7.3	Kildekritikk og representativitet.....	52
7.4	Sammendrag	55
8	Metodisk rammeverk	57
8.1	Dokumentasjon	57
8.2	Multivariat analyse	58
8.3	Kategorier.....	60
8.4	Sammendrag	62
9	Analyse.....	63
9.1	Trinn 1 – Nøkkeltyper i tid og rom	63
9.2	Trinn 2 – Nøkler i kontekst.....	73
9.3	Sammendrag	95
10	Jernalderens «nøkkelpraksis».....	97
10.1	Den arkeologiske versus den tekstlige nøkkelen.....	98
10.2	Den grensesettende nøkkelen	102
10.3	Den fortidige nøkkelen – noen tanker.....	107
10.4	På grensen	110
11	Avsluttende bemerkninger.....	111
	Litteratur	113
	Appendiks: Katalog.....	125

Figurliste

Alle fotografier og illustrasjoner er tatt eller laget av meg, med mindre annet er spesifisert.

Figur 1. Moderne nøkkel til sylindrelås, såkalt «pin tumbler lock» eller «Yale lock» (Illustrasjon: FPO).....	5
Figur 2. Eksempler på nøkkelhåndtak på jernaldernøkler (etter Petersen 1951).....	5
Figur 3. Utvalg av skjærformer hos jernaldernøkler (etter Petersen 1951 og Rygh 1885).....	6
Figur 4. Rekonstruksjonsforslag av kistelås fra VT (Berg et al. 1966:figur 14).	7
Figur 5. Forslag til lås for kroknøkkel med U-formet skjær (etter Ilkjær 1993a:figur 133).....	8
Figur 6. Kroknøkkel med draglåsprinsipp og fall-bommer som sperreanordning (Erixon 1946:figur 6).	8
Figur 7. Kroknøkkel til «dragkolv» i tre (Erixon 1946:figur 12)	8
Figur 8. Trelås med låsefjær, kroknøkkel og låseskilt (Erixon 1946:figur 11)	8
Figur 9. Vrilåsnøkkel og lås av skyvelåstypen (Almgren 1955:figur 80–81)	9
Figur 10. Vrilåsnøkkel med tapper og rekonstruksjon av lås med låsefjær. (Almgren 1955:figur 86–87).	9
Figur 11. Vrilåsnøkkel med tre tapper og lås med trefliket låsefjær (Almgren 1955:figur 88).....	10
Figur 12. Vrilåsnøkkel med to tapper og lås med stående låsefjær (Berg et al. 1966:figur 6).	10
Figur 13. Hengelås med vrilåsmekanisme fra Helgö (Tomtlund 1970:figur 1).	10
Figur 14. Hengelås og boltlåsnøkkel med to tenner fra Århus Søndervold (Crabb 1971).	11
Figur 15. Hengelås og boltlåsnøkkel med rundt, tverrgående skjær fra Århus Søndervold (Crabb 1971).....	11
Figur 16. Boksformet hengelås med nøkkel fra Helgö (Crabb 1971:187).	11
Figur 17. Rekonstruksjonstegning av låsemekanisme på eikeskrin fra Fyrkat, Danmark (Roesdahl 1977:Figur 131)	11
Figur 18. Nøkkel med håndtak i kobberlegering og skjær i jern (F62).	13
Figur 19. Nøkkel av legering med høyt tinninnhold eller som er tinnbelagt (F191).	13
Figur 20. Oversikt over nøkler av jern og kobberlegering i Øst-Norge.	13
Figur 21. Romerske ringnøkler samt romerske og greske nøkler (etter Eras 1957:figur 27 og 31).	15
Figur 22. Kroknøkler fra EJA. F.v: C4453, C5200 og KDVVVXXXVII (etter Rygh 1885:figur 161–163).....	37
Figur 23. C4461. Kroknøkkel med én tann og buet krok, med tversgående linjer på håndtaket.....	38
Figur 24. C5200. Kroknøkkel med én tann og vinkelrett krok.	38
Figur 25. C10712. Kroknøkkel med skrå krok og to tenner.	38
Figur 26. C15904. Kroknøkkel med vinkelrett krok og to tenner.	38
Figur 27. C23034m. Type 1C1 med en U-formet ombøyning på kroken.	39
Figur 28. C25396m. Type 1C1 hvor kroken er bøyd til siden.	39
Figur 29. C18673. Kroknøkkel med T-formet skjær.....	39
Figur 30. C10683. Kroknøkkel med U-formet skjær.	39
Figur 31. C9445. Tre kroknøkler fra FVT (Kristoffersen 2000:Pl 4).....	40
Figur 32. Nøkler i kobberlegering med tenner (Kristoffersen 2000:Pl. 29, 30, 33).	40
Figur 33. C27454xx og cccc. Vrilåsnøkler med ovale håndtak og rektangulære skjær.	41
Figur 34. C3915. Vrilåsnøkkel med rektangulært skjær og ovalt, konisk håndtak med dyreornamentikk (R455).	41
Figur 35. C3489. Vrilåsnøkkel med tunget skjær, tre tapper, ovalt håndtak med gjennombrutt ornamentikk.....	42

Figur 36. C16403. Vrilåsnøkkel med tunget skjær, tre tenner hvorav én peker fremover, rundt og udekorert håndtak.....	42
Figur 37. C10472. Vrilåsnøkkel med rikt dekorert håndtak og et uvanlig formet skjær.....	42
Figur 38. C3899. Vrilåsnøkkel i kobberlegering med rundt, udekorert håndtak og dekorative linjer på skjæret.	42
Figur 39. C3546. En særegen form for vrilåsnøkkel: Bredt skjær med tre hakk, kort skaft og oval øvre ende, og hull i slutten av pipen (R457).....	43
Figur 40. C25885. Vrilåsnøkkel med rektangulært skjær, spiss pipe, rett håndtak og en særegen spiral øverst (P267).....	43
Figur 41. C27944. Boltlåsnøkkel i kobberlegering med dekor.	44
Figur 42. C16137. Tverrgående skjær med hull i midten og fire utspring, hvorav to gjennomhullet.	44
Figur 43. C2253. Boltlåsnøkkel med todelt, symmetrisk formet skjær.....	45
Figur 44. C21440c. Boltlåsnøkkel med to-delt skjær med symmetriske hakk, lignende en tanngard.....	45
Figur 45. C13860b. Boltlåsnøkkel med todelt vinkelformet skjær, funnet med tilhørende skrinlås.	45
Figur 46. C21634e. Boltlåsnøkkel med rundt skjær og plastisk formede hull.	45
Figur 47. C21926e. Boltlåsnøkkel med to tenner og rett håndtak, funnet med sylindrisk hengelås.	46
Figur 48. C38683uI-III. En kroknøkkel og to boltlåsnøkler med to tenner og rett skaft.....	46
Figur 49. C19489a-b. Boltlåsnøkler med rundt skjær med hull i platen.	47
Figur 50. Kart over undersøkelsesområdet – de fem østnorske fylkene.	49
Figur 51. Oversikt over sikre og usikre nøkkelfunn ut fra fylke.	49
Figur 52. Nøkkelfunn fra EJA fordelt etter datering.	50
Figur 53. Nøkkelfunn fra YJA fordelt etter datering.....	50
Figur 54. Oversikt over nøkkelkontekster i EJA og YJA.....	51
Figur 55. Oversikt over nøkkelkontekster med usikre dateringer.	51
Figur 56. Variabler i multivariat analyse av østnorske jernaldernøkler.	58
Figur 57. Modell av multivariat analyse av nøkler (basert på Sullivan et al. 1981:Figur 1).	59
Figur 58. Oversikt over nøkkeltyper i EJA etter periode.	63
Figur 59. Distribusjon av nøkkeltyper i EJA.....	65
Figur 60. Oversikt over nøkkeltyper i YJA etter periode.....	66
Figur 61. Distribusjon av typeformer i MVT.....	67
Figur 62. Distribusjon av typeformer i VT.....	68
Figur 63. Distribusjon av typeformer av nøkler datert til VT/MA og YJA generelt.....	70
Figur 64. Oversikt over typeformer av nøkler med usikker datering.	71
Figur 65. Distribusjon av nøkkelfunn med usikkert og generelt daterte nøkler.	71
Figur 66. Distribusjon av graver med nøkler i EJA.	74
Figur 67. Oversikt over kjønnsfordelingen i nøkkelgravene fra EJA. Kun sikre graver er inkludert.....	75
Figur 68. Distribusjon av graver med nøkler i YJA.	78
Figur 69. Oversikt over kjønnsfordelingen i nøkkelgravene fra YJA. Kun sikre graver er inkludert.	81
Figur 70. Prosentvis oversikt over nøkler i kjønnsbestemte graver i YJA.	81
Figur 71. Oversikt over lås og skrin i kjønnsbestemte graver fra jernalder.	84
Figur 72. Distribusjon av nøkler fra boplasser i jernalder.....	86

Figur 73. Satelittbilde av området omkring Møsvatn (Google Earth).....	87
Figur 74. Satelittbilde av området omkring Åker, Hamar by (Google Earth).....	88
Figur 75. Satelittbilde av området omkring Ødegården (Google Earth).	89
Figur 76. Landskapsmodell av Kaupang. Handelsplassen (gult) og gravplassene (oransje) med vannstanden tilsvarende nivået i tidlig VT (Illustrasjon: Anne Engesveen, i Skre 2007:figur 1.3)	90
Figur 77. Bygningsplattformen på Huseby etter utgravning, sett mot sør (Foto: Dagfinn Skre, i Skre 2007:figur 11.15).	91
Figur 78. Distribusjon av deponeringer med nøkler fra YJA.	94

Tabelliste

Tabell 1. Typologi for det østnorske nøkkelmaterialet.	36
Tabell 2. Oversikt over nøkkeltyper i kjønnsbestemte graver i EJA.	76
Tabell 3. Oversikt over nøkkeltyper i kjønnsbestemte graver i YJA.	82

1 Introduksjon

En nøkkels primærfunksjon er å åpne eller lukke noe, men den kan samtidig også ha hatt andre funksjoner [...]. Nøkler blir ofte trukket inn i en diskusjon om kvinners rolle og status gjennom jernalderen, gjerne som et argument for at kvinner har hatt viktige roller i husholdet. Når dette tema berøres, blir det i liten grad tatt utgangspunkt i arkeologisk materiale (Aannestad 2004:69–70, m. ref.).

Det overordnede temaet for avhandlingen er nøkler i jernalderen og hvordan denne gjenstandskategorien fremstår i det arkeologiske materialet så vel som i forskningslitteraturen. Nøkkelen er et låseredskap, men i diskusjoner om nøkler er det som oftest ikke deres praktiske funksjoner som vektlegges, men mer symbolske aspekter – spesielt i relasjon til kvinner. Som Hanne Lovise Aannestad trekker frem i sitatet ovenfor, er slike forståelser i liten grad tuftet på arkeologisk materiale. I stedet har de skriftlige overleveringene fra middelalderen vært styrende for den akademiske forståelsen av denne gjenstanden, da spesielt eddadikt, lover og enkelte sagaer. Med utgangspunkt i de skriftlige kildenes innhold er nøkler ofte tolket som kvinnelige symboler, forbundet med posisjon og innflytelse, Frøya- og fruktbarhetskult og tidligkristen tro. Mest fremtredende av tolkningene er forestillingen om «husfruen med nøklene i beltet». Dette anser jeg som problematisk, ettersom det er klare indikasjoner i materialet som taler i mot flere av de veletablerte tolkningene av nøkkelen.

Mye av årsaken til at nøkkelen er tolket som kvinnelig, er trolig fordi nøkler er kjent fra kvinnegraver både i Skandinavia og på Kontinentet i jernalderen (jf. Arwill-Nordbladh 1990; Kristoffersen 2000; Steuer 1982). Nøkkelfunn i graver med kvinner eller gjenstander oppfattet som kvinnelige, er ofte brukt som argument for å presentere den gravlagte som «husfrue», dvs. en kvinne med en sterk sosial rolle, med makt og innflytelse i samfunnet. At kvinner har hatt slike posisjoner regner jeg som utvilsomt, men grunnlaget for å fremheve *nøkkelen* som tegn på denne kjønnsrollen er jeg mer kritisk til. Det som sjelden kommer frem i forskningslitteraturen er at det også forekommer nøkler i mannsgraver både i eldre og yngre jernalder (EJA og YJA) (se f.eks. Kristoffersen 2000; Reinsnos 2006). Dette er derimot lite diskutert og sjelden gitt plass i forståelsene av nøkler i jernalder. Nøkkelfunn fra boplasser, urbane kontekster og våpen- og redskapsfunn er heller ikke ukjent (se f.eks. Arwidsson og Berg 1983; Crabb 1971; Lund 2006; Tomtlund 1978; Ulfhielm 1989), men dette har på samme måte hatt liten innvirkning på de gjeldende tolkningsperspektivene.

Videre er det som oftest de velbevarte nøklene i kobberlegering med ornamentikk som presenteres i litteraturen, gjerne for å underbygge argumentet om nøkkelen som symbolsk og kvinnelig. Likevel inkluderer denne gjenstandskategorien en stor andel jernnøkler, samt en formmessig og teknologisk variasjon som sjelden poengteres. Sammen med den kontekstuelle

variasjonen, og den klare forbindelsen mellom menn og nøkler, er dette viktige elementer som virker forbigått i diskusjoner om nøkkelen som fenomen i jernalder.

Samlet sett er forskningen preget av at det er utført få større undersøkelser av nøkler og at de tolkningene som dominerer i all hovedsak er basert på skriftlig materiale fra middelalderen. Dette har ført til en tolkningsmessig skjevhet omkring nøkler, hvor en forestilling om nøkkelen som feminint maktsymbol, som juridisk og religiøst tegn tilhørende kvinnens sfære, har fått befeste seg. I løpet av de siste årene har enkelte reist kritiske røster mot denne forestillingen (se f.eks. Arwill-Nordbladh 1990; Pantmann 2006), men de taler imot en relativt veletablert forskningstradisjon.

Valget av nøkler som tema bunner i en generell fascinasjon og interesse for gjenstandskategorien, som fremstår som mer kompleks enn antatt, men også i en kritisk innstilling til det tolkningsmessige bildet som er tegnet av nøkkelen i mye av faglitteraturen. Jeg vil undersøke om det faktisk foreligger grunnlag for å forstå nøkkelen som en «kjønnet» gjenstand, og hvorvidt de ulike tolkningene som er fremsatt om nøkkelen kan anses som gyldige i møte med et nøkkelmateriale med kronologisk og romlig dybde.

Av særskilt interesse er å komme frem til tegn på faktisk bruk av nøkkelen gjennom jernalderen, uttrykt i utforming, praktisk og symbolsk benyttelse og nedleggelse av nøkler i ulike kontekster. Jeg håper å kunne avdekke mulige prosesser som ligger til grunn for det en kan kalle jernalderens «nøkkelpraksis». I forlengelse av dette er det interessant å se på hvilke måter analyseresultatene støtter eller skiller seg fra de generelle oppfatningene presentert i forskningslitteraturen, og i så fall hvilken betydning en skal tillegge en slik likhet eller ulikhet. Ut fra dette har jeg som forhåpning å oppnå større empirisk og tolkningsmessig klarhet omkring denne funnkategorien, både i forbindelse med diskusjoner direkte relatert til nøkler, men også omkring oppfatninger om samfunn i fortiden og arkeologisk fortolkningspraksis.

1.1 Problemstilling

Avhandlingens hovedproblemstilling er: *På hvilke måter har mennesker i jernalderen relatert seg til nøkler og til enkeltpersonene forbundet med dem?*

For å kunne besvare dette vil jeg ta utgangspunkt i fire sekundære forskningsspørsmål:

1. Hvordan har nøkkelen som gjenstand blitt utformet, benyttet og nedlagt i ulike kontekster gjennom eldre og yngre jernalder?
2. Forekommer det her brudd eller kontinuitet i tid og rom?

3. Er det en relasjon mellom nøkkeltypen og kjønn i gravkontekster?
4. I hvilken grad er det mulig å identifisere en form for nøkkelpraktis i jernalder?

1.2 Avgrensning

Den periodiske avgrensningen er delvis gitt av det arkeologiske materialet; nøkler er først kjent i norsk område fra romertid (RT) (Kristoffersen 2000:116). Fra dette tidspunktet og frem til overgangen til middelalder (MA) forekommer nøkler kontinuerlig i arkeologiske kontekster, spesielt som gravfunn. I denne sammenheng utgjør introduksjonen av kristendommen og slutten på førkristen gravskikk en naturlig avgrensning på undersøkelsen. Endringene i samfunnsstrukturen ved overgangen til MA innebærer også sannsynligheten for at nøklene ble brukt og tildelt mening ut fra andre forutsener enn i jernalder. Spesielt interessant for undersøkelsen er å sammenstille nøkkelfunn fra EJA og YJA, og ut fra dette diskutere hvorvidt nøkler, med deres varierte teknologier og kontekster, er uttrykk for samme «fenomen» eller praksis i de to periodene.

Geografisk er undersøkelsen avgrenset til Øst-Norge, mer spesifikt til fylkene Oppland, Hedmark, Buskerud, Telemark og Vestfold. Dette er gjort ut fra to hensyn. For det første, at det østlandske materialet i all hovedsak er uanalysert og ikke satt i en større sammenheng, dersom en ser bort fra Jan Petersens (1951) generelle gjennomgang av funnkategorien. Nøkkelmaterialet fra Sør- og Vestlandet er delvis dekket av Siv Kristoffersen (2000) og Ambjørg Reinsnos (2006), dog med ulike kronologiske og regionale utgangspunkt. For det andre, har Østlandet nøkkelfunn fra hele perioden som jeg ønsker å undersøke. Å inkludere funnene fra alle de østlandske fylkene var likevel en for stor oppgave for denne avhandlingen, så basert på en preliminær undersøkelse av funndistribusjonen, ble de fem fylkene med størst konsentrasjon av nøkkelfunn utvalgt til undersøkelsen.

Kontekstuelt har jeg valgt å inkludere alle de ulike formene for kontekster hvor nøkler opptrer: graver, bosetninger og depotnedleggelse, så vel som metalldetektor- og løsfunn. Dette er gjort ut fra et ønske om å få frem det fulle spekteret i nøklens forekomst i jernalder. Arkeologisk forskningslitteratur er tradisjonelt dominert av gravanalyser, av naturlige årsaker, ettersom gravfunn er den største og mest funnrrike kontekstkategorien. Dette gjelder også forskningen på nøkler, hvor de aller fleste nøkkelfunnene er gjort i gravkontekst. Ettersom bosetningsarkeologiske undersøkelser har økt de siste tiårene, har antallet nøkkelfunn fra boplasser og urbane kontekster økt, hvilket er viktig for å kunne si noe om denne funnkategorien utenfor begravelsessituasjonen. Deponeringer av våpen og redskaper er en liten og noe kompleks kontekstkategori å vurdere, men nøklene fra slike er inkludert så langt

det lar seg gjøre. Det er også et formål for avhandlingen å danne et bilde av nøklens formmessige utvikling og geografiske spredning, hvor også løsfunnene og metalldetektorfunnene har en rolle, til tross for manglende kontekst.

1.3 Struktur

Avhandlingens struktur er bygget opp slik at undersøkelsens ulike momenter følger en tilnærmet kronologisk logikk. Etterfølgende introduksjonen, som tar for seg prosjektets grunnlag, formål og rammeverk, vil jeg i kap. 2 gi en kort introduksjon til låsetekniske prinsipper, som er utgangspunktet for forståelsen av nøkkelen som redskap. I kap. 3. vil jeg videre diskutere hvordan nøkkelen har blitt behandlet som arkeologisk forskningsobjekt. Her vil jeg presentere en forskningshistorisk oversikt over de mest sentrale arbeidene som er gjort på nøkler, samt en tematisk gjennomgang av de tolkninger som dominerer i forskningslitteraturen. Videre vil jeg i kap. 4, med utgangspunkt i forskningshistorien, reflektere omkring kunnskapsproduksjon og etablering av forskningsmessige sannheter. Siden vil jeg sette frem det teoretiske rammeverket for avhandlingen (kap. 5) som er forankret i sosiologisk praksisteori og markering av sosiale grenser.

I kap. 6 går avhandlingen over på det empiriske materialet. Her presenteres det jeg velger å kalle «nøkkelens anatomi», en oversikt over de formmessige og låsetekniske aspektene ved jernaldernøkler, hvor jeg fremsetter en tentativ typologi for de østnorske nøklene. Denne inkluderer en generell gjennomgang av de ulike nøkkeltypene som forekommer i undersøkelsesområdet, som utgjør «point of departure» for den overordnede materialpresentasjonen i kap. 7. Videre følger en redegjørelse for de analytiske metodene for undersøkelsen (kap. 8), som involverer en multivariat analyse, hvor fire utvalgte variabler sammenstilles i en bredspektret undersøkelse av materialet. Formålet med en slik fremgangsmåte er å maksimere mulighetene for å se likheter og ulikheter mellom nøklene i seg selv og kontekstene de forekommer i, i tid og rom.

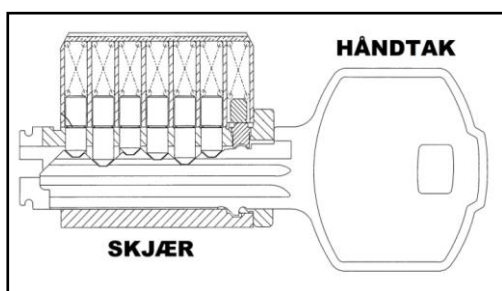
Selve analysen og en oppsummering av resultatene er presentert i kap. 9. I kap. 10 vil analyseresultatene diskuteres opp mot de tolkninger som er fremsatt om nøkkelen, med det formål å besvare den fremsatte problemstillingen. Kap. 11 vil reflektere over undersøkelsens konklusjoner og forsøke å sette disse inn i en større forskningsmessig sammenheng. Til slutt i avhandlingen er en katalog over nøkkelfunnene som er inkludert i undersøkelsen presentert i appendiks. Katalogen er satt opp ut fra fylke og museumsnummer (stigende nr.), hvor hvert funn er gitt et eget funnummer (f.eks. F1).

2 Funksjon og teknologi

2.1 Lås og nøkkel – en introduksjon

Avhandlingen involverer en kritisk revurdering av tolkningene som er forbundet med nøkkelen, men før jeg går inn på dette temaet, er det på sin plass å presentere gjenstanden som er i fokus – for hva utgjør egentlig en nøkkel? Jernalderens nøkler er svært ulike dagens nøkler, hvilket også har påvirket hvordan de har blitt behandlet arkeologisk. I det følgende vil jeg presentere nøkkelen tekniske egenskaper ut fra jernaldersk låseteknologi. Denne enkle oversikten er utgangspunkt for identifikaasjonen av nøklene slik de fremstår i det arkeologiske materialet og er grunnleggende for den videre diskusjonen av nøkler i norsk jernalder.

En jernaldernøkkel, uavhengig av type og form, har to essensielle deler som gjør den til et låsemekanisk redskap: *håndtak* og *skjær*. Disse elementene er også til stede hos de fleste moderne nøkler (figur 1), men her er formene og de låsetekniske prinsippene forskjellige fra de jernalderske (se f.eks. Eras 1957; Roper og Phillips 1991).

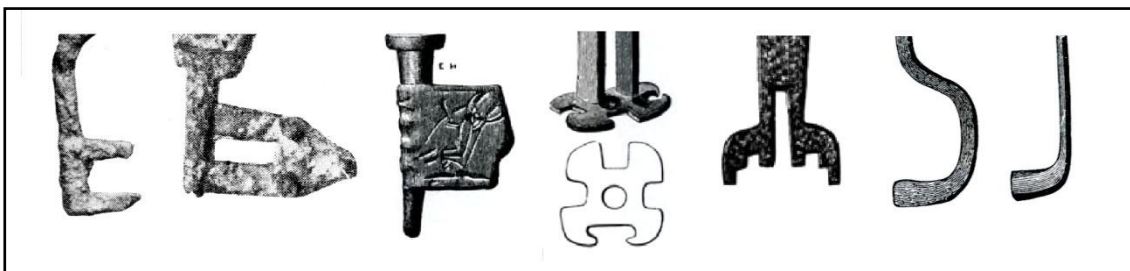
Figur 1. Moderne nøkkel til sylindrlås, såkalt «pin tumbler lock» eller «Yale lock» (Illustrasjon: FPO).

Håndtaket på jernaldernøkler er utformet på ulike måter og er som regel større enn hos moderne nøkler. Som oftest er det formet som en rett stang, spiss oval eller sirkel, og kan være både dekorert og udekorert (figur 2). Øverst på håndtaket er det ofte en løkke eller et hull, og i noen tilfeller er det bevart en ring i disse til oppheng.

Figur 2. Eksempler på nøkkelhåndtak på jernaldernøkler (etter Petersen 1951).

Skjæret er den delen av nøkkelen som plasseres i låsen og brukes til å åpne selve låsemekanismen. Selv om det er store likheter innenfor de ulike nøkkeltypene, er skjæret hovedsakelig unikt utformet – i prinsippet for å kunne åpne låsemekanismen som er tilpasset den individuelle nøkkelen. Flere nøkler kan likevel ha åpnet samme lås, ettersom skjærene kan være relativt like innenfor de respektive typeformene (figur 3). Formen på skjærene er trolig mer bestemt av teknologiske hensyn enn av stil, selv om stil nok også har gjort seg gjeldende i utformingen. Formen og størrelsen på skjæret varierer både mellom og innenfor de ulike typene av nøkler, men tar utgangspunkt i enkelte låsetekniske prinsipper, som jeg vil gi en kort introduksjon til her.

Figur 3. Utvalg av skjærformer hos jernaldernøkler (etter Petersen 1951 og Rygh 1885).

2.2 Jernalderens låser

De fysiske forskjellene mellom jernaldernøkklene er hovedsakelig forankret i låseteknologiske prinsipper. Når det gjelder dekor og formmessige nyanser er disse trekk som springer ut fra den låsetekniske grunnformen. Det utelukkes ikke at dekoren kan ha vært det primære ved enkelte nøklers funksjon og at det låsetekniske ikke nødvendigvis har vært viktigst for deres form og bruk i sosiale sammenhenger. Likevel er det teknologiske ikke mulig å skille fra nøkkelens sosiale funksjon, uansett hvilken sammenheng, ettersom nøkkelen i utgangspunktet er en teknisk forankret gjenstand.

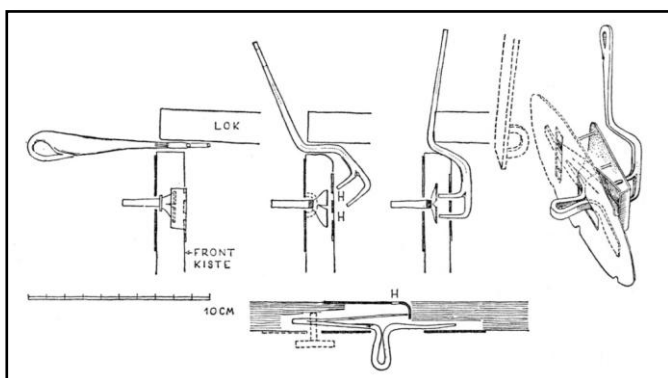
Låseteknologi er svært viktig for forståelsen av nøkkelen i jernalderen. Det er utenfor denne avhandlingens tidsrammer og tematiske fokus å foreta en nærmere undersøkelse av forholdet mellom nøkler og låser, men jeg vil understreke at en slik undersøkelse vil være en ideell videreføring av analyseresultatene som en fremkommet ved denne undersøkelsen. Likevel vil jeg her fremsette en generell oversikt over jernalderens låseteknologi, som utgangspunkt for en typologisk oversikt over de østnorske nøklene i [kap. 6](#), samt analysen og diskusjonen av disse ([kap. 9](#) og [10](#)).

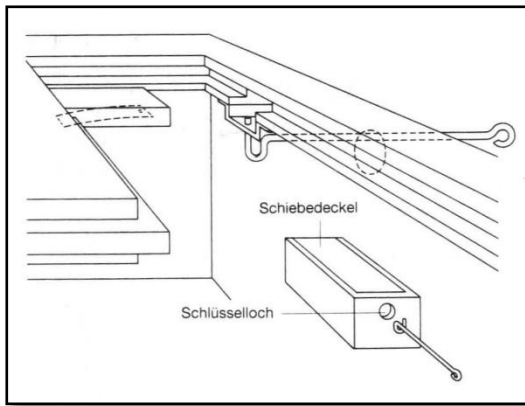
En lås er en sperreanordning som har som hensikt å feste (eller løsne) to deler fra hverandre, for eksempel dør og dørkarm eller lokk og skrin. Låser kan deles i to grupper: de som kan åpnes med hånden og de som krever en nøkkel (Erixon 1946:58). Hos de som trenger nøkkel er det forenende prinsippet at nøkkelen brukes til å fristille sperreanordningen i låsen, slik at rigelen eller slåen kan beveges til åpen posisjon. Mennesker har konstruert slike mekanismer på mange måter, ut fra noen generelle trekk. For det første, er låsen i all hovedsak montert på innsiden av det som skal låses, slik at nøkkelen må føres inn fra utsiden for å komme til låsen. Dette gjelder stort sett alle typer låser, med unntak av de som hører til hengelåser, som henger på utsiden. For det andre, er låsene konstruert slik at nøkkelen benyttes til å klemme sammen, løfte og/eller skyve deler av mekanismen for å kunne åpne den. Dette er gjort på ulike måter og nøkkelformene virker nært knyttet opp mot de ulike løsningene. Den følgende gjennomgangen tar for seg noen av de låsemetodene som er kjent fra skandinavisk jernalder eller kan tenkes å ha eksistert i denne perioden, ut fra de kjente nøkkeltypene: kroknøkler, vrilåsnøkler og boltlåsnøkler (se [kap. 6](#)).

2.2.1 Låser til kroknøkler

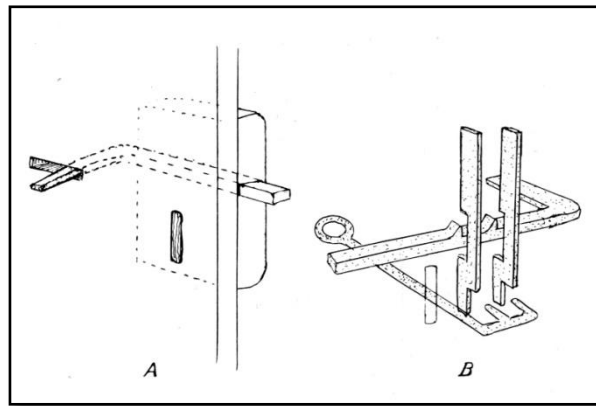
Kroknøkler er kjent fra RT til vikingtid (VT) og opp til historisk tid, og er slik sett nøkkeltypen med lengst kontinuitet. Typen er svært mangfoldig formmessig og har operert en rekke beslektede låsemekanismer. Felles for låsene som kroknøkler benyttes i er at «kroken», dvs. bøyningen i nøkkelens skaft, er tilpasset hvordan låsen er plassert og hvordan mekanismen kan åpnes. Nøkkelen føres gjennom et hull utenfra, hvor kroken på nøkkelen tillater at skjæret kommer til låsen. Lengden på kroken og graden av bøyning gjør at nøkkelen kan plasseres korrekt. Videre er låsen utstyrt med hull tilsvarende «tennene» på nøkkelen, hvorpå kun nøkkelen som har tenner som passer i hullene kan åpne mekanismen. Dette kan gjøres ved å trykke inn låsefjæren, løfte sperreanordningen som holder rigelen på plass eller fristille låsefjæren og samtidig bruke nøkkelen til å dra rigelen/slåen til siden (figurer 4–8).

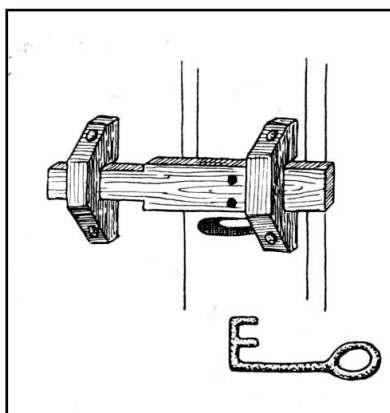
Figur 4. Rekonstruksjonsforslag av kistelås fra VT (Berg et al. 1966:figur 14).

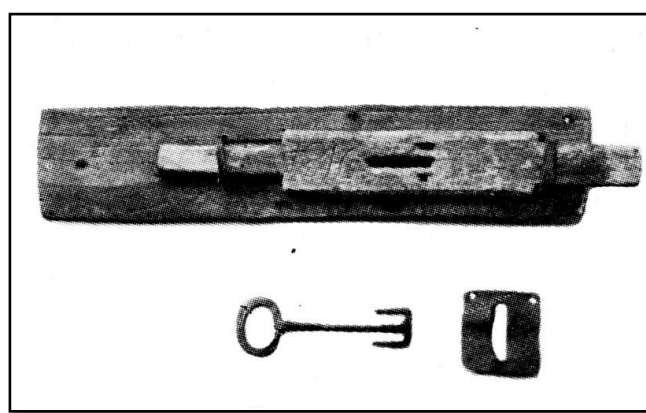
Figur 5. Forslag til lås for kroknøkkel med U-formet skjær (etter Ilkjær 1993a:figur 133).

Figur 6. Kroknøkkel med draglåsprinsipp og fallbommer som sperreanordning (Erixon 1946:figur 6).

Figur 7. Kroknøkkel til «dragkolv» i tre (Erixon 1946:figur 12)

Figur 8. Trelås med låsefjær, kroknøkkel og låseskilt (Erixon 1946:figur 11)

Det første prinsippet, vist på figur 4, er trolig vanligst for kroknøkler med skråbøyd krok og én eller flere tenner, men jeg er kritisk til rekonstruksjonens forslag om at nøkkelen førtes mellom lokket og fronten på kisten. Mer sannsynlig var et hull laget for å gi nøkkelen tilgang til låsen. Nøkkelen på figur 5 er ikke direkte kategorisert som kroknøkkel, men jeg velger å klassifisere den som dette, ut fra dens mulige funksjon ifølge rekonstruksjonen.

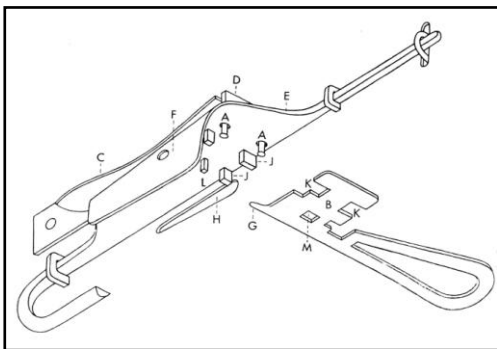
Kroknøkler med vinkelrett krok kan ha blitt benyttet som vist ved figur 6, men slike kan også ha fungert i låser med låsefjær som på figur 4, eller på dørlås av typen som figur 7. Låsetypen på figur 7 skal være kjent fra Gotland i jernalderen, angivelig også i Birka, Vendel og Valsgårde (Erixon 1946:61). Eksempelet på figur 8 er fra tidlig 1800-tall, men nøkkeltypen har paralleller hos YJA-nøkler. Den skiller seg formmessig fra de øvrige, men låseteknikk kan de være beslektede gjennom lange røtter.

2.2.2 Låser til vrilåsnøkler

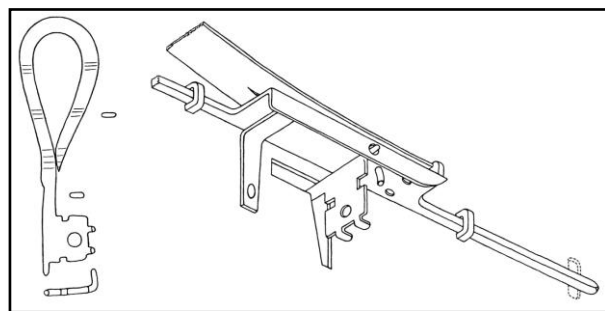
Vrilåser er kjent fra YJA, hovedsakelig VT. Ifølge Bertil Almgren (1955) er det kun funnet én genuin vrilås i Norden fra denne tiden, hvor nøkkelen ble ført helt rundt. Han mener at de øvrige kjente VT-låsene var mer kompliserte og kombinerte prinsippene fra romerske vrilåser og såkalte «tapplåser» (skyvelås, jf. Tomtlund 1972:2, 7). Denne typen nøkler er innrettet med pipe og stift for å kunne fungere som vrilåsnøkler, men deres hensikt er ikke å vris helt rundt, men å løfte låsefjæren, slik at rigelen kan føres tilbake ved å dra nøkkelen til siden (Almgren 1955:33). Almgren deler disse i to klasser: nordiske skyvelåser og lås for «nycklar med klor».

Nordiske skyvelåser

Almgren (1955:35) regner denne typen som den vanligste av de bevarte VT-låsene, som hører til vrilåsnøkler med flatt skjær. Enkelt forklart benyttes nøkkelen til å løfte låsefjæren, ved å treffe de tappene som stikker ned gjennom rigelen og holder den på plass. Når nøkkelen vris rundt dytter den da disse tappene opp, slik at de ikke lenger hindrer rigelen fra å beveges til siden og løsne haspen (figur 9).

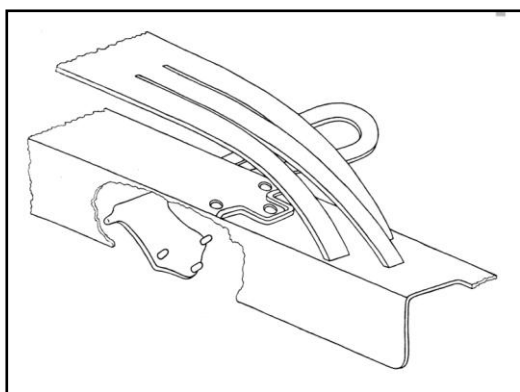
Figur 9. Vrilåsnøkkel og lås av skyvelåstypen (Almgren 1955:figur 80–81)

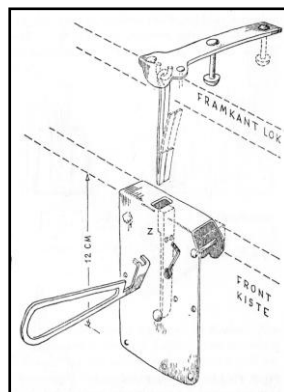
Figur 10. Vrilåsnøkkel med tapper og rekonstruksjon av lås med låsefjær. (Almgren 1955:figur 86–87).

Lås for nøkler med tapper

Almgrens nøkler med «klør» henviser til vrilåsnøkler med utstikkende tapper på skjæret, vanligvis to-tre stykker. Låsene slike nøkler hører til er kombinasjoner av vri- og skyvelås, ifølge Almgren (1955:36), hvor tappene på skjæret fungerer ved å gå gjennom den flate platen på rigelen og løfte låsefjæren (figur 10). Låsefjæren er delt i flere tunger ut fra hvor mange tapper det er på nøkkelen og plassert slik at nøkkelen tapper treffer hver del (figur 11). Denne låsemekanismen kan ha ulik form, selv om prinsippet er det samme (figur 12).

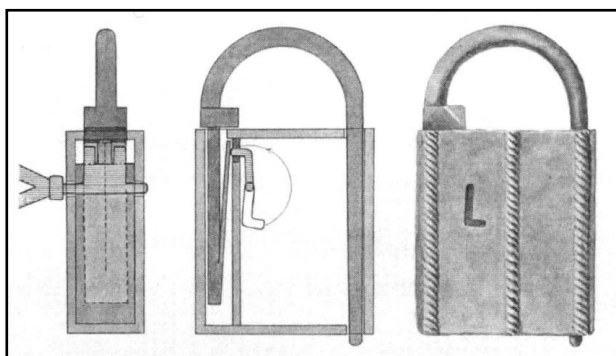
Figur 11. Vrilåsnøkkel med tre tapper og lås med trefliket låsefjær (Almgren 1955:figur 88).

Figur 12. Vrilåsnøkkel med to tapper og lås med stående låsefjær (Berg et al. 1966:figur 6).

Hengelåser til vrilåsnøkler

En mindre kjent gruppe vrilåser er hengelåser. Slike mekanismer er presentert av Jan-Erik Tomtlund (1970, 1972, 1978) som del av materialet fra Helgö. Her har nøkkelen pipe og stift som styrer den rett i låsen. Plassert riktig vrilåsnøkkelen, hvorpå de to tappene trykker inn fjæren som sitter i forlengelse av bøylen og gjør at denne frigjøres og kan dras ut (figur 13). Om en vrilåsnøkkel har blitt benyttet til hengelås eller de øvrige beskrevne låsetypene er ikke enkelt å påvise ut fra nøkkelenes form alene. Ettersom hengelåser for vrilåsnøkler ikke er kjent i østnorsk område, vil jeg gå ut fra at de er blitt benyttet i såkalt faste låser.

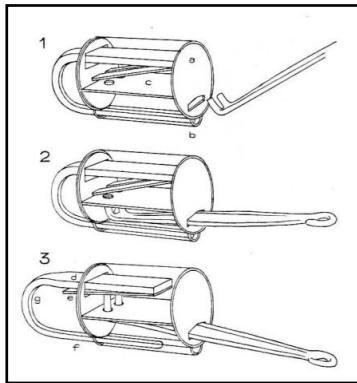
Figur 13. Hengelås med vrilåsmekanisme fra Helgö (Tomtlund 1970:figur 1).

2.2.3 Låser til boltlåsner

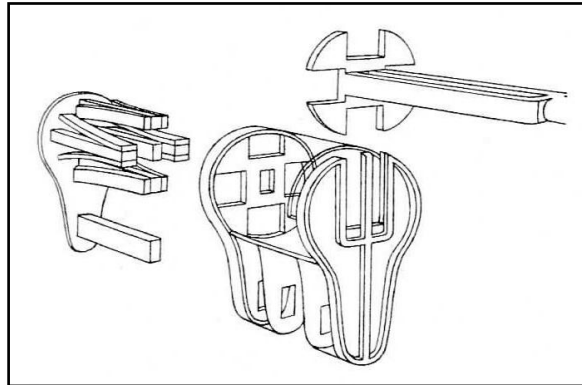
Boltlåsner er en mangfoldig gruppe som også brukes på låser med låsefjær, dog med et litt annet utgangspunkt. Her blir hovedsakelig fjæren klemt sammen i stedet for løftet opp. Boltlåsner er oftest benyttet i hengelåser, men låseprinsippet finnes også på kister og skrin.

Hengelåser

Hovedprinsippet hos hengelåsene er at nøkkelen føres inn i enden av kammeret, klemmer sammen fjæren, som dermed kan føres ut av låsehuset sammen med bøylen (figur 14 og 15). Sigurd Erixon (1946:68) beskriver en slik nøkkel som «tryck- eller kramnyckel».

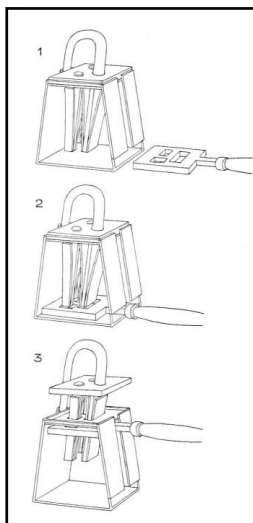

Figur 14. Hengelås og boltlås-nøkkel med to tenner fra Århus Søndervold (Crabb 1971).

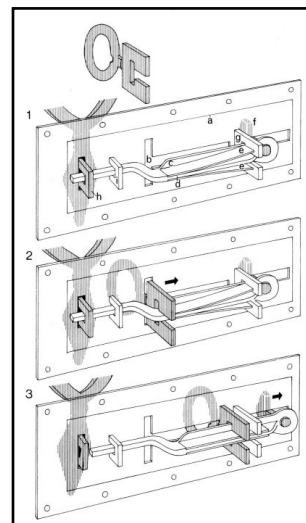
Figur 15. Hengelås og boltlås-nøkkel med rundt, tverrgående skjær fra Århus Søndervold (Crabb 1971).

Nøklene har ulike former ut fra hvordan en har valgt å konstruere denne mekanismen. De kan ta form som en rett, flat stang med to tenner i enden, som presser sammen fjæren gjennom to hull (figur 14), ha et rundt, tverrstilt skjær med ulike hakk (figur 15), eller bestå av en firkantet eller rund plate med gjennomhulling, plassert i flukt med håndtaket. De to første formene er mest kjent fra sylinderformede hengelåser, som vist ovenfor, mens den sistnevnte er mer kjent i forbindelse med boksformede hengelåser (figur 16) eller skrinlåser.

Venstre: Figur 16. Boksformet hengelås med nøkkel fra Helgö (Crabb 1971:187).

Høyre: Figur 17. Rekonstruksjonstegning av låsemekanisme på eikeskrin fra Fyrkat, Danmark (Roesdahl 1977:Figur 131)

Boltlåser til kister og skrin

En skrinlås som bygger på boltlåsens prinsipper er her illustrert ved et eksempel fra Fyrkat (figur 17). Her føres nøkkelen inn vertikalt og føres til siden for å klemme ned fjærene på låsefjæren ovenfra og nedenfra. Når disse er flatklemt og rigelen er fristilt, kan denne dras til siden og haspen løsnes. Denne låsetypen er, ifølge Erixon (1946:68), kjent fra både Valsgårde og Vendel i Sverige, i en del vikingtidsfunn, samt i relikvieskrin fra 1100- og 1200-tallet.

2.2.4 Hva ble låst?

Eksemplene som er vist her indikerer at nøkler hovedsakelig er benyttet til dører, kister og skrin. Jeg vil likevel ikke utelukke at låser kan ha hatt flere bruksområder, for eksempel hengelåsene, som trolig har et mer allsidig bruksfelt. De kan ha blitt benyttet til å feste gods og husdyr, eller i de mindre trivelige delene av jernalderssamfunnet, hvor det å sette lenker, halsjern og håndjern på treller, fanger og kriminelle kan ha vært vanlig (Gustafsson 2009). Det er ikke lett å påvise en relasjon mellom det som låses og låseteknologien, fordi nøkler og låser sjelden er funnet sammen. Enkelte har forbundet nøklers størrelse til bruksområde, hvor små nøkler er tolket som skrinlås og store nøkler som dørnøkler (jf. Pedersen 2013; Reinsnos 2006). Jeg tror en slik inndeling er generaliserende, ettersom små dørlåser og store skrin- og kistelåser også kan ha forekommet.

Den låsetekniske presentasjonen er basert på de nøkkeltypene som er identifisert i det østnorske materialet. Det forekommer nok flere typer nøkler og låser fra jernalder i Norge og Skandinavia for øvrig, som ikke er tatt med her av plasshensyn. Oversikten viser at innblikk i låsetekniske prinsipper er et viktig grunnlag for å forstå nøkkelen som fenomen. Selv om nøkkelen kanskje ikke alltid har innehatt en funksjonell rolle til alle tider i jernalderen, utgjør det låsetekniske likevel grunnlaget for kategoriens formmessige uttrykk og konseptuelle forståelse.

2.3 Nøkkelenes materialer

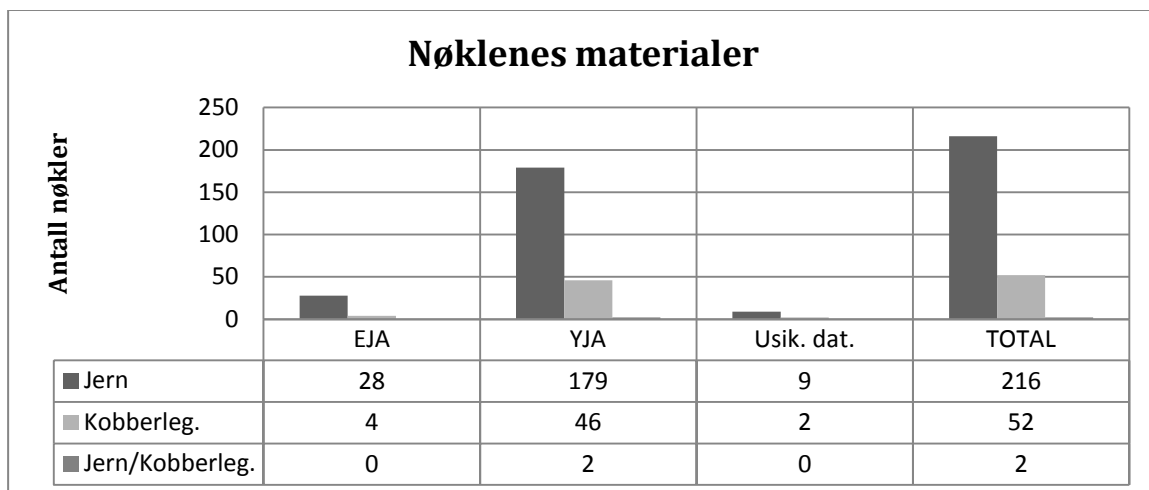
Nøkklene fra Øst-Norge er laget av jern eller kobberlegering, hvilket er i overensstemmelse med det generelle bildet fra resten av landet og Skandinavia (jf. Kristoffersen 2000; Petersen 1951). Hver nøkkel fremstår som bestående av ett materiale eller en enhetlig legering. I sjeldne tilfeller forekommer både jern og kobberlegering i samme eksemplar, eller med materialer som tinn eller sølv (figur 18 og 19). Som vist ved figur 20 er jern det vanligste materialet hos nøklene fra Øst-Norge, spesielt i EJA, mens andelen av nøkler i kobberlegering øker i YJA.

Figur 18. Nøkkel med håndtak i kobberlegering og skjær i jern.

Figur 19. Nøkkel av legering med høyt tinninnhold eller som er tinnbelagt.

Figur 20. Oversikt over nøkler av jern og kobberlegering i Øst-Norge.

Nøkler i tre er også kjent fra Skandinavia (f.eks. Blomqvist 1963:124–126), og det er ikke usannsynlig at trenøkler var like vanlige som metallnøkler. Trenøkler er velkjent fra historisk tid, men er sjeldne i jernalderkontekster, hvilket nok skyldes dårlige bevaringsforhold for organisk materiale (Pantmann 2006:7). I Ribe er det også funnet en nøkkel i lær – som nok ikke har fungert i en lås (Jensen 1991:51).

Som gjenstandsgruppe har nøkler et bredt teknologisk og materialmessig spenn, hvilket indikerer at deres bruk og betydning har vært variert gjennom jernalderen. Akkurat hvordan nøkler har vært brukt og hvilken betydning de har innehatt, er et omdiskutert tema. Dette vil jeg illustrere i neste kapittel, som tar for seg arkeologisk forskning på nøkler, fra disiplinens begynnelse og frem til i dag. Jeg forholder meg her til den skandinaviske diskursen, men forskning utenfor Skandinavia har helt klart vært inspirerende for den faglige debatten. Jeg har etablert et skille omkring 1975, hvor det skjer en tydelig endring i arkeologers innstilling til nøkkelen: den blir ikke lenger kun beskrevet, men blir fra da av også tolket som en praktisk og symbolsk gjenstand.

3 Forskningshistorisk oversikt

Enkelte har hevdet at nøkler oppsto i førklassisk tid i Middelhavsområdet og siden spredte seg til Kontinentet i århundrene rundt Kristi fødsel (Arwill-Nordbladh 1990:255). Andre har påvist at låser og nøkler ble benyttet så langt tilbake som for 4000–6000 år siden i Mesopotamia under det assyriske riket (Bonomi 1852:149; de Vries et al. 1993:32). Egypterne skal også ha benyttet låseteknologi (Edgren 1997:43), som skal ha blitt ført til det europeiske området via Hellas (Bishop og Payne Burton 2000). Under Romerriket fantes et mangfold av nøkkelformer og romerne er antatte opphavsmenn til flere av de låsetekniske innretningene som er kjent i dag (Eras 1957:33; Pitt-Rivers 1883:19). Her ble nøkler også laget som ringer, hvilket viser at de hadde både praktiske og sosialsymbolske roller (figur 21).

Figur 21. Romerske ringnøkler samt romerske og greske nøkler (etter Eras 1957:figur 27 og 31).

I Skandinavia er nøkler kjent fra arkeologiske kontekster datert til begynnelsen av romersk jernalder, 0–400 e.Kr. (Tomtlund 1972:7). Det er ikke usannsynlig at kunnskap om lås- og nøkkelt teknologi ble spredt nordover gjennom kontaktnettverk med romerske områder. I Norge er de eldste funn av nøkler fra gravfunn datert til omkring 100/200 e.Kr., dvs. overgangen til yngre romertid (Kristoffersen 2000:116, 136).

3.1 1850–1975: Kronologi, typologi og stil

Fra midten av 1800-tallet og frem til 1960 og introduksjonen av den kritiske, prosessualistiske arkeologien, var det kulturhistoriske perspektivet rådende i arkeologisk forskning. Under denne tradisjonen var tenkningen preget av en gjenstandsfokusert forståelse av forhistorien, hvor materiell kultur ble ansett som kjennetegn på kulturen til et folk eller etnisk gruppe (Childe 1929; Johnson 2010:17-18; Trigger 2006). Den skandinaviske forskningslitteraturen i denne perioden var dominert av store oppslagsverk (f.eks. Müller 1888-1895; Rygh 1885;

Worsaae 1854), som gav oversikt over det arkeologiske materialet ut fra tidsperiode og gjenstandskategori, samtidig som de fungerte som representasjoner av nasjonens fortid.

Nøkkelen var identifisert som arkeologisk kategori i skandinavisk jernalder fra slutten av 1800-tallet, representert i alle de store oppslagsverkene. Den er nevnt i Haakon Shetelig's kjente publikasjon, *Vestlandske graver fra jernalderen* (1912), som sammen med Rygh's *Norske Oldsager* utgjorde store deler av referansegrunnlaget for gravdiskusjonen i norsk arkeologi frem til etterkrigstiden. Frem til da var nøkkelen et tilnærmet ubehandlet tema, med unntak av et fåtall publikasjoner hvor den ble diskutert i ulik grad (Almgren 1942; Arbman 1940, 1943; Carlsson 1942). Nøkkelen ble altså tidlig identifisert og anerkjent som en skandinavisk gjenstandsform, selv om den ikke ble videre diskutert i denne perioden. Likevel utgjør disse verkene grunnlaget for den typologiske og kronologiske inndelingen av kategorien, og er slik sett utgangspunkt for alle videre studier av jernaldernøkler, denne avhandlingen medregnet.

Med unntak av noen enkeltstående publikasjoner, skulle det i prinsippet gå et halvt århundre før skandinaviske arkeologer foretok en nærmere gjennomgang av nøklene. I denne sammenheng, som de første til å gjennomføre større empiriske studier av nøkler, er arbeidene til Petersen (1951) og Almgren (1955) spesielt fremtredende. I *Vikingetidens redskaper* (1951) gav Petersen plass til en redegjørelse for norske nøkler som bygde videre på Rygh's typeformer og presenterte norske nøkkelfunn ut fra et typologisk perspektiv. Han tok slik sett det første steget mot å presentere et nøkkelmateriale empirisk, men i hans arbeid var nøkkelen kun en av mange redskapstyper og behandlingen presenterte ingen videre tolkninger. Likevel gjorde han viktig nybrottsarbeid ved bl.a. å illustrere forholdet mellom nøkler og kjønn i gravfunn, hvilket ikke tidligere var gjort på et norsk materiale (Petersen 1951:482).

Få år senere fulgte Almgren opp med verket *Bronsnycklar och djurornamentik: vid övergången från vendeltid till vikingatid* (1955). Dette var en større publikasjon som var mer problematiserende og hadde et annet perspektiv enn Petersens. Almgren tok utgangspunkt i stilutvikling i dyreornamentikken på bronsenøkler fra Skandinavia og Vest-Europa, for å belyse kontaktnettverk mellom områdene i overgangen mellom merovingertid (MVT) og VT (Almgren 1955:9).

I kjølvannet av Petersen og Almgrens arbeider ble nøkkelen gitt noe mer forskningsmessig oppmerksomhet, innenfor både jernalder- og middelalderforskningen (f.eks. Andrén og Nilsson 1976; Crabb 1971; Martens 1956; Olsén 1952; Tomtlund 1970, 1972, 1978). De nøkkelrelaterte arbeidene som ble publisert i dette tidsrommet var korte og beskrivende, med hovedvekt på låseteknologiske aspekter eller utvikling av stil og

dyreornamentikk, med utgangspunkt i et begrenset nøkkelmateriale, gjerne fra et konkret funnsted. Det er likevel unntak, for eksempel er Anders Andrén og Thorvald Nilssons (1976) og Jan-Erik Tomtlunds (1970, 1972, 1978) arbeider av de første som presenterte tolkninger av eller oppfatninger om nøkkelenes rolle i samfunnet.

3.2 1975–2013: Tid for tolkning

Spesielt Andrén og Nilssons artikkel fremstår som starten på en tendens som ville utvikle seg sterkt i tiårene fremover. Fra midten av 1970-tallet skjedde et skifte i tilnærmingen til nøkkelfunn i jernalderforskningen, i takt med de teoretiske strømningene som preget arkeologien disse tiårene. Fra å hovedsakelig bli beskrevet, satt i typologiske sekvenser eller kun nevnt i funnopplysninger, ble nøkkelen forsøkt fortolket.

I Norge er det tre arkeologer som har sett på nøkler i særlig grad: Siv Kristoffersen (2000), Hanne Lovise Aannestad (2004) og Ambjørng Reinsnos (2006), i form av henholdsvis en doktorgradsavhandling, en artikkel og en masteroppgave. Av de tre er Kristoffersens arbeid mest sentralt for jernalderdiskursen. Nøkler er likevel ikke hovedfokuset for hennes avhandling. Kristoffersens undersøkelser tar for seg forholdet mellom dyreornamentikk og sosiale prosesser. Hennes utgangspunkt er kvinnegraver med relieffspanner fra folkevandringstid (FVT) i kystfylkene fra Vestfold til Sogn og Fjordane – hvor nøkler er del av gravgodset i enkelte av gravene (19 graver med 33 nøkler). Kristoffersen (2000:112–119) tar nøklene med som et sentralt aspekt i tolkningen av kvinnegravene og presenterer en utførlig gjennomgang og tolkning av disse. Basert på både arkeologiske og skriftlige kilder argumenterer hun for nøkler som symboler på «husfruen» som kvinnelig rolle og trekker lange linjer fra VT og MA tilbake til FVT (Kristoffersen 2000:130–134, 142–143).

I Sverige står Almgrens arbeid fra 1955 som den fortsatt dominerende publikasjonen på feltet. Enkelte interessante forskningsbidrag er dog fremsatt, hovedsakelig i forbindelse med større prosjekter, som undersøkelsene i Birka (Ulfhielm 1989) og Helgö (Tomtlund 1970, 1978). Anna Ulfhielm er den som etter Almgren har utført mer helhetlige studier av nøkler fra svensk område. Hun har foretatt undersøkelser av det gotlandske nøkkelmaterialet fra VT (Ulfhielm 1986), samt utviklet en egen nøkkeltypologi for Birka. Videre er Elisabeth Arwill-Nordbladhs artikkel «Nyckelsymbolik i järnålderns kvinnogravar» (1990) det mest diskursive bidraget på temaet innen svensk arkeologi som aktivt tar opp nøklers symbolske rolle. Den som har tatt opp tråden på 2000-tallet er Åsa Karlsson (2009), som i en masteroppgave har studert hengelåser og nøkler i boplasskontekst fra Helgö og garnisonen i

Birka. Hun har tatt nøkkelen ut av rene gravdiskusjoner og vurdert nøkkelens rolle i relasjon til hallen, hvilket tidligere ikke er gjort i Skandinavisk sammenheng.

Til sammenligning er det i Danmark også redegjort for nøkler i større prosjekter og studier, som for eksempel Fyrkat (Roesdahl 1977), Århus (Crabb 1971) og Illerup Ådal (Ilkjær 1993a, 1993b). Likevel er det hovedsakelig to selvstendige arbeider på dansk materiale som kaster nytt lys på funnkategorien: Julie Lunds (2006) diskusjon om verktøynedleggelse og «smedens nøkler», og Pernille Pantmanns magisteravhandling (2006), hvor nøkler i graver fra VT relateres til en diskusjon om revurdering av kvinneroller.

Forskningen på nøkler frem til midten av 1970-tallet har vært preget av beskrivelse av gjenstander, hvor typologi, ornamentikk og til dels teknologi er vektlagt. De arkeologene som valgte å belyse temaet gjorde dette tilsynelatende ut fra et ønske om å belyse relaterte aspekter og søkte ikke en forståelse av nøkler i seg selv. I løpet av de neste fire tiårene ble forskningstradisjonen og de tolkningsmessige rammene endret med introduksjonen av nye teoretiske paradigmer, som prosessuell og senere postprosessuell arkeologi. Studiet av nøkkelen ble større grad preget av tolkning, men som den følgende gjennomgangen vil vise, var det ulike trender innenfor dette feltet.

3.3 Tolkningstendenser – inspirasjon fra skriftlige kilder

I arkeologisk og historisk forskning fra 1975 og frem til i dag har nøkkelen blitt tilskrevet en rekke funksjoner og betydninger, avhengig av hvilket tema og hvilken tilnærming som er preferert. Her vil jeg gi en generell innføring i de ulike tolkningene som har blitt fremsatt og grunnlaget de baseres på. Denne fremstillingen tar utgangspunkt i de mest sentrale arbeidene på nøkler de siste 40 årene og ikke nødvendigvis alt som er skrevet og sagt om nøkler. Ulike forskningsbidrag har promotert flere korrelerende tolkninger og disse er ofte nært forbundet.

3.3.1 Materiell rikdom, makt og ansvar

Utviklingen av låser og nøkler i Skandinavia er tolket som resultat av økt velferd og privat formue (Edgren 1997:43). Dette er et syn som ligger nært nøkkelens praktiske funksjon som låseredskap og baseres på behovet for sikkerhet så vel som sosial markering. Ut fra dette perspektivet er nøkkelen et uttrykk for å beskytte verdslig gods fra tyveri og et tegn på økt hierarkisering og kamp om ressurser i samfunnet.

Funnet i graver er nøkkelen av flere fremstilt som et symbol på portabel rikdom, privat eierskap og status, samt uttrykk for et økonomisk system i endring (Andrén og Nilsson 1976; Furingsten et al. 1984; Roesdahl 1993:217). Dette er også forbundet med nøkkelfunn på

handelsplasser, hvor de er antatt å uttrykke et økt sikkerhetsbehov så vel som en ny produksjons- og handelsvare (Edgren 1997). Vekten på behovet for å låse inn verdier henger nært sammen med forestillingen om jernalder generelt, og VT spesielt, som en periode der makt og rikdom var viktig og å beskytte sine ervervede goder var nødvendig. Dette behovet mener Roesdahl (1993) er synlig allerede i yngre RT og vokser i styrke i VT. Reinsnos (2006:1) fremhever også at nøkler fra eldre jernalder er tolket som «[...] sterke symbol på råderett og på menneska sitt behov for å verne om sitt eige». Hun fremhever også nøkkelen som en gjenstand for de bedre stilte, som trolig har symbolisert velstand og makt.

Maktperspektivet er knyttet til rikdom, men også til status og ansvar som er knyttet til nøkkelbæreren. Dette kommer bl.a. tydelig fram i definisjonen på en «nyckelbärare» i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* (KLNLM) (Carlsson 1967; Frimannslund 1967). Her fremheves nøkkelen som et symbol for makt og ansvar, hvor bæreren, i henhold til norske lover, hadde et juridisk, strafferettslig ansvar for verdiene som var innlåst og ved eventuelt tyveri. Dette er et perspektiv som har påvirket tolkninger av jernaldernøkler, hvor disse er fremstilt som både status- og rettssymboler (Aannestad 2004:76–77; Frimannslund 1967:386; Kristoffersen 2000; Roesdahl 1993:218). Generelt er grunnlaget for tolkningene av nøkkelen som eiendomsrettslig og sosialt maktsymbol i jernalder sterkt forankret i middelalderlovenes og skaldediktningens innhold. Dette gjelder også de tilfeller hvor nøkkelens betydning er knyttet opp mot kvinner.

3.3.2 Kvinne- og husfruesymbol

At nøkkelen har symbolisert makt og rettigheter for jernalderkvinnen eller «husfruen», er en forbindelse flere forskere støtter seg til (Aannestad 2004; Andrén og Nilsson 1976; Kristoffersen 2000; Reinsnos 2006; Roesdahl 1993; Steinsland 2005; se også Steuer 1982). Arkeologisk er nøkler ofte funnet i kvinnegraver (se f.eks. Petersen 1951:482), hvilket har ledet mange til å forstå nøklene ut fra et kjønnsperspektiv. Skriftlige kilder, herunder de tidligere nevnte middelalderlovene og eddadiktningen, har ofte blitt trukket frem som grunnlag for dette perspektivet i skandinavisk sammenheng. Av eddadiktene er spesielt Trymskvidas vers 19 og Rigstulas vers 23 (Holm-Olsen 1993:131, 151–152) ofte henvist til:

Så bandt de på Tor da
brudelinet
og det breie
Brisingesmykket,
lot nøkle-knipet
klinge fra beltet
og kvinneklær
om kne falle,
festet på brystet
breie steiner
og toppet hendig
hodelinet.

Heim kjørtes nå
med nøkler i beltet
Karls gifte
i geitskinnskjole.
Snør het hun,
satt under brudelin;
gift ble de,
byttet ringer,
redde seng
og satte bo.

Verset fra Trymskvida beskriver den humoristiske situasjonen hvor Tor blir utkledd som Frøya i brudelin for å lure tilbake hammeren Mjølner fra jotnene, mens i Rigstula følger vi det nygifte paret Karl og Snør – stammen til «alle bonde-ætter» (Holm-Olsen 1993:152). I begge disse situasjonene, som omhandler giftemål (ekte eller falskt), er nøkkelen forstått som kvinneidentifiserende, i form av å være en del av utstyret til bruden og et symbol på overgangen fra jomfru til gift kvinne og husfrue (Aannestad 2004:78; Kristoffersen 2000:131). Lovgivning fra MA har blitt benyttet som supplement til denne forståelsen. For eksempel i Borgartingslova (Olavsson 1914) står det at kvinnens rådighet over husets nøkler er satt som krav til et rettsgyldig ekteskap og at mannen blir bøtelagt dersom han ikke respekterer hustruens nøkler (Frimannslund 1967:387). Lignende formuleringer er kjent fra lovverk i de øvrige skandinaviske landene (Carlsson 1967:386).

Innholdet i eddadiktene og lov materialet er av flere ansett for å bekrefte nøkkelenes funksjon som tegn på husfruen (Andrén og Nilsson 1976; Carlsson 1942; Roesdahl 1993). Som Roesdahl (1993:218) har formulert det: «Keys were the symbol of the responsible housewife. For it was normally she who was the holder of the keys to stored property, and thus responsible for its safe keeping». Hun forankrer dette synet i Rigstula og Trymskvida og legger til grunn at forståelsen for nøkkelenes rolle som symbol ligger i de skandinaviske landslovene (Roesdahl 1993:218). Arkeologisk sett mener hun at funn av nøkler og kister i rike kvinnegraver fra VT og tidligere, viser at tankegodset har røtter i jernalderen (Roesdahl 1993:219 m. ref.).

Kristoffersen bruker de samme kildene og argumenter for at nøkkelen allerede i FVT var forbundet med den gifte kvinnens sosiale status og posisjon som husfrue. Hun tar i bruk eddadikt og lover som «analogi fra en nær kulturell kontekst» som et tolkningsmessig rammeverk og fremhever at det foreligger flere forhold som indikerer reel kontinuitet (Kristoffersen 2000:132). Sammenhengen mellom nøkler og bryllup er godt belagt tilbake til

tidlig MA og sen jernalder, hvilket hun mener tyder på et eldre opphav (Kristoffersen 2000:132, m. ref.).

Nøkklene blir her forstått som å representere kvinnens rettigheter, ansvar og posisjon, som hun får ved overgangen til ekteskapet. I den norske jernalderdiskursen har Kristoffersen inspirert en rekke arbeider om beslektede temaer (f.eks. Aannestad 2004; Reinsnos 2006; Samdal 2000; Samuelson 2011; Skipstad 2009), men hun står ikke alene om å støtte seg til de skriftlige kildenes bilde av husfruen med nøklene. Forbindelsen mellom nøkkelen og kvinnen er tydelig i flere skandinaviske arbeider før og etter hennes publikasjon (f.eks. Göransson 1999:83; Roesdahl 1980; Solberg 2003; Stalsberg 1991; Zwiilmeyer 1986). Den kan spores helt tilbake til Hans Hildebrand (1883:128–129), som fremsatte at «The care of the keys was trusted to the lady of the house, who, according to a very old law-formula was ‘married to lock and keys’».

Som nevnt innledningsvis, har ikke denne forbindelsen blitt problematisert i særlig grad opp mot arkeologisk materiale (Aannestad 2004:69–70 m. ref; Arwill-Nordbladh 1998:25). I stedet har den litterære husfruen dominert som utgangspunkt for forståelsen av jernalderske nøkler. Et godt eksempel på dette er Judith Jeschs (1994:25) uttalelse om et dansk kvinnegravfunn fra VT, hvor den gravlagte kvinnen er beskrevet som husfrue, «identified by her keys».

3.3.3 Frøya, fødsel og død

Som vist har Trymskvida hatt en viktig rolle i tolkningene av nøkkelen. Vers 19 har ikke bare blitt benyttet til å knytte nøkkelen til den gifte kvinnen, men også til Frøya:

I det här fallet kommer Fröja som brud med egna nycklar. Kanske är nycklarna här en Fröja-symbol. Kanske bär hon nycklarna som härskarinna över sin egen gård Folkvang, dit hälften av de döda fördes. Som kvinnlig "gårdsägare" stod Fröja förmodligen inte ensam i den yngre järnålderns referensram. (Arwill-Nordbladh 1990:257)

Arwill-Nordbladh fremsetter her Frøya som en guddommelig og selvstendig husfrue, en uavhengig gårdseier og vokter over de døde, hvor nøkkelen er symbol på gudinnens posisjon og makt. Hun går også inn på nøkkelen som symbol på Frøya som fruktbarhetsgudinne, mer spesifikt for fødsel og fødselshjelp. Hennes resonnement bygger på Steuers uttalelse om at man i RT ga nøkkelen til hustruen for å ønske en lett fødsel, hvorpå nøkkelen fungerte som symbol for å «låsa opp moderlivet» (Arwill-Nordbladh 1990:257; Steuer 1982:205). Dette aspektet knytter hun til jomfru Maria, som ifølge en middelaldersk besvergelse skal ha lånt ut sine nøkler for å hjelpe i fødsler (Holbæk 1966:368). Enkelte forskere har argumentert for at Maria-kulten bygger på Frøya-kulten (f.eks. Näsström 1998:184), noe som også fremgår i

KLNM, hvor Maria i MA skal ha erstattet Frøya og nornenes plass ved barselsengen (Holbæk 1966:368).

Kvinnerollen, nytt liv og fødsel er altså nært relatert til Frøyasymbolikken og er knyttet til nøklene gjennom henne. Anne-Sofie Gräslund (2003:487) omtaler også nøkler som symbol på kvinner i barsel, dog ikke med en spesifikk henvisning til Frøya. Hun er heller ikke spesifikk om symbolikken gjelder den fødende eller fødselshjelperen. Mer generelt anser Arwill-Nordbladh (1990:255) nøklene som symboler for ulike menneskelige situasjoner. I denne forbindelse åpner hun for at de kan ha fungert som metaforer for overgangen mellom liv og død, ved at de representerer «ett öppnande och tilträde respektive utestängande». Et slikt perspektiv er også til stede i andre tolkningsperspektiver omkring nøkkelen, hvor nøkkelen anses som symbol på overgangen til dødsriket. Et slikt syn er nært knyttet til tolkningen av nøklene som tegn på kristen innflytelse i førkristen tid.

3.3.4 Kristent symbol

[...] Du er Peter, og på denne klippen vil jeg bygge min kirke, og dødsrikets porter skal ikke få makt over den. Jeg vil gi deg himmelrikets nøkler; det du binder på jorden, skal være bundet i himmelen, og det du løser på jorden, skal være løst i himmelen. (Matt 16:18,19)

Dette kjente bibelsitatet er kilde til en oppfatning om at jernaldernøkkelen ikke kun har vært ment til vanlige låser, men til «att öppna himmelrikets port» (Ulfhielm 1986:1). Nøkler er, som nevnt, knyttet til Maria, men forestillingen om Jesus' overrekkelse av himmelrikets nøkler til Peter er oftere diskutert i tolkninger av nøkkelen som et kristent symbol (se f.eks. Aannestad 2004; Almgren 1942; Gellein 2007; Steuer 1982).

Av de tidligste publikasjonene som knytter et kristent meningsinnhold til nøkler er Almgrens artikkel «'Tors märke' och himmelrikets nycklar» (1942). Han lufter tanken om at bronsenøkler med korsornamentikk ikke har vært ment til å åpne en vanlig lås, men til å åpne de himmelske porter, med henvisning til Matt. 16:19. Han forbinder også hjorten – et symbol på Kristus – som tegn på kristen innflytelse i «Norden före Ansgar». Han mener at nøkkelfunn i Norden er bevis for påvirkning fra Vest-Europa, mer spesifikt som resultat av misjonering og kontakt med nordområdene omkring 700-tallet e.Kr. Almgren (1942:16) ser det ikke som sannsynlig at menneskene i Norge og Sverige tolket nøklene som tegn på Peter eller himmelrikets nøkler, men anså dem som aktive og dekorative amuletter, på lik linje med krusifiks og torshammere. I Danmark og Skåne derimot, mener han at nøklene kan ha hatt en mer konkret kristen mening, ettersom de er spesielt tallrike i dette området på 700- og

begynnelsen av 800-tallet, en tid hvor han anser den hedenske gravskikken for å briste (Almgren 1942:16).

Innflytelse fra kristne områder er også et emne i nyere forskning. I hovedoppgaven *Kristen innflytelse i hedensk tid? En analyse med utgangspunkt i graver fra yngre jernalder i Hordaland* har Kristin Gellein (2007) undersøkt om det er mulig å spore kristen innflytelse i Hordaland i YJA, ved å analysere ulike gjenstandsgrupper i graver som hun oppfatter som potensielt kristne. Her er nøkler en slik potensielt kristen gjenstandskategori, hvilket hun baserer på forestillingen om Peter og at andre hellige menn og skytshelgener avbildes med nøkler (Gellein 2007:56).

I sin analyse av gravmaterialet ser Gellein likevel ingen sterke tegn på at nøklene har innehatt en kristen symbolfunksjon. Hun trekker frem at nøklene heller har symbolisert «husfruen på gården» (Gellein 2007:57), men utelukker likevel ikke at bronsenøkler kan ha uttrykt kristen påvirkning fra Kontinentet. Dette er synspunkter som har blitt fremstilt av bl.a. Søren Nancke-Krogh (1992), som anser bronsenøkler i sørskandinaviske graver på 700-tallet som direkte inspirert av hellige nøkler fra Frisland og England, såkalte «Petersnøkler», som ble lagt ned i gravene til høytstående kristne.

Til tross for at det generelt er få arkeologiske holdepunkter for å argumentere for en kristen symbolikk hos skandinaviske nøkler, er de likevel omspunnet med en delvis kristen forståelse i forskningslitteraturen. Dette tolkningsperspektivet er samtidig ikke spesielt dominerende, på lik linje med Frøya-symbolikken. Det som tvert imot ser ut til å være hyppigst henvist til i tolkninger av jernaldernøkler er husfrueforestillingen.

3.3.5 Kritiske røster

Det som preger tolkningsperspektivene presentert ovenfor, er en overveiende tendens til å støtte seg på skriftlige kilder. Det arkeologiske materialet blir oppfattet som å speile de skriftlige kildenes innhold – og der arkeologien «ikke passer» med de skriftlige kildene, blir dette ikke diskutert videre. Kun enkelte forskere har tatt opp denne problematikken, hovedsakelig Pernille Pantmann og tidligere nevnte Elisabeth Arwill-Nordbladh.

I sin magisteravhandling fra 2006 fremsetter Pantmann det hittil eneste omfattende verk som kaster nytt lys på nøkkelen som gjenstandskategori (delvis med unntak av Karlsson 2009). Hun retter et kritisk blikk på hvordan nøkkelen fremstilles faghistorisk og tar et oppgjør med en teori hun opplever har blitt befestet som en sannhet, nemlig oppfattelsen av nøkkelen som symbol på «husfrueverdighet» (Pantmann 2006:3). Med støtte i kildekritiske og empiriske studier viser hun svakhetene i denne tolkningen, som hun mener fremstår som

«urealistisk og usammenhengende» (Pantmann 2006:83). Grunnlaget for tolkningen mener hun er bygget på en kombinasjon av ukritisk bruk av skriftlige kilders utsagn og manglende viten om de faktiske arkeologiske forhold. I stedet anser hun at nøkler i kvinnegraver heller er uttrykk for kvinner med kultiske eller magiske roller, uten at dette representerer noe unikt:

I stedet mener jeg, at der er tale om helt almindelige kvinder på hver deres sociale ståsted i samfunnet, der har haft evner, som er blevet respekteret og værdsat, uden man har skelet til deres socio-økonomiske baggrund (Pantmann 2006:91-92).

Et lignende perspektiv er å spore hos Arwill-Nordbladh, som ikke er like bastant, men presenterer klart kritiske bemerkninger til forståelsen av nøkler. Fremfor alt viser hun skepsis overfor bildet av vikingkvinnen som «husföreständerinna och förvaltare av gårdens inre ekonomi», som hun ikke ser grunnlag for i nøkkelgravene (Arwill-Nordbladh 1990:257). Hun fremhever at nøkkelen som gravgave kan ha en sterk og ikke minst annerledes symbolverdi enn for eksempel draktilbehør, at nøkler også kan ha betydning i relasjon til menn og barn, samt at nøkkelen kan ha mer personlig betydning, spesielt der nøkkelen er nedlagt i graven alene:

Det har funnits något som uppfattats som helt personligt, något som borde förvaras slutet och under lås, och som bara hade giltighet tillsammans med denna person. Skrinet och nyckeln kan med detta synsätt representera en form för självständighet - en integritet - som snarare är av social än ekonomisk karaktär (Arwill-Nordbladh 1990:258–259).

Det som også betegner tolkningene av nøklene, bortsett fra bruken av skriftlige kilder, er en gjennomgående tendens eller ønske om å skape et enhetlig, synkront bilde av nøkler i fortiden. Dette har ført til en form for generalisering av nøklene som materialkategori, som krever en kritisk gjennomgang. Det er også verd å legge merke til at selv om tolkningsperspektivene er relativt mangfoldige, er likevel husfruetolkningen den som har fått sterkest presedens. Hvordan denne forståelsen av nøklene har blitt så dominerende er et aspekt jeg ønsker belyst gjennom avhandlingen.

4 Kunnskapsproduksjon

4.1 En forskningsmessig «sannhet»?

Forbindelsen mellom nøkkelen og husfruen er fremstilt såpass hyppig i forskningslitteraturen at det er fristende å kalle det en «sannhet», som Pantmann. Hvor kommer denne oppfatningen fra og hvordan har den fått et så sterkt fotfeste i forestillingene om jernalderkvinnen og nøkkelen? Jeg ønsker her å fremsette noen indikasjoner på hva som kan ligge til grunn for den tolkningsmessige skjevheten som preger nøkkeldiskusjonen – nemlig hvordan kunnskap produseres og reproduseres gjennom forskningspraksis.

4.1.1 Makt, språk og kunnskap

Produksjon av kunnskap i arkeologien er et emne som de siste årene har fått økt oppmerksomhet (se f.eks. Chilidis 2012 m. ref.). Hvilke prosesser som ligger til grunn for hva arkeologer regner som fakta har i større grad blitt vurdert kritisk, innenfor flere spesialiserte fagfelt. Tematikken har kun nylig blitt introdusert i diskusjoner om skandinavisk jernalder, hvor særlig ett arbeid fremstår som relevant for nøkkeldiskusjonen.

I masteravhandlingen titulert «Kristendommen drepte hesten: En analyse av hesten som arkeologisk forskningsobjekt», foretar Irmelin Axelsen (2012) en diskursanalytisk undersøkelse av fremstillinger av hesten i forskningslitteraturen (for en forklaring av diskurs og diskursanalyse se Axelsen 2012:12–17, jf. Foucault 1972). Hun er kritisk til hvordan oppfatningene om hestens rolle i jernalderen er fremstilt i litteraturen og undersøker hvordan slike oppfatninger dannes. Premissene hun legger til grunn er interessante for diskusjonen om nøklene og husfruetolkningen, ettersom hun fokuserer på produksjon og reproduksjon av kunnskap – at «fakta» opprettholdes gjennom diskursiv gjentakelse.

Med utgangspunkt i Michel Foucaults (1972) *kunnskapsarkeologi* og Norman Faircloughs (2001, 2003) tolkning av begrepet *makt* og dets relasjon til språk og kunnskap, viser Axelsen (2012:12–17) hvordan forskere gjennom diskursen konstruerer og reproduserer «sannheter» ved å fremsette og repetere utsagn, og at hvilke utsagn som får autoritet avhenger av makt:

Makt forstås som en faktor ved den resepsjon et utsagn og en representasjon kan få, og hvordan dette kan føre til at en sannhet blir reproduisert, uten at de bakenforliggende strukturene trenger å ha gjennomgått noen større endringer (Fairclough 2001:32). Når mennesker produserer og tolker en diskurs må de benytte seg av allerede eksisterende former av den. Ved å stadig bli gjenbrukt på denne måten blir den laget på nytt i diskursen og i praksis generelt (Axelsen 2012:15).

Makt er aktiv både i form av retorikk – hvordan et utsagn blir formulert og mottatt – og posisjon – hvilken innflytelse den som kommer med utsagnet har på diskursen. Altså vil et utsagns effekt i diskursen bestemmes av *hvem* som sier det og *hvordan* det blir sagt (jf. Axelsen 2012:18–19; Neumann 2001:116–117). Ut fra dette vil et utsagn bli reproduisert i forskningen. For eksempel vil enkelte tekster bli henviset til og sitert av andre forskere, slik at de blir dominerende i litteraturen, noe Neumann (2001) kaller *kanoniske* tekster, ettersom de har bred resepsjon (jf. Axelsen 2012:17). Disse kanoniske tekstene baserer seg igjen på *monumentale* tekster, dvs. kildetekster som utsagnet baserer seg på. Med utgangspunkt i de kanoniske og monumentale tekstene kan man finne de representasjonene som preger diskursen, det Neumann kaller «sosiale reproduserende fakta», hvilket er «ting og fenomener *slik de fremstår for oss*», og som stadig må «re-presenteres» for å ha fortsatt gyldighet (Axelsen 2012:17–18; Neumann 2001:33). Altså må de sannhetene eller faktaene som preger diskursen hele tiden gjentas for å være gyldige og virksomme i forskningen.

Med eksempel fra diskursen om jernalderhesten viser Axelsen at forskningsmessige «sannheter» er argumentasjon (makt, språk og kunnskap) som har blitt gjentatt og konsolidert i forskningen og slik blitt til en oppfatning om at *slik er det*. I diskusjonen om nøkkelenes funksjon fremstår rollen som husfruesymbol som et «slik er det»-tilfelle. Helt fra disiplinens begynnelse har koblingen mellom kvinnerollen og nøkkelen vært å spore, helt opp til 2000-tallet. Andre tolkninger har blitt presentert, likevel blir husfruen oftest nevnt i litteraturen, og formuleringen av denne tolkningen er rimelig overbevisende, dvs. den har makt i diskursen. «Husfruen med nøklene» fremstår som det Neumann kaller sosialt reproduserende fakta; en forestilling eller forklaring på en *ting* og et *fenomen* slik det fremstår for oss. Denne forestillingen er re-presentert jevnlig gjennom forskningshistorien og innehar derfor fortsatt sin gyldighet.

Innenfor den arkeologiske diskursen i Skandinavia er det ikke enkelt å identifisere noen klare verker som har satt en tolkningsmessig standard for nøklene. Husfruebegrepet er henviset til flere steder uten direkte henvisning til enkelte verk, og mye tyder på at diskusjoner i kjønnsforskningen og historiefaget har inspirert arkeologien på dette området (Arwill-Nordbladh 1991:63; se også Enright 1996). I de siste tre tiårene fremstår likevel Roesdahls (1980, 1993) og Kristoffersens (2000) tekster som kanoniske – de har autoritet i forskningen og bred resepsjon, dvs. det er som oftest disse tekstene som går igjen i litteraturlistene når nøkler er diskutert. Dersom en går gjennom disse kanoniske tekstene er det tydelig hvilke som er de monumentale tekstene som forskernes utsagn baserer seg på: de skriftlige kildene, spesielt Rigstula, Trymskvida og enkelte lovtekster. Det er i all hovedsak disse kildene som er

blitt benyttet som tolkningsrammer for de arkeologiske funnene. Spørsmålet blir derfor hvorfor disse kildene er gitt så stor tyngde. Det kan virke som om de er benyttet på de arkeologiske funnene som «passer», og at de funnene som ikke passer i hovedsak har forblitt utforskede. Kan en forklaring ligge i arkeologers nesten uimotståelige trang til «å finne svaret»? Som Axelsen (2012:7) sier:

Bruken av, og interessen for, de norrøne kildene har igjen økt blant arkeologer de siste årene. Det er selvfølgelig vanskelig å overse tekster som i noen tilfeller synes å stemme godt overens med det bildet som det arkeologiske materialet allerede har gitt oss. De gir arkeologer en unik mulighet: Et etterlengtet glimt av hvordan fortidens mennesker kan ha betraktet seg selv og sin posisjon i verden.

Det er trolig ikke bare enkelte forskeres akademiske autoritet og retoriske evner som ligger til grunn for at slike forestillinger befester seg. Et utsagns nedslagsevne, eller gjenkjennelsesevne, er trolig også en sentral faktor. Det er tydelig at bildet av husfruen med nøklene slår an hos de som reproducerer den. Det interessante er dermed å undersøke hvorfor denne tolkningen fremstår som mer sannsynlig eller «behagelig» enn de andre.

4.1.2 Nasjonalromantikk og kjønnsideal

Husfadern delade sitt husbonda-välde inom hus med husmodern, som derföre helsades med hedersnamnet hustru eller hus-fru [...]. Hon egde, att råda i huset efter sin vilja, hade rätt ofver lås och nycklar och delade med sin bonde säng och säte» (Hyltén-Cavallius 1863–1868:191)

Dette sitatet fra den svenske etnografen Gunnar Olof Hyltén-Cavallius har et sterkt gjenkjennelig innhold, ikke ulikt det tidligere nevnte av Hildebrand (1883). Begge sitatene viser at husfruen med nøklene er et tydelig tegnet bilde allerede fra midten av 1800-tallet. Det er tilnærmet identisk med det bildet som fortsatt tegnes i arkeologiske publikasjoner, hvilket er både oppsiktsvekkende og noe bekymringsverdig.

Arwill-Nordbladh (1991, 1998) har tatt for seg denne problematikken og gått vikingtidens kvinneideal nærmere i sømmene. Gjennom et dypdykk i kjønnsforestillingene i vikingtidforskningen, presenterer hun det hun oppfatter som det sosiopolitiske grunnlaget for oppfatningen om husfruen. Hun viser at kjønnsrollene i VT er sterkt influert av endringer i kjønnsrollemønsteret i Skandinavia ved midten av 1800-tallet, i kombinasjon med en økende interesse for det gammelnordiske i den såkalte neogotiske bevegelsen, samt de nasjonalromantiske strømningene som preget århundret. Arkeologien ble tilegnet en sentral plass i etableringen av nasjonsfølelsen, hvor det norrøne ble brukt som ideal for familieliv og kvinnens stilling i hjemmet. Den norrøne symbolverdenen kommunisert i de skriftlige kildene var et viktig element i idealiseringen av den borgerlige familien. Bildet av den forhistoriske

husfruen som hersket innendørs, hennes posisjon underordnet mannen som hersket utendørs, ble befestet i dette familieidealet og styrket den gjeldende kjønnsideologien.

Til tross for den økende politiske og ideologiske kampen for kvinnerettigheter på begynnelsen av 1900-tallet vedvarte idealet og ble etablert som en stereotypi, tatt opp i arkeologisk forskningslitteratur. I løpet av 1980- og 1990-tallet ble forestillingen av kvinnen som husfrue endret noe, i tråd med utviklingen av feministisk tankegang i arkeologien, som beskrev en sterkere, mektigere og mer innflytelsesrik husfruerolle enn tidligere. Likevel har «husfruen med nøklene» som ideal, i liten grad blitt forandret fra 1800-tallsversjonen, og har i stor grad forblitt uimotsagt (Arwill-Nordbladh 1991:63).

Som en konsekvens har nøkkelen blitt en del av den stereotype forestillingen, som har manifestert seg som et distinkt perspektiv på fortiden. Arwill-Nordbladhs gjennomgang viser hvordan utsagn i forskningslitteraturen med over hundre års tidsforskjell og med helt ulike sosiale og forskningsmessige utgangspunkt kan være tilnærmet identiske – de er resultater av et kvinneideal som er forankret i sosialpolitiske ideer og reproduisert i vitenskapelige forståelser av fortiden: «[H]usfrustereotypen visar att en viss historisk presentation kan ha starka konserverande drag och dessutom ideologisk dölja en reell situation. Det visar också den starka ideologiska kraft som en viss historieuppfattning kan ha i en specifik situation» (1998:52).

Til tross for nye og kritiske studier lever stereotypen fortsatt i beste velgående, som er tydelig i tilfellet med nøklene. Som Arwill-Nordbladh trekker frem, skyldes dette hva Micaela di Leonardo (1991:34) kaller «[...] the politically constituted nature of knowledge production, and its historical embeddedness [...]», hvilket er et viktig moment å aktualisere. Akademisk kunnskapsproduksjon er alltid forankret i det politiske klimaet i samtiden, og kun gjennom å bli bevisst en tolknings forankring i tiden kan en kritisk tilnærme seg og forandre forståelser av fortiden.

Ting og tekst

Det problematiske ved forståelsen av nøkkelen som husfruesymbol illustrerer også det til tider vanskelige forholdet mellom ting og tekst, og hvordan dette spenningsforholdet fortsetter å prege arkeologien. De skriftlige kildenes tilstedeværelse er noe unikt og uvurderlig, de gir informasjon som en rekke fagfelt drar nytte av. Det er likevel viktig å stille kritiske spørsmål til *hva de faktisk gir informasjon om*. Konsekvensen som ligger latent i bruken av skriftlige kilder er at arkeologer slutter å studere fortiden, men *besvarer* den ut fra en stereotyp

oppfatning. I denne sammenheng er det verdt å fremheve en tanke fremsatt av Axelsen (2012:74):

Møtet mellom ting og tekst viser til to ulike hendelser: Møtet som oppstår i all historisk arkeologi, hvor den materielle og skriftlige kulturen må veies mot hverandre; og møtet mellom arkeologisk praksis og det skrevne. [...]. Når tekst blir viktigere enn ting, kan den [arkeologiske tolkningen] da fremdeles beskrives som *arkeologisk*?

4.1.3 En arkeologi i utvikling

Den nåværende status er at nøkkelen i all hovedsak er forstått ut fra tolkningsrammer som er basert på skriftlige kilder, hvor det arkeologiske materialet i stor grad er brukt til å bekrefte tekstenes innhold. Årsaken til dette kan sies å være en reproduksjon av tolkninger, av autoritative utsagn i diskursen, som har skapt forskningsmessige sannheter. De kritiske røstene som har talt til fordel for alternative perspektiver, med utgangspunkt i arkeologisk kildemateriale, har ikke blitt gitt tyngde og autoritet i diskurser angående jernalder.

Arkeologisk forskningsdiskurs er preget av de spørsmål, og dermed de *gjenstander*, som arkeologer til en hver tid anser som relevante. De ulike samfunnsmessige, teknologiske og teoretiske strømningene som preger humaniora gjør at perspektivet som på et gitt tidspunkt er dominerende og rådende, er under kontinuerlig endring og redefinering. Nyere forskning kritiserer, korrigerer og videreutvikler tidligere forskning, og slik er arkeologien i en stadig utvikling – en disiplin i syklus, som ser tilbake på seg selv for å kunne se fremover. I et slikt perspektiv er nøkkelen noe perifere relevans og ensidige forståelsesramme ikke nødvendigvis et resultat av en forskningsmessig forsømmelse, men heller eksempel på en gjenstand og en tematikk som ikke *ennå* har blitt gitt relevans ut fra det dominerende paradigmet.

Videre er de siste par tiårenes eksplosive teknologiske utvikling en relevant faktor innenfor en kritisk vurdering av forskningshistorien. Dagens arkeologer har en rekke muligheter til forskning som arkeologer for kun 20–30 år siden ikke hadde tilgang til. For norske arkeologer i dag finnes det omfattende gjenstands- og kartdatabaser, i tillegg til et vidt spenn av programvarer som gjør det mulig å innhente og sammenstille store mengder informasjon og utføre analyser på nivåer som tidligere ville vært svært vanskelig, om ikke umulig. Ut fra dette perspektivet er denne avhandlingens materielle redegjørelser og analyser resultater av både en endret holdning til hva som er forskningsmessig relevant, og en teknologisk utvikling som gjør dem mulige å gjennomføre.

Dette perspektivet forklarer til en viss grad hvorfor enkelte spørsmål og gjenstander har hatt forrang innenfor den arkeologiske diskursen, men det fraskriver likevel ikke

arkeologer ansvaret for de skjevheter som preger feltet. Det er lov å stille strengere krav til empirisk grunnlag for tolkninger og sette spørsmålstegn ved etablerte sannheter.

4.2 Retrospeksjon

Mye av problematikken omkring «nøkkeltolkningene» ligger også i det teoretisk-metodiske perspektivet som forskere har tilnærmet seg materialet med. Dette perspektivet er i stor grad påvirket av retrospektiv tenkning, hvor en tar utgangspunkt i noe kjent og projiserer det kjente bakover i tid for å forklare det ukjente. Dette er en velkjent tolkningsmetode, som ikke er uten problemer (Holmsen 1940:32; 1976:4; Myhre 2002:14; Pilø 2005:8). I nøklens tilfelle har det fått utslag i at et meningsinnhold formidlet i skriftlige kilder fra tidlig MA er blitt benyttet til å forklare fenomenet i ikke bare VT, men så langt tilbake som FVT. Bruk av skriftlige kilder i arkeologien er en tradisjon med gode meritter, men i dette tilfellet har det skapt en generalisering som bør vurderes kritisk, ettersom den ikke korrelerer med arkeologiske kilder og danner en endimensjonal og reproduisert forståelse av nøkler. Det er viktig å huske på at hvilke emner og gjenstander som studeres, til hvilket formål de studeres og hvordan de fremstilles i forskningslitteraturen er grunnleggende for oppfatninger om fortiden.

En ny tilnærming til nøkkelmaterialet kan åpne opp for nye forståelsesrammer for denne gjenstandskategorien, så vel som for temaer beslektet med den. Jeg ønsker å ta studiet av nøkler forbi det bildet som forskningen hittil har presentert og utforske andre tolkningsperspektiver. I stedet for retrospektiv tenkning ønsker jeg å starte med begynnelsen – og ta utgangspunkt i nøklene fra de kommer inn i norsk område i RT og undersøke hva som skjer gjennom jernalderen frem til VT. På den måten håper jeg å kunne belyse utviklingen av nøkkelen som et materielt og konseptuelt fenomen i jernalderen, og slik kunne komme nærmere en arkeologisk basert tolkningsramme for denne gjenstandskategorien.

5 Handling og teknologi

5.1 *Habitus*, praksis og distinksjon

[...] things are made, exchanged, used, and discarded as part of **human social activity**. Hence, both things and techniques are embedded in and conditioned by **social relations** and **cultural practice** [...] (Dietler og Herbich 1998:235, min utheving).

Utsagnet ovenfor illustrerer noe av kjernen i avhandlingens teoretiske tilnærming, nemlig forholdet mellom materiell kultur og sosial praksis. Med den postprosessuelle arkeologiens fokus på det sosiale, kom en økt interesse for hvordan materiell kultur fungerer innenfor sosiale sammenhenger. Ting var ikke lenger passive i relasjon til aktive mennesker, men sosiale og meningsbærende enheter. Nye teoretiske perspektiver frontet gjenstanders evne til å inneha sosiale funksjoner, hvilket startet en diskusjon om hvordan gjenstander inngår i sosial reproduksjon. Arbeidene til sosiologen og antropologen Pierre Bourdieu utgjør noen av de teoretiske perspektivene som har hatt sentral plass i denne diskusjonen (for en gjennomgang, se Olsen 1997).

Bourdieu har som sosialteoretiker hatt stor innflytelse på arkeologien, ved at hans arbeider de siste tiårene har blitt hyppig brukt som teoretisk grunnlag for arkeologiske studier. Et av de fremstående aspektene ved hans arbeid er ønsket om å overkomme dualismene natur:kultur og sosial struktur:menneskelig agens (*agency*), som i stor grad preget humanvitenskapelige tilnærminger (Barrett 2001:148, 2005:134–135). En av Bourdieus hensikter var å ende striden mellom «struktur»- og «aktør»-perspektiver gjennom å formulere et nytt teoretisk grunnlag for sosiologisk analyse, basert på et gjensidig forhold mellom individ og struktur. Bourdieus løsning ble praksisteorien og begrepet *habitus*.

Innenfor Bourdieus praksisteori er menneskelig handling (*praksis*) individets kroppslige forhold til, og omforming av, omgivelsene. Handlingen skjer ut fra kroppens *habitus*, et system av tillærte disposisjoner som ubevisst tillater mennesker å handle, tenke og orientere seg i den sosiale verden (Bourdieu 1977:72; Bukkemoen 2008:466). *Habitus* er med andre ord handlemåter og tolkningsmønstre som er tillært gjennom praktiske erfaringer tidligere i livet, spesielt under oppveksten (Østerberg 1995 [1979]:83). *Habitus*begrepet handler slik sett om de ulike måtene de kroppsliggjorte handlingene til mennesker takler daglige gjøremål (Barrett 2005:135). Likevel er dette ikke et statisk begrep – aktøren handler ikke blindt i tråd med de innlærte disposisjonene, men har alltid evne til fri vilje og kreativitet som virker tilbake på, og omformer *habitus*. *Habitus* fungerer som en ramme for hvordan man oppfatter, anerkjenner og handler, og muliggjør derfor at man kan gjennomføre oppgaver av

uendelig variasjon (Bourdieu 1977:73, 83). Praksis – kroppsspråk og talespråk, hvordan man tenker og handler – struktureres derfor *av* habitus og er samtidig strukturerende *for* habitus.

For arkeologer er habitusbegrepet en nyttig måte å forstå hvordan hverdagslige rutiner og ritualer, ofte veldig synlige i det arkeologiske materialet, kan gi en generell struktur til samfunn og historie (Shanks 2005:241). Som Bourdieu selv sier: Habitus er et produkt av historie som, gjennom å produsere individuelle og kollektive praksiser, skaper mer historie, ifølge skjemaer generert av historie (Bourdieu 1977:82, 1990 [1980]:54). Spesielt verdifullt for arkeologien er habitus' evne til å bære i seg både «[...] aktørenes mentale forståelse av sin kultur og deres praktiske sans til å uttrykke denne» (Nygaard 1995:129), samt at kollektive handlinger og hendelser er gjensidig forbundet: «It is just as true and just as untrue to say that collective actions produce the event or that they are its products» (Bourdieu 1977:82). Dette perspektivet er sentralt for å forstå forholdet mellom fortidens gjenstander og menneskene som ved sosial praksis skapte og handlet gjennom dem.

Av spesiell interesse for avhandlingen er hvordan gjenstander kan virke distingverende i sosiale sammenhenger. I Bourdieus verk *Distinksjonen: En sosiologisk kritikk av den sosiale dømmekraft* (1995 [1979]) har ordet distinksjon på fransk en dobbeltbetydning. På den ene siden går distinksjon ut på «å lage eller se forskjeller», på den andre siden er det å skille seg ut fra andre på en bestemt måte, det som på norsk kalles «distingverthet» (Østerberg 1995 [1979]:11). I bokens forord fremhever Bourdieu at tittelen til boken er der for å minne oss om at distinksjon «[...] egentlig bare er en *forskjell*, en differanse, en avstand, distinkte trekk – i korthet *relasjonelle* egenskaper som bare finnes i og gjennom forholdene de har til andre egenskaper». Dette er et interessant aspekt, ettersom det viser at distingverende aspekter kun virker distingverende i gitte relasjoner.

I dagens samfunn er *ting* viktige for hvordan mennesker markerer seg selv i forhold til andre – både på individ- og gruppenivå. Ting kan kommunisere alt fra personlig stil til politisk og religiøs tilhørighet, kulturell identitet og nasjonsfølelse. Tingene representerer forskjell mellom mennesker, både bevisst og ubevisst og på ulike sosiale nivåer – og slik har det også vært i fortiden.

5.2 Teknologi og sosiale grenser

Markering av forskjeller mellom mennesker handler i prinsippet om sosial grensesetting. Som bl.a. fremsatt av Fredrik Barth (1969) blir sosiale grenser og identiteter skapt og opprettholdt gjennom interaksjon. Tingenes rolle i slik grensesetting er et viktig moment, ettersom de er

materielle uttrykk for sosial distinksjon, hvor deres praktiske og symbolske roller smeltes sammen. Men hvordan kan man studere sosiale grenser gjennom ting?

I artikkelen «*Habitus, Techniques, Style: An Integrated Approach to the Social Understanding of Material Culture and Boundaries*» fremsetter Michael Dietler og Ingrid Herbich (1998) et teoretisk rammeverk for studiet av sosiale grenser gjennom materiell kultur. De setter et viktig premiss for studier av materiell kultur: et fundamentalt skille mellom *ting* og *teknikker* (things and techniques), som bygger på et skille mellom objekt og prosess. Ting opptar det fysiske rommet, mens teknikker er de menneskelige handlingene som resulterer i produksjon eller benyttelse av ting (Dietler og Herbich 1998:235). Fra et arkeologisk perspektiv er handlingene fjernet fra tingene. Likevel innehar ting fysiske attributter og kontekstuelle ledetråder som gjør det mulig å utlede informasjon om deres produksjon og bruk, gjennom analogisk tolkning. Ifølge Dietler og Herbich (1998:236) er teknikkene (les: handlingene), nøkkelen til å forstå det gjensidige forholdet mellom ting og samfunn, ettersom det er disse som viser hvordan ting skapes og brukes i daglig praksis.

Sosiale grenser kan med andre ord bli synlige ved å belyse tingenes tekniske aspekter. I så måte er gjenstanders distingverende og grensesettende egenskaper tett forbundet med deres tekniske egenskaper. Ting som teknologi kan fungere som markører for sosiale grenser, nettopp fordi deres tekniske funksjon henger uadskillelig sammen med deres sosialsymbolske funksjoner. På denne måten er ikke de sosiale grensene kun immaterielle, men fysisk manifestert i form av gjenstander og konstruksjoner som markerer tilhørighet og tilgang, avstand og utilgjengelighet.

5.3 Sammendrag

I dette kapittelet har avhandlingens teoretisk-analytiske rammeverk blitt presentert. Sentralt for perspektivet står oppfatningen om at gjenstanders teknologi, teknikkene som ligger bak konstruksjonen og bruken av ting, er sosialt konstituert innenfor et habitussystem. Menneskelig handling og praksis kan belyses gjennom studier av ting, ettersom kroppsliggjorte tanker og aktiviteter er uadskillelig forbundet med den materielle verden. Tingenes evne til å virke sosialt distingverende er også fremhevet, hvor materiell kultur aktivt er med på å etablere og opprettholde sosiale grenser. Denne egenskapen er spesielt forbundet med tingenes tekniske aspekter, som anses for å være utgangspunktet for tingenes sosiale roller.

Disse elementene vil jeg ta opp i diskusjonen (kap. 10), hvor praksis, distinksjon og sosial grensesetting ligger til grunn for en fornyet, sosioteknologisk forståelse av nøkler. Dette

poenget leder over i neste kapittel, som omhandler nettopp teknologi. Her vil jeg presentere en ny nøkkeltypologi, basert på låsetekniske elementer.

6 Nøkkelens anatomi

Nøklers funksjon etter låsetekniske prinsipper er sentralt for deres form og utvikling gjennom jernalderen (jf. [kap. 2](#)). Disse aspektene er viktig å ta høyde for i vurderinger om nøklens mulige sosiale roller, ettersom nøklens form er nøye forbundet med deres bruk, både som låseteknisk redskap og symbolsk gjenstand. I det følgende vil jeg derfor presentere en teknisk forankret oversikt over nøkkeltypene som forekommer i EJA og YJA, basert på det østnorske materialet (se [kap.7](#)).

6.1 Nøkkelens typeformer – en tentativ typologi

Jernalderens nøkler i Norge kan grovt sett inndeles i tre hovedtyper: *kroknøkler*, *vrilåsnøkler* og *boltlåsnøkler*. Denne typebeskrivelsen er benyttet i katalogiseringsarbeidet ved samtlige av landsdelsmuseene og har spor tilbake til sent 1800-tall. Typeinndelingen er et hjelpemiddel til å skape orden i et komplekst materiale og er ikke uten problemer. Det forekommer stor variasjon i nøklers former og enkelte typer kan falle mellom eller utenfor de ulike hovedtypene. Fortiden passer ikke alltid inn i arkeologenes nøye gjennomtenkte kategorier, likevel er det etablerte systemet i all hovedsak godt nok til å gi en oversikt over materialet slik det foreligger. Jeg vil likevel presentere enkelte endringer som muligens fraviker noe fra det etablerte, hvilket er basert på min oppfatning av nøkkelens form og funksjon. Den følgende oversikten er ment som en forsøksmessig typologi, som har som hensikt å gjøre et større nøkkelmateriale oversiktlig til denne avhandlingens og senere arbeiders undersøkelser.

Ved vurderingen av nøklens typer og former har jeg tatt utgangspunkt i Oluf Ryghs (1885) eksempler, supplert av arbeidene til Shetelig (1912) og Petersen (1951). Der Rygh har etablert et grunnlag for typologisk analyse og datering, har Shetelig og Petersen i større grad illustrert variasjonen innenfor disse typene, samt bekreftet dateringer og kontekster. I det følgende vil Ryghs figurer bli forkortet til R og figurnummer (f.eks. R161). På samme måte vil Petersens og Sheteligs forkortes til henholdsvis P og S (for eksempel P254 og S468a). Det foreligger to eksisterende typologier for VT-nøkler, utarbeidet av henholdsvis Anna Ulphielm (1989) på Birka-materialet og Petra Westphalen (2002) for jernnøklerne fra Hedeby. Den følgende fremstillingen er satt opp separat fra disse, ettersom den tar for seg nøkler fra både EJA og YJA.

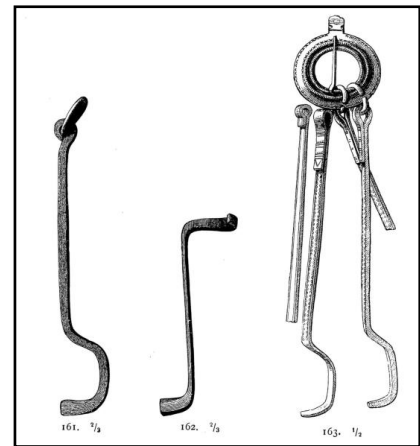
Tabell 1. Typologi for det østnorske nøkkelmaterialet.

Nøkkelform	Type	Referansetyper	Datering
Kroknøkler i jern	Type 1		
Én tann, buet krok	1A1	R161, S468a	EJA/YJA
Én tann, vinkelrett krok	1B	R162	EJA/YJA
To til fire tenner, buet krok	1C1	R459, R 254	YJA
To til fire tenner, vinkelrett krok	1C2	S433, P255, P256	YJA
To tenner, T-formet skjær	1D	P268	YJA
Én tann, U-formet skjær	1E	Illerup Ådal (Ilkjær 1993a, 1993b)	EJA/YJA/MA
Kroknøkkel i kobberlegering			
Én tann, buet krok	1A2	R163	EJA
To til fire tenner, vinkelrett krok	1F	S319	EJA
Vrilåsnøkkel i jern	Type 2		
Skjær uten tapper	2A1	P257	YJA
Skjær med tapper	2B1	P258	YJA
Rektangulært skjær, rett håndtak	2C	R457, P267	YJA
Vrilåsnøkkel i kobberlegering			
Skjær uten tapper	2A2	R455	YJA/VT
Skjær med tapper	2B2	P259, P260, P262, P263, P264	YJA/VT
Boltlåsnøkkel i jern	Type 3		
Tverrstilt skjær med utspring	3A1	R456	YJA/VT/MA
Flatt skaft, todelt skjær med symmetriske hakk	3B	R458	YJA/VT/MA
Todelt skjær, vinkelrett bøyning	3C	Fyrkat (Roesdahl 1977)	YJA
Flatt skjær med hull i platen	3D	Helgö (Tomtlund 1970, 1972, 1978)	YJA
To tenner, rett håndtak	3E	Århus Søndervold (Crabb 1971)	YJA
Rundt skjær med hull i platen	3F	(Roesdahl 1993)	VT/MA
Boltlåsnøkkel i kobberlegering			
Tverrstilt skjær med utspring	3A2	R456	VT/MA

Typologien (tabell 1) er bygget opp omkring fire aspekter: låseteknisk prinsipp, skjærets form, materiale og kronologi. Kronologisk er den ikke delt inn finere enn til generell periode, som EJA, YJA og VT, samt MA der typene har lang kontinuitet. Den grove kronologien skyldes at det ikke foreligger mer presise dateringer, og at en generell typologisk oversikt er tilstrekkelig innenfor denne undersøkelsens rammer. Hovedtypene er satt ut fra når de fremstår i de arkeologiske kontekstene. Type 1, kroknøkklene, er derfor tidligst (EJA), mens type 2, vrilåsnøkklene, ikke oppstår før i YJA. Type 3, boltlåsnøkklene, er trolig den seneste klassen, med hovedvekt i VT og inn i MA. Disse typene er identifisert på bakgrunn av utforming og metallet de er laget av, samt de låsetekniske prinsippene de bygger på (jf. kap. 2). Typene er delt i underklasser basert på disse aspektene.

6.1.1 Type 1: Kroknøkkel

Kroknøkler er karakterisert ved at overgangen til skjæret er formet som en «krok» ved en støpt eller smidd ombøyning av tenen (Kristoffersen 2000:112-113; Petersen 1951:463). Disse typene har lange, som oftest rette, håndtak som er kvadratiske, rektangulære eller flathamrede. Skjærene kan ha alt fra én til fire tenner, og er utformet på en rekke ulike måter i tråd med låsene (jf. kap. 2). De varierer i lengde fra 5 cm til 25 cm. Kroknøkler er den tidligste nøkkeltypen, først kjent som gravgods i tidlig romertidsgraver. Ryghs R161-R163 (figur 22) er beskrivende for kroknøkkeltypene fra EJA, men i YJA blir typene mer varierte.

Figur 22. Kroknøkler fra EJA. F.v: C4453, C5200 og KDVVVXXXVII (etter Rygh 1885:figur 161–163).

Type 1A: Én tann, buet krok

Den vanligste kroknøkkeltypen, som oppstår tidlig i materialet og har en lang levetid helt frem til VT og MA, er type 1A (Petersen 1951:464). Slike nøkler har en relativt enkel form, som til en viss grad varieres gjennom jernalderen. Hovedtrekkene er en buet krok, ofte som en halvmåne, men vinklene i buen kan i enkelte tilfeller være tilnærmet vinkelrette. Håndtaket er vanligvis rett, med rundt tverrsnitt og en ombøyd løkke til oppheng øverst. Denne typen forekommer både i jern, i typologien kalt 1A1, og i kobberlegering, kalt 1A2. Sistnevnte er ofte dekorert med trekanten og linjer, som illustrert ved Ryghs R163, men også dekor på jerneksemplarer forekommer (figur 23). Dens kontinuerlige bruk og stabile form gjennom hele jernalderen gjør det vanskelig å datere denne nøkkeltypen typologisk.

Type 1B: Én tann, vinkelrett krok

Noe mer uvanlig er typen kalt 1B, som er en éntannet kroknøkkel med en vinkelrett krok (figur 24). Slike har i enkelte tilfeller blitt registrert som låsefjær, på grunn av sin noe spesielle form. De har et rett, ofte flatt håndtak med et tykt og kort skjær i vinkel på håndtaket. I øvre ende har den en vinkelrett ombøyning. Kjent fra EJA-kontekster har disse en tidlig datering og lang kontinuitet.

Figur 23. C4461. Kroknøkkel med én tann og buet krok, med tversgående linjer på håndtaket.

Figur 24. C5200. Kroknøkkel med én tann og vinkelrett krok.

Type 1C: To til fire tenner

Fra YJA blir type 1C vanlig i det østnorske materialet. Denne er delt i to undertyper på grunnlag av krokformen. 1C1 har en skrå krok, formet av en dobbel bøyning (figur 25). Håndtaket kan ha rundt, firkantet eller tilnærmet flathamret håndtak, og har som oftest løkke øverst. Type 1C2 har ofte kortere håndtak, gjerne med firkantet tverrsnitt og en stor løkke øverst, og kroken står vinkelrett på håndtaket (figur 26).

1C har vanligvis to tenner, men også tre og fire tenner forekommer (Petersen 1951:465). Samtidig er enkelte nøkler i skjæringssonen mellom de ulike undertypene, flere med helt individuelle variasjoner, spesielt når det gjelder krokens form (figur 27 og 38). Kroknøkler med to til fire tenner fra EJA er tilnærmet ukjent.

Figur 25. C10712. Kroknøkkel med skrå krok og to tenner.

Figur 26. C15904. Kroknøkkel med vinkelrett krok og to tenner.

Figur 27. C23034m. Type 1C1 med en U-formet ombøyning på kroken.

Figur 28. C25396m. Type 1C1 hvor kroken er bøyd til siden.

Type 1D og 1E: Mulige kroknøkler

To typer nøkler som ikke er gitt en spesifikk typetilhørighet vurderer jeg som sannsynlige sideformer innenfor kroknøkkeltypen. Begge disse er presentert i kap. 2 med forslag til funksjon, som i hovedtrekkene er lik de øvrige kroknøkklene. Den første typen har to tenner, en på hver side av skaftet som er ombøyd i form av kroker eller haker (figur 29). Typologisk kaller jeg denne typen 1D, kroknøkkel med T-formet skjær. Den andre nøkkeltypen er 1E, kroknøkkel med U-formet skjær, lignende en hestesko (figur 30). Type 1D er i det østnorske materialet kjent fra YJA/VT, mens 1E er funnet i kontekster datert til overgangen mellom VT og MA. Nøkler som 1E er funnet i myrfunnene i Illerup Ådal (Ilkjær 1993a, 1993b), så denne typen nøkler kan spores tilbake til RT i Skandinavia.

Figur 29. C18673. Kroknøkkel med T-formet skjær.

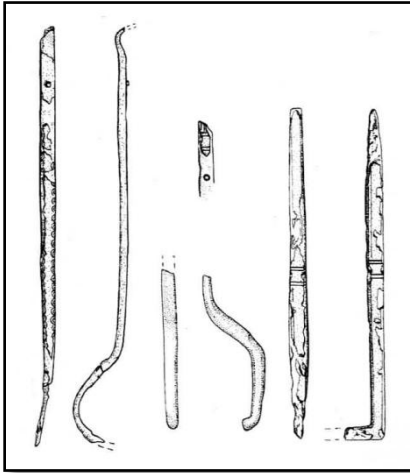

Figur 30. C10683. Kroknøkkel med U-formet skjær.

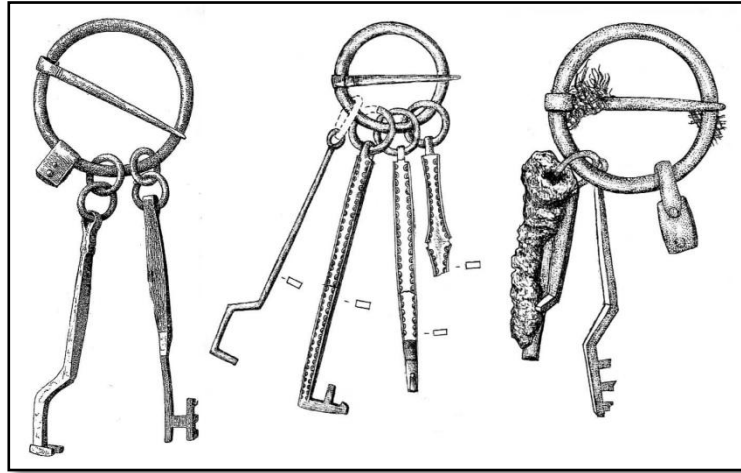
Type 1F: To til fire tenner, vinkelrett krok

Eksemplarer av kroknøkler i kobberlegering med to eller flere tenner, kalt type 1F i typologien, er nærmest ukjent fra Øst-Norge i EJA. Denne typen er mer dominerende på Vestlandet, fra Rogaland og nordover (Kristoffersen 2000:116). Et mulig unntak er en av de

tre nøklene fra Søtvet i Skien, Telemark (F160, figur 31). Nøkkelen mangler skjær, men har et rett håndtak og en vinkelrett ombøyning til skjæret, hvilket indikerer en tilhørighet til type 1F. Slike nøkler er ofte dekorerte og har skjær med flere tenner i ulike vinkler (figur 32).

Figur 31. C9445. Tre kroknøkler fra FVT (Kristoffersen 2000:Pl 4).

Figur 32. Nøkler i kobberlegering med tenner (Kristoffersen 2000:Pl. 29, 30, 33).

6.1.2 Type 2: Vrilåsnøkkel

I YJA, spesielt i VT, blir vrilåsnøkler tydelig i det arkeologiske materialet. Som diskutert i [kap. 2](#), er denne typens utforming som låseredskap nøye konstruert i relasjon til låsen. Håndtakene er også nøye konstruerte og preget av et formmessig og dekorativt mangfold.

Vrilåsnøkklene er litt mindre enn kroknøkklene, ca. 4–10 cm lange. De har hovedsakelig et ovalt eller rundt håndtak (selv om andre former kan forekomme) og de er ofte dekorerte (Petersen 1951:470). I forlengelsen av håndtaket følger en kort pipe, hvor skjæret er plassert vinkelrett på pipen. Selve skjæret er karakteristisk for typen, og utgjøres av en fire- eller femsidet jernplate, med eller uten tapper ytterst, som oftest to eller tre (Petersen 1951:470). I typologien er typeinndelingen basert på skjærformen. Her har 2A skjær uten tapper, 2B skjær med tapper, og 2C har rektangulært skjær og rett håndtak. Videre har jeg skilt mellom eksemplarene i jern (2A1, 2B1 og 2C) og kobberlegering (2A2 og 2B2).

Petersen (1951:470–477) har skilt vrilåsnøkklene i typer primært på ovalt eller rundt håndtak, og sekundært på dekorerte og udekorerte eksemplarer. I typologien har jeg typeinndelt kun på skjærform, men understreker samtidig at variasjonen i håndtakenes form nok har vært betydningsfull, om ikke nødvendigvis teknologisk avgjørende.

2A: Skjær uten tapper

Denne typen har som oftest ovalt håndtak og flatt skjær, enten rektangulært eller tunget. Nøklerne er kjent i jern og kobberlegering, hvor sistnevnte har dekorert håndtak. Undertypen er videre delt i to på grunnlag av material og ornamentikk, hvor 2A1 henviser til jerneksemplarene og 2A2 til de i kobberlegering. Disse er her illustrert ved figur 33 og 34.

Figur 33. C27454xx og cccc. Vrilåsnøkler med ovale håndtak og rektangulære skjær.

Figur 34. C3915. Vrilåsnøkkel med rektangulært skjær og ovalt, konisk håndtak med dyreornamentikk (R455).

2B: Skjær med tapper

Denne klassen er preget av formmessig variasjon, likevel er de uttrykk for en rimelig ensartet låseteknikk (jf. [kap. 2](#)), derfor vil de ble behandlet samlet her. Typologisk skilles det mellom nøklene i jern (2B1) og kobberlegering (2B2). Typen har to til tre tapper på skjæret og både runde og ovale håndtak. Når det gjelder skjæret har jernnøklerne både rektangulært skjær og tungeformet, mens kobberlegeringsnøklerne stort sett har tunget skjær. De rektangulære skjærene har gjerne to tapper på lik linje, ytterst på skjæret, mens de i kobberlegering oftest har tre tapper plassert i en trekant. Begge typer skjær kan ha gjennomhulling eller en midtre spalte i skjærplaten. Illustrerende eksempler på slike nøkler er figur 35 og 36. Særformer forekommer likevel, slik som eksemplaret vist på figur 37, hvor skjæret er gjennombrutt av to spalter, med buet kant ytterst og tappene i en motsatt trekant.

Figur 35. C3489. Vrilåsnøkkel med tunget skjær, tre tapper, ovalt håndtak med gjennombrutt ornamentikk.

Figur 36. C16403. Vrilåsnøkkel med tunget skjær, tre tenner hvorav én peker fremover, rundt og udekorert håndtak.

Nøkklene i kobberlegering med er utelukkende dekorerte, ingen av jernnøkklene har klare tilfeller av dekor, noe som kan skyldes bevaringen. På 2B2 er dekoren i tilnærmet alle tilfeller på håndtaket. Det eneste kjente eksempelet på det motsatte er C3899 fra Kvien i Hurum i Buskerud (F125), som har udekorert håndtak, men hvor skjæret har innrissede, symmetriske hakk (figur 38). Den mest vanlige dekoren på vrilåsnøkklene er en ytre perlerad og gjennombrutt ornamentikk, som vist på figur 35. Slik finnes både på de med ovalt og rundt håndtak. Håndtakene har i alle tilfeller flatt tverrsnitt, i motsetning til type 2A2, som har rundt tverrsnitt.

Figur 37. C10472. Vrilåsnøkkel med rikt dekorert håndtak og et uvanlig formet skjær.

Figur 38. C3899. Vrilåsnøkkel i kobberlegering med rundt, udekorert håndtak og dekorative linjer på skjæret.

2C: Rektangulært skjær, rett håndtak

Denne gruppen skiller seg fra de øvrige både når det gjelder skjær og håndtak. De er rimelig mangfoldige i formen, men kan forenes med enkelte hovedtrekk, som virker forankret i

låsetekniske prinsipper. Skjæret er vanligvis kort og rektangulært, uten tapper, og håndtaket er som oftest en rett stang, gjerne med en liggende oval sirkel øverst. I enkelte av eksemplarene ender pipen i et hull, som antagelig skal passe på en tapp i låsen som styrer nøkkelens retning (figur 39). Andre har en motsatt konstruksjon, at pipen ender i en spiss som skal plasseres i et hakk i låsen, og har samme funksjon (figur 40). Dette er en type som er vanlig i MA, men som har tydelige røtter i VT.

Figur 39. C3546. En særegen form for vrilåsnøkkel: Bredt skjær med tre hakk, kort skaft og oval øvre ende, og hull i slutten av pipen (R457).

Figur 40. C25885d. Vrilåsnøkkel med rektangulært skjær, spiss pipe, rett håndtak og en særegen spiral øverst (P267).

6.1.3 Type 3: Boltlåsnøkkel

Boltlåsnøkklene skiller seg markant fra både kroknøkkel- og vrilåsnøkkeltypene. De er hovedsakelig brukt i hengellåser (jf. [kap. 2](#)) og har derfor en noe egenartet konstruksjon sammenlignet med de øvrige hovedtypene.

3A: Tverrstilt skjær med utspring

Type 3A er kjent i VT og mot overgangen til MA. Formmessig består slike nøkler av en kort, plastisk formet øvre del med rundt tverrsnitt, som går over i en nedre del bestående av to (noen ganger tre) rette stenger og et plateformet skjær som står på tvers av disse (figur 41). Skjæret har vanligvis fire utspring i ulik form og størrelse, samt et rundt eller firkantet hull i midten (figur 42). Den øvre delen har som oftest et lite hull til mulig oppheng, og nøklene er mellom 6–15 cm lange.

Typen forekommer hovedsakelig i kobberlegering (3A2), men også i jern (3A1). Eksemplarene i kobberlegering er vanligvis dekorerte. Formen på dekoren er rimelig ensartet, som oftest i form av parallelle linjer i sikksakk langs yttersiden av de to stengene, og tversgående linjer på tvers av stengene. I enkelte tilfeller er også overgangen fra hullet i øvre

ende til håndtaket, og fra håndtaket til de to stengene også dekorert, gjerne av bånd med skrå linjer.

Nøkkeltypen er benyttet i hengelåser (Petersen 1951:480) og beslektede former er spesielt kjent fra MA i flere varianter (se f.eks. Andrén og Nilsson 1976; Eras 1957). Flere eksemplarer av denne typen er datert til YJA. Dette har blitt kritisert av Petersen (1951:480), som stiller seg tvilende til at disse har blitt brukt i YJA, ut fra mangelen på sakkyndig fremkomne funn. Denne skepsisen er delvis berettiget også i dag. Funnbildet har ikke endret seg spesielt siden 1951, for selv om det har fremkommet flere nøkler av denne typen, er hovedvekten av disse løsfunn, metalldetektorfunn, eller fra kontekster som både har elementer fra VT og MA representert i funnmaterialet. Tross skepsisen er det rom for å se denne nøkkeltypen i forbindelse med VT, ettersom den trolig kan ha røtter fra denne perioden.

Figur 41. C27944. Boltlåsnyckel i kobberlegering med dekor.

Figur 42. C16137. Tverrgående skjær med hull i midten og fire utspring, hvorav to gjennomhullet.

3B: To-delt skjær med symmetriske hakk

Boltlåsnyckler av denne typen er svært karakteristiske på grunnlag av skjæret. Det består av to motstående deler som har symmetriske hakk innover og gir inntrykk av en tanngard. Typen er bl.a. representert av nøkkelen C2253 fra Gran Prestegård, datert til VT (F49, R458, figur 43). Et nøkkelfunn med lignende skjær er C21440c fra Gjøvik (F97, figur 44), angivelig funnet i en gravhaug fra VT. Til tross for mangelfulle funnopplysninger er dette sannsynligvis en vikingtidig nøkkeltipe.

Figur 43. C2253. Boltlåsnykkel med todelt, symmetrisk formet skjær.

Figur 44. C21440c. Boltlåsnykkel med to-delt skjær med symmetriske hakk, lignende en tanngard.

3C: Todelt skjær med vinkelrett bøyning

Denne typen er karakterisert ved at skjæret, i likhet med 3B, er utgjort av to symmetriske, motstående deler. Her er skjæret derimot to vinkelrette bøyninger som vender tilbake mot håndtaket, som to innovervendte kroker. Slike nøkler er, som nevnt i kap. 2, trolig benyttet på skrin, hvilket støttes av norske funn. Slike nøkler er bl.a. funnet på Kaupang (F217) og i Løten (F42, figur 45) – begge funn datert til VT.

Figur 45. C13860b. Boltlåsnykkel med todelt vinkelformet skjær, funnet med tilhørende skrinlås.

Figur 46. C21634e. Boltlåsnykkel med rundt skjær og plastisk formede hull.

3D: Flatt skjær med hull i platen

Skjæret på denne typen nøkkel er enten en rund eller en firkantet plate med gjennomhulling, gjerne i form av rektangulære spalter eller plastisk formede hull. Av denne typen nøkkel er det kun påvist to eksemplarer i materialet, en med rundt skjær og en med firkantet. Eksemplaret med rundt skjær, C21634e (F147, figur 46), er uten funnsted, men er datert til VT på grunnlag av de relaterte gjenstandene. Slike nøkler er av Roesdahl (1993) datert til 1000- og 1100-tallet, altså en form fra sen VT og tidlig MA. Nøkkelen C37550r (F62) med

firkantet skjær er også datert til VT. Nøkkelen er fra en mannsgrav, en brannflakgrav med relativt stort gravgods. Skjæret er i jern, mens håndtaket er i kobberlegering, dekorert med svake, innrissede linjer (se figur 18, kap. 2). Som vist i den låsetekniske gjennomgangen er dette en type hengelåsnøkkel som benyttes i boksformede hengelåser, kjent fra bl.a. Helgö-materialet (Tomtlund 1970, 1978).

3E: To tenner, rett håndtak

Denne typen er relativt enkel i formen sammenlignet med de øvrige. Et rett jernstykke med rektangulært tverrsnitt og to korte tenner i enden er det som karakteriserer typen 3E. Slike nøkler er funnet bl.a. fra YJA, slik som det avbildete eksemplaret C21926e (F13, figur 47). Denne nøkkelen er av Petersen (1951:477–478) datert til MVT, men er registrert som VT. Å datere slike nøkler typologisk kan være vanskelig, ettersom to slike nøkler også er funnet på Åker i Vang, Hamar, den ene i et stolpehull fra hus datert til MVT/ VT (F64–66, figur 48; Pilø 1998:21, 35). Funnene bekrefter likevel at dette er en YJA-type. Petersen (1951:478) mener at 3E-nøkler kan tilhøre den såkalte stokklåsen, en type sylindrisk hengelås. Dette støttes av at en slik type lås ble funnet sammen med overnevnte nøkkel, samt at funn fra Århus Søndervold og Helgö understøtter en slik bruk (se figur 14, kap. 2).

Figur 47. C21926e. Boltlåsnykkel med to tenner og rett håndtak, funnet med sylindrisk hengelås.

Figur 48. C38683uI-III. En kroknøkkel og to boltlåsnykler med to tenner og rett skaft.

3F: Rundt skjær med hull i platen

Den siste nøkkeltypen er sen i jernaldersammenheng. Utenfor Norge er den påvist i undersøkelsene ved Århus Søndervold (Crabb 1971), men i det østlandske materialet er den kun funnet enkelte ganger i udokumenterte kontekster. Hvorvidt den er daterbar til jernalder i norsk sammenheng er derfor usikkert, men ettersom bl.a. de to nøklene C19489a-b (F91, figur 49) er datert til VT, er denne typen med i typologien. Karakteristikken er et rett håndtak med

en rund plate i vinkel på håndtaket. Skjæret har enten et hull i midten eller to til tre spalter og er benyttet i hengelås. Alle dokumenterte eksemplarer datert til jernalder er i jern.

Figur 49. C19489a-b. Boltlåsøkler med rundt skjær med hull i platen.

6.2 Regionale ulikheter?

Dersom man vender blikket bort fra undersøkelsesområdet er det klart at jernaldernøkklene har relativt geografisk bestemte særegenheter. I Norge er dette tydelig i FVT hvor, som nevnt, kroknøkler i kobberlegering av typen 1F er et klart vestlandsfenomen. Om man ser til danske og svenske områder, er ulikhetene også påtagelige. For eksempel skiller Ryghs typer seg klart fra Müllers (1888–1895:Pl. VIII, XVII, XXXIX), og de gotlandske nøklene skiller seg både fra norske, så vel som andre svenske funn (Ulfhielm 1986, 1989). Det kan indikere at enkelte nøkkeltypen ble produsert lokalt og/eller regionalt og at ulike kulturtrekk påvirket låseteknologien i skandinavisk jernalder.

6.3 Sammendrag

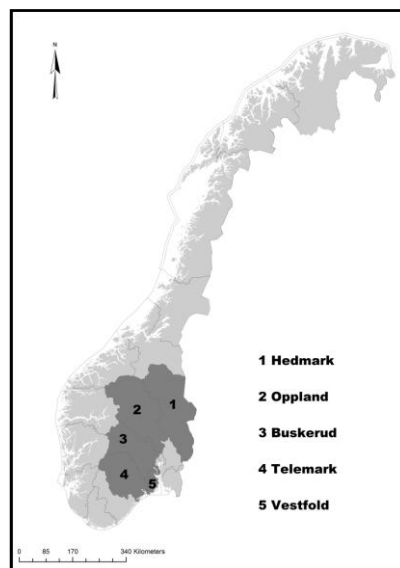
Som denne gjennomgangen illustrerer er nøkler som materialgruppe preget av mangfold, både mellom og innenfor de ulike typeformene. En findatering av nøkkeltypen er, som vist, vanskelig. Det nærmeste jeg har klart å komme innenfor rammene av prosjektet er en generell kronologisk inndeling. I denne er enkelte kroknøkkeltypen tydelig av de tidligste formene, med lang kontinuitet gjennom hele jernalderen. Først i YJA dukker vrilåsøkler og boltlåsøkler opp i materialet, hvor sistnevnte er den klart seneste typen. Generelt kan det spores tendenser til økende formmessig og teknisk kompleksitet, så vel som endringer i dekorative former og symboluttrykk. Videre i avhandlingen vil det sees nærmere på forekomstene av disse nøkkeltypene og hva som kan forklare deres utvikling i jernalderen.

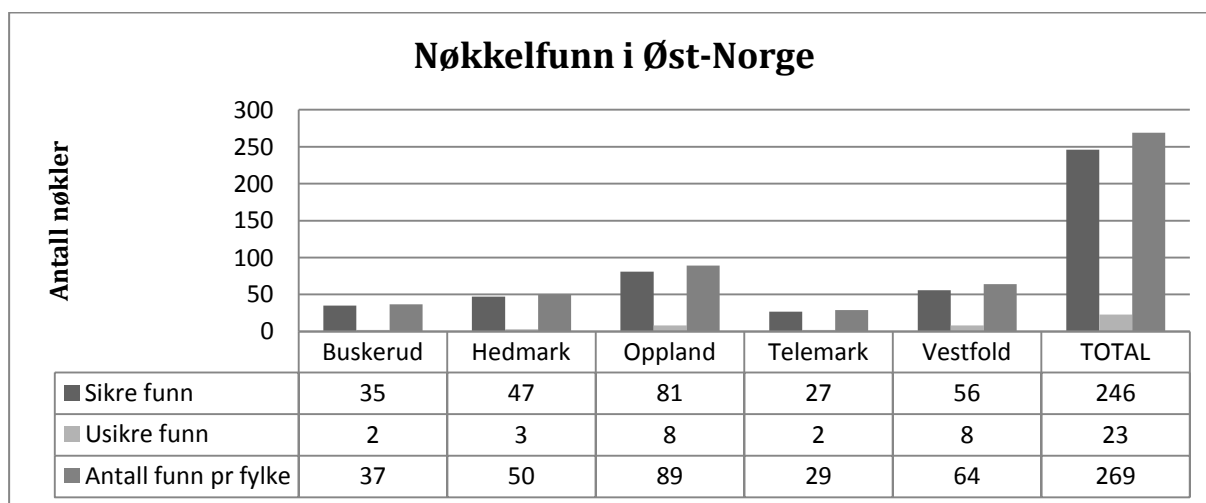
7 Materiale

7.1 Analysemateriale

Nøkklene i denne undersøkelsen er delvis presentert i kap. 2 og 6, som viser deres tekniske og formmessige trekk. Dette kapittelet vil se nærmere på nøkkelfunnene og deres ulike kontekster, dateringer og kildekritiske problemer. Det utvalgte materialet er fra Øst-Norge, mer spesifikt fylkene Hedmark, Oppland, Buskerud, Telemark og Vestfold (figur 50). Det omfatter 269 nøkler (246 sikre og 23 usikre), fordelt på 219 funnkontekster fra tidsrommet 100/200–1050 e.Kr. Enkelte funn datert til MA er også inkludert, ettersom de ut fra typeform og mangel på kontekst kan være eldre. Figur 51 viser en kvantitativ oversikt over nøkkelfunnene ut fra fylke. Se for øvrig også appendiks for katalogen over nøklene, som er fordelt på fylke og museumsnummer.

Figur 50. Kart over undersøkelsesområdet – de fem østnorske fylkene.

Figur 51. Oversikt over sikre og usikre nøkkelfunn ut fra fylke.

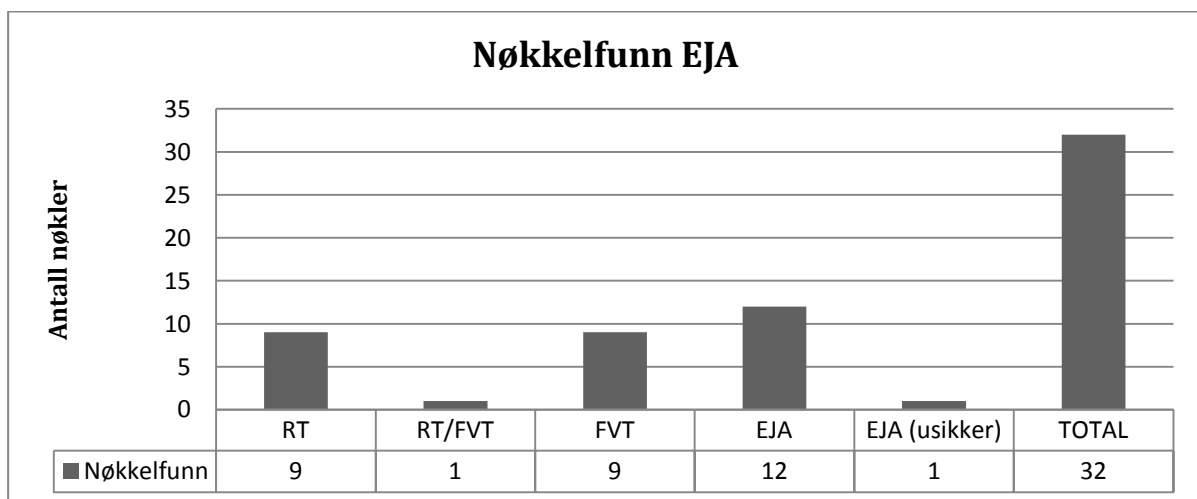
Hoveddelen av nøkkelmaterialet er upublisert, med unntak av enkelte funn, for eksempel fra Gulli (Gjerpe 2005) og Kaupang (Blindheim og Heyerdahl-Larsen 1995; Blindheim et al. 1981; Blindheim et al. 1999; Stylegar 2007). De publiserte funnene er stort sett nyere funn, men også noen av de eldste utgravningene er publisert. Materialet inneholder noen nye funn, men hovedvekten av nøklene er funnet før 1950. Dette medfører enkelte kildekritiske

utfordringer, hvilket jeg vil komme inn på senere. Først vil jeg gi en generell presentasjon av materialet.

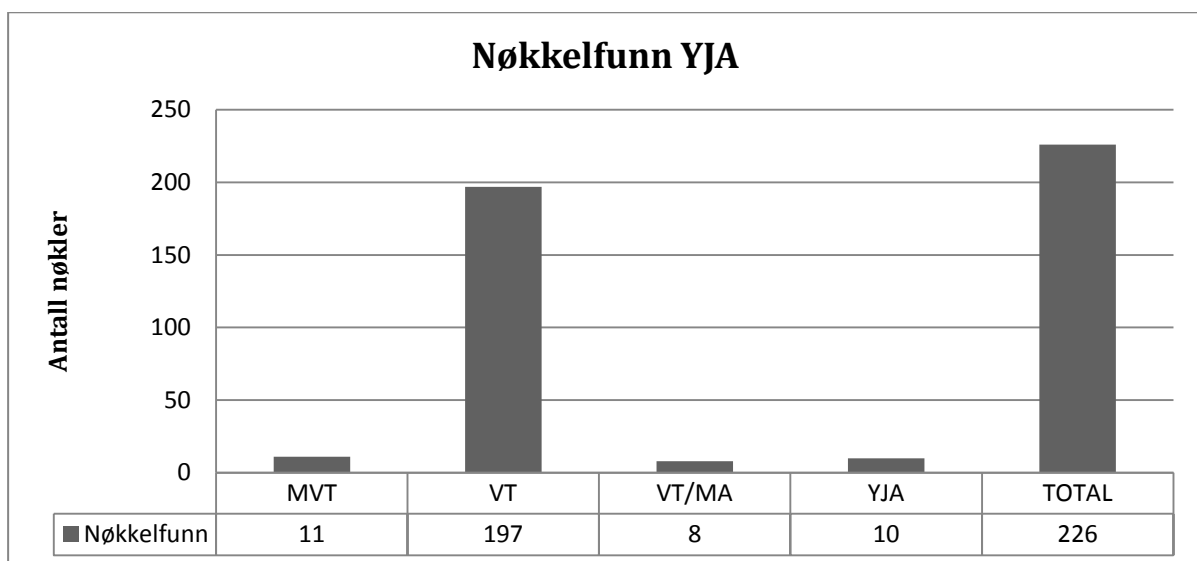
7.1.1 Eldre og yngre jernalder

I EJA er nøkler funnet i kontekster fra sen eldre og yngre RT (100/200–400 e.Kr.) og FVT (400–560/570 e.Kr.) 32 nøkler er fra 20 kontekster – ni nøkler er datert til RT og ni til FVT, og én til RT/FVT (figur 52). Videre er 13 nøkkelfunn generelt datert til EJA og disse er sannsynligvis også fra RT eller FVT.

Nøkkelmaterialet fra YJA er betraktelig større enn det eldre (figur 53), med totalt 226 nøkkelfunn fra 188 funnsteder. 11 nøkler er datert til MVT (560/570–800 e.Kr.), 197 til VT (800–1050 e.Kr.), åtte til VT/MA og 10 funn har en generell datering til YJA.

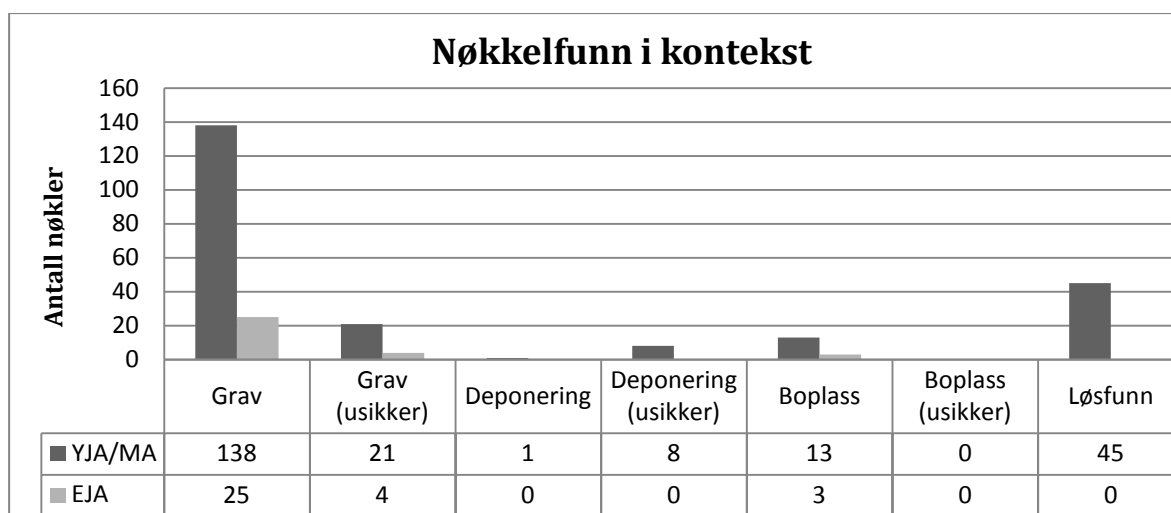

Figur 52. Nøkkelfunn fra EJA fordelt etter datering.

Figur 53. Nøkkelfunn fra YJA fordelt etter datering.

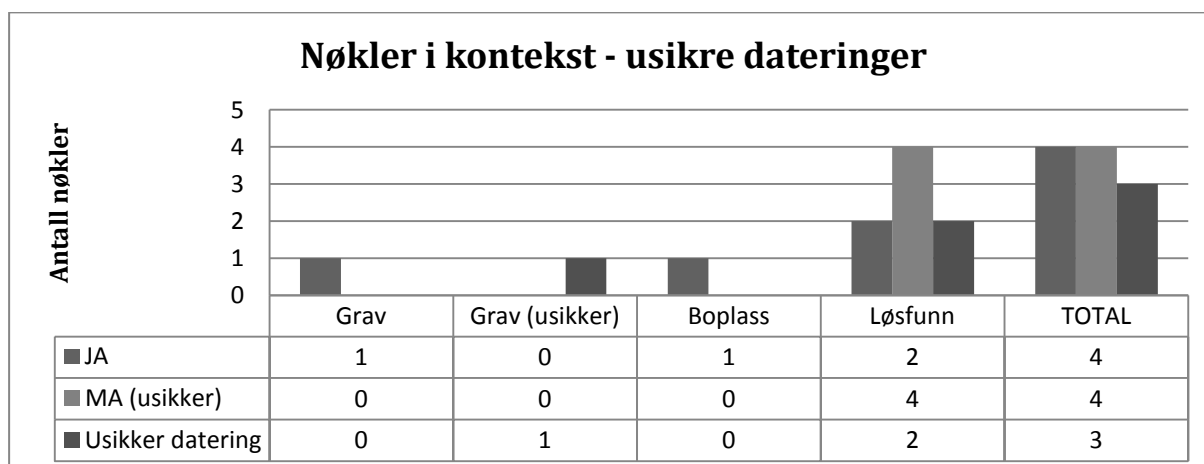
Av nøklene fra EJA er 29 eksemplarer funnet i 20 gravkontekster. 25 er fra 17 sikre graver og fire nøkler fra tre usikre graver (figur 54). Tre nøkler er fra boplasskontekst. I YJA er 159 nøkler funnet i gravkontekst. 138 er funnet i 111 sikre graver og 21 i 15 usikre graver. 13 nøkler er fra boplasskontekst og ni fra deponeringer. Av deponeringene er én vurdert som sitter og åtte som usikre. Videre er 45 nøkler løsfunn, datert til YJA på typologisk grunnlag.

Figur 54. Oversikt over nøkkelkontekster i EJA og YJA.

7.1.2 Usikker datering

Materialet inkluderer også elleve funn med usikre dateringer (figur 55). Fire nøkler er datert til jernalder – en fra grav, en fra boplass og to løsfunn. Fire nøkler er datert til MA, men er alle løsfunn som ut fra typologiske faktorer kan være yngre. Tre funn har usikker datering, men også her er nøkkeltypene lik de jernalderske. Ett funn er fra usikker gravkontekst og to er løsfunn.

Figur 55. Oversikt over nøkkelkontekster med usikre dateringer.

7.2 Datering

Nøkklene er fra kontekster som i stor grad er datert på grunnlag av gjenstandsmaterialet. Hos de nyere funnene foreligger det i enkelte tilfeller dateringer fra naturvitenskapelige dateringsmetoder, men også her er datering av gjenstandene viktige. Gjenstandsbasert datering er tradisjonelt satt ut fra stiler hos våpen og smykker og keramikk (jf. Petersen 1919, 1928, 1951; Schetelig 1905; Shetelig 1912), men også andre gjenstandstyper, som mynter, brakteater eller øvrig materiale som er datert ved historiske hendelser (Solberg 2003).

I avhandlingen er typebestemmelser og dateringer av relatert gjenstandsmateriale i stor grad hentet fra opplysninger i Oldsaksamlingens gjenstandsbase, tilvekstkatalog og topografisk arkiv, samt innberetninger og rapporter. Her er gjenstander som er funnet sammen er gitt en samlet datering ut fra de enkelte gjenstanders dateringer. Den yngste daterbare gjenstanden er slik sett utgangspunktet for dateringen (jf. Gellein 2007:31–32). Jeg har pga. tid og arbeidsmengde brukt de foreliggende dateringer, men har vurdert disse opp mot utgravningsdokumentasjon og nøkkeltypene. Enkelte avvik og ukorrekt informasjon er registrert og tatt høyde for i undersøkelsen.

7.3 Kildekritikk og representativitet

Som nevnt er ikke nøkkematerialet uten kildekritiske og representative problemer. Det er flere faktorer som påvirker materialets kildeverdi og representativitet. Jeg har her fordelt disse under to kategorier av aktivitet, henholdsvis faglig arkeologisk og øvrig menneskelig aktivitet.

Faglig arkeologisk aktivitet

Det første aspektet gjelder identifisering og katalogisering av nøkler. Om de så er fragmenterte eller velbevarte, er nøkler ingen lett kategori å identifisere, ettersom de ofte har svært varierende former. Flere eksemplarer har derfor blitt katalogisert som «ukjent» og «jernfragment» eller feil gjenstandstype, som «låsefjær». I enkelte tilfeller har også andre gjenstander blitt feilaktig identifisert som nøkler, for eksempel lyster, som er et fiskeredskap. Særlig innsats har derfor blitt lagt i å oppklare slike tilfeller ved å gjennomgå så mange funn som mulig (se [kap. 8](#)). Det kan likevel ligge flere nøkler i magasinene som ikke har blitt katalogisert korrekt, hvor kun en full magasingjennomgang kan bekrefte eller avkrefte dette.

Som tidligere nevnt, har trenøkler trolig vært mer tallrike i jernalderen enn vi har empirisk grunnlag for å vurdere. Her kan det ligge et tomrom skapt av bevaringsforhold og utgravningsmetodikk, hvilket er verdt å vurdere i tolkningene av metallnøkklene. Funnenes

alder er også en faktor. De profesjonelle utgravningene som ble utført før 1950 ble ofte gjort etter andre prinsipper enn de moderne, hvor metode og dokumentasjon kan regnes som mangelfulle etter dagens standarder. For eksempel ble gravhauger i Nicolaysens tid gravd ut svært raskt og i stort antall. Dette har konsekvenser for dokumentasjonen, bevaringen og fortolkningen av disse funnene.

Utgravningspraksis er en viktig faktor når det gjelder nøkkelmaterialet. Hvilke områder som er undersøkt, hvordan de er undersøkt og hvilke kontekster som har blitt foretrukket, spiller en sentral rolle i alt arkeologisk materiale, også i dette. Spesielt er overvekten av gravfunne nøkler i materialet påfallende. Graver er de mest funnrrike kontekstene vi kjenner til, hvilket medfører at hovedvekten av arkeologisk materiale stammer fra slike. Opptil de siste tiårene har graver vært prioritert i utgravninger, mens boplassarkeologiske undersøkelser har vært mer sjeldne. Dette endret seg utover 1970- og 80-tallet, hvor flateavdekking ble en mer vanlig utgravningsmetode (jf. Løken et al. 1996; Prøsch-Danielsen 2012:14). Likevel har boplassarkeologien mye å ta igjen, hvilken betyr at nøkler fra boplasskontekster trolig er underrepresentert i materialet.

Når det gjelder bruk av gravmateriale er det også et viktig moment at ikke alle samfunnslag blir belyst ved slike analyser. Etersom graver med gravgods tradisjonelt er oppfattet som tilhørende det øvre samfunnslag (jf. Solberg 2003:31), innebærer dette også at andre gravformer og grupper i samfunnet er mindre synlige i materialet. Graver med lite eller intet gravgods er vanskelige å oppdage, både ved utgravning og tilfeldig jordarbeid. De er også verre å tolke for arkeologer, som baserer store deler av sine forståelser på gjenstander. Dette har konsekvenser for undersøkelsens representativitet, men er også relevant for bl.a. datering, kontekstbestemmelse og kjønnsbestemmelse av graver (se [kap. 8](#)).

Øvrig menneskelig aktivitet

Arkeologiske funn påtreffes hovedsakelig ved næringsaktivitet, ved utbygging og jordbruk. Både før og etter at lovgivning som regulerte kulturminners utgravning og bevaring kom på plass, har mange kulturminner blitt fjernet, skadet og utgravd av ufaglærte, ettersom de har stått i veien for ulike næringsaktiviteter eller har vært gjenstand for generell interesse. Det er derfor mange funn som er borte, men også de bevarte funnene er ofte preget av mangel på eller tvil omkring opplysninger om kontekst og funnomstendigheter. Kvaliteten på dokumentasjonen ved ufaglig fremkomne funn er svært variabel. I enkelte tilfeller er funnomstendighetene nøye beskrevet, og trolig pålitelige, mens andre ganger er de svært mangelfulle. Mange av funnkontekstene med nøkler kan derfor ikke regnes som sluttede

kontekster og er i flere tilfeller ufullstendige. Deler av materialet har derfor svekket representativitet.

Løsfunn utgjør også en betydelig del av materialet. Disse har fremkommet på ulike måter, gjerne som overflatefunn, innleverte gjenstander fra gamle samlinger eller ved metalldetektorsøk. Løsfunnene påvirker materialets representativitet ved at de er fjernet fra sin opprinnelige kontekst og må utelates fra diskusjoner om slike forhold. Likevel har funnene vitenskapelig verdi ut fra sine individuelle attributter, som form og materiale, samt i kvantitative og distribusjonsmessige oversikter.

Vurdering av materialets kildeverdi og representativitet

De kildekritiske og representative problemene med nøkkelmaterialet kan regnes som betydelige. Likevel er denne avhandlingens målsetning å undersøke de lange linjene i bruk av nøkler over et langt tidsrom og et stort geografisk område. Dette medfører at generell informasjon er tilstrekkelig til å etablere mønstre ut fra materialet. Undersøkelsen studerer nøkkelpraksis på makronivå – de større prosessene som ligger til grunn for forekomstene av nøkler i jernalderen. Ut fra dette perspektivet er problemene ved materialet overkommelige, dersom en setter klare kriterier for hvilken kildeverdi funnene har for problemstillingen.

Liv Helga Dommasnes (1976) har fremsatt seks kontekst kategorier som vurderer gravfunns kildeverdi ut fra tilgjengelige opplysninger om funnene. Hennes fremstilling er en god innfallsvinkel, ettersom den setter kriterier for kildeverdien til kontekstene opp mot hvilke spørsmål som kan besvares. Jeg har her satt opp lignende kategorier, tilpasset til å gjelde materiale fra ulike kontekster:

- A) Faglig utgravde funn, tilnærmet fullstendige
- B) Funn og ettergravninger av noe forstyrret anlegg, men med gode opplysninger om kontekst
- C) Funn med mindre fullstendige opplysninger om kontekst. Opplysninger om at gjenstander er funnet samlet er vurdert hit
- D) Stammer fra haug/røys/stolpehull/tuft, ellers usikre opplysninger om kontekst
- E) Funn med svært usikre eller svært ufullstendige opplysninger om kontekst
- F) Funn uten opplysninger om kontekst

Nøkkelkontekstene er vurdert etter disse kriteriene. I undersøkelsen er funn i kategoriene A-C vurdert som sikre funn, altså at funnkonteksten er god nok til at funnene kan regnes som

tilnærmet fullstendige og representative. Kontekstkategori D-F regnes som usikre funn og er i utgangspunktet ikke representative for kontekstuelte relaterte analyser, men regnes med i typeforms- og distribusjonsanalyser.

7.4 Sammendrag

I dette kapitlet er analysematerialet presentert. 269 nøkkelfunn fra fem fylker, med ulike kontekstuelle og kronologiske forankringer skal undersøkes for å komme nærmere inn på hvilket forhold som eksisterte mellom mennesker og nøkler. De enkelte kildekritiske og representative problemene ved materialet er vurdert som overkommelige, ettersom undersøkelsen tar for seg nøkkelpraksis på makronivå. Akkurat hvordan dette skal gjøres er forklart i neste kapittel, som fremsetter undersøkelsens metodiske rammeverk.

8 Metodisk rammeverk

De analytiske metodene er redskapene som i dialog med det teoretiske perspektivet gir mening til det arkeologiske materialet. I denne sammenheng bygger det analytiske utgangspunktet for denne undersøkelsen på to teoretisk-analytiske prinsipper.

Det første er at undersøkelsen ikke skal diskriminere gjenstander på grunnlag av bevaringsforhold, materialtype eller oppfattet «statussymbolikk». Som diskutert i [kap. 3](#) og [4](#) har enkelte studiers tolkninger, basert på et lite utvalg nøkler, blitt reproduisert som allmenngyldige for hele gjenstandsgruppen. Studier av nøkler har tidligere ikke konsentrert seg om materialgruppen som helhet, og ofte er det de velbevarte kobberlegeringsnøklene som trekkes frem for å underbygge de symbolikktunge tolkningene. Denne undersøkelsen har som hensikt å omfatte hele gjenstandsgruppen og tar utgangspunkt i en inkluderende materialutvelgelse. Innenfor denne er alle gjenstander som kan klassifiseres som en nøkkel – uansett bevaringsgrad, material, dekorasjon og kontekst – og som kan dateres til jernalderen, inkludert i analysen. Her vil selve eksistensen av nøkkelen være et premiss for dens relevans for problemstillingen – et fragment representerer helheten.

Det andre prinsippet henger sammen med det første, ved at nøkkelen fysiske eksistens representerer tanke og handling, mao. *praksis* (som introdusert i [kap. 5](#)). Menneskelig handling er premisset for nøklene slik de forekommer i arkeologiske kontekster, og utgjør derfor kjernen for undersøkelsens målsetning: å belyse forholdet mellom mennesker og nøkler i jernalder.

Det metodiske rammeverket, presentert i dette kapitlet, er den analytiske fremgangsmåten for å nå denne målsetningen. Jeg vil her presentere en multivariat analysemodell, kontekstbestemmelser og kriterier for kjønnsbestemmelse av graver, men først kort om dokumentasjonsmetoden undersøkelsen bygger på.

8.1 Dokumentasjon

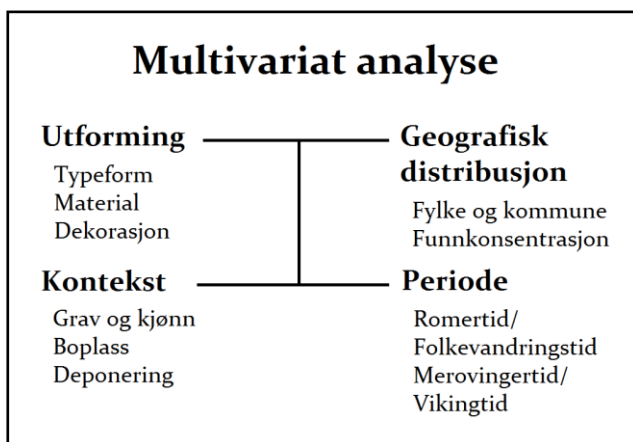
Avhandlingens undersøkelse er basert på informasjon innhentet ved materialstudier av nøkkelfunn i Kulturhistorisk museums magasiner, samt litteratur- og arkivstudier ved museets dokumentasjonsseksjon, Arkeologisk bibliotek og Universitetsbiblioteket. Etersom et fåtall av nøkkelfunnene er publisert var det ikke mulig å vite hvordan nøklene så ut, hvilket gjorde magasinstudiene viktige for undersøkelsen. Funngjennomgangen ligger til grunn for nøkkeltypologien (jf. [kap. 6](#)) og etableringen av katalogen (appendiks). Gjennomgangen var

også avgjørende for å bekrefte antall nøkkelfunn og innhente detaljer om funnomstendigheter, ettersom mange av oppføringene var mangelfulle.

I analysearbeidet har informasjonen om nøkkelfunnene blitt samlet i en Access database og sammenstilt i ArcGIS. Begge programmene er benyttet som analyseredskap og har, i tillegg til Excel, vært sentrale i gjennomføringen av undersøkelsen.

8.2 Multivariat analyse

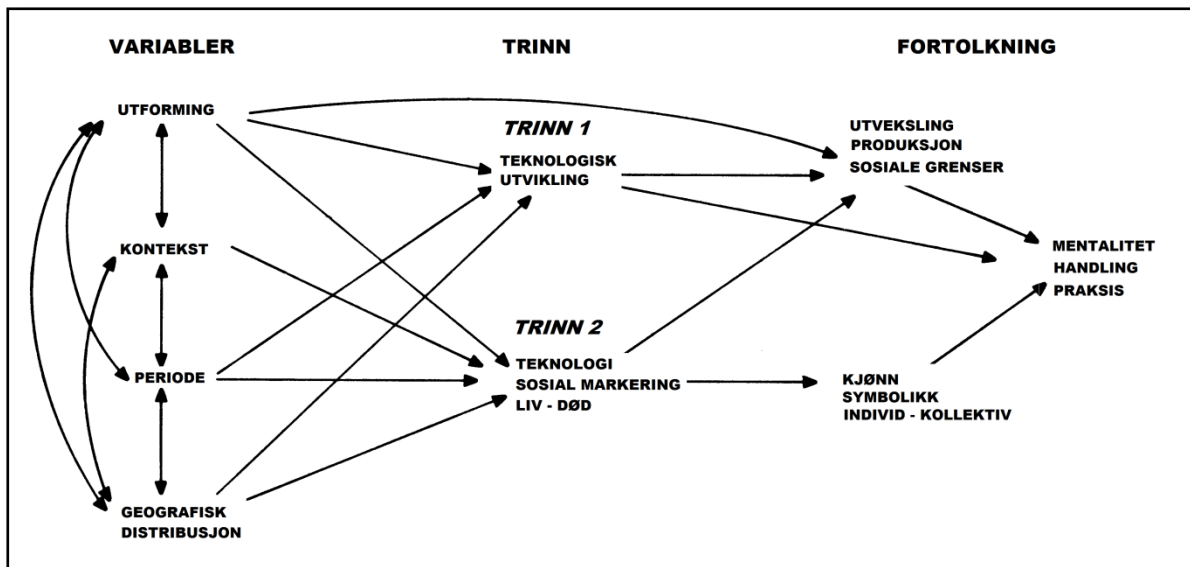
Å analysere et høyt antall gjenstander over et langt tidsperspektiv, innenfor et stort geografisk område, krever et metodisk verktøy som kan inkludere flere sett av informasjon. Jeg valgte derfor å benytte meg av en såkalt multivariat analysemodell. En multivariat analyse tar for seg flere enn to variabler og er hovedsakelig anvendt innenfor matematikken, men er også vist effektiv innenfor humaniora (f.eks. Sullivan et al. 1981). Ved å kombinere flere variabler analytisk vil en kunne fremsette ulike mønstre, som videre kan settes sammen til en meningsfull helhet. Analysen slik den er anvendt her bygger i svært liten grad på den matematiske modellen. I stedet for tall er variablene ulike aspekter ved nøkkelfunnene som sammenstilles i en trinnmessig analyse.

Figur 56. Variabler i multivariat analyse av østnorske jernaldernøkler.

Analysen inkluderer fire hovedvariabler: «utforming», «kontekst», «geografisk distribusjon» og «periode» (figur 56). Utforming av nøkler er spesielt i fokus, ettersom det er min formening at «en nøkkel er ikke en nøkkel», dvs. nøkler er ulike fra hverandre av en grunn, og nøklers forskjellige formmessige uttrykk har utgangspunkt i ulike sosialt forankrede betingelser, hvor låseteknologi kun er en av dem. De øvrige betingelsene er avhengige av sosial kontekst, av samfunnsmessige forhold i tid og rom. Forekomsten av forskjellige nøkkelformer i arkeologiske kontekster i forhold til periode og område vil derfor være analysens utgangspunkt.

Analysen utføres i to trinn, hvor hensikten er å belyse nøklers teknologiske utvikling i jernalderen (trinn 1) og deres relasjon til sosial markering i det levde liv og i døden (trinn 2), hvilket er uttrykk for hvordan nøkler praktisk har blitt formet og anvendt sosialt. Her ligger utgangspunktet for å diskutere nøklers betydning i form av utveksling og produksjon, symbolikk og forhold til kjønn og individ og kollektiv (figur 57). Mer spesifikt finnes her uttrykk for menneskelig handling og tanker omkring nøkler (nøkkelp Praxis). Ettersom nøklene fra østnorsk jernalder har en kontinuitet på 800–900 år, er det interessant å undersøke eventuelle temporale og geografiske ulikheter som kan reflektere variasjon i slik praksis i tid og rom. Resultatene vil utgjøre et empirisk grunnlag for å diskutere de tolkningene som har preget studiet av nøkler til nå, og være utgangspunkt for nye forståelser av gjenstandsgruppen.

Figur 57. Modell av multivariat analyse av nøkler (basert på Sullivan et al. 1981:Figur 1).

8.2.1 Trinn 1 – Nøkkeltyper i tid og rom

Trinn 1 inkluderer variablene «utforming», «periode» og «geografisk distribusjon». Med utgangspunkt i typologien vil analysen vise hvilke typeformer som eksisterer hvor, og til hvilken tid i undersøkelsesområdet. Gjennom å illustrere distribusjonen av typeformer fra RT til VT kvantitativt og geografisk, vil en kunne se den teknologiske utviklingen av nøkler i tråd med utbredelsen av kunnskap om og bruk av nøkler. Dette bygger på antakelsen om at nøkkelfunn indikerer at nøkler er brukt i området og ikke har blitt transportert dit av andre faktorer.

8.2.2 Trinn 2 – Nøkler i kontekst

I trinn 2 legges «kontekst» til de øvrige variablene i analysen. Nøklenes forankring i boplasser, deponeringer og graver viser hvordan nøkler har vært forbundet med liv og død, som del av hverdagslige og høytidelige handlinger og situasjoner i jernalderen. Analysen vil forsøke å vise forbindelser mellom nøkkeltyper og kontekster for å påvise om typene har forholdt seg ulikt til levende og døde, spesielt i forbindelse med kjønn i graver. Forholdet mellom nøkkelfunn kontra funn av lås og skrin vil også inkluderes, for å ytterligere belyse nøkklens dualistiske rolle som praktisk og symbolsk gjenstand.

8.3 Kategorier

8.3.1 Kontekstbestemmelse

Nøkler kommer fra tre ulike konteksttyper i en lang tidsperiode, hvor kontekstene endrer karakter både innenfor og mellom periodene. Derfor er det nødvendig å sette enkelte premisser for bestemmelse av kontekster i undersøkelsen.

Boplasser

Nøkler regnes for å tilhøre boplasskontekster når dokumentasjonen viser funnets relasjon til bygningskonstruksjoner, mer spesifikt til stolpehull, tuftestrukturer og kulturlag.

Deponeringer

Deponeringer, ofringer eller verktøysnedleggelse er, som kjent, vanskelig å påvise arkeologisk og beskrive terminologisk (jf. Lund 2009). I denne sammenheng benytter jeg begrepet deponering, definert som en nedleggelse av gjenstander som ikke innebærer en begravelse. Bestemmelseskriteriene, som alle tre må oppfylles for å kunne snakke om en deponering er: 1) mangel på draktutstyr, beinlevninger og synlig gravminne (ytre og indre markering); 2) nærvær av verktøy og/eller våpen; 3) funnet samlet, gjerne i en beholder (for eksempel skrin).

Graver

Bestemmelse av gravkontekster er problematisk, spesielt i tilfeller der menneskelig beinmateriale verken er bevart, dokumentert eller innhentet. Dette er særlig tilfellet i de eldre utgravningene, hvor bein sjelden ble samlet inn. Kremasjonsgraver er tradisjonelt relativt enkle å bestemme. Brent bein bevarer bedre (jf. Holck 1986; Mansrud 2004:104) og er sammen med kull en god indikator på slike graver. Når det gjelder inhumasjoner er bevaringsforholdene for bein svært varierende, hvilket gjør bestemmelsen mer

problematisk (jf. Denham 2012). Dette gjelder også begravelsesformer hvor likbehandlingen gjør det vanskelig eller umulig å påvise menneskelige levninger (Olsen 2007:14–15; Østigård 2006:10). I denne undersøkelsen vil gravbestemmelsen i stor grad hvile på de dokumenterte funnomstendighetene og gjenstandsmaterialet, hvor nærværet av personlige gjenstander (draktutstyr og våpen) regnes som sterke indikatorer for gravlegging.

8.3.2 Kjønnbestemmelse av graver

Ettersom nøkkelens forhold til kjønn er et sentralt tema i avhandlingen, er det nødvendig å sette premissene for kjønnbestemmelse av gravene. I dette materialet er flesteparten av nøkkelgravene undersøkt før 1950, hvor osteologiske analyser ikke er utført og beinmateriale heller ikke er innhentet. Derfor vil gravkontekstene hovedsakelig kjønnbestemmes på såkalt kjønnsspesifikke gjenstander. Tradisjonelt er våpen og draktutstyr, samt smed- og tekstilredskaper tolket som kjønnsindikerende (f.eks. Høgestøl 1983; Solberg 2003; Tsigaridas 1996). Denne fremgangsmåten har lang tradisjon i norsk arkeologi, spesielt innenfor VT (Stylegar 2010), og er til tross for sin relativt gode bestemmelsesgrad, ikke uten problemer (Bolin 2004; Sellevold et al. 1984). Ett av flere kildekritiske problemer er at kun graver med kjønnsspesifikke gjenstander kan kjønnbestemmes. Det medfører at slike graver er en svært eksklusiv gruppe sammenlignet med det øvrige gravmaterialet, hvor graver som mangler slike gjenstander eller er tilnærmet uten gravgods faller utenfor. Dette har også konsekvenser for hvordan en oppfatter fordelingen mellom manns- og kvinnegraver, ettersom de gjenstandsbestemte gravene ikke nødvendigvis sammenfaller med kjønnsfordelingen i de osteologisk bestemte gravene (Stylegar 2010:75).

Undersøkelsen tar derfor høyde for at nøkkelmaterialets fordeling mellom manns- og kvinnegraver ikke nødvendigvis representerer alle menn og kvinner gravlagt med nøkler, fordi det kun er graver med kjønnsspesifikke gjenstander som inkluderes i denne analysedelen. I de tilfeller nøkkelen opptrer med få eller ingen kjønnbestemmende gjenstander vil kjønnnet forbli ubestemt eller usikkert. Likevel vil fordelingen av nøkler i de kjønnbestemte gravene gi en indikasjon på menn og kvinners forhold til nøkler i jernalderen.

Kjønnbestemmende kriterier

Mannsgrav: Nærvær av våpen (sverd, spyd, skjoldbule), samt fravær av kvinnelige kjønnsindikerende gjenstander. Redskaper relatert til smed- og/eller snekkeraktiviteter funnet i relasjon til våpen styrker kjønnbestemmelsen. Om det ikke finnes våpen, kun redskaper relatert til smed- eller snekkeraktivitet, regnes kjønnbestemmelsen som usikker.

Kvinnegrav: Nærvær av draktutstyr (hovedsakelig spenner), samt fravær av mannlige kjønnsindikerende gjenstander. Dersom redskaper til tekstilarbeid, ofte tolket som en feminin aktivitet, er funnet i relasjon til kvinnelig draktutstyr, regnes kjønnsbestemmelsen som styrket. Om ikke finnes draktutstyr, kun redskaper til tekstilarbeid, regnes kjønnsbestemmelsen som usikker.

Der gjenstander av utelukkende mannlig eller kvinnelig karakter forekommer i graven regnes kjønnsbestemmelsen som sikker. Dersom det forekommer enkeltgjenstander karakteriserende motsatt kjønn enn de øvrige gjenstandene, regnes kjønnsbestemmelsen som delvis sikker. I tilfeller hvor flere gjenstander av kvinnelig og mannlig karakter forekommer i samme grav, vil konteksten vurderes som en dobbeltgrav, selv om dette er et problematisk felt (jf. Olsen 2007). Gjenstander som forbindes med kvinner kan forekomme i mannsgraver, og motsatt (f. eks. Rabben 2002), hvilket medfører at graver feilaktig betegnes som dobbeltgraver. I undersøkelsen vil betegnelsen dobbeltgrav derfor benyttes med noe varsomhet. I de tilfeller gravgodset indikerer en dobbeltgrav av samme kjønn er dette oppgitt. Eksempler på dette er tilfeller der en grav har flere eksemplarer av samme våpentype eller der det forekommer to par ovalspenner, og hvor funnomstendighetene tilsier at gravgodset er konsentrert på ulike steder i graven. I tilfeller hvor informasjon indikerer en flerbegravelse, altså flere enn to individer, vil disse bli regnet som troverdige, men hovedsakelig vil undersøkelsen ikke ta høyde for mulig antall individer i graven, kun nærværet av mannlige og kvinnelige gjenstander, fordi det i all hovedsak ikke foreligger tilstrekkelig dokumentasjon.

8.4 Sammendrag

I dette kapitlet har avhandlingens metodiske rammeverkt blitt presentert. Analyseformen er en multivariat analyse med to trinn, som tar for seg nøklens utforming, kontekster, datering og geografiske spredning i jernalderen. Kriterier for kontekstbestemmelse og kjønnsbestemmelse av graver er fremsatt og vil bli implementert i analysen, som er presentert i neste kapittel.

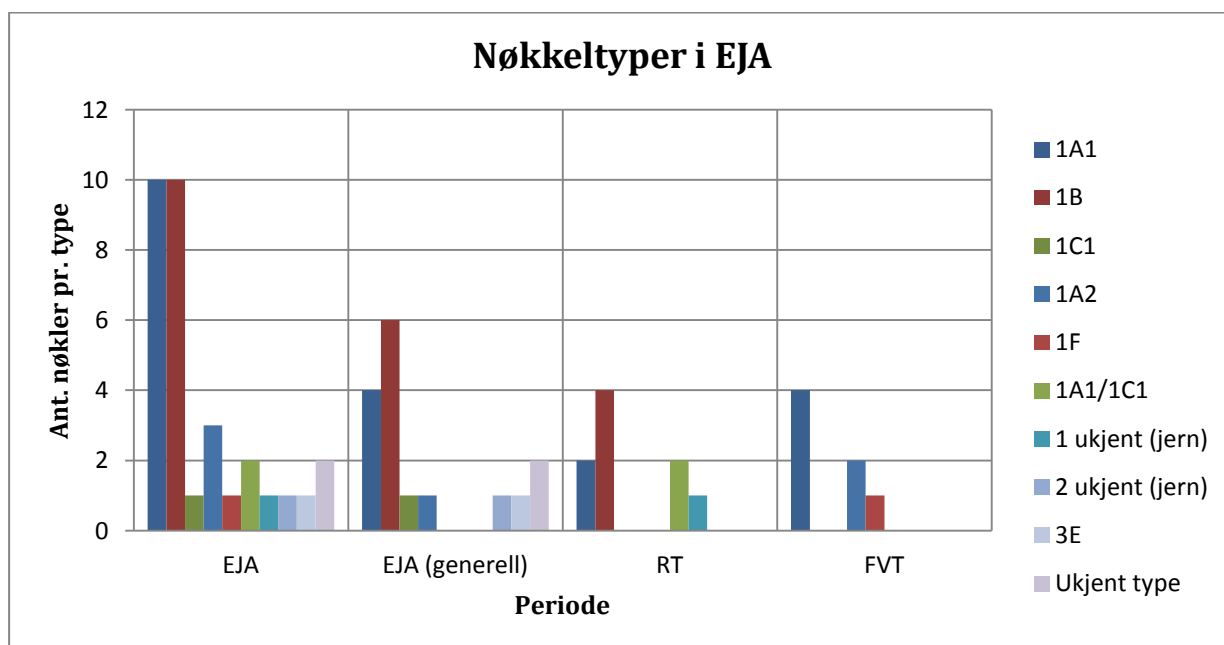
9 Analyse

9.1 Trinn 1 – Nøkkeltyper i tid og rom

I første analysetrinn vil jeg se på distribusjon av nøkkeltyper ut fra fylke og periode. Hensikten er å belyse spørsmålene: Hva slags nøkler ble brukt i jernalderen? Innenfor hvilke områder ble de brukt? Hvordan utviklet nøkkelteknologien seg i løpet av perioden? Svarene kan belyse hvordan nøkler oppsto i Norge og hvordan mennesker tok opp teknologien, brukte og omformet den i det daglige. Første del tar for seg EJA, for siden å gå over på materialet fra YJA i andre del.

9.1.1 Eldre jernalder

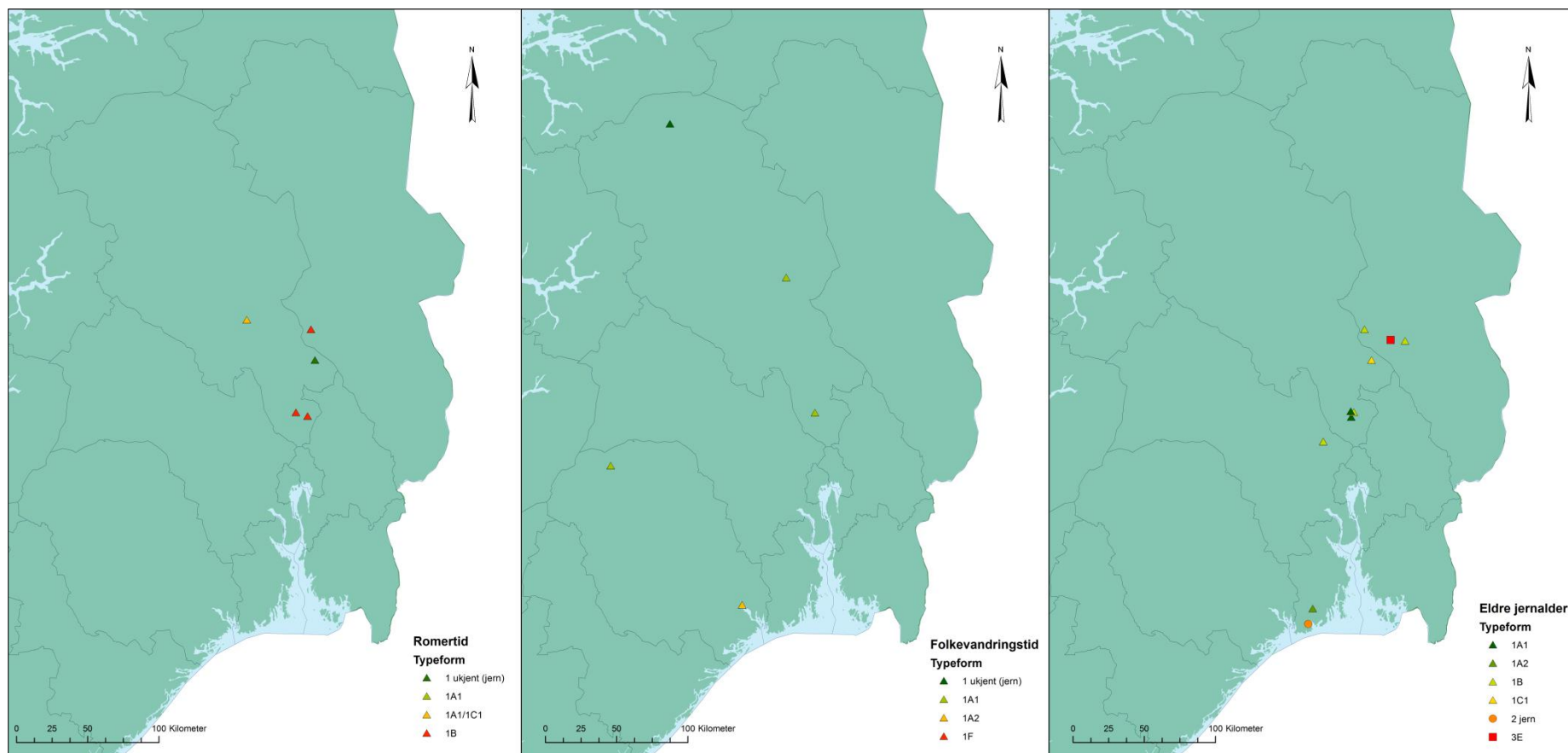
Av de 32 nøkkelfunnene fra EJA, er ni nøkkelfunn fra RT, sju fra FVT og 16 datert til EJA (figur 58). Alle funn er av kroknøkkeltypen, med to unntak, en mulig vrilåsnøkkel i jern og en boltlåsnøkkel type 3E. Disse kan være to tidlige utgaver av senere typer, eller representere yngre innslag i kontekstene. I RT er typen 1B den vanligste med fire funn, etterfulgt av de to typene 1A1 og 1A1/1C1, med to eksemplarer hver. Fra FVT er funnet fire eksemplarer av 1A1, to av 1A2 og ett av den uvanlige 1F. De øvrige EJA-nøkklene følger det samme mønsteret, med fire funn av 1A1, seks av 1B, ett av 1A2, samt de to nevnte unntakene.

Figur 58. Oversikt over nøkkeltyper i EJA etter periode.

Som kartsekvensen nedenfor viser (figur 59), fordeler typeformene seg relativt spredt i landskapet gjennom EJA. I RT forekommer de ni nøkkelfunnene rimelig sentralt på indre Østlandet. Av typeformene er 1B funnet på Gran og Østre Toten i Oppland og Ringsaker i Hedmark. 1A1 og 1A1/1C1 forekommer også i Gran og Nordre Land lenger nord, mens den ukjente kroknøkkelen er fra Østre Toten. Nøklene fra FVT er mer spredt, enkelte funn nærmere ytterkantene av undersøkelsesområdet. De fire nøklene av 1A1 er funnet i Gran og Gausdal i Oppland og Vinje i Telemark. I samme fylke er det to funn av 1A2 og ett av 1F i samme grav, fra Søtvet i Skien. To kroknøkler i jern av ukjent type er fra Lesja i Oppland, nordvest i området. De øvrige funnene fra EJA følger noenlunde de samme mønstrene – 1A1 og 1B er funnet i Gran i Oppland, Ringerike i Buskerud, Løten og Ringsaker i Hedmark. Ett funn av 1A2 er gjort i Larvik, én mulig totannet kroknøkkel av typen 1C1 er funnet i Østre Toten, og de tidligere nevnte funnene av ukjent type 2 og type 3E er fra henholdsvis Larvik og Hamar.

Som oversikten ovenfor viser, synker antallet nøkler fra RT til FVT. Dette forholdet er trolig ikke representativt, da de 16 øvrige funnene nok også forholder seg innenfor disse to periodene. Nøklene fra RT representerer startpunktet for bruken av nøkler i Øst-Norge, og viser at den tidligste bruken oppstår i de indre områdene, omkring det fruktbare ås- og slettelandskapet i lavlandet. I FVT viser distribusjonen at nøkkelbruk spres både nord, sør og vest i området, til høyereliggende dalstrøk så vel som kystnære områder. De øvrige funnene faller innenfor disse tendensene, men ettersom de ikke er datert nærmere, bidrar de lite til å belyse utviklingen av nøkkelbruk, annet enn å bekrefte inntrykket de daterte nøkkelfunnene gir.

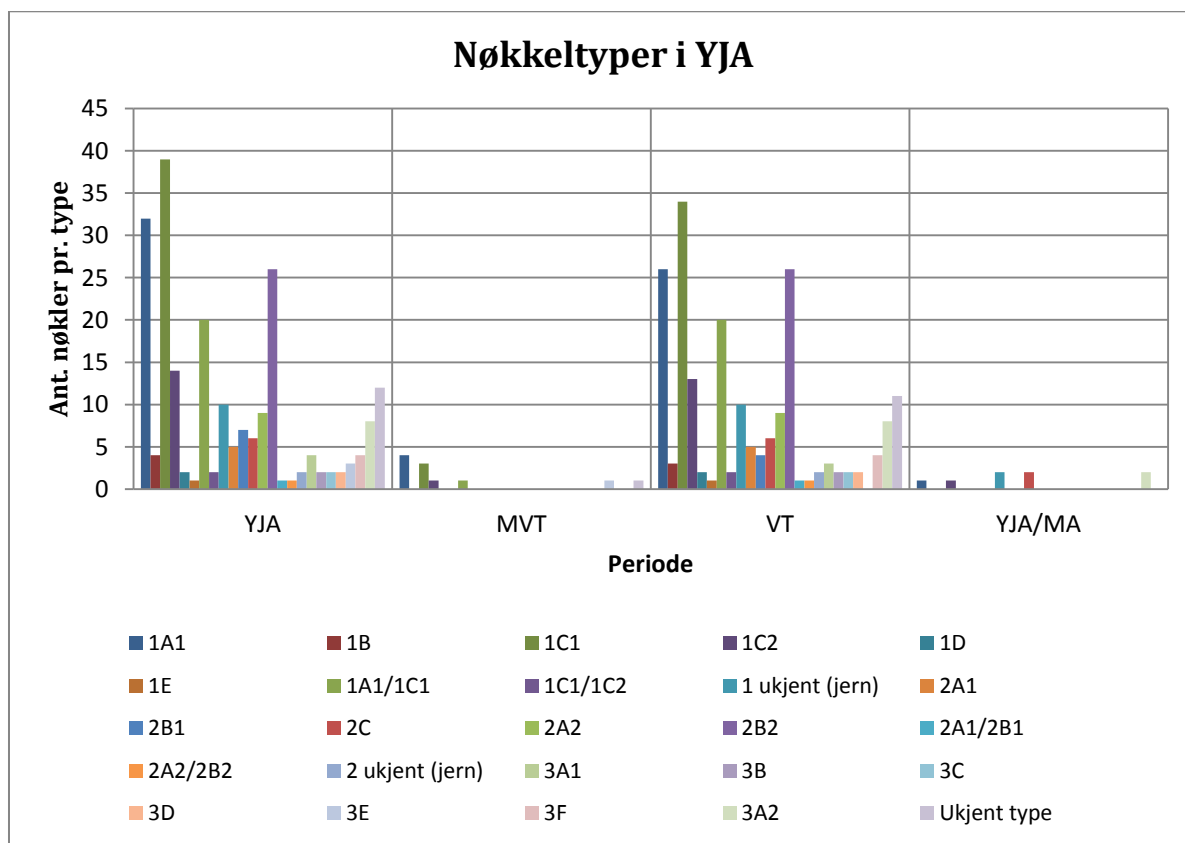
Figur 59. Distribusjon av nøkkeltyper i EJA.

9.1.2 Yngre jernalder

I YJA skjer et skifte i antall og typer av nøkler (figur 60). Antall funn synker til 11 funn i MVT og øker så til 197 funn i VT. I MVT er nøkkeltypene 1A1 og 1C1 hyppigst med fire og tre eksemplarer. Videre finnes ett eksemplar av 1C2, ett av 1A1/1C1 og to ukjente former i jern og kobberlegering.

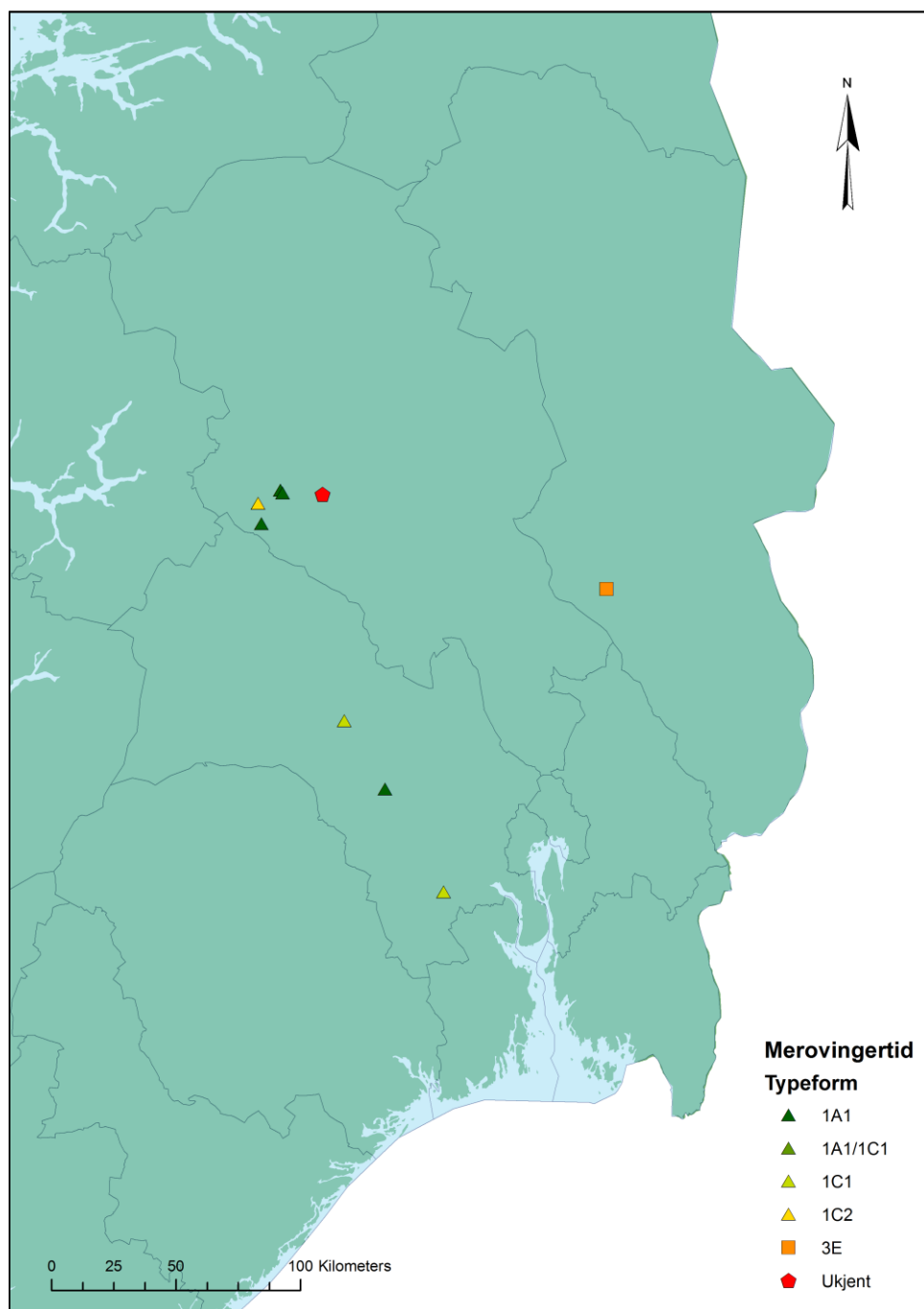
I kontrast til den smale typefordelingen i MVT, faller VT-nøkklene innenfor nærmest alle typene i typologien. Kroknøkklene er klart i flertall, hvor 1C1 er hyppigst med 34 funn, tett fulgt av 1A1, som med 26 funn fortsetter å være en vanlig typeform i YJA. Dette bildet styrkes ytterligere av de 20 funnene av 1A1/1C1. Vrilåsnøkklene dukker opp i materialet i denne perioden, hvor 2B2 med 26 eksemplarer er den vanligste typen, noe mer hyppig enn 2A2 (ni funn) og jerntypene 2A1 og 2B1, som har henholdsvis fem og sju funn. Boltlåsnøkklene dukker opp i samme periode, i noe mindre antall. Mest fremtredende er typene 3A2 og 3F, med henholdsvis åtte og fire funn, samt jernvarianten 3A1 med tre funn.

Av nøklene datert til overgangen mellom VT og MA, er to funn av 2C, ett av 1A1 og 1C2, to stk. av type 1 i jern og to i type 3A2. Samlet utgjør nøklene fra YJA 226 funn, hvilket er en markant økning fra perioden før.

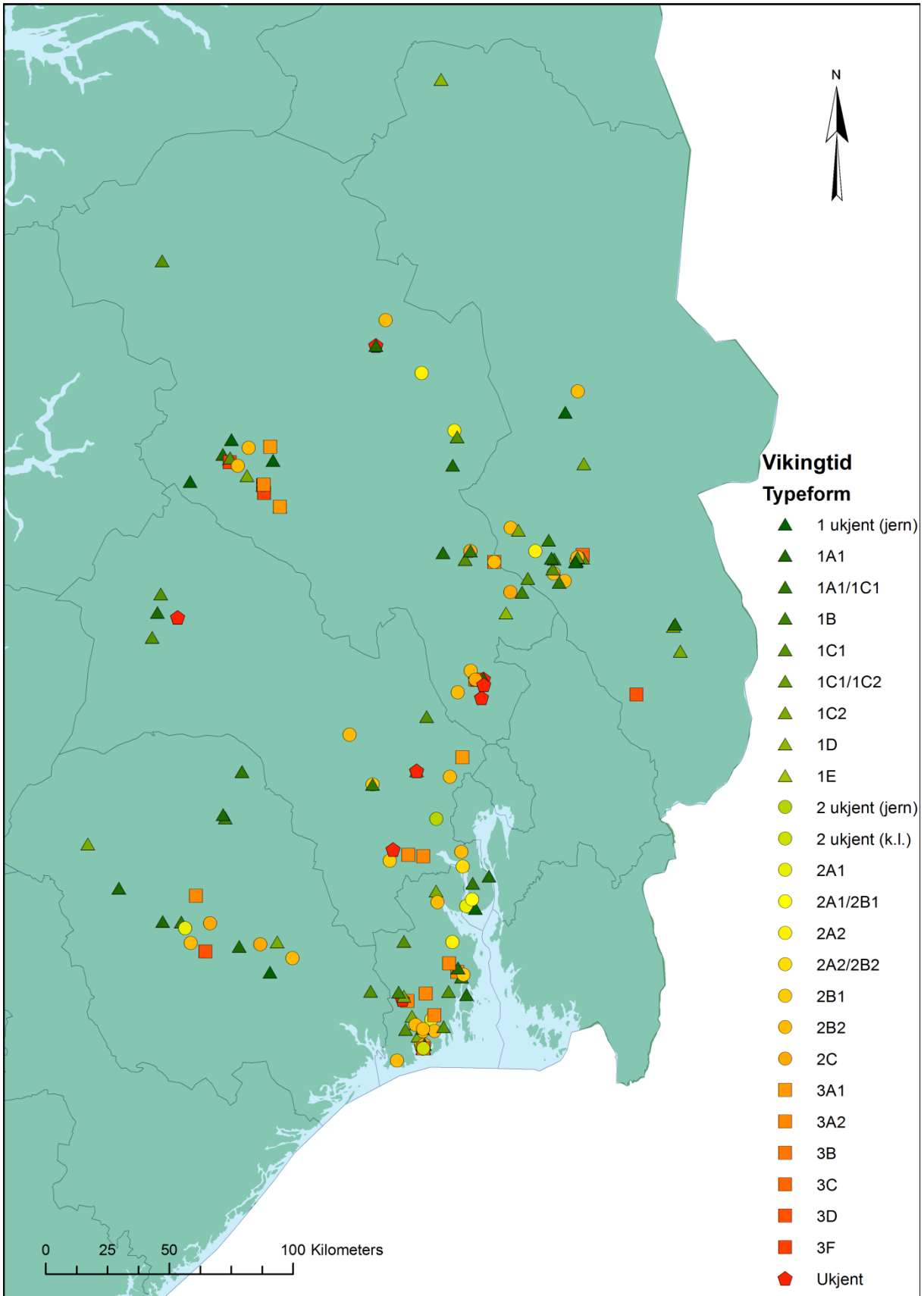

Figur 60. Oversikt over nøkkeltyper i YJA etter periode.

Når det gjelder typeformenes geografiske distribusjon er bildet mer sammensatt enn i EJA, men flere fellestrekk kan observeres. MVT-nøkklene er tett sentrert i Oppland og Buskerud, med ett unntak i Hedmark (figur 61). Nøkler av typen 1C1 er funnet i Vang, Sigdal og Øvre Eiker, mens 1A1 og 1C2 kun er funnet i Vang. Ett funn av 1A1/1C1 er fra Sigdal. I kontrast er VT-nøkklene distribuert svært bredt og med mindre tydelige typemessige konsentrasjoner (figur 62).

Figur 61. Distribusjon av typeformer i MVT.

Figur 62. Distribusjon av typeformer i VT.

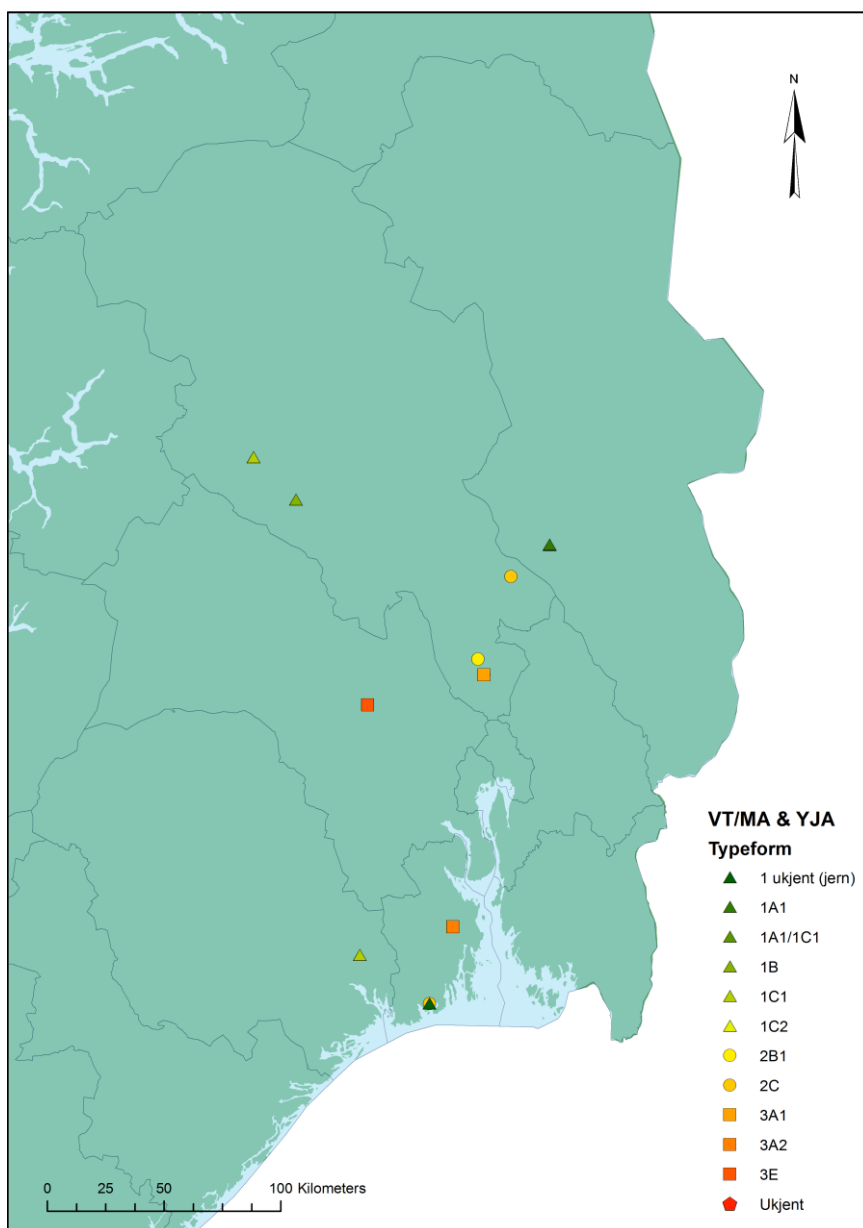
Distribusjonen av VT-nøkklene er svært heterogen, men forekomstene av typer kan likevel tilegnes generelle konsentrasjoner. I Hedmark er de fleste funnene rundt Hamar og Løten, med enkelte funn i nord og sør. Oppland har konsentrasjoner i Gran på Hadeland, i Valdreskommunene, langs nedre Gudbrandsdalen og Gjøvik-området. Buskerud har en mer spredt distribusjon, med funn sentrert på Ringeriket, langs Hallingdalen og Sigdal, Hol i nord og Hurum i sør. Telemark har konsentrasjoner i Vinje, Kviteseid, Seljord og Bø, samt enkelte funn i Tinn og Skien. Vestfold, tross betraktelig mindre areal enn de andre fylkene, har et relativt høyt antall funn, sentrert omkring Larvik, Tønsberg og Re. Av de usikkert daterte nøklene faller disse godt sammen med mønstrene observert i det øvrige materialet.

Typemessig er kroknøkkeltypene 1A1, 1C1 og mellomtypen 1A1/1C1, de mest tallrike og med bredest distribusjon. Det er dog mulig å påvise enkelte konsentrasjoner, spesielt i Valdres, Løten, Larvik og Tønsberg. 1C2 er ikke like hyppig, men finnes i områdets ytterkanter, fra Vang til Larvik og fra Vinje til Åsnes. 1B er også rimelig sjelden og utbredt, med fire funn fra Nord-Aurdal, Tinn, Østre Toten og Larvik. Typene 1D og 1E også sjeldne, henholdsvis to funn fra Tynset og Østre Toten og ett fra Løten.

Vrilåsnøkklene er mindre tallrike, men godt distribuert i fylkene. De følger i stor grad de samme konsentrasjonene som kroknøkklene, men holder seg hovedsakelig i de lavereliggende områdene, med noen unntak. Typen 2B2 er vanligst og er spredt over hele området, med konsentrasjoner i Larvik, Gran, Løten og Gjøvik. Mindre hyppig er 2A2, som er konsentrert i Larvik og Tønsberg, langs Gudbrandsdalen og i Løten. Typen 2A1 er også funnet omkring Larvik, samt Kviteseid og Hurum. Typen 2C med følger et lignende mønster, med enkelte innslag fra Gran og Gjøvik. Typen 2B1 forekommer i Løten, Øvre Eiker, Sigdal og Tønsberg. Samlet sett forekommer vrilåsnøkklene nærmest utelukkende i lavere strøk, sentralt og sørlig på Østlandet. Typene forekommer spredt og uten klare konsentrasjoner.

Når det gjelder boltlåsnøkklene er disse få i antall, men likevel også godt utbredt i VT. Hovedtypen teller 20 eksemplarer, hvorav åtte av disse er typen 3A2, som er konsentrert i indre Vestfold, i Larvik og Andebu, og søndre Buskerud ved Drammen og Nedre Eiker. To funn er fra høyereliggende områder, henholdsvis Seljord i Telemark og Vestre Slidre i Oppland. Typene 3A1 og 3F er begge representert ved fire funn – førstnevnte av to funn fra Valdres og to fra Hadeland, og sistnevnte av funn fra Valdres, mer spesifikt Vestre Slidre og Vang. To nøkler av type 3B er funnet ved Gjøvik og Gran, to av 3C i Løten og Larvik, og to eksemplarer av 3D fra Kviteseid og Sør-Odal. Samlet sett er boltlåsnøkklene funnet i nærmest alle regioner av undersøkelsesområdet, med særlig tyngde i Valdres og indre Vestfold.

De ti nøklene som er generelt datert til YJA finnes relativt sentralt i området, med unntak av de tre funnene fra Valdres – to 1C1 fra Vang og ett usikkert funn av 1B fra Nord-Aurdal. Ellers er fire funn gjort på Hadeland – to av typen 2B1 og ett av 3A1 fra Lunner, og én 2B1 til fra Gran. Videre er en 3E-nøkkel fra Krødsherad i Hallingdal, og to kroknøkler av 1A1/1C1 og 1C1 fra Hamar og Skien. Når det gjelder de åtte nøklene datert til VT/MA inkluderer disse to sikre kroknøkkelfunn, 1A1 fra Åker i Hamar og 1C2 fra Huseby i Larvik, og to usikre av jern, også fra Huseby. Av to funn av 2C er ett funnet på Huseby og det andre på Stabu Øvre i Østre Toten. To funn av 3A2 er funnet i Re i Vestfold. Disse funnene sammenfaller godt med de øvrige forekomstene av nøkkeltyper i VT (figur 63).

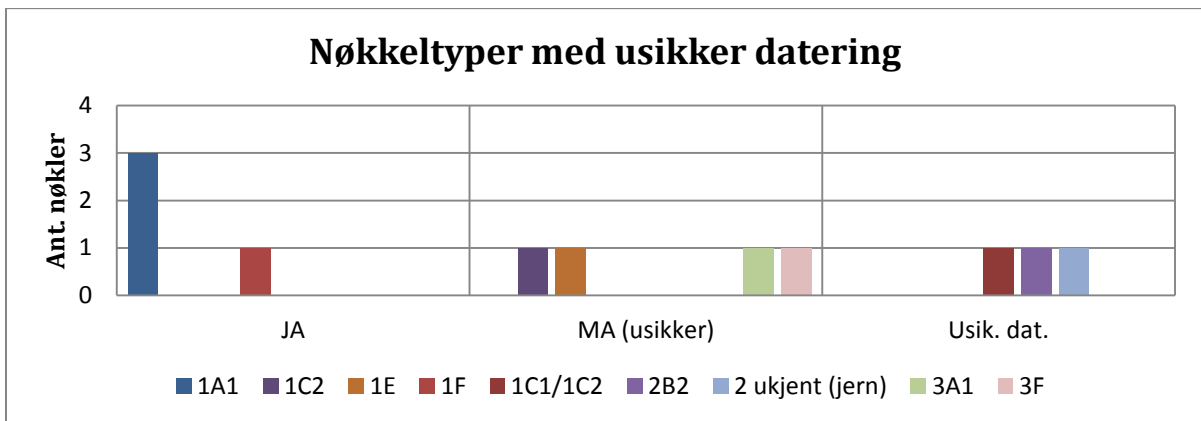

Figur 63. Distribusjon av typeformer av nøkler datert til VT/MA og YJA generelt.

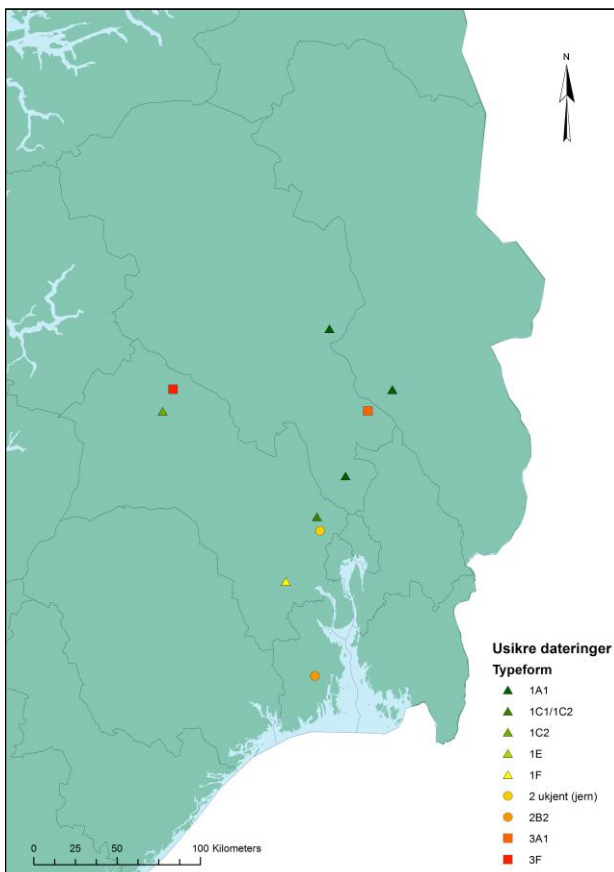

Usikkert daterte nøkler

Av nøklene med usikker datering er bildet noe mer broket (figur 64 og 65). De fire funnene datert til jernalder er alle kroknøkler: tre eksemplarer av 1A1 og ett av 1F. De tre førstnevnte forekommer sentralt i området: Gran, Hamar, Lillehammer, mens 1F er fra Nedre Eiker. Nøklene med usikker datering til MA er to kroknøkler av typene 1C2 og 1E, og to boltlås-nøkler av typene 3A1 og 3F. De to førstnevnte er funnet henholdsvis i Ål og Hamar, og de to sistnevnte i Østre Toten og Hemsedal. De øvrige funnene er en 1C1/1C2 fra Ringerike, en 2B2 fra Borre, og en ukjent type 2 i jern fra Hole.

Figur 64. Oversikt over typeformer av nøkler med usikker datering.

Figur 65. Distribusjon av nøkkelfunn med usikkert og generelt daterte nøkler.

9.1.3 Sammendrag trinn 1

Nøkkelfunnene fra EJA kan på grunnlag av resultatene sies konsentrere seg spesielt i innlandet, relatert til lavereliggende daler og slettelandskap. Enkelte funn er likevel gjort i høyereliggende daler ved overgang til fjellstrøk, samt kystnære områder i sør, hvilket tilsier at nøkler ikke utelukkende er forbeholdt flatbygdene. Nøkkeltypene som dukker opp i RT er enkle kroknøkler i jern med én tann, som forekommer i et fåtall funn sentralt i området. I FVT forekommer de samme enkle typene, med innslag av versjoner i kobberlegering, samt muligens tidlige former av vrilås- og boltlås-nøkler. Et noe større teknologisk mangfold fremtrer samtidig som nøkkelbruk sprer seg i området, helt til fjellområder i nord og vest og kystnære områder i sør.

I YJA skjer det en tydelig endring i overgangen til 800-tallet. MVT er preget av at nøkler forekommer i lavt antall, som i periodene før, men med få funn i de lavereliggende områdene og mer sentrert i fjelldalene i Valdres og sentrale Buskerud. Ved overgangen til VT blir nøkler tallrike i hele området. Utstrekningen som ble etablert i EJA holder seg i YJA, men i denne perioden blir nøkkelteknologi spredt til andre dalfører og høytliggende områder, som sentrale Telemark og Hallingdal opp mot Hardangervidda, langs Østerdalen og i Finnskogen i Hedmark. Samtidig øker utbredelsen i lavlandet, med fortsatt tydelig nærvær vest i Viken og på indre Østlandet.

Økningen i utbredelse skjer i tråd med en teknologisk utvikling som står relativt stille i MVT, for så å skyte fart i VT, med introduksjonen av flere nøkkeltyper. Fra de enkle kroknøkkelformene utvikles et stort mangfold av både kroknøkkel-, vrilås-, og boltlåstypen, med komplekse skjærformer og dekorasjon, tilpasset nye former for låsemekanismer. Jernnøkler dominerer både i EJA og YJA, mens nøkler i kobberlegering øker i antall og variasjon i VT, spesielt hos type 2. Teknologisk viser funnene at nøklene utvikles fra enkle grunnformer til mer komplekse varianter, som sameksisterer med tidlige former med lang kontinuitet. Distribusjonen viser at kunnskap om nøkler og låser sprer seg og utvikler seg kraftig i perioden. Den viser også at ulike nøkkeltyper har eksistert side om side, uten tegn til regionale forskjeller.

Funnene viser likevel at nøkler i metall ikke var et spesielt tallrikt fenomen, selv ikke under høyperioden i VT. Tvert imot fremstår nøkler som en relativt sjelden funnkategori. De 32 funnene fra EJA (en periode på 200–300 år) indikerer at metallnøkler i begynnelsen ble innført i lavt antall og havnet på få hender. Nøkler var, som kjent, til stede også på Vestlandet i FVT (jf. Kristoffersen 2000), men hvilken retning og på hvilken måte kunnskapen om nøkler fant veien til Norge er foreløpig ukjent.

Den sterke økningen til 226 funn i YJA er betydelig isolert sett, men i et større perspektiv viser antallet funn at nøkler fortsatt var en sjeldenhet, sammenlignet med andre gjenstandskategorier. 269 nøkler fra en 800–900 år lang periode, fra et stort geografisk område, indikerer at nøkler og låser var en potensielt eksklusiv teknologi som ikke var forbeholdt alle. De kan ha vært forbeholdt enkeltpersoner eller -institusjoner som hadde kontakt med mennesker som hadde kunnskap om låseteknologi. De hadde mulighet til å skaffe til veie nøkler og låser, enten i form av produksjonskontroll, utveksling, sosial innflytelse eller annen ressurs- eller maktbruk.

Samlet sett sammenfaller nøkkelfunnene med områder som har kjent aktivitet fra jernalderen, spesielt i dalområder og lavland karakterisert av jordbruksbosetning – både fortidig og moderne. En kan derfor anta at nøkler har vært del av en jordbrukskultur i jernalderen, men også at mange av nøkkelfunnene er dokumentert nettopp i forbindelse med denne typen arbeid og utbygging langs landets naturlige ferdselsårer og fruktbare områder. Likevel viser funnene at nøkler var en mangfoldig og fleksibel gjenstandsgruppe som både var utbredt og eksklusiv på samme tid. Denne dualiteten mellom eksklusivitet og kunnskap er noe som karakteriserer funnkategorien gjennom hele jernalderen, hvilket fører til flere spørsmål: Hvem hadde nøkler i jernalderen? Hvilken betydning hadde nøkkelen i samfunnet? Dette er spørsmål som vil bli forsøkt forklart ved hjelp av analysens andre trinn.

9.2 Trinn 2 – Nøkler i kontekst

I andre del av analysen vil nøklens forekomst i ulike kontekster stå i fokus. Her undersøkes hvordan nøkler opptrer i kontekster fra EJA og YJA. Først vil distribusjonen av kontekstene etableres, før jeg vil ta for meg de ulike konteksttypene og undersøke om det finnes forbindelser til bestemte nøkkeltyper. Spesielt interessant er forholdet mellom nøkler og kjønn i graver, fordi nøkler tradisjonelt har blitt forstått ut fra et kjønnsperspektiv.

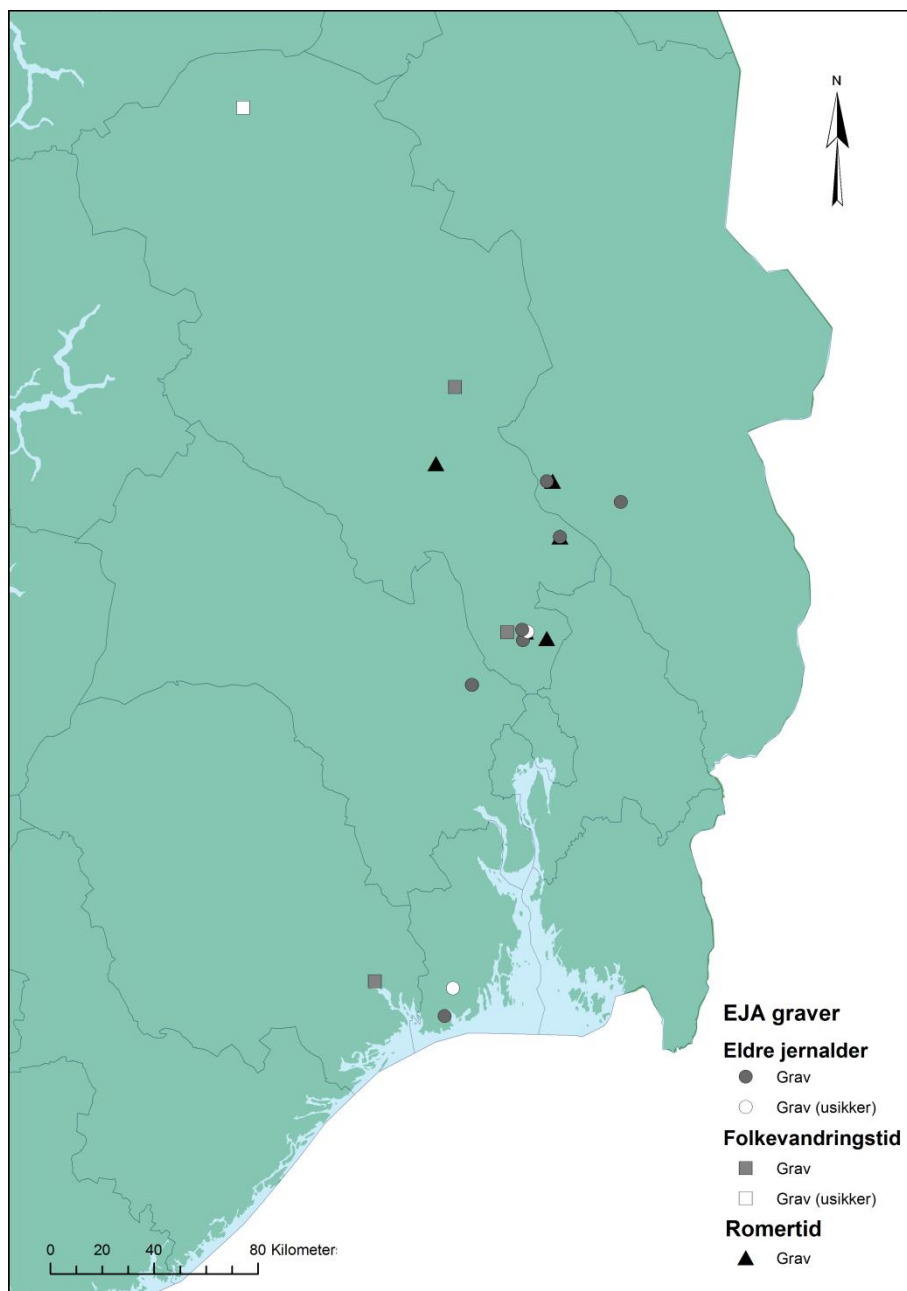
9.2.1 Graver

Eldre jernalder

Som vist i materialkapittelet ([kap. 7](#)) er nøklene fra EJA tilnærmet utelukkende fra graver. I RT stammer alle nøkkelfunnene fra graver – ni nøkler fra fem sikre graver, som inkluderer to kremasjoner og én inhumasjon. Én nøkkel er nedlagt enslig i graven, de andre åtte i par. I FVT er sju av de ni nøklene fra perioden fra graver, de to øvrige fra en boplasslokalitet. Nøklene er fra fire gravkontekster, hvorav én sikker og én usikker kremasjon og én usikker

inhumasjon. To nøkler er nedlagt enslige, to er nedlagt i par og de resterende tre samlet i ett funn, muligens som et knippe.

Av de 14 nøklene med generell datering til EJA er 13 av disse fra graver. Funnene er fra tolv ulike graver, hvorav seks sikre og tre usikre kremasjoner. Alle nøklene er nedlagt alene i graven, med unntak av ett par. Figur 66 viser hvordan nøkkelgravene fordeler seg geografisk i perioden. RT-gravene er konsentrert relativt sentralt i lavlandet på indre Østlandet, mens gravene fra FVT er mer spredt. Hovedvekten av EJA-gravene er lokalisert i området omkring romertidsgravene, med to funn sør i Vestfold.

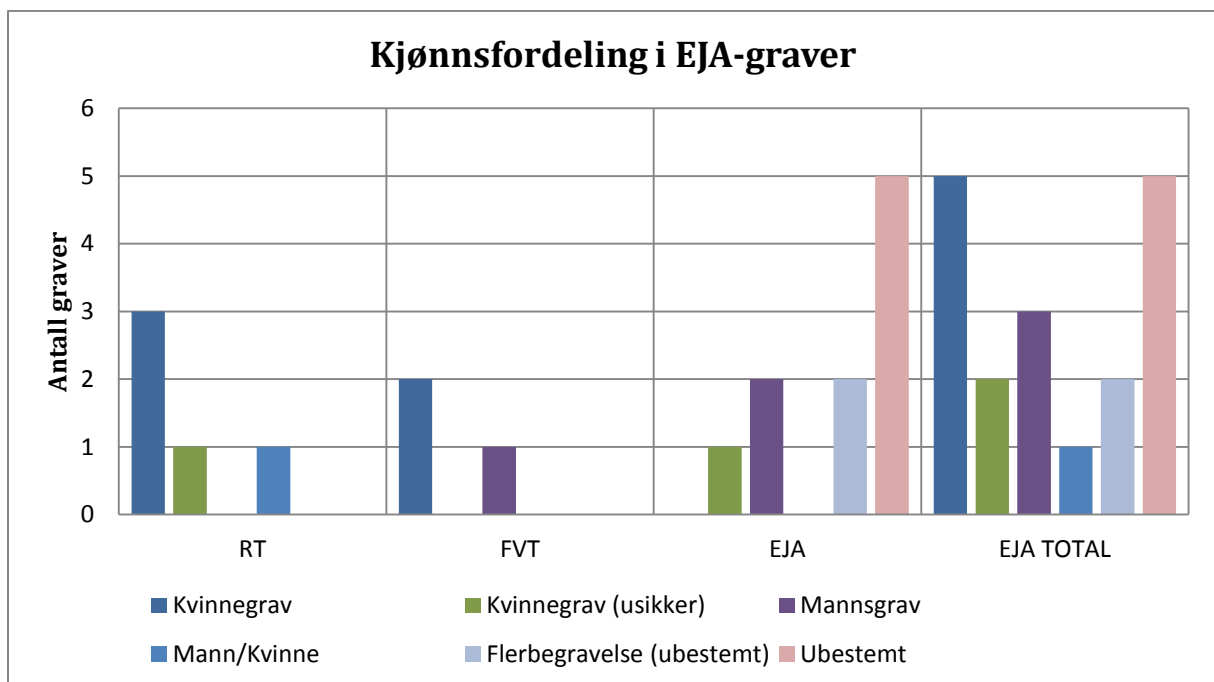

Figur 66. Distribusjon av graver med nøkler i EJA.

Nøkler og kjønn

Når det gjelder forholdet mellom nøkler og kjønn, har det gjeldende tolkningsbildet blitt presentert (jf. kap. 3). Hvilket bilde viser så det arkeologiske materialet? En gjenstandsbasert kjønnsbestemmelse av nøkkelgravene gir et skjematisk bilde fremstilt ved figur 67. Kun de sikre gravfunnene er inkludert, ettersom kjønnsbestemmelsen i de usikre gravene også kan regnes som tvilsomme.

De fem nøkkelgravene fra RT er sikkert bestemte, mens tre av fire FVT-graver er sikre. Av de førstnevnte er fire kvinnegraver og én dobbeltgrav med mann og kvinne. Gravfunnene fra FVT er to kvinnegraver og én mannsgrav. Nøkkelgravene fra EJA inkluderer ti sikre og to usikre kontekster. Av de sikre er én usikker kvinnegrav, to sikre mannsgraver og sju av ubestemt kjønn.

Figur 67. Oversikt over kjønnsfordelingen i nøkkelgravene fra EJA. Kun sikre graver er inkludert.

Basert på de sikkert kjønnsbestemte gravene, viser oversikten at nøkler er funnet i fem kvinnegraver, tre mannsgraver og én dobbeltgrav med begge kjønn i EJA. Materialet viser dermed en liten overvekt av nøkkelfunn i relasjon til kvinner, men skillet mellom fem og tre nøkler er så lite at forskjellen er tilnærmet ubetydelig, statistisk sett, og forholdet er trolig ikke representativt. Mer interessant er den kronologiske faktoren – utviklingen i nøklens forekomst i graver. I RT er tre (kanskje fire) av fem nøkler funnet i kvinnegraver, og i perioden etter har vi to kvinnegraver med nøkler, kontra ett mannsgravfunn. Mannsgraver

med nøkler dukker ikke opp før i FVT, hvilket innebærer at når nøkler begynner å opptre som gravfunn i Øst-Norge, er det hovedsakelig som gravgods til kvinner. Med mindre de to mannsgravfunnene datert til EJA er fra RT, går det i prinsippet 200 år før menn blir gravlagt med nøkler, hvilket er svært interessant. Det viser at låseteknologi har hatt en rolle å spille i gravritualer for kvinner og menn til ulike tider, og at betydningen av nedleggelsene kan ha hatt ulikt innhold – kanskje for begge kjønn. Det kan være at nedleggelsene av de første nøklene i RT ikke nødvendigvis har hatt samme meningsinnhold som nedleggelsene i FVT, men det er mulig at det kan være enkelte likhetstrekk. En mulighet for å påvise dette er å se på forholdet mellom typene av nøkler som er nedlagt og kjønnnet i gravene.

Tabell 2. Oversikt over nøkkeltypene i kjønnsbestemte graver i EJA.

Periode	Kjønn	Typer	Antall
RT	K	1B	2
		1A1/1C1	2
		1 jern	1
	K (usikker)	1A1 1B	1 1
	M/K	1A1 1B	1 1
FVT	K	1A1	1
		1A2	2
		1F	1
	M	1A1	1
	M (delvis sikker)	1 jern	2
EJA	K (usikker)	1A1	1
	M	1A1: 1 1B: 1 2 jern	1 1 2
	M (usikker)	1B	1

Oversikten i tabell 2 viser at typene 1A1 og 1B går igjen i hele perioden, både i kvinne- og mannsgraver. Ettersom typen 1C1 ikke er vanlig før i YJA, er de to eksemplarene av 1A1/1C1 trolig kroknøkler med én tann, som R161. Denne, og typen 1B, dukker begge opp i kvinnegraver i RT og forekommer i det senere materialet. Mindre vanlig er kvinnegraven fra FVT, med to eksemplarer av 1A2 og ett av 1F, fra Søtvet i Skien. Disse nøkkeltypene er mer vanlige på Vestlandet i denne perioden (jf. Kristoffersen 2000). De representerer slik sett to typer som, ifølge de øvrige funnene, ikke er karakteristiske for østlandsnøkklene i EJA.

Den relativt enhetlige forekomsten av nøkketyper i EJA indikerer at nedleggelsen av nøkler trolig har vært preget av kontinuitet. Typene som forekommer tidlig i perioden fortsetter og utvides fra å gjelde kvinner til å inkludere menn. De øvrige funnene fra EJA åpner for at nøkler i mannsgraver kan ha forekommet i RT, men mangel på nærmere

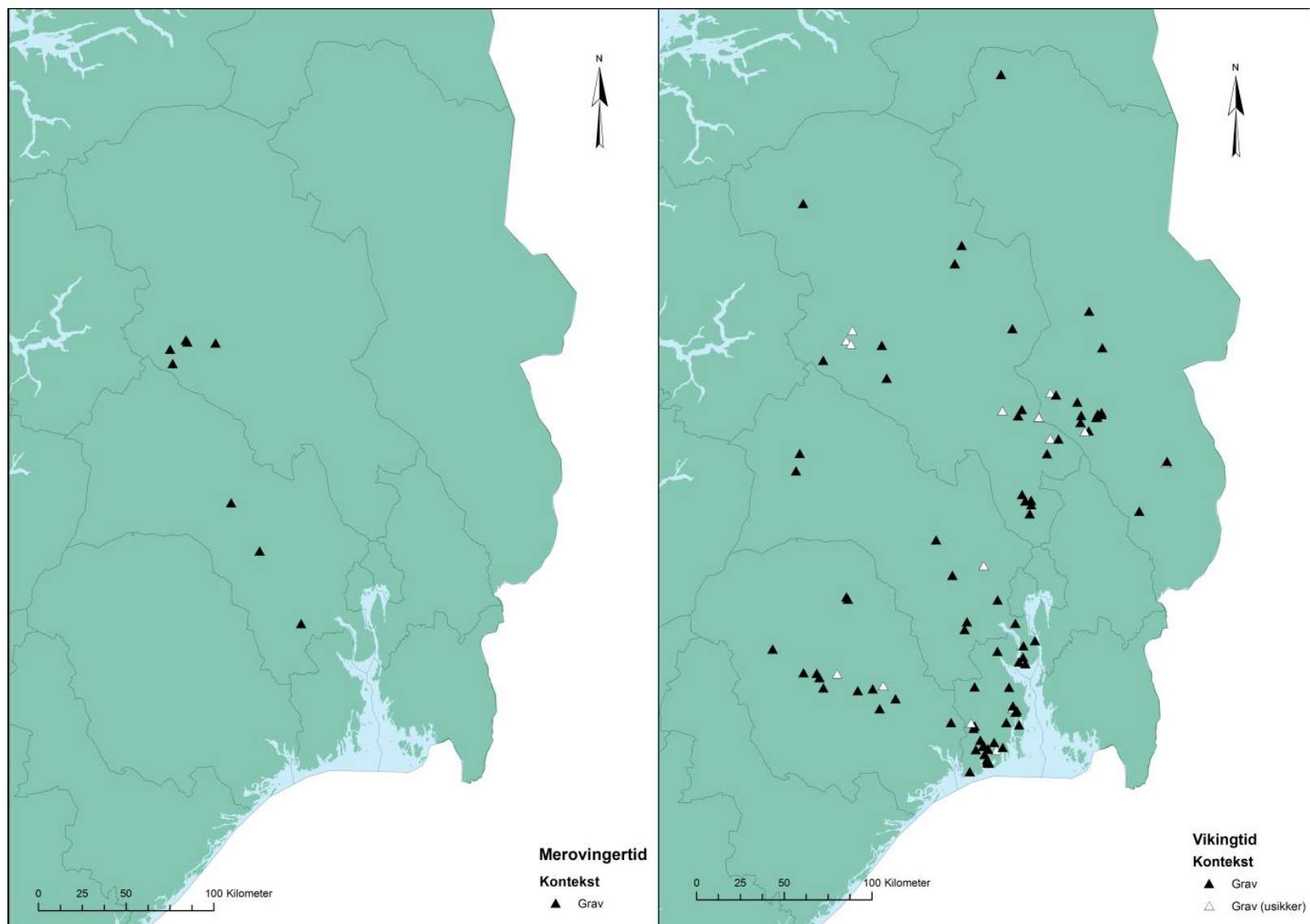
dateringer tillater ikke videre overveielser omkring dette. Likevel viser spredningen og forekomsten av nøkler, i kombinasjon med den typemessige utviklingen, at fenomenet er lavt i antall, men øker i utbredelse både geografisk og konseptuelt. At kvinner og menn gravlegges med samme type nøkler indikerer at nøklene og deres nedleggelse har et beslektet meningsinnhold i forhold til kjønn. Dette vil jeg komme nærmere inn på i diskusjonen. Først er det nødvendig å se fremover og se hvordan nøkler forekommer i YJA-graver.

Yngre jernalder

Nøkkelfunn fra YJA er mer tallrike og mer varierte typemessig enn i perioden før. Som vist i trinn 1 skjer dette spesielt ved overgangen til VT. I EJA dominerte nøkkelfunn fra graver og nøkkelgravene også hyppige frem mot tusenårsskiftet. Som nevnt i [kap. 7](#) er 138 nøkler funnet i 111 sikre graver og 21 nøkler i 15 usikre graver i YJA. Ti nøkler fra MVT er fra åtte sikre graver. I VT er 126 nøkler fra 100 sikre graver og 17 nøkler fra 14 usikre graver. Fem nøkler fra to sikre og én usikker grav er datert til YJA, og ett funn fra én usikker grav er datert til VT/MA. Den geografiske distribusjonen av gravene fra MVT og VT er illustrert i figur 68.

Seks av de ti gravfunne nøklene fra MVT er funnet nedlagt enslig i gravene, de fire øvrige som par. I gravene er likbehandlingen stort sett ukjent, med to mulige kremasjoner. Ut fra den geografiske distribusjonen viser nøkkelgravene fra perioden tendenser til høyereliggende dalstrøk i Oppland og de noe lavereliggende områdene sentralt i Buskerud.

I VT endres bildet kraftig. Av de 143 gravnøklene er 32 nedlagt som par, 12 som tre samlet og de resterende enslig i graven. 19 av gravene er inhumasjoner (én usikker) og 47 kremasjoner (elleve usikre), de øvrige har ukjent likbehandling. Distribusjonen av nøkkelgraver er betraktelig mer utbredt perioden. Mens fylkene Hedmark, Telemark og Vestfold står helt uten nøkkelfunn fra graver i MVT, blir disse områdene relativt rike på slike i VT. Spesielt på flatene sør i Hedmark, langs dalene i midtre Telemark og langs kysten i Vestfold, ligger nøkkelgraver relativt konsentrert. Dette gjelder også søndre og vestre Oppland, særlig Valdres, og de lavereliggende områdene i Buskerud.

Figur 68. Distribusjon av graver med nøkler i YJA.

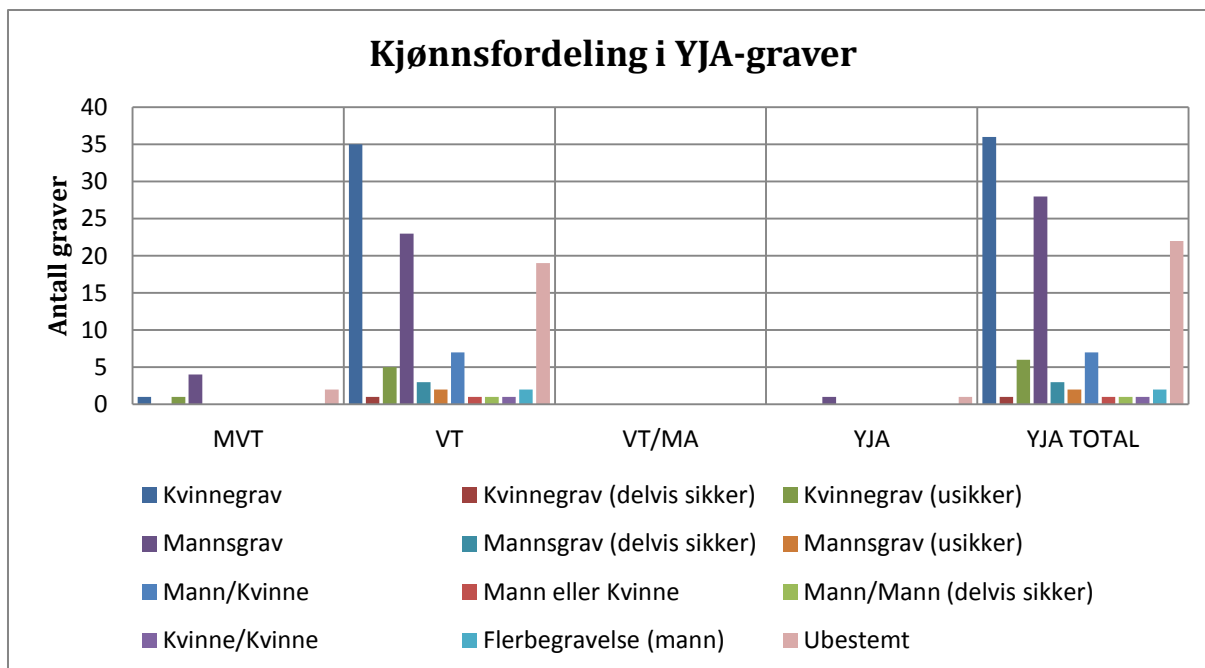

Et viktig poeng om de gravfunne nøklene er at forekomsten ikke speiler all bruk av nøkler, kun den relatert til gravritualer. Nøkler kan ha vært hyppige eller sjeldne i jernalderen, uten at dette er representativt i gravmaterialet. Distribusjonen viser en nedgang i nøkkelfunn i MVT som ikke nødvendigvis betyr en nedgang i nøkkelbruk, men at nøkler i liten grad legges ned i graver i denne perioden. MVT er kjent for mer sparsommelig utstyrte graver (Solberg 2003:188), hvilket trolig er uttrykk for en annen mentalitet omkring materiell kultur og gravleggelse enn i VT, hvor graver ofte utstyres rikt. Nøkkelgravene i MVT speiler i stor grad mønsteret fra EJA, hvor nedleggelsespraksisen virker lavskala og eksklusiv. Økningen i VT representerer sannsynligvis en endret mentalitet overfor gravritualer og gjenstander, hvor nøkler i større grad er inkludert. Forekomstene kan til en viss grad anses for å vise en økning i bruk av nøkler i «levende live», selv om bevisene for dette er mer indirekte. Trolig har de gravlagte nøklene tilhørt den avdøde, eller dennes nære omgangskrets, og representerer derfor bruk av nøkler i området graven ligger. Likevel er nedleggelsen som handling den klareste i disse forekomstene og viser at nøkkelen har symbolske og praktiske roller, som utspiller seg både i livet og i døden. Så hvordan har dette relatert seg til gravlagte kvinner og menn? Det vil jeg se nærmere på i det neste avsnittet.

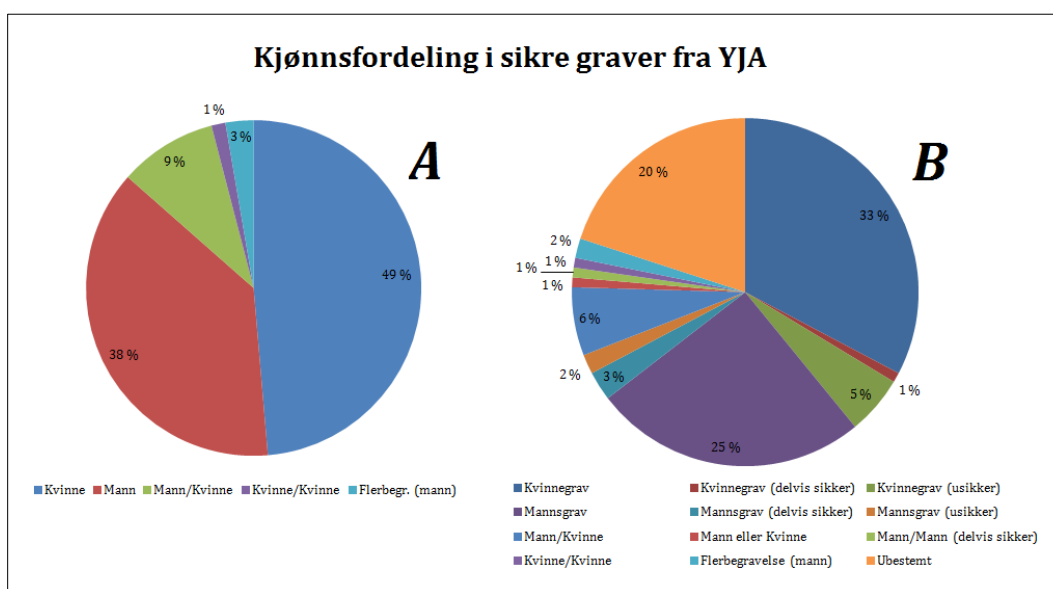
Nøkler og kjønn

De åtte gravene fra MVT er alle sikre og inkluderer én sikker og én usikker kvinnegrav, fire sikre mannsgraver og to av ubestemt kjønn. Blant de 114 gravene fra VT er 100 bestemt som sikre. Av kvinnegravene er 35 sikre, én delvis sikker og fem usikre, mens av mannsgravene er 23 sikre, tre delvis sikre og to usikre. Blant dobbeltgravene har sju begge kjønn til stede, samt én delvis sikker grav med menn og én sikker grav med kvinner. To flerbegravelser med menn er også dokumentert. I ett tilfelle er det uklart om nøkkelen tilhører en kvinne- eller en mannsgrav, fordi de ligger over hverandre. Videre er 19 graver av ubestemt kjønn. Av gravene datert til YJA er to nøkler fra to sikre graver – én sikker mannsgrav og én ubestemt. Kjønnfordelingen i nøkkelgravene fra YJA er vist ved figur 69.

Basert på de sikkert kjønnsbestemte gravene, viser oversikten at det er 36 kvinnegraver, 28 mannsgraver, sju dobbeltgraver med mann/kvinne, én med kvinne/kvinne og to flerbegravelser med menn i YJA. Ut fra disse 74 gravene blir kjønnfordelingen 50 % til kvinner og 41 % til menn (og 9 % til begge kjønn, figur 70 A), dersom dobbelt- og flerbegravelsene med ett kjønn regnes med. Dersom en tar med alle de usikre og ubestemte gravene, blir fordelingen 40 % til kvinner, 33 % til menn og 7 % til begge kjønn (figur 70 B).

Figur 69. Oversikt over kjønnsfordelingen i nøkkelgravene fra YJA. Kun sikre graver er inkludert.

Figur 70. Prosentvis oversikt over nøkler i kjønnsbestemte graver i YJA.

I YJA er det igjen en viss overvekt av nøkkelfunn i kvinnegraver, men også her er andelen ubestemte graver såpass stor at resultatet bør vurderes kritisk. Likevel er antallet kjønnsbestemte graver betraktelig høyere enn i EJA, hvilket tilsier at resultatet kan anses som en rimelig pålitelig tendens.

Tendensene viser at nøkler er oftere relatert til menn enn kvinner i MVT, hvilket skiller seg fra periodene både før og etter. Antall graver er lavt, men resultatene tyder på et slikt forhold. I VT er en betydelig andel av nøklene fra mannsgraver, men andelen i

kvinnegraver er noe større. Dette henger trolig sammen med en endret mentalitet omkring gravskikk, som også har gjort seg gjeldende for kjønn. Hvorvidt meningsinnholdet i har vært det samme for menn og kvinner, er et mer åpent spørsmål. Det er nok flere faktorer som har medbrakt endringen i nedleggelsene i VT, men to mulige aspekter er en økt forekomst av nøkler i perioden og en endring i nøkkelbruk sammenlignet med de tidligere periodene. Som vist i trinn 1, skjer det en utvikling av teknologien, i form av flere nye nøkkelformer, samtidig som antallet nøkkelfunn øker betraktelig. Dette speiler trolig nye måter å bruke nøkler på sosialt. Et økt behov for å nedlegge nøkler – og andre gjenstander – i graver i denne perioden trer frem, i begravelser for både menn og kvinner. Men forekommer det ulikheter i nedleggelsene som kan bidra til å kaste lys på kjønnsfordelingen? Som i EJA kan et svar ligge i forekomsten av ulike nøkkeltyper i de kjønnsbestemte gravene – det er mulig at de nye typene forholder seg ulikt til menn og kvinner.

Tabell 3. Oversikt over nøkkeltyper i kjønnsbestemte graver i YJA.

Periode	Kjønn	Typer	Antall		
MVT	K	1C1	1		
	K (usikker)	1A1	1		
	M	1A1	2		
		1C1	2		
		1A1/1C1	1		
		1C2	1		
VT	K	1A1	6		
		1B	1		
		1C1	10		
		1A1/1C1	9		
		1C1/1C2	2		
		1D	1		
		1 jern	2		
		2A1	2		
		2B1	1		
		2B2	5		
		2C	1		
			K (delvis sikker)	1C2	1
			K (usikker)	1A1	2
		1C1	3		
		1A1/1C1	1		
		1 jern	1		
		2B2	1		
		2C	1		
		3A1	1		
	M	1A1	3		
		1B	1		
		1C1	3		
		1C2	1		
		1A1/1C1	3		
		1E	1		
		1 jern	3		
		2A1/2B1	1		

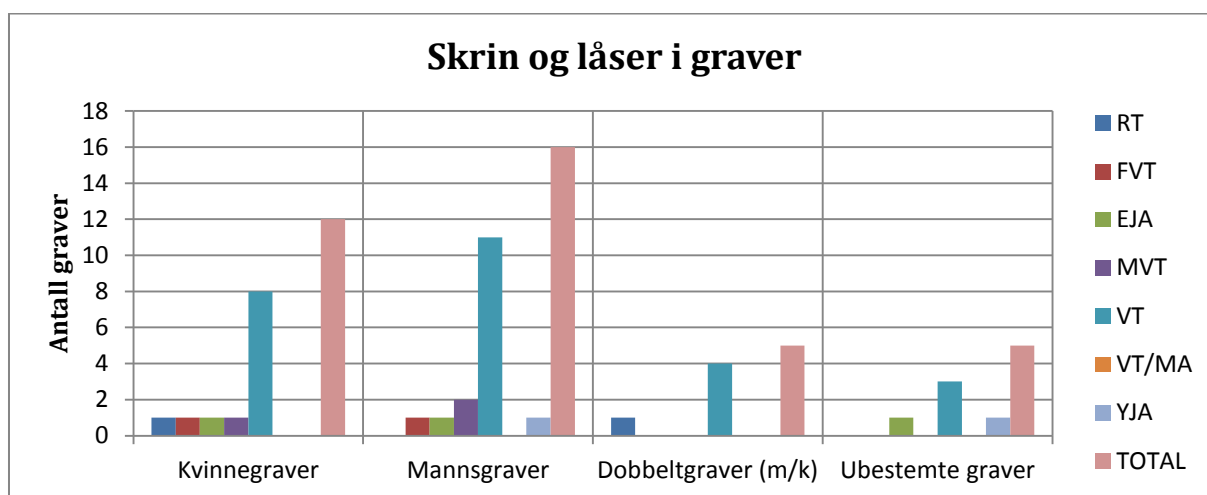
		2A2	2
		2B1	2
		2B2	1
		3C	1
		3D	1
	M (delvis sikker)	1A1	1
		1A1/1C1	1
		2B1	1
		3B	1
	M (usikker)	1C1	1
		1C2	1
		1A1/1C1	2
		2C	1
		2 jern	1
	M/K	1A1	2
		1A1/1C1	2
		1 jern	2
		2B2	1
		2C	1
		3C	1
	Mann eller kvinne	1C1	1
	M/M (delvis sikker)	1C1	1
	K/K	1C1	1
	Flerbegr. (M)	1A1	1
		1C1	1
		1 jern	1
YJA	M	1C1	1

Som oversikten i tabell 3 viser, er 108 nøkler av kjent type funnet i kjønnsbestemte graver fra YJA. Fordelingen viser ingen klare skiller mellom typer og kjønn. Kroknøkkeltypene 1A1 og 1C1 forekommer i graver av begge kjønn, både i MVT og VT. Typen 1C2 har en mulig tilhørighet til mannsgraver, og 1D til kvinnegraver. Når det gjelder vrilåsnøkklene er disse også funnet i graver av begge kjønn, uten særlige typemessige fordelinger. Kun typen 2A2 skiller seg noe ut, hvor to funn indikerer en relasjon til mannsgraver. Boltlåsnekklene ser ut til å hovedsakelig forholde seg til mannsgraver, men et eksemplar av 3A1 i en usikker kvinnegrav og en 3C i en dobbeltgrav med mann/kvinne, viser at også disse relateres til begge kjønn. Det foreligger altså ingen klare belegg for å si at ulike nøkkeltyper har kjønnsmessig tilhørighet i graver. Dette er interessant, og noe overraskende, ettersom det viser at det ikke eksisterer noe identifiserbart skille mellom mannlig/kvinnelig, jern/kobberlegering og uornert/ornert i nøkkelmaterialet. De «vakre» kobberlegeringsnøkklene er altså i like stor grad forbundet med menn som kvinner. Det strider mot oppfatningen om at mennenes nøkler kun var en del av redskapskassen (f. eks. Pantmann 2006:92), med en implisitt henvisning til de grovere jernnøkklene.

Låser, skrin og husfruens nøkkelknippe

Det er en ofte repetert antakelse at nøkkelen i graven har blitt lagt ned med skrinet den hører til. Tanken er logisk – hvorfor skal man legge ned en nøkkel uten beholderen den kan åpne? Det foreligger derimot lite empiri som støtter opp om dette. Pantmann (2006:35-38) har vist at kun 25 % av danske VT-graver har både skrin og nøkler, og at nøkkelen i flere tilfeller ikke passer til skrinet.

Jeg har derfor undersøkt forekomstene av skrin og låser i de østnorske nøkkelgravene, for å se om det finnes lignende forhold. I RT inneholder to av fem graver skrin, og to av fire i FVT. I tre av tolv graver generelt datert til EJA er også skrinlevninger dokumentert. Samlet inneholder sju av 21 graver fra EJA skrin, hvilket tilsvarer en tredjedel av gravene. I MVT er tre av åtte graver med skrin, hvilket er 37,5 %. Til kontrast, inneholder 26 av de 114 vikingtidsgravene skrin, hvilket utgjør 22,8 %. Samlet forekommer skrin og/eller lås i 23,8 % av gravene fra YJA. Resultatene viser at forekomsten av låsbare skrin i nøkkelgraver synker fra en tredjedel i EJA, til en snau fjerdedel i YJA. Dette sammenfaller godt med Pantmanns resultater. Med mindre nøkler har blitt benyttet på beholdere uten beslag og låser av jern, tilsier det østnorske materialet at nøkler i jernalderen hovedsakelig ble nedlagt uten mekanismen de tilhørte, det være seg på et skrin, en dør eller andre innretninger.

Figur 71. Oversikt over lås og skrin i kjønnsbestemte graver fra jernalder.

Videre bygger bl.a. forestillingen om husfruens nøkler på at *nøkkelknipper* er karakteristisk for husfruen, ettersom de symboliserte hennes kontroll over husets verdier og forrådslager (f.eks. Kristoffersen 2000:113, 130–132). Denne forestillingen impliserer at forekomsten av såkalte knipper vil være relativt høy, spesielt i kvinnegraver. I EJA er nedleggelse av flere nøkler i samme grav relativt vanlig. Av 32 nøkler er 17 stykker lagt ned alene, mens 15 er lagt

ned sammen – tolv som par, og de resterende tre i samme grav. Disse kommer fra tre sikre og én usikker kvinnegrav, én usikker mannsgrav, og én grav med ubestemt kjønn. Her er altså flertallet av mulige knipper nedlagt i kvinnelige gravkontekster. I kontrast er 48 av de 218 nøklene fra YJA nedlagt sammen, hvilket utgjør 22 %. Av disse er 36 nedlagt i par og 12 som tre samlet. Av parene er disse i sju tilfeller relatert til menn (fem sikre og to usikre), i fem tilfeller relatert til kvinner (fire sikre og en usikker), ett tilfelle i dobbeltgrav (mann/kvinne) og de resterende fem parene er fra graver uten bestemt kjønn. Av de triple nøklene er disse fra tre kvinnegraver, to mannsgraver og én av ubestemt kjønn. Samlet er kjønnsfordelingen av de mulige knippene relativt jevnt fordelt.

Samlet sett stemmer materialet lite med husfrueforestillingen. Nøklene fra EJA er dog oftere nedlagt i flertall og med en viss overvekt av kvinnegraver, men dersom en ser på materialet fra YJA er hovedvekten av nøklene lagt ned alene i graven – kun en femtedel er nedlagt i flertall og både i kvinne- og mannsgraver. I tillegg er det i få tilfeller dokumentasjon som indikerer at nøklene har utgjort et faktisk «knippe», ettersom det sjelden er funnet en nøkkelring eller andre indikasjoner på at nøklene har vært en samlet enhet.

Sammen med den relativt lave andelen funn av skrin og låser i gravmaterialet, viser materialet at nøkler i flest tilfeller er blitt lagt ned alene, løsrevet fra den mekanismen de er ment å operere. Dette indikerer at nøkkelen som gravgods har representert noe i seg selv, som ikke nødvendigvis har vært direkte relatert til teknisk bruk eller kjønnsymbolske forhold.

9.2.2 Boplasser

Nøkler som er funnet i boplasskontekster viser at nøkler har blitt brukt, mistet og/eller nedlagt i forbindelse med daglige aktiviteter. I det østnorske materialet er slike funn relativt sjeldne – kun 17 nøkler er fra boplasser, kontra 190 fra graver. Tross sitt lave antall, innehar boplassfunne nøkler likevel potensialet for å se nøkler utenfor begravelseritualen, i handlinger rundt daglige gjøremål, hvor de levende står i fokus.

De 17 nøklene er fra fem boplasslokalteter, fordelt på gårdene Argehovd og Ødegården i Vinje i Telemark, Kaupang og Huseby i Larvik i Vestfold og Åker i Hamar i Hedmark (figur 72). Det er funnet to nøkler på Argehovd, én på Ødegården, seks på Kaupang, fire på Huseby og fire på Åker. Av disse er tre nøkkelfunn fra EJA, tretten fra YJA, og ett datert til JA. Jeg vil her begynne med de tre tidligste nøklene, fra gårdene Argehovd og Åker.

Figur 72. Distribusjon av nøkler fra boplasser i jernalder.

Eldre jernalder

Nøkklene fra Argehovd (F156), to kroknøkler av type 1A1, er funnet sammen i et tykt kullag i en hustuft på Mogen ved Møsvatn. Lokaliteten ligger på ca. 1000 moh. og er datert til FVT. Nøkkelenes eksakte plassering i tuften er ikke oppgitt i innberetningen (Martens 1960), men er trolig fra den mest funnrrike delen av kulturlaget i sørenden av huset. Blant funnene er skår av spannformede leirkar og et glassbeger, én glassperle, to pinsetter (én i bronse og én i jern), 13 pilespisser, fem knivblader og én doppsko mm. Det ble også funnet redskaper til tre- eller metallhåndverk, bl.a. fire høvler, fil, hammer, syl og slaggrester. Under opprensningen ble det også funnet en skrinhank, som indikerer at det har stått et skrin i huset. Det er mulig at nøkkelen kan ha tilhørt dette, men dessverre er det ingen opplysninger om gjenstandenes plassering.

Boplasslokaliteten ligger i et høytliggende fjellområde med nærhet til flere ulike ressurser. Hustufta ligger svært nær Hardangervidda, plassert på en morenetange hvor en elv renner ut i det store fjellvannet (figur 73). Lokaliteten har trolig vært egnet for både jakt og fiske og som fjellbeite. At området har vært attraktivt tidlig vises bl.a. av at en stor steinalderboplass ble funnet rett under hustufta. Pilspissene indikerer også at menneskene i FVT utnyttet jaktressursene på vidda. Hvorvidt boplassen har vært en sesong- eller helårsbosetning er uklart, men ettersom det er funnet både glassbeger, perle og pinsetter, er det mulig at dette ikke har vært en ren jaktboplass. Dette støttes videre av håndverksredskapene, som tyder på at oppholdet har vært preget av andre, spesialiserte aktiviteter.

Figur 73. Satelittbilde av området omkring Møsvatn (Google Earth).

Dersom vi ser på nøklene fra Åker er disse fra en annen type boplass i en annen form for landskap. Åker ligger i utkanten av dagens Hamar by, rett over Åkersvika hvor idrettsanlegget Vikingskipet ligger (figur 74). Lokalisert på østbredden av Mjøsa, ligger Åker sentralt i tilknytning til de store jordbrukslettene og skogene på Hedemarken, med den store innsjøen som transportvei nordover mot Gudbrandsdalen og sørover mot Romerike og Viken-området, langs elvene Glomma og Vorma. Plassen har altså ligget ved et knutepunkt for gamle ferdselsveier (Hagen 1992:13; Teigen 2007:47). Utgravningene på Åker (jf. Nissen Fett 1945; Pilø 1998, 2005) har vist at boplassen har lang kontinuitet, fra RT til MA. Lokaliteten er bl.a. karakterisert av eksepsjonelle metallfunn, som det kjente Åkerfunnet, og har hatt en sentral rolle i regionen i jernalderen.

Figur 74. Satellittbilde av området omkring Åker, Hamar by (Google Earth).

Fire av de boplassfunne nøklene er fra Åker, hvor en av disse er fra EJA (F64). Nøkkelen er en mulig boltlåsnyttel av type 3E, som er funnet i et kulturlag (nr. 50) med betydelige mengder esser, smieslagg, digelskår og støpeformer (Pilø 1998). Dateringen av kulturlaget er gjort på gjenstads materialet, satt til sen yngre RT/FVT (Pilø 1998:26). De første tegnene på bygging på plassen er fra ca. 200 e.Kr. Kulturlag 50 er yngre enn hustomtene på plassen, som er datert til FVT og MVT, og er tolket som delvis samtidig med produksjonsaktivitetene, hvilket setter nøkkelfunnet i forbindelser med smiing, smykke- og kamproduksjon (Pilø 1998:30–31). Nøkkelen er en sjelden type i EJA, så dersom den ikke er et yngre innslag, kan det være at den ble produsert på Åker.

Nøkkelen er fra en boplass med spesialisert metall- og hornhåndverk, som trolig drev utveksling av slike varer med de omkringliggende områdene i periodene RT og FVT. Sammenlignet nøklene fra Argehovd er Åker-nøkkelen del av en helt annen form for aktivitet, ressursutnyttelse og mentalitet, innenfor et annet geografisk og maktsymbolsk landskap i EJA.

De to boplassene illustrerer at nøkler var del av ulike typer dagligliv. Fra høyfjellsaktiviteter, som trolig handlet om jakt og fangst og tre- eller metallhåndverk, til intensiv utnyttelse og bearbeiding av eksklusive råvarer ved en sentralplass i lavlandet. Innenfor disse aktivitetene har nøklene mest sannsynlig hatt ulike bruksområder og blitt benyttet ut fra ulike forutsetninger. Det som likevel er svært tydelig er at nøkler i boplasskontekster er svært sjeldent i perioden. Dette henger nok sammen med utgravningsaktiviteten (jf. kap. 7), men også at nøkler generelt var en eksklusiv gjenstand. Likevel er det nødvendig å spørre: Hvorfor finnes da to nøkler i en hustuft på tusen meters

høyde i indre Telemark? Enkelte aspekter ved nøkkelbruk er ikke lette å forklare. Derfor er det interessant å se hvordan bildet ser ut i YJA.

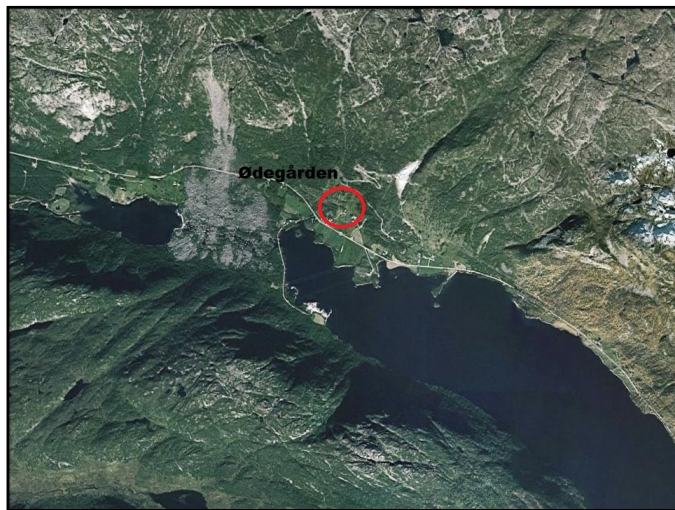
Yngre jernalder

Fra YJA er 13 nøkler fra boplasser. Én er fra overgangen mellom MVT og VT, sju fra VT og fem fra VT/MA, Også her vil jeg begynne med det tidligste funnet, den mulige MVT-nøkkelen (F66), som også er funnet på Åker.

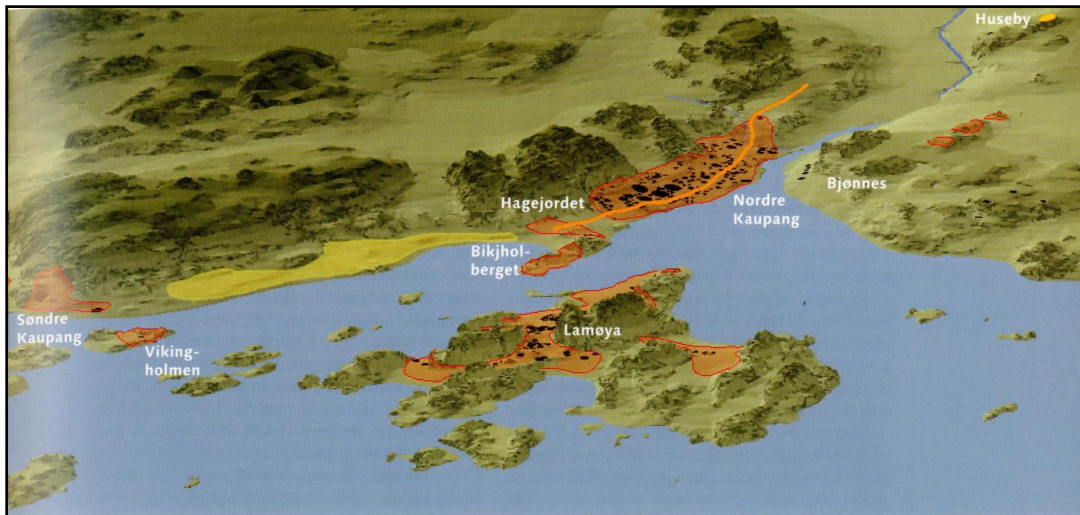
Åker-nøkkelen er funnet i et stolpehull fra en hustomt datert til 655–785 e.Kr. på (Pilø 1998:20–21). Dateringen ble gjort på en ubrent trestolpe, men som Lars Pilø (1998:21) fremhever, kan kjerneved av furu gi litt for gamle dateringer. Bygningen må dermed sannsynligvis settes til 8.–9. århundre, kanskje også 10. århundre. Gjenstandene fra de øvrige stolpehullene i huset viser aktivitetene på Åker frem til huset ble revet, og viser slik sett at Åker fortsetter å være en boplass med spesialisert håndverk i YJA. Om nøkkelen er bevisst nedlagt i stolpehullet ved konstruksjonen av huset finnes det ikke bevis for, hvilket tilsier at den sannsynligvis har havnet der av andre årsaker. En annen nøkkel er også funnet i et stolpehull på Åker (F65), men hullet har ingen øvrig strukturrelasjon, hvorpå nøkkelen er generelt datert til jernalder på typologisk grunnlag (type 1A1).

Seks av de sju VT-nøkklene er funnet på Kaupang, den siste på Ødegården i Vinje. Nøkkelen fra Ødegården (F150) er en kroknøkkel type 1C2, funnet sammen med en pilspiss i en tuft ved Totakvann. Gården ligger på omtrent 700 moh., og i likhet med Argehovd-lokaliteten, ligger den ved et stort fjellvann i nærheten av Hardangervidda (figur 75). Boplassen ligger like ved en av de få fjellovergangene mellom øst og vest ved Haukeli, som ut fra utbredelsen av kulturminner i området, har vært en viktig ferdselsvei også i forhistorien. Nøkkelen og pilspissen er ufaglig fremkommet, innsendt i 1931. Ifølge opplysningene er de begge funnet i tuften, men ingen videre informasjon tilsier at de er funnet sammen. Uavhengig av dette er nøkkelen form daterbar til VT og viser at også i denne perioden var låseteknologi spredt til fjelldalene i Øst-Norge.

Figur 75. Satellittbilde av området omkring Ødegården (Google Earth).

En boplass av et noe annet kaliber er handelsplassen Kaupang, som var et viktig urbant senter i vikingtidens Vestfold og Viken-området på 800- og 900-tallet (Skre 2007:13). Som handelsplass av internasjonal standard, beliggende innerst i Viksfjorden nær dagens Larvik, var Kaupang et betydelig økonomisk, kulturelt og maktpolitisk sentrum i Skandinavia, på lik linje med bl.a. Birka, Ribe, Hedeby m.fl. Handelsplassen lå i vannkanten på vestsiden av Kaupangskilen, omkranset av flere store gravfelt (figur 76).

Figur 76. Landskapsmodell av Kaupang. Handelsplassen (gult) og gravplassene (oransje) med vannstanden tilsvarende nivået i tidlig VT (Illustrasjon: Anne Engesveen, i Skre 2007:figur 1.3)

Seks nøkler ble funnet på handelsplassområdet under utgravningene fra 2000–2003. To av typen 1A1 (F191, F200), én mulig 1C2 (F193), én mulig 2B2 (F192) og to 2A2 (F194 og F199). Tre er funnet med metalldetektor, én i et senmiddelaldersk pløyelag og to fra et moderne (Pedersen og Pilø 2007; Pilø et al. 2003; Pilø et al. 2000). Mangelen på sikker kontekst gjør at en ikke kan diskutere bruken av disse nøklene nærmere, men funn gjort i det parsellerte området viser at både nøkler og låser ble produsert på plassen (Pedersen 2010:81, 206–207).

Funnet C52517/240 er en mulig blymodell til et nøkkelhåntak med trefliket tverrsnitt. Nøkkeltypen støpt i slike former er funnet verken på Kaupang eller i Øst-Norge, men er kjent fra Danmark (Pedersen 2010:figur 4.21.b; Petersen 1999:257). Blymodellen har lignende paralleller i danske funn fra samme periode, for eksempel Smis (Oldeberg 1966:72, Pl. 94–97; Zachrisson 1962). Sammen med avfall etter hengellåsproduksjon (Pedersen 2010:figur 4.77), taler funnene for at Kaupang har vært et senter for låseteknologi på Østlandet i VT. Handelsplassen kan ha vært opphavsstedet til flere av de østnorske nøklene fra denne perioden.

Like nord for Kaupang ligger Huseby, hvor utgravninger utført fra 1999–2001 avdekket en bygningsplattform med spor etter huskonstruksjoner (figur 90; Lia 2001). Sporene viser at et langhus fra VT ble satt opp rundt andre halvdel av 700-tallet og trolig gikk ut av bruk på tidlig 900-tallet, mens et hus av laftet tømmer ble oppført på 1000-tallet (Skre 2007:223). Aktiviteter fra tiden etter VT har forstyrret lagene slik at stratigrafien fra bruksperioden av plattformen er tapt. Gjenstander fra VT til moderne tid er funnet sammen i det omrotede laget på plattformen. I dette laget er det funnet fire nøkler (F195–198), typologisk datert til VT eller tidlig MA. De er tre kroknøkler – den ene av type 1C2, de to andre av ukjent variant. Den fjerde er en vrilåsnøkkel type 2C.

Figur 77. Bygningsplattformen på Huseby etter utgravning, sett mot sør (Foto: Dagfinn Skre, i Skre 2007:figur 11.15).

Uten bevart stratigrafi er det ikke grunnlag for å påvise mer konkret bruk av nøklene fra Huseby. Deres tilstedeværelse viser at de har hatt en rolle i livet på boplassen, som trolig har huset folk av høy byrd. Vikingtidshuset er, basert på sin størrelse, form og takbærende konstruksjon, beskrevet som en hall og gjenstandsmaterialet er tolket til å reflektere et aristokratisk levesett (Skre 2007:223). Produksjonsaktiviteter er tydelige i materialet, bl.a. bearbeiding av rav, perlemaking, metallstøping, samt smykke- og tekstilproduksjon. Gjenstandsmaterialet fra YJA er datert til tidsrommet ca. 760–900 e.Kr., hvilket betyr at aktivitetene på Huseby fant sted i samme tidsrom som Kaupang. Adskilt av kun én km, var Huseby og Kaupang nært forbundet, og sammen med de omkringliggende områdene, representerte de et maktsentrum i Viken.

Nøklenes tilstedeværelse på disse plassene viser at nøkkelteknologien var relatert til handel, håndverksproduksjon og aristokrati, og det er mulig at deres bruk var forbundet med oppbevaring og sikring av verdier innenfor slike aktiviteter. Dette gjelder trolig også Åker, som er en plass av lignende format, lokalisert sentralt i innlandet. Funn av produksjonsavfall på Kaupang viser også at nøkler og låser ble produsert og utvekslet lokalt og trolig regionalt i VT. Ingen spor fra Åker indikerer det samme, men med tanke på at det var et senter for metallhåndverk både i EJA og YJA, er det sannsynlig at teknologien var kjent for håndverkerne på plassen.

Om en ser på boplassfunnene fra EJA og YJA som helhet, er det tydelig at hovedvekten av nøkkelfunnene er gjort på plasser med en viss fremtredende posisjon, med spesialisert håndverk og handel, trolig administrert av mennesker med ressurser og innflytelse. Stedene kan oppfattes som maktsentra, hvor både produksjon av låseteknologi og behovet for den var til stede. Unntaket er funnene fra Argehovd og Ødegården, som viser en annen side av boplassfunne nøkler. Funnomstendighetene omkring Ødegårdenfunnet er mangelfulle, men kroknøklerne fra disse to plassene viser at slike nøkler er forbundet med høytliggende områder, karakterisert av en annen form for ressursutnyttelse enn sentralplassene i lavlandet. De kan ha vært sesongbaserte boplasser forbundet med setring, jakt og fiske, men også muligens fast bosetning med innslag av håndverksaktiviteter. Dette er bl.a. diskutert i forbindelse med Nyset-Steggjeundersøkelsene i Årdal i Sogn, hvor nøkler er funnet i jernaldertufter på fjellet (Bjørge et al. 1992).

Nøklenes rolle i denne sammenheng kan, i likhet med sentralplassene, ha vært forbundet med oppbevaring og sikring av verdier, men i en annen kontekst. Slik sett kan nøklene reflektere en beslektet mentalitet innenfor ulike former for levesett i urbane og rurale kontekster. Det er også verdt å minne om at trenøkler nok har vært benyttet på boplasskontekster i jernalder. For eksempel ble en bevart trenøkkel med tilhørende dørlås i tre funnet i en huskonstruksjon datert til ca. 1020–1050 e.Kr., fra den tidligste bosetningen i Lund (Blomqvist 1963). Funnet viser at bolighus kan ha hatt låser, uten at det er synlig arkeologisk, hvilket har konsekvenser for forståelsen av boplassfunne nøkler som helhet (Pantmann 2006:25). Selv om låseprinsippet kan være likt, er trolig forutsetningene for å lage trenøkler og metallnøkler ulike. Det innebærer at skillet mellom metallnøkler og trenøkler i boplasskontekster kan representere både ulike bruksområder, så vel som ulik mentalitet omkring nøkkelteknologi i jernaldersamfunnet. Apropos mentalitet, er den siste konteksttypen i undersøkelsen også uttrykk for en spesiell logikk i jernalderen, hvor gjenstander ble lagt ned i jord og våtmark.

9.2.3 Deponeringer

I Øst-Norge er ni nøkler funnet i seks depotkontekster, hvorav fem av disse er usikre. Tre funn er gjort i Valdres-området: to fra Vang og ett fra Nord-Aurdal, henholdsvis på gårdene Kvien, Leirhol og Bø. To depotfunn er fra Telemark: ett fra Dale gård i Tinn og ett kun registrert med koordinater, fra Brunkeberg i Kviteseid. Ett funn er fra Ringerike i Buskerud, også dette kun med koordinater (figur 78).

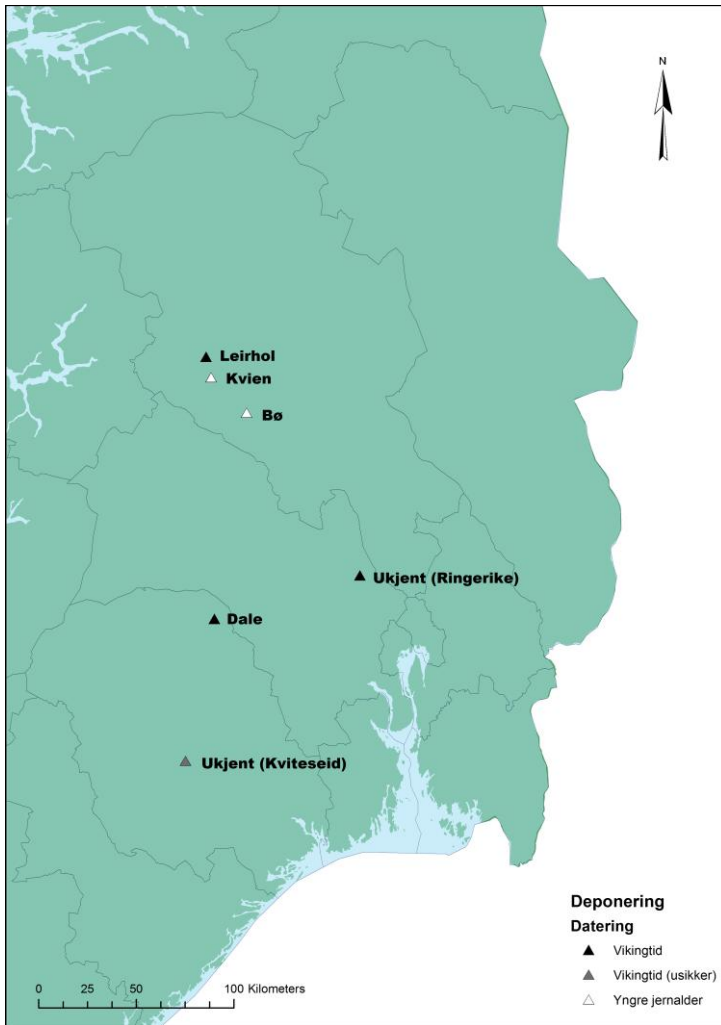
Funnet fra Ringerike (F2) er det eneste som er vurdert som sikkert, selv om funnopplysningene er sparsomme. Her er nøkkelen funnet med 109 jernbarrer og elleve jernbeslag tilhørende et skrin. Nøkkelen er av type 1C1, som daterer funnet til VT. Funnet fra Kviteseid (F147) er også uten kjent funnsted, hvor nøkkelen er funnet sammen med en spydspiss, tverrøks, celt, bissel, fiskesøkke og to brynesteiner. Denne deponeringen er vurdert som usikker, både på grunnlag av de mangelfulle opplysningene, men også fordi gjenstandene kan vurderes som personlige, hvilket betyr at de kan tilhøre en grav. I tillegg er det ikke funnet spor etter skrin. Nøkkelen er av type 3D, som kun er påvist i Øst-Norge ved dette funnet. Ut fra øvrige funn fra Norden er denne typen datert til 1000–1100-tallet (Roesdahl 1993:219), hvilket betyr at den mulige deponeringen er fra overgangen VT og tidlig MA.

To andre mulige deponeringer er funnene fra Leirhol og Bø (F88 og F134). I førstnevnte er en nøkkel funnet med tre kramper, hank og beslag til skrin, vevrell, ildstål, to kniver og en jernkrok, i en steinhaulaget av små steiner. Nøkkelen er en 1A1/1C1, og samlet er funnet datert til VT. I sistnevnte er en usikker nøkkel av mulig type 1B funnet med fem pilspisser, foldekniv, ildstål, hengelås, hvirvel, fire klinknagler, jernbeslag og ukjente jernredskaper. Funnet er gjort ved veiarbeid, så funnet har ikke en sluttet kontekst, men gjenstandene, låsen og skrinrestene åpner for at dette er en våpen- og redskapsdeponering. Nøkkelen er tvilsom og hører ikke til hengelåsen, så dette regnes som et generelt usikkert funn. Den registrerte dateringen er VT, men Petersen (1951:465) mener den er fra MVT, hvorpå jeg har satt dateringen til YJA.

Funnet fra Kvien (F130) er av en annen karakter. Her er to nøkler av type 1C1 funnet med to snellehjul, hvirvel, rangle, to hanker, tre kramper, sigd, linhekle, saks, celt, to kniver, bissel, jernspenne, jernring, jernbeslag og ukjente jerngjenstander. Funnet ble gjort under jordarbeid, hvor sakene ble funnet nedlagt ved en stor stein. Funnomstendighetene er mangelfulle, men basert på gjenstandenes art og skrinlevningene virker det sannsynlig at sakene er nedlagt som en deponering av redskaper, hovedsakelig forbundet med tekstilarbeid og hestehold. Funn av to hanker åpner for at det kan ha blitt satt ned to skrin, kanskje med ulikt innhold. Også her er dateringen oppgitt som VT, mens Petersen mener det er fra MVT.

Til slutt er funnet fra Dale i Tinn (F152). Funnet ble gjort ved pløying, hvor sakene var spredt utover av ploegen. Tre nøkler (to av type 1A1) ble funnet sammen med fire pilspisser, tre sigder, kantbeslag til mulig skrin, to kniver og et ildstål. I funnopplysningene var kun to nøkler identifisert, men i magasinet fant jeg at et ukjent jernredskap var en meget sannsynlig nøkkel (type 1A1/1C1) og har derfor inkludert denne i de sikre funnene. Funnet var forstyrret, det var derfor ikke mulig å bestemme om nøklene ble funnet sammen, men jeg vurderer det

som sannsynlig at det her er snakk om et våpen- og redskapsdepot. Nøkklene kan ikke dateres nærmere enn jernalder, men funnet er samlet datert til VT på grunnlag av de øvrige gjenstandene.

Figur 78. Distribusjon av deponeringer med nøkler fra YJA.

Deponeringene med nøkler er en broket samling funn som karakteriseres av at våpen og/eller redskaper er nedlagt samlet, ofte med spor etter skrin. I de fleste tilfellene er opplysningene dårlige, men dersom en setter lit til de opplysningene som finnes, representerer trolig disse funnene en form for handlingsmentalitet som finner sted i Øst-Norge i YJA. Hvilken mentalitet som ligger bak er trolig varierende, men et samlende punkt er at de trolig er gjort intensjonelt – at handlingene er rasjonelle, som del av en praksis med en konkret hensikt.

Som vist av distribusjonskartet, forekommer ikke deponeringene i de samme områdene som boplassfunnene – stort sett i høyereliggende strøk, langt unna sentralplassene. Dersom en ser på gravmaterialet er det derimot et visst sammenfall – deponeringer med

nøkler forekommer i områder der også nøkler er funnet i graver. Her er det mulig at boplasser i disse områdene ikke har blitt studert i like stor grad som gravene, men forholdet viser at nøkler har blitt nedlagt i ulike kontekster innenfor samme område i samme periode. Altså er nøkler en del av både de levendes og de dødnes sfære.

9.3 Sammendrag

I denne trinnvise analysen har jeg undersøkt de østnorske nøklene ut fra utforming, kontekst, datering og geografisk distribusjon. Materialet er karakterisert av mangfoldighet i teknisk og formmessig konstruksjon, av variasjon i nedleggelse i tid og rom, og av at nøkkel- og låseteknologi har en klar utvikling i løpet av jernalderen. Ut fra den typemessige oversikten er nøkler en svært variert materialgruppe, som viser hvordan mennesker i jernalderen har valgt å konstruere låsetekniske redskaper.

Nøklene oppstår i gravkontekster i RT som et nytt og begrenset fenomen på indre Østlandet. I løpet av EJA øker spredningen av nøkler geografisk, med funn fra både lavland og høytliggende områder. Nøklene forblir relativt sjeldne gjenstander i arkeologiske kontekster frem til overgangen til VT, hvor antall funn og typeformer øker kraftig. Til tross for den noe eksplosive utviklingen i slutten av perioden, er det tydelig at nøkler fremstår som et eksklusivt og begrenset fenomen. I underkant av 300 funn fra en nesten tusen år lang periode viser at disse gjenstandene ikke var tallrike i Øst-Norge i jernalder. Boplassfunnene indikerer at nøkler ble anvendt i relasjon til sentrale plasser med handel og portable verdier, men de hittil få funnene viser kun tendenser i så måte. Gravfunnene viser at nøkler har blitt nedlagt ved begravelser i hele perioden, men hvorvidt økningen i gravfunne nøkler i VT representerer en økt bruk av nøkler generelt er uklart. Økningen reflekterer trolig en endring i gravskikken omkring 700-tallet, og kanskje også en endret mentalitet overfor nøkler og låser.

Generelt viser nøklene både endring og kontinuitet – enkelte typeformer eksisterer fra RT til tidlig MA, andre er begrenset til enkeltperioder. Nøkler i graver forekommer i hele jernalderen, mens depotfunn med nøkler kun forekommer i YJA. Nøkler forekommer på enkle høyfjellsboplasser så vel som komplekse sentralplasser i lavlandet, både i EJA og YJA. Hvilke prosesser styrer disse forekomstene og endringene? Hva slags mentalitet er handlingene uttrykk for? Og er det i det hele tatt mulig å avdekke hvilken betydning nøkler har hatt for mennesker i jernalderen?

10 Jernalderens «nøkkelpraksis»

I denne avhandlingen har jeg forsøkt å kaste lys på nøkkelen som fortidig fenomen i østnorsk jernalder. I kap. 1 fremsatte jeg problemstillingen: *På hvilke måter har mennesker i jernalderen relatert seg til nøkler og til enkeltpersonene forbundet med dem?* Hensikten bak denne formuleringen er å komme nærmere forholdet mellom nøklene og menneskene som brukte dem, og undersøke hvilke aspekter som har ligget til grunn for nøkkelen som en sosialt forankret gjenstand. Som undersøkelsen har vist, reflekterer mønstrene et bilde av nøkkelbruk som er svært variert. Nøklenes utforminger, tekniske bruksområder og nedleggelse viser at mennesker i jernalderen har relatert seg til nøkler på en rekke ulike måter. Så hvordan skal denne mangfoldigheten forklares? Kan vi snakke om en *nøkkelpraksis*?

Arbeidet med å finne svaret på disse spørsmålene har vært teknisk og materialbasert, og samtidig diskursivt, ettersom tidligere arkeologisk forskning har lagt sterke føringer for hvordan denne materialkategorien er forstått i dag. Avhandlingen har derfor to dimensjoner, en materiell og en forskningshistorisk, som begge er viktige for å skape en mer helhetlig forståelse av nøkkelen som fenomen. Den forskningshistoriske dimensjonen er grunnlaget for avhandlingens kritiske perspektiv, som tilsier at en ny tolkningsmessig tilnærming er nødvendig. Den materielle dimensjonen, på sin side, er de fysiske bevisene som undersøkelsen bygger på, selve grunnlaget for å kunne presentere et fornyet perspektiv på nøklene som gjenstandskategori. Begge dimensjoner er derfor til stede i alle ledd av prosjektet, og er med på å sette tematikken i en fortidig og en forskningsmessig sammenheng.

Avhandlingen har mao. tatt for seg nøkkelen fra to retninger: som funnkategori, og som forskningsobjekt i skandinavisk arkeologi. Som funnkategori er nøkkelen observert ut fra låsetekniske prinsipper (kap. 2), hvor en gjennomgang av det østnorske materialet har munnet ut i en tentativ typologi (kap. 6) som er applisert analytisk. I forskningslitteraturen er nøkkelen som forskningsobjekt kritisk vurdert ut fra forholdet mellom arkeologiske og skriftlige kilder (kap. 3). Det dominerende tolkningsperspektivet, nøkkelen som husfruens attributt, er i kap. 4 diskutert i forbindelse med produksjon og reproduksjon av kunnskap.

I dette kapittelet vil jeg samle trådene fra de tidligere kapitlene og diskutere analyseresultatene fra kap. 9 ut fra det teoretiske rammeverket presentert i kap 5. Hensikten er å kunne besvare prosjektets problemstilling, og åpne opp for en fornyet forståelse av nøkler i skandinavisk jernalder. I første omgang vil jeg ta utgangspunkt i de etablerte tolkningene av nøkkelen, for siden å trekke linjer opp mot sosialteoretiske perspektiver i form av praksis,

distinksjon og sosial grensesetting. Avslutningsvis vil jeg knytte noen tanker opp mot forholdet mellom nøkkelteknologi og mennesker i jernalderen.

10.1 Den arkeologiske versus den tekstlige nøkkelen

Nycklar har lagts i gravar i så gott som hela Europa under nära tusen år. I ett så vidsträckt tids- och rumsmässigt sammanhang har inte ett ständigt nedläggande förekommit. Kronologiska, korologiska och stilistiska grupperingar har varit möjliga att iaktta. Då kan man också tänka sig att innebörden i nedläggandet har varierat (Arwill-Nordbladh 1990:256 m. ref.).

Denne uttalelsen av Arwill-Nordbladh speiler det generelle inntrykket som analyseresultatene presenterer. Avhandlingens undersøkelser viser klart at forekomsten av nøkler i Øst-Norge i jernalder på ingen måte er ensartet og at meningsinnholdet trolig er like variert. Generelt viser resultatene et noe mer komplisert bilde enn det som fremgår i de etablerte tolkningene.

10.1.1 Husfruens nøkkel

Nøkkelen som et kvinne- og husfruesymbol er, som nevnt, det vanligste tolkningsperspektivet i forskningslitteraturen (se punkt 3.3.2). Den arkeologiske forankringen av denne forestillingen bygger på to premisser: 1) at nøkler er overveiende funnet i kvinnegraver og 2) at nøkler i mannsgraver har et helt annet meningsinnhold.

Undersøkelsen av de østnorske nøklene viser derimot at det ikke foreligger noe tydelig grunnlag for å skille mellom nøklers betydning for menn og kvinner. Forekomsten i graver kjønnsbestemt på gjenstander viser en liten overvekt i kvinners favør, men som gjennomgangen har vist, er denne fordelingen preget av flere problemer knyttet til kildekritikk og representativitet. Videre er det ingen klar forbindelse mellom nøkkeltyper og kjønn i gravene, heller ikke når det gjelder dekor, forekomst av knipper eller skrin, hvilket taler i mot flere av argumentene for nøkkelen som husfruesymbol.

Generelt betraktet er «husfruen» fremstilt som en sterk kvinneskikkelse som regjerer i husets sfære, uten at det er tydelig hvilke kriterier som karakteriserer en husfrue. Er det en betegnelse som gjelder den gjennomsnittlige frie kvinnen i jernalderen, eller en eliteskikkelse? Det er vanskelig å kvantitativt undersøke forholdet mellom kvinnegraver med og uten nøkler i jernalder (jf. problematikken belyst av Stylegar 2010), men jeg vil fremsette enkelte forholdsmessige observasjoner. I Norge var det per 2010 dokumentert ca. 8000 graver fra VT på landsbasis (Stylegar 2010:71). I undersøkelsesområdet er det funnet 114 graver med nøkler fra perioden, hvorav 35 er sikre kvinnegraver (kontra 23 sikre mannsgraver). Forholdet er noe forenklet, men belyser et relevant poeng: At det var svært få kvinner (og

menn) som ble gravlagt med nøkler i VT – en tid hvor nedleggelse av nøkler som gravgods var på høyden.

Dette gjenspeiles også i vikingtidsbyen Birka, hvor det er funnet 143 nøkler. Av disse er 92 stykker funnet i 75 graver, hvorav 31 er kvinnegraver, fem mannsgraver og seks barnegraver. Ut fra nøkkelgravene er kvinner i klart flertall, men forekomstene blir likevel små når en tar høyde for at nøkkelgravene kun utgjør 7 % av de undersøkte gravene (Ulfhielm 1989:122–123). Dersom en ser på Kaupang er det lignende forhold her. De 13 gravfunne nøklene er fra 10 graver, hvorav fem er kvinnegraver og tre mannsgraver, samt ett funn hvor det er usikkert om nøkkelen tilhører mannsgraven eller kvinnegraven, ettersom de ligger over hverandre (jf. rekatalogisering av Blindheim et al. 1981:217). Her er kjønnsfordelingen jevnere enn i Birka, men nøkkelgravene er faktisk enda sjeldnere – av totalt 407 undersøkte graver utgjør nøkkelgraver kun 2,4 % (jf. katalogen over gravfunn i Stylegar 2007).

Sammenstilt med husfruen som kjønnsforestilling korrelerer dette dårlig med bildet av nøkkelen som hennes attributt – både i VT og de foregående periodene. Dersom enhver kvinne som ble gravlagt med gravgods var en kvinne med husfruestatus, skulle en tro at nøkler i slike graver var et oftere forekommende fenomen. Et forbehold er en mulig praksis hvor nøkkelen ble gitt videre ved bærerens død og dermed sjelden ble nedlagt som gravgods, men uten videre bevis er dette kun spekulasjoner. Trenøkler kan være en manglende beviskategori, men ut fra det foreliggende materialet er det nærliggende å tro at de kvinnene og mennene som ble gravlagt med nøkler utmerket seg på annet grunnlag enn generelle kjønnsroller. Forståelsen av nøkkelen som et kvinnelig symbol bygger derfor på et svakt grunnlag for de østnorske nøklenes vedkommende.

I stedet kan det virke som om nøkler har vært nedlagt under lignende forutsetninger for både kvinner og menn. De kan ha fungert på samme måte i gravritualet og kommunisert et beslektet meningsinnhold. Likevel er verken gravskikken eller nedleggelsespraksisen lik fra RT til VT. Det forekommer tydelig variasjon i likbehandling, ytre og indre gravminne, øvrig gravgods og fordeling mellom menn og kvinner i perioden. Det medfører at forståelsen av nøkler som gravgods må ta høyde for at nøkler kan ha blitt tillagt ulik betydning i gravsituasjoner.

10.1.2 Frøya og St. Peter

Nøkkelen som kultisk og religiøst symbol er også et kjent tolkningsperspektiv, hvor nøkkelen er forstått som uttrykk for både førkristen og kristen tro (se punkt 3.3.3 og 3.3.4). Nøklens forbindelse til kvinner, seid og Frøyakult er, som Kristoffersen (2000:139) har trukket frem,

vanskelig å belegge arkeologisk. Dette gjelder delvis også tolkningen av nøklene som kristne ikoner (jf. Gellein 2007).

Bortsett fra deres forekomst i graver er det få tegn på rituell betydning for nøkler. I seks tilfeller er det funnet mulige «volvestaver» i nøkkelgraver: sju stekespidd i seks graver. Disse er én kvinnegrav, én mannsgrav og fire dobbeltgraver (én mann/mann, én kvinne/kvinne og to mann/kvinne). Jeg stiller meg noe kritisk til om disse gjenstandene representerer kultisk meningsinnhold, men utelukker ikke at de gravlagte kan ha innehatt kultiske posisjoner. Ellers foreligger det få arkeologiske funn som underbygger nøklens tilknytning til Frøya, fruktbarhet og fødsel, eller seid og sjamanisme for øvrig. Det samme gjelder for nøkkelen som symbol på St. Peter og himmelriket, men enkelte indikasjoner på kristen innflytelse kan spores.

Det er tre nøkler i materialet som viser tegn på kristen påvirkning på grunnlag av ornamentikken på håndtaket. De er alle vrilåsnøkler i kobberlegering, type 2B2, datert til VT. De har henholdsvis korsornamentikk (F87), et mulig hjortedyr (F58) og en trikvetra (F127). Både korset og hjorten er kjente symboler på Jesus og kristen tro. Trikvetraen symboliserer ofte Treenigheten, men kan også ha hatt et førkristent innhold, tilknyttet kult og seid (Danielsson 2001; Skånberg 2003; Trætteberg 1974). Disse funnene er interessante, ettersom de viser et annerledes symbolspråk enn de av samme type, som oftest har dyreornamentikk. Likevel taler ikke dette for at nøkler generelt bør forstås ut fra et kristent eller religiøst utgangspunkt. På lik linje med nøklene med dyreornamentikk illustrerer funnene at både kristent og førkristent tankegods har påvirket nøkkelteknologien, som er tydelig i flere andre gjenstandstyper fra både EJA og YJA.

Det er derfor mulig at nøkkelteknologien kan ha blitt påvirket av misjon, som er Almgrens (1942; 1955:97) hypotese. Introduksjonen av nye nøkkelformer ved overgangen til VT kan være uttrykk for at vesteuropeiske former ble kjent i Skandinavia gjennom misjoneringen på 700-tallet. Utviklingen kan like godt skyldes økt kontakt med Vest-Europa i denne perioden, gjennom bl.a. handel. Generelt sett er det tydelig at kristne symboler eksisterer side om side med førkristne i nøklens materielle uttrykk, så ingen klar forklaring på nøklens betydning ligger i det kristenkultiske perspektivet.

10.1.3 Makt, rikdom og ansvar

Det perspektivet som er best belagt arkeologisk sett, er det som bygger på nøkkelens funksjon som symbol på makt og rikdom (se punkt 3.3.1). Nøklene i seg selv, bevarte hengelåser og faste låser, levninger av skrin, kister og dører er alle konkrete bevis for at mennesker har hatt

teknisk kunnskap og et reelt behov for å kunne regulere tilgangen til rom og ting, til abstrakte og materielle verdier, ved hjelp av låseteknologi.

Materialet viser at nøkler er funnet i kontekster relatert til materiell rikdom, i form av gjenstander av høy kvalitet, og tilgang til og utnyttelse av verdifulle ressurser. I gravene er nøkkelen oftest nedlagt med annet gravgods, gjerne av eksklusivt materiale og kvalitet, hvilket tilsier at den gravlagte er forbundet med samfunnets øvre lag. På sentralplassene er nøklene knyttet til aktiviteter som innebærer bearbeiding av edle råstoffer, produksjon og omsetting av varer i betydelig skala, hvor mennesker og ting tar del i et nettverk av utstrakt handel og utveksling. Kaupang er her et godt eksempel, hvor også produksjon av nøkler og låser er påvist.

I disse kontekstene har nøklene trolig hatt funksjoner relatert til oppbevaring av portable ressurser og lukking av spesifikke hus eller rom på plassen. De har nok også symbolisert nøkkelpåbærerens tilgang til disse. I de høyereliggende tuftene ved Hardangervidda er nøklene forbundet med en annen form for ressursutnyttelse, og kan også her ha vært tilknyttet verdiene som er innhentet og oppbevart på disse plassene. De som holdt til der kan ha tatt del i et handels- og utvekslingsnettverk, hvor varene kan ha representert viktige verdier, og hvor nøklene har vært nyttige både som redskaper og markører for eierskap og ansvar.

I deponeringene, hvor nøklene er nedlagt (eller mistet) med våpen, redskaper og annet utstyr, kan en utlede en viss innflytelse hos den som har sørget for nedleggelsen. For det første er disse gjenstandstypene rimelig verdifulle – en kan regne med at personer som har eid gjenstandene har vært ressurssterke. For det andre innebærer en bevisst nedleggelse av slike gjenstander at personen kan avse dem, samtidig som det innebærer et offer eller tap av verdier. Dersom nedleggelsen er ment som et offer hvor effekten skal tjene vedkommende, impliserer det at personen regner seg selv og handlingen som innflytelsesrik og effektiv. Med andre ord er handlingen et uttrykk for makt, hvor en kan påvirke omgivelsene til å virke positivt for seg og sine – for eksempel sikre en god avling, en sikker sjøreise eller en vellykket fødsel.

Uansett hvilken logikk eller rasjonalitet som ligger til grunn for deponeringen, er nøkkelen og de andre gjenstandene uttrykk for at enkelte mennesker utfører konkrete handlinger gjennom ting, som har en effekt på omgivelsene. Dersom funnet er mistet eller gjemt bort, er likevel forbindelsen mellom nøkkel og person til stede ved at nøkkelen er funnet i forbindelse med en samling gjenstander som tydelig er markert tilhørende en person av en viss posisjon. Hvis gjemt bort, er det tydelig at personen ikke ønsker at andre skal få tak

i sakene. Hvis mistet er nok tapet av sakene et betydelig slag for eieren. Som illustrert av det kjente Mästermyrfunnet (Arwidsson og Berg 1983), kan en verktøykiste representere makt i form av at gjenstandene kan gjenspeile den høye sosiale statusen til smeden og snekkeren. I kisten er det funnet to nøkler og låser av ulike typer (Arwidsson og Berg 1983:27). Det kan derfor se ut til at verktøykisten har tilhørt en håndverker som er kjent med lås- og nøkkelteknologi, hvilket kan ha vært en spesialisert kunnskap. Samlet sett representerer funnet enten ofrede, bortgjemte eller mistede redskaper av høy verdi, tilhørende en person med en viss sosial betydning.

10.1.4 «Hva så?»

Resultatene fra analysen, sammenstilt med komparative eksempler fra Skandinavia, viser altså at nøklene fra Øst-Norge ikke kan forstås ut fra kjønnsbaserte eller religiøse perspektiver. Derimot kan det se ut til at maktperspektivet har en viss gjenklang i det arkeologiske materialet. Men hva er det som gir nøkkelen – og personer forbundet med den – slik «makt»? Hvilke premisser ligger til grunn for nøkkelen som et sosialt symbol på innflytelse?

Slik jeg ser det er det gjennom å tilnærme seg nøkkelen som låseteknisk redskap at en kan komme nærmere disse aspektene. Enhver betydning eller rolle en nøkkel og dens bærer kan tilskrives, bunner først og fremst i nøkkelens tekniske funksjon. Dette vil jeg argumentere for i det følgende, med utgangspunkt i materiell distinksjon, sosial grensesetting og praksis.

10.2 Den grensesettende nøkkelen

I kap. 5 ble tingenes evne til å virke distingverende og markere sosiale grenser diskutert. Spesielt er tingenes tekniske aspekter (teknikk) en fruktbar innfallsvinkel for å belyse tingenes sosiale betydninger. Deres fysiske attributter er uttrykk for menneskelig handling, forankret i sosiale relasjoner og kulturell praksis. Ved å studere teknikk kan en mao. utlede hvordan ting har blitt skapt og brukt i daglig praksis og synliggjøre sosial grensesetting og distinksjon gjennom materiell kultur. Benyttet på nøkkelmaterialet tillater dette perspektivet å tilnærme seg nøkkelen fra et materiell og samtidig sosialt synspunkt, hvor gjenstanden selv står i fokus.

10.2.1 Distinksjon

I graver

I Øst-Norge er nøkler oftest funnet i graver. Gravgoods er tradisjonelt tolket som å tilhøre den gravlagte og/eller reflektere dennes sosiale status (Binford 1971; Østigård 2006 m. ref.). Gravgodsets karakter benyttes som grunnlag for å diskutere personens samfunnsmessige

anseelse og posisjon, ut fra antakelser om den sosiale verdien av enkeltgjenstander og den rituelle nedleggelsens betydning. Innenfor denne tankegangen er enhver gjenstand som er nedlagt i en grav lagt ned med intensjon, hvorpå handlingen og gjenstanden selv representerer et bestemt tankegods. Dette kommuniseres til de som deltar på gravleggelsen, og ansees som relevant for den gravlagtes overgang til dødesfæren.

Nøklenes tilstedeværelse i gravritualer viser at de har hatt en bevisst rolle i denne sammenhengen, en mening som har vært åpenbar for omgivelsene. Som vist i analysen, og diskutert ovenfor, er nøkler funnet i graver fra RT til VT, men fremstår likevel som et relativt sjeldent fenomen. Det kan derfor sluttet at de personene som ble gravlagt med nøkler skilte seg ut – på en eller annen måte – og at nøklene var med på å symbolisere denne ulikheten. Nøkkelen fungerer derfor distingverende i gravritualer. Dvs. at i tråd med Bourdieus distinksjonbegrep representerer den en ulikhet og forskjell som skiller graven fra andre graver, og personen fra andre personer. Nedleggelseshandlingen og nøkkelen selv betegner dermed både den gravlagte og den, eller de, som nedla nøklene, ved at de symboliserer noe eksklusivt eller uvanlig.

I bosetninger

De boplassfunne nøklene er mindre tallrike enn de gravfunne, men forekommer på steder med særpreg, i de samfunnsmessige ekstremene: høyfjell og sentralplasser. De er hittil ikke kjent på «vanlige» gårder, men kun fra steder der folk utfører spesialiserte handlinger. Funnopplysningene om de østnorske boplassnøkklene er noe sparsomme, og gir lite konkret informasjon om hvordan nøkler ble benyttet på boplasser i jernalder. Derfor er et blikk utover i Skandinavia fruktbart, ettersom det også her er tydelig at nøkler utmerker seg i relasjon til spesialiserte steder og oppgaver.

I Birka er 15 nøkler og 11 låser funnet i den såkalte garnisonsbygningen (Karlsson 2009:72–73). De er funnet hovedsakelig langs veggene i bygningen og antas å representere plasseringen til oppbevaringskister. Nøkklene (og tilhørende skrin og kister) er tolket som å tilhøre krigerne som tjente i Garnisonen. De var ifølge Karlsson (2009:83) både praktiske og symbolske gjenstander. Sammen med våpen og utrustning kommuniserte de klart og tydelig til omgivelsene hvem som var deres eiere og hvilken status de hadde. Nøkler og låser fungerte dermed som sosiale markører for medlemmer av Garnisonen – ressurssterke personer av høy rang hvor nøkkelen var ett av flere symboler på deres posisjon i samfunnet.

På Helgö ligger en sentralplass med aktivitet fra RT til midten av VT. Her er 41 av de totalt 44 nøkkefunnene gjort på boplassen (Karlsson 2009:46–47). De er funnet i lag datert til

FVT/MVT og VT (Tomtlund 1972:19–25). Kun tre nøkler er fra gravplassene omkring, hvilket er i sterk kontrast til både Kaupang (13 av 20 nøkler fra graver) og østlandsmaterialet for øvrig, hvor gravfunne nøkler dominerer klart. På Helgö forekommer konsentrasjonene av nøkler omkring husgruppene, spesielt husgruppe 2, hvor det største langhuset (beskrevet som hallen) ligger. Ingen nøkler er funnet inne i selve huset – derimot er det her funnet 37 låser, stort sett hengellåser. Huset er tolket som tilhørende én familie (Karlsson 2009:68), men det høye antallet låser forekommer som et noe uvanlig trekk i et bolighus, hvilket kan tilsi at beboerne tilhøre en noe særegen gruppe.

Funnene fra Birka og Helgö gir et interessant utgangspunkt for hvordan nøkler kan ha blitt benyttet i urbane kontekster. Samlet sett støtter de opp om at det er utpregede steder i en allerede særegen, sosial arena at nøklene forekommer hyppigst – et trekk som er gjenkjennbart på Huseby og Kaupang.

I deponeringer

De østnorske deponeringene er nesten alle nøkler av usikker kontekst og funnopplysningene er for sparsomme til å utlede noe videre om nøklens rolle i disse nedleggelsene. Derimot er nøkler i depotfunn kjent fra andre deler av Skandinavia i YJA, og utgjør gode tolkningsmessige paralleller.

I sin artikkel om vikingtidige verktøysdepoter i Sør-Skandinavia, har Lund (2006) bl.a. tatt for seg depotfunn med nøkler. Depotene med nøkler inneholder spesielt smedredskaper som er relatert til edelmetallarbeid. Ut fra dette, og med støtte i bl.a. Vølundskvadet, argumenterer Lund (2006:327) for at nøkkelen har vært spesielt knyttet til finsmeden og har tilhørt skrinet hvor edelmetallene oppbevares.

Som kjent har finsmeden trolig hatt en spesielt fremtredende rolle i YJA (jf. Pedersen 2010) og det kan være at nøkkelen var et av de distingverende trekkene som karakteriserte denne rollen. Nå inneholder de østnorske depotene ikke utelukkende smedverktøy, i tillegg finner man våpen og annet utstyr, hvilket åpner for at nøkkelen har hatt en betydning for også andre mennesker i YJA. Det underliggende er likevel at nøkkelen i deponeringene kan ha representert særegne aspekter ved den eller de som nedla gjenstandene.

Sammendrag

Samlet sett har nøkler hatt en klart distingverende funksjon, både på individ-, gruppe- og samfunnsnivå i jernalder. Nøkler var ikke noe alle fikk i graven, ikke noe alle kunne eie, lage eller deponere – og var på denne måten noe «utenom det vanlige». Denne eksklusiviteten er noe av det som trolig ligger til grunn for at nøklene og personene som var relatert til dem

hadde innflytelse i jernaldersamfunnet. Men eksklusivitet er ikke nødvendigvis nok til å gi innflytelse, det må derfor være noe ved selve nøkkelen som gav den en slik rolle. Det er her det tekniske perspektivet kommer inn.

Etter min mening kan ikke nøklers sosiale roller diskuteres løsrevet fra deres funksjonstekniske trekk (jf. [kap. 2](#)). Hvordan de har blitt tilskrevet betydning gjennom jernalderen har etter all sannsynlighet variert, men har utvilsomt alltid vært forankret i det låsetekniske, ettersom teknologien tydelig er strukturerende for nøklens fysiske utforming. For eksempel er erkjennelsen av gjenstanden som en nøkkel, uansett om den er rent dekorativ eller symbolsk, forankret i oppfattelsen av den som låseteknisk redskap. Ifølge dette perspektivet er ikke dekorasjon eller stil ansett som sekundære aspekter i relasjon til de låsetekniske trekkene. De er uadskillelige fra den fysiske manifestasjonen til nøkkelen og et resultat av låsesmedens intensjon, inspirasjon og kompetanse, så vel som samfunnsmessige forhold.

Dersom man ser på kun nøkkelen – ser bort fra grav og boplass, kvinner og menn, ritualer og tro – sitter man igjen med en gjenstand som er laget for å lukke og åpne. For i sin essens er nøkler – uansett form, kontekst eller periode – et låseteknisk redskap, og det er kun innehaveren av nøkkelen som har tilgang til det som er låst. Det er mulig at enkelte jernaldernøkler ikke har vært ment til å fungere i en lås og heller har blitt konstruert som symboler (jf. Kristoffersen 2000:130 m. ref.), men det er det ingen åpenbare tegn på i det østnorske materialet. Derfor går jeg ut fra at nøklene i undersøkelsen har vært fungerende låseredskaper, hvilket betyr at forståelsen av dem bør baseres på dette poenget.

10.2.2 Grensesetting

Det forenende punkt for det låsetekniske perspektivet er å forstå nøkkelen som en *sosial grensemarkør*. Å inneha en nøkkel betyr at man har adgang – til ting og steder, hvor andre ikke har adgang. Den representerer i så måte en sosial grense, mellom det tilgjengelige og det innlåste, mellom den som har tilgang og den som ikke har det. Nøkkelen virker markerende sosialt ved å reflektere bærerens posisjon i form av ressurstilgang, rettigheter, innflytelse og ansvar. Å benytte nøkkelen, enten praktisk i en lås eller å bære den synlig, betyr at omgivelsene oppfatter personen som en med en bestemt form for adgang, hvilket gjenspeiler individets rolle i samfunnet. Ettersom nøkler i metall antas å ha vært en sjeldenhet, var trolig det å eie en slik (og mekanismen og verdiene som fulgte med) et betydelig verdighetstegn i jernaldersamfunnet. Om innehaveren kom fra en gård i fjelldalene på indre Østlandet eller var

en handelsperson på Kaupang, var nok nøkkelen symbolverdi i det sosiale rom av en viss størrelse, både i levende live og i døden.

De tre konteksttypene nøkler forekommer i, viser at nøkler som låseteknisk og sosialt konsept har vært bredt forstått og anvendt. På boplasser, hvor mennesker har sitt daglige virke, kan man identifisere områder der markering av grenser har vært nødvendig. Med Kaupang som eksempel, har nok det å vise eierskap, sosial posisjon, arbeidsfelt og ansvarsområde vært en sentral del i det sosiale liv på handelsplassen. Nøkkelen som en sosial markør har nok hatt en viktig rolle i å formidle slike aspekter, ved å være et redskap som skiller eiendeler, hus og rom fra omgivelsene og samtidig knytter disse til en enkeltperson eller gruppe (jf. Garnisonen i Birka).

I gravene er nøklene del av høytidelige døderitualer, hvor overgangen fra levende til død markeres. På ett nivå markerer graven en liminal grenseovergang mellom sfærer, overgangen til det neste liv (jf. Turner 1967). På et annet nivå representerer dens plassering i det sosiale og fysiske landskapet en markering av identitet og gruppetilhørighet i samfunnet (se f.eks. Bukkemoen 2007; Moen 2011; Price 1998; Østigård 2006). Nøkkelen har trolig tilført enda en grensemessig dimensjon: som en fysisk markør for eierskap, tilgang og adskillelse. Sammen med det øvrige gravgodset, og som et element i gravleggelsen, er den del av en iscenesettelse som etablerer og opprettholder sosiale grenser på flere nivåer. At nøkkelen er funnet som gravgods fra RT til VT, antyder at nøkkelen har innehatt en slik rolle gjennom jernalderen – med ulike variasjoner og betydninger i tid og rom.

Deponert i bakken med andre redskaper finnes nøkler også her i skjæringspunktet mellom den konkrete verden og den metaforiske, men med et annet uttrykk og andre hensikter. I denne sammenheng kan den virke definerende for den som foretar nedleggelsen av gjenstandene og den sosiale effekten handlingen har.

10.2.3   Praksis

Nøkler forekommer i varierende typeformer av ulikt materiale, i både rituelle og sekulære kontekster, i forbindelse med mennesker fra forskjellige områder og sosiale strata, og over en periode på tilnærmet tusen år. Likevel kan en spore en gjennomgående tendens: nøkkelenes egenskap som grensemarkør.

Som diskutert i kap. 5 er praksis hvordan en forholder seg til og omformer sine fysiske og sosiale omgivelser gjennom kroppsliggjort handling. Skapt gjennom menneskelig aktivitet er nøkkelen uttrykk for en sosialt forankret relasjon til omgivelsene. Jeg vil derfor hevde at de ulike måtene å utforme, bruke og nedlegge nøkler på i jernalder er uttrykk for samme praksis.

Den uttrykkes på flere ulike måter, men betegnes av å markere sosiale grenser og distingvere individet eller gruppen, både i livet og døden. Jernaldernøkklene representerer dermed en praksis hvor sosiale grenser og tilhørighet er manifestert i materiell kultur, og hvor gjenstanden reflekterer menneskers behov for og tekniske evne til å konstruere og markere tilgang og adskillelse.

«Nøkkelpraksisen» i jernalder er dermed preget av utvikling og variasjon, men likevel kontinuitet. Fra introduksjonen av nøkkelteknologi i RT har praksisen blitt tatt opp og omformet gjennom århundrer, men har likevel beholdt sin kjerne fordi den er inkorporert i jernalderens habitussystem – den generelle strukturen som ligger til grunn for samfunnet. Ettersom habitus ikke er et statisk system, men stadig omformes og gjenskapes gjennom menneskelig handling, kjennetegnes nøkkelpraksisen av utvikling i mentalitet og materialitet. Hvorvidt nøkler er funnet i manns- eller kvinnegraver, i høyfjellstuffer eller på sentralplasser, viser det materielle uttrykket en bredde i jernalderens handlingsmønster og konseptuelle forståelse av nøkkel- og låseteknologi. Det forenende punkt er nøklene selv, deres forankring i et sosioteknologisk rammeverk som er opprettholdt og påvirket av sosiale forutsetninger i stadig forandring.

Ved å forstå nøkler ut fra et teknisk og praksisteoretisk utgangspunkt, åpnes det for at ulikhetene i materialet kan virke forenende for forståelsen av denne gjenstandskategorien. Samlet sett reflekterer funnene mentaliteter og handlinger som springer ut fra en grunnleggende forståelse av teknologi og sosiale mekanismer. Menneskelig sameksistens handler om grenser, en kontinuerlig kommunisering og redefinering av «meg og deg», «oss og dem», «her og der» og «nå og da» (se f.eks. Barth 1969:15; Helms 1998:3). Nøkkelen er én av flere måter å kommunisere dette på. Hvordan nøklene har blitt benyttet innenfor denne sosiale grensesettingen har variert – ikke bare i tid og rom, men trolig også på individuelt og gruppemessig plan. Forståelsen av nøklene som fenomen, fra jernalder og frem til i dag, bygger på dette poenget, og åpner for en videre og mer inkluderende oppfatning av nøkkelen som er sosialt, og ikke minst arkeologisk forankret.

10.3 Den fortidige nøkkelen – noen tanker

For å trekke tråden tilbake til Øst-Norge, kan en dermed si at de 269 nøklene som er undersøkt uttrykker en 800–900-årig tradisjon som har blitt opprettholdt og omformet til tross for – og kanskje på grunn av – skiftende sosiale, maktpolitiske, religiøse og økonomiske forhold i jernalderen. De representerer slik sett begynnelsen på et fenomen som har blitt videreført helt opp til moderne tid, hvor deres utforming er både materiell og immateriell – fra

en husnøkkel i metall til digitale nøkkelkort og passord. I varierte former illustrerer de fortsatt tilgang for enkelte og utestengelse for andre, og er en grunnstein i moderne tankegang om privat og offentlig eierskap, ansvar og rettigheter.

Likevel gjenstår en rekke viktige spørsmål om jernalderens nøkler som handler om hvem de sosiale grensene gjaldt. Hvordan kom egentlig nøkkelteknologien til Øst-Norge? Hvem kunne lage nøkler og låser? Hvem kunne eie nøkler og hvem kunne ikke? Hvorfor fikk enkelte personer nøkler i graven og hvem var de? Jeg vil ikke her forsøke å fremsette noe spesifikt svar på disse spørsmålene, men fremsette noen avsluttende tanker omkring jernaldernøklene, som utgjør interessante utgangspunkt for videre undersøkelser av temaet.

Det første spørsmålet er spesielt vanskelig å besvare. For å tilstrekkelig kunne kartlegge nøklens oppkomst i Norge og Skandinavia kreves en omfattende gjennomgang av nøkkel- og låseteknologi i Europa, relatert til de sosialhistoriske utviklingene i århundrene før og etter Kristi fødsel. Tidspunktet for nøklens fremtreden i Øst-Norge og det teknologiske slektskapet med romerske nøkler, indikerer likevel at det er gjennom kontakt med Romerriket og de omkringliggende områdene at fenomenet ble tatt opp i Skandinavia.

Romertiden er bl.a. karakterisert av at romerske skikker påvirket det skandinaviske samfunnet. Gjestebud og drikkeseremonier, gaveutveksling og allianserelasjoner var viktige for elitens livsstil og opprettholdelsen av samfunnsstrukturen (Jensen 2003:339-340; Solberg 2003:89-90). En stadig tilførsel av prestisjevarer var grunnleggende for elitens makt, og varene ble tilført gjennom et overregionalt allianse- og utvekslingssystem. Det er mulig at nøklene ble introdusert som del av dette systemet, som en konsekvens av elitens behov for eksklusive gjenstander. De fem romertidsgravene med nøkler fra undersøkelsesområdet viser enkelte indikasjoner på dette. Ingen av dem inneholder romerske gjenstander, men det øvrige gravgodset støtter opp om at gravene representerer medlemmer av det øvre samfunnslag. Graven med mest eksklusivt gravgods tilhører en kvinne gravlagt på Gile i Østre Toten (F118). Sammen med to nøkler har hun med seg bl.a. en gullberløkk, tre bronsefibulaer, åtte gullfolierte glassperler, et bronsebelagt skrin, samt flere dyr, som mår og ugle i graven. Funnet illustrerer at den gravlagte kvinnen har en høy sosial posisjon, hvorpå nøklene kan ha vært del av den sosiale markeringen av hennes tilhørighet i samfunnshierarkiet. Likevel er nøklene enkle kroknøkler i jern som står i sterk kontrast til det rike gravgodset, hvilket kan bety at nøklene var eksklusive ut fra tekniske hensyn, om ikke rent edelmetalliske. Om nøkkelen kom til Skandinavia og Øst-Norge gjennom de nevnte utvekslingskanalene er dermed uklart, men regnes likevel som sannsynlig ut fra nåværende kunnskapsstatus.

Når det gjelder hvem som kunne lage metallnøkler er det sannsynlig at det var både finsmeder, grovsmeder og generelt teknisk dyktige folk som laget nøkler. Av de enkleste typene krevdes det trolig kun grunnleggende kunnskap om teknologien, noe en grovsmed eller gårdbruker med tilgang til smie kunne få til. De mer kompliserte typene, som de støpte vrilåsnøklerne og boltlåsnøklerne i kobberlegering, har nok vært en kunnskap forbeholdt finsmedene, som både hadde tilgang til edelmetall og den tekniske viten om å lage de til tider kunstferdige nøklene.

Samtidig kan utbredelsen av låsekunnskapen ha variert i løpet av jernalderen. Antakelig var kunnskapen om å lage nøkler og låser av metall lite utbredt i begynnelsen av perioden. Det er ingen konkrete bevis på nøkkelproduksjon i Øst-Norge før i VT (Kaupang). Det er mulig at det tok en stund fra nøkler og låser ble innført til området, til egen produksjon startet opp. Sammenlignet med nøkler fra svenske og danske områder i VT, viser forekomsten og variasjonen i nøkkeltyper at de skiller seg markant fra de østnorske, som igjen skiller seg noe fra de vestlandske. Dette indikerer at produksjonen har vært regional og/eller lokal, og kan ha vært regulert av sentrale aktører i samfunnet.

Dette fører over til spørsmålene om hvem som kunne eie og bli gravlagt med nøkler. De gravfunne nøklene indikerer at nøklene ble brukt før de ble nedlagt i gravene. Dette baseres på at flere har spor etter brudd og slitasje som har skjedd før gravleggelsen og derfor har blitt påført ved praktisk benyttelse. Rimeligvis er nøklene brukt innenfor den gruppen som laget graven. Sett under ett viser nøkkelgravene at det er ulike personer og grupper til ulike tider som har brukt eller eid nøkler, ettersom det er tegn på sosial differensiering i gravene.

De østlandske nøkkelgravene inneholder gjenstander av varierende «eksklusivitet». Dette kan illustrere variasjon i gravskikk så vel som markering av sosial tilhørighet. Jamfør tradisjonell tolkning av gravfunn er graver med eksklusive gjenstander tolket som tilhørende eliten, mens de uten slike gjenstander er oppfattet som tilhørende lavere «klasser» – selv om dette kan være en tvilsom slutning (Østigård 2006:13–14). Kjønnbestemmelse av graver utføres vanligvis på gjenstander beskrevet som eksklusive, hvilket tilsier at de «ubestemte» gravene kan reflektere en samling gravlagte som tilhører andre sosiale grupper som også har fått nøkler i graven. Om mangelen på «rikt» gravgods illustrerer ulik gravskikk og/eller sosial rang, viser begge tilfeller at nøkler finnes i graver med forskjellige fysiske og sosiale uttrykk, hvilket innebærer at nøkkelen mest sannsynlig har hatt en betydning for mennesker med ulik plass i samfunnet gjennom jernalderen.

Fordi både medlemmer av eliten og andre samfunnsgrupper kunne eie nøkler, betyr det at det må ha vært noe annet enn kun sosial rang som styrte dette. Som diskutert tidligere,

har nøkler vært relatert til spesifikke steder og oppgaver, hvilket betyr at personene som hadde nøkler utmerket seg sosialt. Ut fra analysene har dette omfattet både menn og kvinner, i eldre så vel som yngre jernalder. Om en ser på kontekstene med nøkler og hvilke typer gjenstander de er funnet med, ser det ut til at nøkler har vært tilegnet spesifikke grupper på samme tid. Krigere, jegere, handelspersoner, håndverkere, jordeiende bønder, kultiske og maktpolitiske overhoder er alle grupper som har hatt utpregede roller i samfunnet, og som i ulik grad kan skilles ut i det østnorske materialet. En kan derfor anta at mennesker relatert til disse gruppene har eid, brukt og blitt gravlagt med nøkler. Det er altså ikke ett markant trekk, men flere ulike forhold som spiller inn i individers relasjon til nøkler. Trolig henger det sammen med forskjellige uttrykk for makt, innflytelse og sosial markering i samfunnet.

10.4 På grensen

Ut fra analyseresultatene og de refleksjoner som er fremsatt her, vil jeg hevde at et entydig og detaljert svar på nøklers meningsinnhold i jernalder er verken mulig eller hensiktsmessig å etterstrebe. Det materialet viser, og som utgjør det generelle svaret på problemstillingen, er at mennesker i jernalderen har forholdt seg til nøkler på ulike måter og ut fra forskjellige forutsetninger. Fellesnevneren for nøkkelpraktisen er likevel en sosial markering av behov for sikkerhet så vel som tilhørighet – til ting, identiteter, rettigheter eller posisjoner.

På denne måten eksisterer nøkkelen, både konkret og metaforisk, på grensen mellom fysiske og abstrakte enheter. Sammen med låsen utgjør den en fysisk, og samtidig symbolsk, barriere mellom det lukkede og det åpne, det tilgjengelige og utilgjengelige, det hemmelige og det offentlige. Den uttrykker en ulikhet og et skille mellom mennesker, som er definerende for hvordan innehaveren av nøkkelen oppfattes av sine omgivelser og hvilke deler av samfunnet personen har tilgang til. Nøkkelen er til stede der grensen mellom liv og død overskrides, der handlinger og kommunikasjon mellom det jordiske og det over- og underjordiske finner sted.

Konkret og i overført betydning drar nøkkelen en romlig og sosial grense som erkjennes og respekteres av omgivelsene – eller krysses med en viss risiko. I sin essens er derfor nøkkelen en grensemarkør av særegen karakter, som illustrerer hvordan jernaldermennesker har uttrykt deres komplekse sosiale mekanismer i teknologisk avanserte materielle former.

11 Avsluttende bemerkninger

I denne avhandlingen er nøklens varierte formmessige uttrykk, kontekstuelle forankring og geografiske distribusjon i jernalder undersøkt ut fra materiale fra fem østnorske fylker. Undersøkelsen har ønsket å avdekke relasjoner mellom nøkler og mennesker i jernalder og se på hva som ligger til grunn for nøklens eksistens fra RT til VT. Sentralt for forståelsen av nøklene som fenomen har vært å se dem som uttrykk for menneskelig handling og mentalitet, hvor spor etter nøklens sosiale betydning kan utledes fra deres fysiske egenskaper og kontekstene de forekommer i. Samlet sett har resultatene påvist at mennesker har utvist et mangfold i sin tilnærming til og forståelse av nøkkelteknologien i løpet av jernalderen. Diskutert ut fra et sosialteoretisk perspektiv har denne mangfoldigheten som preger nøklene blitt forklart som markering av sosiale grenser, tilhørighet og posisjon innenfor jernalderens gjenstandsbaserte maktspråk.

Et sentralt aspekt for avhandlingen har vært en kritisk revurdering av de eksisterende forståelsesrammene, spesielt tolkningen av nøkkelen som en kjønnnet gjenstand forbundet med kvinnerollen husfrue – en forestilling som fremstår som konstruert og generaliserende. De gjeldende tolkningene har blitt diskutert opp mot arkeologiske kilder og har i generell grad blitt vurdert som svakt begrunnede. Samlet sett har jeg gått langt i å antyde at den nåværende forståelsen av nøkkelen som arkeologisk fenomen, er resultat av reproduerte tolkninger innenfor en forskningstradisjon preget av sosialpolitiske forhold, retrospektiv tenkning og ukritisk bruk av skriftlig kildemateriale.

Dette relateres til det underliggende budskapet i denne avhandlingen: En oppfordring til økt varsomhet og nøkternhet i arkeologers perspektiver på fortiden. Det fremstår for meg som lite hensiktsmessig å søke etter en detaljert «mening» med ting i fortiden – en betydning som skal ligge gjemt i det arkeologiske materialet for arkeologer å «hente ut». Gjenstander er helt klart produsert og brukt med bevisste og ubevisste hensikter og meninger, men hvorvidt disse er mulige å trekke ut av de materielle levningene mener jeg bør tilnærmes med større varsomhet, spesielt hvis det gjøres på svakt empirisk grunnlag.

Tilfellet med nøklene er et eksempel på at man i for stor grad har fokusert på å presentere en bestemt mening med nøklene, i stedet for å undersøke det faktiske materialet i større skala. Resultatet er, som vist, en oppfattelse som i stor grad avviker fra de faktiske forhold. I stedet for å bygge en forståelse på arkeologien, er i stedet de skriftlige kildene hentet inn som bevis for «meningen med nøklene». Den dominerende «meningen», husfruens

nøkler, er formulert svært spesifikt og samtidig generelt – som en allmenngyldig og tidløs forståelse av et fenomen som i realiteten har tusenårige røtter.

Denne avhandlingens undersøkelse av et større nøkkelmateriale er derfor et forsøk på å illustrere at verken nøkkelen eller fortiden generelt lar seg forklare ut fra ensidige perspektiver. Det er nødvendig å åpne for større variasjon i forståelsesrammene, som kan ta høyde for de ulikhetene som forekommer arkeologisk. Det er lite tjenlig å «krympe» fortiden slik at den passer til moderne oppfatninger av den. Denne undersøkelsen har kun skrapet i overflaten av det østnorske nøkkelmaterialet, og min tolkning er lagt frem med dette i mente. Det innebærer at det fortsatt er stort rom for utvidet forståelse av nøklene som jernaldersk gjenstandskategori, og som arkeologisk forskningsobjekt.

Litteratur

Aannestad, H. L.

2004 En nøkkel til kunnskap - om kvinneroller i jernalder. *Viking* 2004:69–82.

Almgren, B.

1942 «Thors märke» och himmelrikets nycklar. *Årsboken Uppland* 1942:7–17.

1955 *Bronsnycklar och djurornamentik*. Appelberg.

Andrén, A. og T. Nilsson

1976 Lås och nycklar. I *Uppgrävt forflutet för PKbanken i Lund*, redigert av A. W. Mårtensson, s. 399–406. *Archaeologica Lundensia. Investigationes de antiqvitatibus urbis lundae VII*. Kulturhistoriska museet i Lund, Lund.

Arbman, H.

1940 *Birka 1. Die Gräber. Tafeln*. Birka Untersuchungen und Studien. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Almqvist & Wiksells Boktryckeri Aktiebolag, Uppsala.

1943 *Birka 1. Die Gräber. Text*. Birka Untersuchungen und Studien. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Almqvist & Wiksells Boktryckeri Aktiebolag, Uppsala.

Arwidsson, G. og G. Berg

1983 *The Mästermyr Find: A Viking Age Tool Chest from Gotland*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Almqvist & Wiksell International, Stockholm.

Arwill-Nordbladh, E.

1990 Nyckelsymbolik i järnålderns kvinnogravar. *Fornvännen* 85:254–259.

1991 The Swedish Image of Viking Age Women: Stereotype, Generalisation, and Beyond. I *Social Approaches to Viking Age Studies*, redigert av R. Samson, s. 53–64. Cruithne Press, Glasgow.

1998 *Genuskonstruktioner i nordisk vikingatid: før og nu*. GOTARC. Series B, Gothenburg archaeological theses no. 9. Göteborgs universitet, Göteborg.

Axelsen, I.

2012 Kristendommen drepte hesten: en analyse av hesten som arkeologisk forskningsobjekt. Upublisert masteroppgave i arkeologi. Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo.

Barrett, J. C.

2001 Agency, the Duality of Structure, and the Problem of the Archaeological Record. I *Archaeological Theory Today*, redigert av I. Hodder, s. 141–164. Polity Press, Cambridge.

2005 Habitus. I *Archaeology: The Key Concepts*, redigert av C. Renfrew og P. Bahn, s. 133–137. Routledge, Oxon.

Barth, F.

1969 Introduction. I *Ethnic Groups and Boundaries: the Social Organization of Culture Difference*, redigert av F. Barth, s. 9–37. Universitetsforlaget, Oslo.

Berg, A., A. E. Christensen jr. og A. Liestøl

1966 Lås. I *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder: fra vikingtid til reformasjonstid*, redigert av F. Hødnebo, s. 48–61. Bind XI Luft - Motstandsrett. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Binford, L. R.

1971 Mortuary practices: their study and their potential. I *Approaches to the Social Dimensions of Mortuary Practices*, redigert av J. A. Brown, s. 6–29. *Memoir of the Society for American Archaeology* 25, Washington, D.C.

Bishop, M. og A. Payne Burton

2000 Tumbler Lock, Egypt, Iraq, Greece, 1000 BCE. *Smith College History of Science. Museum of Ancient Inventions*. Elektronisk dokument.
http://www.smith.edu/hsc/museum/ancient_inventions/hsc09b.htm, besøkt 17. januar 2012.

Bjørge, T., S. Kristoffersen, C. Prescott og R. W. Lie

1992 *Arkeologiske undersøkelser i Nyset-Steggjevassdragene 1981–87*. Arkeologiske rapporter 16. Historisk museum, Universitetet i Bergen, Bergen.

Blindheim, C. og B. Heyerdahl-Larsen

1995 *Kaupang-funnene. Bind II. Gravplassene i Bikjholbergene/Lamøya. Undersøkelsene 1950–1957. Del A. Gravskikk.* Norske Oldfunn XVI. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og numismatikk, Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Blindheim, C., B. Heyerdahl-Larsen og A. S. Ingstad

1999 *Kaupang-funnene. Bind II. Gravplassene i Bikjholbergene/Lamøya. Undersøkelsene 1950–1957. Del B. Oldsaksformer. Kulturhistorisk tilbakeblikk*. Norske Oldfunn XIX. Universitetets Kulturhistoriske Museer, Oldsaksamlingen, Oslo.

Blindheim, C., B. Heyerdahl-Larsen og R. Tollnes

1981 *Kaupangfunnene. Bind I*. Norske Oldfunn XI. Universitetets Oldsaksamling, Bergen.

Blomqvist, R.

1963 Gårdsbebyggelse i det äldsta Lund. I *Thulegrävningen 1961. En berättelse om vad grävningarna för Thulehuset i Lund avslöjade*, redigert av R. Blomqvist og A. W. Mårtensson, s. 109–135. Kulturhistoriska museet, Lund.

Bolin, H.

2004 The Absence of Gender: Iron Age Burials in the Lake Mälaren area. *Current Swedish Archaeology* 12:169–185.

Bonomi, J.

1852 *Nineveh and its palaces: the discoveries of Botta and Layard, applied to the elucidation of holy writ*. Office of the Illustrated London Library, London.

Bourdieu, P.

- 1977 *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press, Cambridge.
1990 [1980] *The Logic of Practice*. Polity Press, Cambridge.
1995 [1979] *Distinksjonen: En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Pax Forlag A/S, Oslo.

Bukkemoen, G. B.

- 2007 Alt har sin plass: Stedsidentitet og sosial diskurs på Jæren i eldre jernalder. I *Sjøreiser og stedsidentitet: Jæren/Lista i bronsealder og eldre jernalder*, redigert av L. Hedeager, s. 135–302, Oslo Arkeologiske Serie vol. 8. Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo, Unipub/Oslo Academic Press, Oslo.

Carlsson, L.

- 1942 Nyckeln som rättslig symbol. *RIG* 25:6–99
1967 Nyckelbärare. I *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder: fra vikingtid til reformasjonstid*, redigert av F. Hødnebo, s. 384–386. Bind XII Mottaker - Orlogsskib. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Childe, V. G.

- 1929 *The Danube in prehistory*. Clarendon, Oxford.

Chilidis, K.

- 2012 *The construction of knowledge in archaeology - the case of "Philip's tomb" at Vergina in northern Greece*. Doktorgradsavhandling i arkeologi ved Humanistisk fakultet. Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo, Oslo.

Crabb, P. J.

- 1971 Låse og nøgler. I *Århus Sønder vold: en byarkæologisk undersøgelse*, redigert av H. Hellmuth Andersen, P. J. Crabb og H. J. Madsen, s. 183–196. Jysk Arkeologisk Selskabs Skrifter, Bind IX. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, København.

Danielsson, I.-M. B.

- 2001 Hemdrup-staven - ett nytt tolkningsförslag. *Fornvännen* 96:73–77.

de Vries, M., N. Cross og D. P. Grant

- 1993 *Design methodology and relationships with science*. Proceedings of the NATO Advanced Research Workshop on Design Methodology and Relationships with Science, Eindhoven, The Netherlands, September 29-October 2, 1992. NATO ASI series. Series D, Behavioural and social sciences, vol. 71. Kluwer, Dordrecht.

Denham, S.

- 2012 Osteoarchaeology in practice: challenges in the field and in the lab. *Nicolay Arkeologisk Tidsskrift* 118:39–48.

di Leonardo, M.

- 1991 Introduction: Gender, Culture, and Political Economy: Feminist Anthropology in Historical Perspective. I *Gender at the Crossroads of Knowledge. Feminist Approaches in the Postmodern Era*, redigert av M. di Leonardo, s. 1–48. University of California Press, Berkeley.

Dietler, M. og I. Herbich

1998 *Habitus, Techniques, Style: An Integrated Approach to the Social Understanding of Material Culture and Boundaries*. I *The Archaeology of Social Boundaries*, redigert av M. T. Stark, s. 232–263. Smithsonian Institution Press, Washington, D.C.

Dommasnes, L. H.

1976 Yngre jernalder i Sogn: forsøk på sosial rekonstruksjon. Upublisert magistergradsavhandling i nordisk arkeologi, Universitetet i Bergen.

Edgren, T.

1997 Bakom lås och bom. Kring en vikingatida nyckeltyp. I *Ord och några visor tillägnade Kurt Zilliacus*, redigert av M. Blomqvist, s. 43–49. Meddelande från Institutionen för Nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors Universitet. Serie B, 18. Helsingfors.

Enright, M. J.

1996 *Lady with a Mead Cup: Ritual, Prophecy and Lordship in the European Warband from La Tène to the Viking Age*. Four Courts Press, Dublin.

Eras, V. J. M.

1957 *Locks and Keys throughout the Ages*. H. H. Fronczek, Amsterdam.

Erixon, S.

1946 Ur låsets utvecklingshistoria. I *På järnets fasta grund: Låsbolaget 100 år*, redigert av Esselte Reklam og direktionen i Låsfabriks Aktiebolaget, s. 58–95. Låsfabriks Aktiebolaget, AB. J. O. Berg & Sons Boktryckeri, Eskilstuna.

Fairclough, N.

2001 *Language and power*. 2. utgave. Longman, Harlow.

2003 *Analysing discourse. Textual analysis for social research*. Routledge, London.

Foucault, M.

1972 *The archaeology of knowledge*. A. M. Sheridan Smith. Routledge, Cornwall.

FPO

Lock system with improved auxiliary pin tumbler stack. Elektronisk dokument. <http://www.freepatentsonline.com/7181941.html>, besøkt 15. januar 2013.

Frimannslund, R.

1967 Nyckelbärare (Norge). I *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder: fra vikingtid til reformasjonstid*, redigert av F. Hødnebo, s. 386–387. Bind XII Mottaker - Orlogsskib. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Furingsten, A., M. Jonsäter og E. Weiler

1984 *Från flintverkstad till processindustri : de första 9000 åren i Västsverige speglade av UV Västs undersökningar 1968–80*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Gellein, K.

2007 *Kristen innflytelse i hedensk tid? En analyse med utgangspunkt i graver fra yngre jernalder i Hordaland.* Hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Bergen Arkeologiske Skrifter: Hovedfag/Master 2, redigert av J. Zehetner, s. 9–113. Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen.

Gjerpe, L. E.

2005 *Gravfeltet på Gulli. E18-prosjektet Vestfold. Bind 1.* Varia 60. Kulturhistorisk museum, Fornminneseksjonen, Universitetet i Oslo, Oslo.

Gräslund, A.-S.

2003 *The Role of Scandinavian Women in Christianisation: The Neglected Evidence.* I *The Cross goes North. Processes of Conversion of Northern Europe AD 300–1300*, redigert av M. Carver, s. 483–496. York Medieval Press, York.

Gustafsson, N. B.

2009 *För folk och få: Om vikingatida fjättrar och deras användning.* *Fornvännen* 104:89–96.

Göransson, E.-M.

1999 *Bilder av kvinnor och kvinnlighet. Genus och kroppsspråk under övergången till kristendomen.* Stockholm Studies in Archaeology 18. Stockholms universitet, Arkeologiska institutionen, Stockholm.

Hagen, A.

1992 *Kort innføring i Åkerområdets arkeologi.* I *Økonomiske og politiske sentra i Norden ca. 400–1000 e.Kr.: Åkerseminaret, Hamar 1990*, redigert av E. Mikkelsen og J. H. Larsen, s. 13–22. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter. Ny rekke, nr. 13. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Helms, M. W.

1998 *Ch. 1: The Setting.* I *Access to Origins: Affines, Ancestors and Aristocrats*, s. 3–19. University of Texas Press, Austin.

Hildebrand, H.

1883 *The industrial arts of Scandinavia: in the Pagan Time.* South Kensington Museum Art Handbooks. Smithsonian Institution Libraries, The Committee of Council on Education, Chapman and Hall, London.

Holbæk, B.

1966 *Maria i folketradisjonen.* I *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder: fra vikingtid til reformasjon*, redigert av F. Hødnebo, s. 367–373. Bind XI. Luft - Motstandsrett. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Holck, P.

1986 *Cremated Bones. A medical-anthropological study of an archaeological material in cremation burials.* Antropologiske skrifter nr. 1c. Anatomisk institutt, Universitetet i Oslo, Oslo.

Holm-Olsen, L.

1993 *Edda-dikt*. Oversatt av L. Holm-Olsen. J. W. Cappelens Forlag A/S, Lillehammer.

Holmsen, A.

1940 Nye metoder innen en særskilt gren av norsk historieforskning. *Historisk Tidsskrift* 32:27–45. Den Norske Historiske Forening, Oslo.

1976 Om å gå bakover i historien. *Heimen* XVII:3–12.

Hyltén-Cavallius, G. O.

1863–1868 *Wärend och Wirdarne: ett försök i svensk ethnologi*. Norstedt, Stockholm.

Høgestøl, M.

1983 Gravskikk og kjønnsrelasjoner. Magistergradsavhandling i nordisk arkeologi, Universitetet i Oslo.

Ilkjær, J.

1993a *Illerup Ådal 3. Die Gürtel: Bestandteile und Zubehör. Textband*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 25. Århus University Press, Århus.

1993b *Illerup Ådal 4. Die Gürtel: Bestandteile und Zubehör. Tafelband*. Jysk Arkæologisk Selskab Skrifter 25. Århus University Press, Århus.

Jensen, J.

2003 *Danmarks Oldtid. Ældre jernalder 500 f.Kr. – 400 e.Kr.* Gyldendal, København.

Jensen, S.

1991 *Ribes vikinger*. Den antikvariske Samling, Ribe.

Jesch, J.

1994 *Women in the Viking Age*. The Boydell Press, Woodbridge.

Johnson, M.

2010 *Archaeological Theory: An Introduction*. Wiley-Blackwell, Malden, Mass.

Karlsson, Å.

2009 Privat och kollektivt: Lås- och nyckelanvändning under sen järnålder i Mälardalen. Upublisert masteravhandling. Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.

Kristoffersen, S.

2000 *Sverd og spenne. Dyreornamentikk og sosial kontekst*. Studia Humanitatis Bergensia Nr. 13. Høyskoleforlaget, Kristiansand.

Lia, Ø.

2001 *Rapport fra utgravningene av en yngre jernalders hallbygning på Huseby, Tjølling i Vestfold fylke, 2000 og 2001*. Kaupang-undersøkelsen. Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier (IAKH), Universitetet i Oslo.

Lund, J.

2006 Vikingetidens værtøjkister i landskab og mytologi. *Fornvannen* 101:323–341.

2009 *Åsted og vadested: Deponeringer, genstandsbiografier og rumlig strukturering som kilde til vikingetidens kognitive landskaber*. Acta Humaniora. Avhandling for graden ph.d. ved Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo. Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo, Oslo.

Løken, T., L. Pilø og O. Hemdorff

1996 *Maskinell flateavdekking og utgravning av forhistoriske jordbruksboplasser: en metodisk innføring*. AmS-Varia 26. Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger, Stavanger.

Mansrud, A.

2004 *Dyret i jernalderens forestillingsverden: en studie av forholdet mellom dyr og mennesker i nordisk jernalder, med utgangspunkt i dyrebein fra graver*. I *Mellom himmel og jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi. Isegran 31. januar - 2. februar 2002*, redigert av L. Melheim, L. Hedeager og K. Oma, s. 82–111. Oslo Arkeologiske Serie vol. 2. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering, Universitetet i Oslo, Oslo.

Martens, I.

1956 *En bronsenøkkel fra Ommang i Løten*. I *Universitetets Oldsaksamling Årbok 1954–1955*, s. 64–66. J. Petlitz Boktrykkeri, Oslo.

1960 *Innberetning om arkeologiske undersøkelser 1960 ved Mogen, Møsstrand s. Rauland pgd. Telemark*. Universitetets Oldsaksamling, Top. Ark.

Moen, M.

2011 *A discussion on gender, status and power in the Norwegian Viking Age landscape*. BAR International Series 2207. Archaeopress, Oxford.

Myhre, B.

2002 *Del 1. Landbruk, landskap og samfunn 4000 f.Kr. – 800 e.Kr*. I *Norges landbrukshistorie I: 4000 f.Kr. – 1350 e.Kr. Jorda blir levevei*, redigert av B. Myhre og I. Øye, s. 12–213. Det Norske Samlaget, Oslo.

Müller, S.

1888–1895 *Ordning af Danmarks Oldsager*. II. Jernalderen. C. A. Reitzel, København.

Nancke-Krogh, S.

1992 *Shamanens hest: tro og magt hos vikingerne*. Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, København.

Neumann, I. B.

2001 *Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse*. Fagbokforlaget, Bergen.

Nissen Fett, E.

1945 *Åkerfunnet*. Bergens Museums Aarbok. Historisk-antikvarisk rekke 1945:7. Bergen museum, Bergen.

Nygaard, T.

1995 *Bourdieu og den kroppsliggjorte praksis*. I *Den lille sosiologiboka*, s. 124–134. Universitetsforlaget, Oslo.

Näsström, B.-M.

1998 *Frøya: den store gudinnen i Norden*. Pax, Oslo.

Olavsson, T.

1914 *Ældre Borgartingslov: Vikens kristenret, tillikemed endel ældre lovregler om ekteskapsstiftelse og trolovelse m.m., som er indført deri fra Eidsivalovens eller Borgartingslovens verdslige del*. Oversatt av T. Olavsson, Kristiania.

Oldeberg, A.

1966 *Metallteknik under vikingetid och medeltid*. Victor Pettersons Bokindustri AB, Stockholm.

Olsen, B.

1997 *Fra ting til tekst: teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget, Oslo.

Olsen, I. C.

2007 To i graven - hvem og hvorfor? Upublisert mastergradsoppgave i arkeologi. Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, Universitetet i Bergen, Bergen.

Olsén, P.

1952 Et vendeltida nyckelskaft. *TOR* 1949–1952:116–124.

Pantmann, P.

2006 Ej blot til pynt - Dualismen i gravfundne nøgler fra vikingetid. Et studie af gravfundne nøgler og deres symbolik samt deres betydning for revurdering af kvinderoller i vikingetid. Magisterkonferens. Saxoinstituttet, Forhistorisk Arkæologi, Københavns Universitet.

Pedersen, U.

2010 *I smeltedigelen: Finsmedene i vikingtidsbyen Kaupang*. Avhandling for graden ph.d. Institutt for arkeologi, konservering og historie, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo.

2013 Nøkler og låser. I *Aggersborg i vikingtiden*, redigert av E. Roesdahl og A. Pedersen. I trykk.

Pedersen, U. og L. Pilø

2007 The Settlement: Artefacts and Site Periods. I *Kaupang in Skiringssal*, redigert av D. Skre, s. 179–222. Kaupang Excavation Project Publication Series, Volume 1. Norske Oldfunn XXII. Aarhus University Press & the Kaupang Excavation Project, Universitetet i Oslo, Århus.

Petersen, J.

1919 *De norske vikingesverd*. Videnskapselskapets Skrifter. II. Hist.-Filos. Klasse. 1919. No. 1. Jacob Dybwad, Kristiania.

1928 *Vikingetidens smykker*. Stavanger Museum Skrifter 2. Stavanger Museum, Dreyers Grafiske Anstalt, Stavanger.

1951 *Vikingetidens redskaper*. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse. 1951. No. 4. Jacob Dybwad, Oslo.

Petersen, P. V.

1999 Danefæ 1998. *Oldtid. Arkæologiske udgravninger i Danmark 1998:253–270.*

Pilø, L.

1998 *Undersøkelsene på Åker, gnr. 7, bnr. 201, Hamar k. Hedmark.* IAKN, Avd. for Arkeologi.

2005 *Bosted - urgård - enkeltgård: en analyse av premissene i den norske bosetningshistoriske forskningstradisjon på bakgrunn av bebyggelsesarkeologisk feltarbeid på Hedemarken.* Oslo Arkeologiske Serie vol. 3. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering, Universitetet i Oslo, Oslo.

Pilø, L., I. Baug, S. Kristensen og U. Pedersen

2003 *Innberetning fra hovedundersøkelsen på Kaupang, gnr. 1012, Larvik k. Vestfold, 2000-2002.* Upublisert rapport, KHM arkiv.

Pilø, L., U. Pedersen, K. Stene og V. Tørhaug

2000 *Innberetning fra undersøkelse av traséer for sykkel/gangvei og avløp i bosetningsområdet på Kaupang, gnr. 1010/1029, Larvik kommune, Vestfold.* Upublisert rapport, KHM arkiv.

Pitt-Rivers, A. H. L.-F.

1883 *On the development and distribution of primitive locks and keys.* Chatto and Windus, London.

Price, N.

1998 *Ethnic Attitudes, Ethnic Landscapes. Some Thoughts on the Viking Age.* I *Etnisitet eller kultur*, redigert av B. Johnsen og S. Welinder, s. 37–59. Mittuniversitetet, Östersund.

Prøsch-Danielsen, L.

2012 *Integration of natural scientists into archaeological methodology prior to 1980 in Norway.* *Nicolay Arkeologisk Tidsskrift* 118:11–16.

Rabben, A. M.

2002 *Med vevsverd og stekepanne. Tekstilredskaper og kjøkkenredskaper i vestnorske mannsgraver fra yngre jernalder.* Upublisert masteroppgave i arkeologi, Universitetet i Bergen.

Reinsnos, A.

2006 *Bak lås og slå. Ein arkeologisk analyse av nøklar og låsar i Hordaland frå rundt 800 til 1700 e.Kr.* Upublisert masteroppgave i arkeologi, Universitetet i Bergen.

Roesdahl, E.

1977 *Fyrkat: en jysk vikingeborg. II. Oldsagerne og gravpladsen.* Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.

1980 *Danmarks vikingetid.* Gyldendal, København.

1993 *On Keys.* I *Twenty-eight papers presented to Hans Bekker-Nielsen on the occasion of his sixtieth birthday 28 april 1993,* s. 217–224. Odense University Press, Odense.

Roper, C. A. og B. Phillips

1991 *The complete book of locks and locksmithing*. 3. utgave. TAB Books, Blue Ridge Summit, PA.

Rygh, O.

1885 *Norske Oldsager*. Cammermeyer, Christiania.

Samdal, M.

2000 Amuletter. Gjenstander med amulettkarakter i vestnorske graver i tidsrommet 350–1000 e.Kr. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Bergen.

Samuelsen, M. K.

2011 Fortidens bosetning i nåtidens landskap: Sosiale aspekter ved registrerte gravanlegg og gravgods fra jernalderen på Fjøreneset. Upublisert masteroppgave i arkeologi. Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, Universitetet i Bergen.

Schetelig, H.

1905 Spandformede lerkar fra folkevandringstiden. I *Aarsberetning for 1904*, s. 42–91. Foreningen til Norske Fortidsmindemærkers Bevaring. Grøndahl & Søns Bogtrykkeri, Christiania.

Sellevold, B. J., U. Lund Hansen og J. B. Jørgensen

1984 *Iron Age Man in Denmark. Prehistoric Man in Denmark, Vol. III*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.

Shanks, M.

2005 Theory of Social Practice. I *Archaeology: The Key Concepts*, redigert av C. Renfrew og P. Bahn, s. 240–243. Routledge, Oxon.

Shetelig, H.

1912 *Vestlandske graver fra jernalderen*. Bergen museums skrifter. Ny række. Bd. II. No. 1. John Griegs Boktrykkeri, Bergen.

Skipstad, E. M.

2009 Kvinner og kristendom på Vestlandet: en undersøkelse med utgangspunkt i graver fra yngre jernalder i Sogn. Upublisert masteroppgave i arkeologi, Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, Universitetet i Bergen.

Skre, D.

2007 *Kaupang in Skiringssal*. Kaupang Excavation Project Publication Series, Volume 1. Norske Oldfunn XXII. Aarhus University Press & the Kaupang Excavation Project, Universitetet i Oslo, Århus.

Skånberg, T.

2003 *Glömda gudstecken: från fornkyrklig dopliturgi till allmogens bomärken*. Bibliotheca historico-ecclesiastica Lundensis 45. Lunds universitet, Lund.

Solberg, B.

2003 *Jernalderen i Norge. Ca. 500 f.Kr.–1030 e.Kr.* 2.utg. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.

Stalsberg, A.

1991 Women as Actors in North European Viking Age Trade. I *Social Approaches to Viking Age Studies*, redigert av R. Samson, s. 75–83. Cruithne Press, Glasgow.

Steinsland, G.

2005 *Norrøn religion: myter, riter, samfunn*. Pax, Oslo.

Steuer, H.

1982 Schlüsselpaare in frühgeschichtlichen Gräbern. Zur Deutung einer Amulett-Beigabe. Studien zur Sachsenforschung. I *Studien zur Sachsenforschung* 3, s. 185–274. Band 27. Lax, Hildesheim.

Stylegar, F.-A.

2007 The Kaupang Cemeteries Revisited. I *Kaupang in Skiringssal*, redigert av D. Skre, s. 65–128, Kaupang Excavation Project Publication Series, Volume 1. Norske Oldfunn XXII. Aarhus University Press & the Kaupang Excavation Project, Universitetet i Oslo, Århus.

2010 Hvorfor er det færre kvinne- enn mansgraver fra vikingtiden i Norge? *Primitive Tider* 12:71–79.

Sullivan, J. L., G. E. Marcus, S. Feldman og J. E. Piereson

1981 The Sources of Political Tolerance: A Multivariate Analysis. *The American Political Science Review* 75(1):92–106.

Teigen, T.

2007 Norske "sentralplasser": den sydiskandinaviske sentralplassdiskusjonen applisert på tre utvalgte lokaliteter: Åker, Hov og Veien. Upublisert masteroppgave i arkeologi. Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo.

Tomtlund, J.-E.

1970 Hänglåsen på Helgö. *Fornvännen* 65:238–247.

1972 *De förhistoriske hänglåsen: en delstudie*. Uppsats för tre betyg, Nordisk och jämförande Fornkunskap. Uppsala universitet, Uppsala.

1978 Lock and keys. I *Excavations at Helgö V: 1. Workshop part II*, redigert av K. Lamm, A. Lundström og H. Clarke, s. 3–14. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Almqvist & Wiksell International, Stockholm.

Trigger, B. G.

2006 *A History of Archaeological Thought*. Cambridge University Press, Cambridge.

Trøtteberg, H.

1974 Triquetra. I *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder: fra vikingtid til reformasjonstid*, redigert av F. Hødnebo, s. 634–635. Bind XVIII Sätersgårdsnamn - Trygor. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Tsigaridas, Z.

1996 Grav – symbol – samfunn. En analyse av langhauger fra eldre jernalder i Vest-Agder. Hovedoppgave i nordisk arkeologi. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og numismatikk, Det historisk-filosofiske fakultetet, Universitetet i Oslo.

Turner, V.

1967 Ch. 4: Betwixt and Between: The Liminal Period in "Rites de Passage". I *The Forest of Symbols. Aspects of Ndembu Ritual*, redigert av V. Turner, s. 93–111. Cornell University Press, Ithaca.

Ulfhielm, A.

1986 Vikingatida nycklar från Gotland. Uppsats för fördjupningskurs i Arkeologi, särskilt nordeuropeisk, Stockholms Universitet, Stockholm.

1989 Schlüssel. I *Birka II:3 Systematische Analysen der Gräberfunde*, redigert av G. Arwidsson, s. 122–132. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Uddevalla.

Westphalen, P.

2002 *Die Eisenfunde von Haithabu*. Die Ausgrabungen in Haithabu, Zehnter Band. Deutsches archäologisches Institut, Universität Kiel. Schleswig-Holsteinisches Landesmuseum für Vor- und Frühgeschichte, Wachholtz, Neumünster.

Worsaae, J. J. A.

1854 *Afbildninger fra Det Kongelige Museum for nordiske Oldsager i Kjøbenhavn*. København.

Zachrisson, I.

1962 Smedfyndet från Smis. *TOR VIII*:201–228.

Zwilgmeyer, V.

1986 *Vikingkvinnen: Liv. Lov. Virke*. Tiden Norsk Forlag, Oslo.

Østerberg, D.

1995 [1979] Innledning. I *Distinksjonen: En sosiologisk kritikk av dømmekraften*, redigert av P. Bourdieu, s. 11–29. Oversatt av A. Prieur. Pax Forlag A/S, Oslo.

Østigård, T.

2006 Lik og ulik. Introduksjon til variasjon i gravskikk. I *Lik og ulik. Tilnærminger til variasjon i gravskikk*, redigert av T. Østigård, s. 9–44, Universitetet i Bergen Arkeologiske Skrifter vol. 2. Universitetet i Bergen, Bergen.

Appendiks :   Katalog

Katalogen er ordnet ut fra fylke, satt opp alfabetisk. Under hvert fylke er funnene satt opp etter museumsnummer i stigende rekkefølge og supplert med gård, gårdsnummer og kommune. Hvert funn har et fortløpende nummer, fra F1 til F219. For hvert funn redegjøres for nøkkeltipe, form og størrelse, kontekst, kjønnsbestemmelse, strukturbeskrivelse, gravform/likbehandling, funnomstendigheter, datering og litteratur. Hvert funn er illustrert med fotografi med målestokk i cm og/eller illustrasjon. Alle fotografier er av meg selv med mindre annet er spesifisert, og illustrasjonene er oppgitt med kildehenvisning. I de tilfeller funnet ikke er avbildet, har ikke funnet vært tilgjengelig eller annen fotodokumentasjon vært mulig å oppdrive.

Alle beskrivelsene av form er generelle og regnes som supplerende til fotografiet. I de tilfeller funnet ikke er undersøkt av meg selv eller form er ukjent, har katalogteksten blitt oppført. Når det gjelder kontekstbeskrivelsene tar disse utgangspunkt i opplysninger i Oldsaksamlingens gjenstandsbase, katalogtekst tilgjengelig i Universitetsmuseenes database (www.unimus.no), tilvekster, innberetninger og årsberetninger. Informasjon om funnomstendighetene er gjengitt i kort form, med en oversikt over de relaterte gjenstandsfunnene, der dette er kjent. Litteraturhenvisninger er innhentet så godt det har latt seg gjøre innenfor prosjektets tidsrammer.

Forkortelser:

AB = Foreningen til Norske Fortidsmindemærkers Bevaring, Årbøker

BMÅ = Bergen Museums Årbok

KLNM = Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder

NF = Norske Fornlevninger, av N. Nicolaysen, 1862–1866

R = Norske Oldsager, av O. Rygh.

UOT = Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo, Oldsaksamlingens tilvekst

UOÅ = Universitetets Oldsaksamlings Årbok

Top.ark = Oldsaksamlingens topografiske arkiv

10/20 = gårdsnummer 10, bruksnummer 20

k. = kommune

F. m. = funnet med

l. = lengde

Oversikt over nøkkelfunn behandlet i katalogen

BUSKERUD

- F1 C12181a-b – ALBJØRK NORDRE/SØNDRE (95, 96), SIGDAL k.
- F2 C12930 – UKJENT (0), RINGERIKE k.
- F3 C14419 – ELSTANGEN (232/53), HOLE k.
- F4 C15305 – STORSAND (53), HURUM k.
- F5 C16142 – LO (82), DRAMMEN k.
- F6 C16205 – FROK (3), RINGERIKE k.
- F7 C16403 – BESSEBERG (36), ØVRE EIKER k.
- F8 C16436 – BESSEBERG (36), ØVRE EIKER k.
- F9 C17388 – HELGELAND (46), HOLE k.
- F10 C20014k – EIKER PRESTEGÅRD (77), ØVRE EIKER k.
- F11 C20569 – AASEN (18), NEDRE EIKER k.
- F12 C21295e – VILLAND (30), HOL k.
- F13 C21926e – BJERTNES (187), KRØDSHERAD k.
- F14 C22120i – JAREN NEDRE/ØVRE (23, 24), HURUM k.
- F15 C22237h – MEDALEN (167/1), SIGDAL k.
- F16 C2261, C2266, C2267a – SOMDALEN (275), RINGERIKE k.
- F17 C23245c1 – LØYTE (69/2), HOL k.
- F18 C23278g – ROKKESTAD (4/2), HURUM k.
- F19 C23640g – TRONDSTAD (35/3), HURUM k.
- F20 C25576øø, C25576aaa – ØSTBY (21/1), SIGDAL k.
- F21 C36441a – SØRBØEN (23), ÅL k.
- F22 C4408 – SVERE NEDRE (85/1), LIER k.
- F23 C5177 – BRÅTEN (48), RINGERIKE k.
- F24 C5199, C5200 – BRÅTEN (48), RINGERIKE k.
- F25 C53460/1 – GJERDAL (61/1), RØYKEN k.
- F26 C5354 – SØNDROL (11), HOL k.
- F27 C55338/1 – AALRUST/EKRE (51,52), HEMSEDAL k.
- F28 C56584/1 – LERBERG (103/11), ØVRE EIKER k.
- F29 C6854 – LILTVEDT (21), HURUM k.
- F30 C7543 – BØ (206), KRØDSHERAD k.
- F31 C771 – HVERVEN (43), RINGERIKE k.
- F32 C9108 – HEGGUM NORDRE (14), RØYKEN k.

HEDMARK

- F33 C10170a, C10178 – ENGLAUG VESTRE (221), LØTEN k.
- F34 C10181 – ENGLAUG VESTRE (221), LØTEN k.
- F35 C10472 – MUSLI (32), STANGE k.
- F36 C10683 – ENGLAUG ØSTRE (222), LØTEN k.
- F37 C10696, C10703 – ENGLAUG ØSTRE (222), LØTEN k.
- F38 C10712 – ENGLAUG ØSTRE (222), LØTEN k.
- F39 C10757 – ENGLAUG ØSTRE (222), LØTEN k.
- F40 C11783 – OPHUS (6), STOR-ELVDAL k.
- F41 C13266 – LINSTAD SØNDRE/NORDRE (96,97), STANGE k.
- F42 C13860b – BERG VESTRE (111), LØTEN k.
- F43 C15903a-b – VOLD (22), GRUE k.
- F44 C15904 – VOLD (22), GRUE k.
- F45 C16602 – SKJERVE (198), LØTEN k.
- F46 C1891 – UKJENT (0), ÅMOT k.

- F47 C20314bb – ARSTAD (17), STANGE k.
- F48 C22126e-f – STAV STORE (206/1), RINGSAKER k.
- F49 C22536k – OMMESTAD NORDRE (44/1), ÅSNES k.
- F50 C22544n – SIMENSTAD (138), RINGSAKER k.
- F51 C23067h – LALUM SØNDRE/NORDRE (91, 92), STANGE k.
- F52 C23584k – STØMNE (187), ÅSNES k.
- F53 C23954k-l – OMMESTAD NORDRE (44), ÅSNES k.
- F54 C24480 – ÅKER (7), HAMAR k.
- F55 C25141 – GRØNTVET (167/31), TYNSET k.
- F56 C25719b – FLISAKER (11/1), RINGSAKER k.
- F57 C25880f – GRØNTVET (167/31), TYNSET k.
- F58 C29083 – OMMANG SØNDRE (211/1), LØTEN k.
- F59 C33567b – OMMANG SØNDRE (211/1), LØTEN k.
- F60 C34b – HOVINSHOLM (1), RINGSAKER k.
- F61 C34261k – DALSDØDEGÅRDEN, VANG PRESTEGÅRD (10/20), HAMAR k.
- F62 C37550r – KJØLSTAD VESTRE (98), SØR-ODAL k.
- F63 C38000/49 – ÅKER (7/1), HAMAR k.
- F64 C38683uI – ÅKER (7/201), HAMAR k.
- F65 C38683uII – ÅKER (7/201), HAMAR k.
- F66 C38683uIII – ÅKER (7/201), HAMAR k.
- F67 C53465/4 – ÅKER (7/201), HAMAR k.
- F68 C56149/2 – KILDE (32/1), ÅMOT k.
- F69 C58295/2 – VETTEN (756/1), RINGSAKER k.
- F70 C7572 – LUND NORDRE (294), RINGSAKER k.
- F71 C8813 – HERSAU (176), RINGSAKER k.
- F72 C8816 – HERSAU (176), RINGSAKER k.
- F73 C9566, C9568 – BY (220), LØTEN k.

OPPLAND

- F74 B5519 – HEGGE, ØYSTRE SLIDRE k.
- F75 C10841 – RUDI (11), ØYSTRE SLIDRE k.
- F76 C12746 – ALFSTAD (24), ØYSTRE SLIDRE k.
- F77 C13283 – GRAN PRESTEGÅRD (167), GRAN k.
- F78 C13349 – HEMSING (67), VANG k.
- F79 C14607a – DYNNA SØNDRE/NORDRE (239, 240), GRAN k.
- F80 C14768, C14769 – RØLLANG NORDRE/SØNDRE (36, 37), NORD-AURDAL k.
- F81 C14979, C14980, C14981 – FLATLA NORDRE/SØNDRE (27, 28), LUNNER k.
- F82 C15026 – GISLEBERG (259), GRAN k.
- F83 C15144 – UKJENT (0), VESTRE SLIDRE k.
- F84 C15993a-c – VESTRE SLIDRE PRESTEGÅRD (44), VESTRE SLIDRE k.
- F85 C16137 – UKJENT (0), VESTRE SLIDRE k.
- F86 C16284 – VØIEN (249), GRAN k.
- F87 C16686 – HOLE (212), GRAN k.
- F88 C18125a – LEIRHOL (62), VANG k.
- F89 C18673 – KVIKSTAD NORDRE (268/2), ØSTRE TOTEN
- F90 C19314 – VESTRE SLIDRE PRESTEGÅRD (44), VESTRE SLIDRE k.
- F91 C19489a-b – UKJENT (0), VESTRE SLIDRE k.
- F92 C20425e – LEIRHOL (62), VANG k.
- F93 C20883f – STABU ØVRE (167), ØSTRE TOTEN k.
- F94 C20890e – KVEM SØNDRE (73), ØSTRE TOTEN k.
- F95 C20930 – HAUGEN (95), ØSTRE TOTEN k.
- F96 C21093 – VESTRE SLIDRE PRESTEGÅRD (44), VESTRE SLIDRE k.
- F97 C21440c – UKJENT (0), GJØVIK k.

F98 C22044e-f – MOSENDEN (51), LESJA k.
 F99 C22336d – LOKREIM (81), VANG k.
 F100 C2253, C2254 – GRAN PRESTEGÅRD (167), GRAN k.
 F101 C22592g – STUFSTAD (108/4), GRAN k.
 F102 C22778r-s – GULLEN (225), GRAN k.
 F103 C23034m-n – AUSTREIM (72), VANG k.
 F104 C23687d – ALVSTAD (24/10), ØYSTRE SLIDRE k.
 F105 C24144h – MUSTAD (29/15), GJØVIK k.
 F106 C24290d – MUSTAD (29/15), GJØVIK k.
 F107 C24466i – FLAGSTAD ØSTRE (28/1), VANG k.
 F108 C24588c – SOLBJØR (8), GJØVIK k.
 F109 C24589d-f – SOLBJØR (8), GJØVIK k.
 F110 C24805b – JEVNE (88), VANG k.
 F111 C25027a-b – LOKREIM (81), VANG k.
 F112 C25200h – LUNDE (55), NORDRE LAND k.
 F113 C25732d-e – LANDAASEN (25/62), SØNDRE LAND k.
 F114 C25775m – KVÅLE ØVRE (38/4), VANG k.
 F115 C26314 – ENJOM (43/10), ØYER k.
 F116 C26512g – JEVNE (88/1), VANG k.
 F117 C26552i, C26552k – HAUG (32/2), ØYER k.
 F118 C28445h-i – GILE (93/2), ØSTRE TOTEN k.
 F119 C30071c – HAGA (31), LUNNER k.
 F120 C3052c-d – FRAMSTAD SØNDRE (273), GRAN k.
 F121 C32252e – FOSSET NORDRE (33), GAUSDAL k.
 F122 C34758ww – GAMME (181), GRAN k.
 F123 C3489 – UKJENT (0), GJØVIK k.
 F124 C3546, 3547 – GRAN PRESTEGÅRD (167), GRAN k.
 F125 C3899 – KVIEN (96), VANG k.
 F126 C3915 – ELSTAD (65), RINGEBU k.
 F127 C3977 – UKJENT (0), VANG k.
 F128 C4453, C4454 – HOV (262), GRAN k.
 F129 C4461 – HOV (262), GRAN k.
 F130 C4575a-b – KVIEN (95), VANG k.
 F131 C4588 – ØIEN (72), NORD-FRON k.
 F132 C52624 – MIDTRE KORGEN av SKIKSTAD (40/11), LILLEHAMMER k.
 F133 C5537 – GILE (93), ØSTRE TOTEN k.
 F134 C6737 – BØ (43), NORD-AURDAL k.
 F135 C7168 – BØ NORDRE/ØVRE/NEDRE (23, 24, 25), VANG k.
 F136 C9018 – JØRSTAD SØNDRE (164), LILLEHAMMER k.
 F137 C92b – MORSTAD ØSTRE/VESTRE (260, 261), GRAN k.
 F138 C927a-b, C928 – UKJENT (0), UKJENT k.
 F139 C9964a – EIESAR (88), SKJÅK k.

TELEMARK

F140 C10927 – ÅRNES SØNDRE (96), SAUHERAD k.
 F141 C11418 – RØYMÅL (122), NOME k.
 F142 C16588 – ERIKSTEIN (26), BØ k.
 F143 C19150 – NORDBØ (54), BØ k.
 F144 C20530a – GONSHOLT NORDRE (26), SILJAN k.
 F145 C20584o – BJÅLAND (70), KVITSEID k.
 F146 C20643h – MOEN (120), TINN k.
 F147 C21634e – UKJENT (0), KVITSEID k.
 F148 C21721d – GOTUHOLT (43), KVITSEID k.

- F149 C21794a-b – UKJENT (0), VINJE k.
- F150 C25065b – ØDEGÅRDEN NORDRE/SØNDRE (124, 125), VINJE k.
- F151 C25396m – GRINI (57/67), SKIEN k.
- F152 C25770s – DALE (121/10), TINN k.
- F153 C25771k-m – DALE (121/10), TINN k.
- F154 C25885d – AASHEIM ØSTRE (50/1), SELJORD k.
- F155 C27454xx, C27454cccc – BYGLAND (64/1), KVITSEID k.
- F156 C30088t – ARGEHOVD (165/1), VINJE k.
- F157 C35241tt – KVÅLE (69/1), TOKKE k.
- F158 C5894 – DALENE (15), SELJORD k.
- F159 C6716 – VASTVEIT (101), SELJORD k.
- F160 C9445 – SØTVET NORDRE/SØNDRE (231, 232), SKIEN k.

VESTFOLD

- F161 C10071d – GIPØ SØNDRE/NORDRE (23, 24), NØTTERØY k.
- F162 C12375 – NES (2081), LARVIK k.
- F163 C13827e – PYTTEN (4051), LARVIK k.
- F164 C14847 – FADUM NORDRE/ENG/SØNDRE/MELLEEM (10), TØNSBERG k.
- F165 C15114 – NORDKVELD MELLEEM (2087), LARVIK k.
- F166 C15217f – KAUPANG SØNDRE (1012), LARVIK k.
- F167 C16492 – GRØNNEBERG (1026), LARVIK k.
- F168 C18086 – HASÅS (111), ANDEBU k.
- F169 C18191 – FARMEN (2082), LARVIK k.
- F170 C18467 – ROLIGHETEN (2034), LARVIK k.
- F171 C19183 – BERG (4101), LARVIK k.
- F172 C19720c – HVAALE STORE (4116), LARVIK k.
- F173 C19801a – NORDHEIM av HEDRUM PRESTEGÅRD (2050/3), LARVIK k
- F174 C19936 – HAUGAN (21), RE k.
- F175 C19951 – RIMSTAD (2084/12), LARVIK k.
- F176 C22441i – JARLSBERG HOVEDGÅRD (51), TØNSBERG k.
- F177 C22443q – JARSBERG HOVEDGÅRD (51), TØNSBERG k.
- F178 C22825e – ELGESEM (153), SANDEFJORD k.
- F179 C2500 – BJØRKE SØNDRE/NORDRE (2022, 2021), LARVIK k.
- F180 C2728 – TANUM NEDRE/ØVRE (6,7), LARDAL k.
- F181 C2774014 – KAUPANG NORDRE (1029), LARVIK k.
- F182 C27853 – LINGUM (1064), LARVIK k.
- F183 C27944 – NATVALL (11/1), SANDEFJORD k.
- F184 C28182b – BERG SØNDRE (56), TØNSBERG k.
- F185 C29268c – ÅS VESTRE (40), SANDE k.
- F186 C29804b – HYBBESTAD (1076/2), LARVIK k.
- F187 C35351h – HUSEBY (110/2), SANDEFJORD k.
- F188 C4221 – KAUPANG NORDRE (1029), LARVIK k.
- F189 C4290 – KAUPANG SØNDRE (1012), LARVIK k.
- F190 C52093 – HORTENSKOGEN (124/48), BORRE k.
- F191 C52516/130 – KAUPANG SØNDRE (1012), LARVIK k.
- F192 C52517/1512 – KAUPANG SØNDRE (1012), LARVIK k.
- F193 C52517/2145 – KAUPANG SØNDRE (1012), LARVIK k.
- F194 C52517/497 – KAUPANG SØNDRE (1012), LARVIK k.
- F195 C52518/12 – HUSEBY (1032/21), LARVIK k.
- F196 C52518/25 – HUSEBY (1032/21), LARVIK k.
- F197 C52518/57 – HUSEBY (1032/21), LARVIK k.
- F198 C52518/329 – HUSEBY (1032/21), LARVIK k.
- F199 C52519/15670 – KAUPANG SØNDRE (1012), LARVIK k.

F200 C52519/15833 – KAUPANG SØNDRE (1012), LARVIK k.
F201 C53314/7 – GULLI (8/1), TØNSBERG k.
F202 C5351 – VE LILLE/MELLOM/SØNDRE (4, 5, 6), SANDE k.
F203 C53654/5 – GULLI (8/1), TØNSBERG k.
F204 C53660/8 – GULLI (8/1), TØNSBERG k.
F205 C56079/5 – RØDBØL (2040), LARVIK
F206 C57030/6 – KAUPANG NORDRE (1029/5), LARVIK
F207 C57036/6, C57036/7 – KAUPANG NORDRE (1029/5), LARVIK
F208 C57039/18 – KAUPANG NORDRE (1029/5), LARVIK
F209 C57044/19 – KAUPANG NORDRE (1029/5), LARVIK
F210 C57060/3 – KAUPANG NORDRE (1029/5), LARVIK
F211 C57068/13 – LAMØYA (30/1), LARVIK k.
F212 C58054/1 – LINNESTAD NORDRE (223/1), RE k.
F213 C58055/1 – LINNESTAD NORDRE (223/1), RE k.
F214 C5985 – LANGLO (75), STOKKE k.
F215 C6246 – LUNDE SØNDRE/NORDRE (2024,2025), LARVIK k.
F216 C6512 – RØDBØL (2040), LARVIK k.
F217 K/XXIII^f – KAUPANG NORDRE (1029), LARVIK k.
F218 K/XXIVe – KAUPANG NORDRE (1029), LARVIK k.
F219 TGM-SM 3929 D – UKJENT (0), LARVIK k.

BUSKERUD

F1 C12181a-b – ALBJØRK NORDRE/SØNDRE (95, 96), SIGDAL k.

a) Kroknøkkel, jern: 1A1

Firsidig jernten m/rekt. tverrsnitt, skjev bøyning i kroken (skade), en tilnærmet rett vinklet krok m/én tann. Avbrutt løkke i øvre ende. 14,5 cm l.

b) Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Kort firsidig jernten, flathamret håndtak, løkke i øvre ende, tuppen av skjæret er avbrutt. 9 cm. l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Haug (usikker) *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. sverd enegget jern (C12171), 6 pilspisser jern (C12172a-f), øks jern (C12173), 6 kniver jern (C12174a-f), celt jern R401 (C12175), saks jern (C12176), ildstål jern (12177), sigd jern (C12178), ljåblad jern (C12179), 2 høvelblad jern (C1280), bissel jern (C12182), hvirvel jern (C12183), ukjente jernfragmenter (C12184), 5 perler glass (C12185), bryne kvartsitt (C12186).

«Fundet fremkom ved Pløining over en ganske lav Forhøining i Ageren; Ploven rev nogle Stene op, hvorved de anførte Sager tilligemed 2 Benknokler kom tilsyne».

Datering: Merovingertid

Litteratur: AB 1885:99, nr. 61 k; Petersen 1951:465

F2 C12930 – UKJENT (0), RINGERIKE k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Stort eksemplar. Rett håndtak med rektangulært tverrsnitt. Skaftet har en liten avbrutt løkke i enden og blir bredere i ombøyningen til skjæret. Skjæret har tre tenner og er relativt kraftig. 25 cm l.

Beskrevet av Petersen (1951:465) som et «jernfunn» og mulig «dørnøkkel».

Deponering

Struktur: Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. 11 beslag jern (C12931) og 109 barrer jern (C12932), «paa et andet Sted i Dalen, oppe i "vilde Skogen"; de sidste skulle alle have ligget i det Skrin, hvortil de omtalte Beslag have hørt. Det sidste Fund kan ikke være Gravfund».

Datering: Vikingtid (usikker) – Beskrevet i Petersen (1951), men utelukker ikke en mulig datering til tidlig MA.

Litteratur: AB 1886:97, nr. 166c; Petersen 1951:465

F3 C14419 – ELSTANGEN (232/53), HOLE k.

Vrilåsnøkkel, jern: 2 jern

Tapt

«Haandtaget ovalt, Stammen rund, solid. Skjæret bestaar af en omtrent midt paa Stammen til Siden udstaaende aflang firkantet Knot», 9 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Ukjent

Datering: Usikker

Litteratur:

F4 C15305 – STORSAND (53), HURUM k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Flathamret jernten m/noe bredt håndtak som smalner i ombøyningen mot skjæret, som har én tann. I øvre ende er håndtaket ombøyd i en løkke til oppheng. Godt bevart. 11,3 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Haug (nr. 17, rund)

Gravform/likbehandling: Kremasjon (usikker)

Funnomstendigheter: F. av Nicolaysen i 1890, i rikt utstyrt grav fra vikingtid. F. m. skiferbryne (C15300), celt jern R401 (C15301), 9 perler glass (C15302), 2 snellehjul keramikk (C15303), spenne jern (C15304), armring bronse (C15306a), fingerring (spiralring) bronse (C15306b), krampe jern (C15307a), beslag jern C15307b), ildslagningstein flint (C15307c), 36 klinknagler jern (C15308), 2 kvernsteiner bergart (C15309).

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1890:57–60

F5 C16142 – LO (82), DRAMMEN k.

Boltlåsnyttel, kobberlegering: 3A2

Skaflet er spaltet i to mot skjæret, øvre del har rundt tverrsnitt med hull og ring til oppheng i enden. Skjæret har hull i midten og fire utspring, to noe større enn de andre. Dobbelte striper i siksakk på sidene av skafstengene og horisontale striper på tvers av skafstengene. 11 cm l.

Løsfunn*Struktur:* Ukjent*Funnomstendigheter:* Ukjent. «Oppgives funder paa Lo i Konnerud Sogn, Skoger Pdg., Jarlsberg og Larvik Amt».*Datering:* Vikingtid/Middelalder*Litteratur:* AB 1890:86**F6 C16205 – FROK (3), RINGERIKE k.**

Usikker kroknøttel, jern: 1C1/1C2 (?)

Tapt

«12 cm. lang, med en Løkke oventil og en i ret Vinkel tilsat, tverspaltet Tand nednetil. Uvis alder. F. paa samme Sted.»

Gravfunn (usikker)*Kjønn:* Mann (usikker) *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Inhumasjon (usikker)

Funnomstendigheter: Ukjent, men kan være del av et mulig mannsgravfunn på Kalvøen under Frok, fra merovingertid (C14396–97, 14449, 15058 og 16204): spydblade (C14396), skjoldbule bronse og jern (C14397a), nagle bronse (C14449), knapp jern og sølv (C15058a), knapp bronse (C15058b), ukjent bronse (C15058c-d), pilspiss jern (C15058e), knapp jern (C16204a), ukjent bronse (C16204b).

«F. paa Kalvøen under Frok i Norderhov Pgd., Buskerud Amt, fra hvilket Sted der ogsaa før er indkommet Rester af et Fund, der aabenbart tilhører den ældre Jernalders allersidste Tid eller Overgangen til yngre Jernalder (Sager af samme Klasse som f. Ex. NO. 313 og 327–330); jfr, Aarsb. 1888 S. 152 No. 260 og 1890 S. 65 No. 29.»

Datering: Usikker datering (muligens merovingertid)*Litteratur:* AB 1888:152, nr. 260**F7 C16403 – BESSEBERG (36), ØVRE EIKER k.**

Vrilåsnyttel, jern: 2B1

Sirkelrundt håndtak, kort/nesten uten pipe, skjæret er flatt, 3 cm langt, med tre pigger i enden - den i midten stikker rett fram, mens de to på siden kroker seg i en vinkel ut fra skjæret. 5,4 cm l.

Gravfunn*Kjønn:* Mann *Struktur:* Haug nr. 1 (rundhaug)*Gravform/likbehandling:* Kremasjon (usikker)

Funnomstendigheter: Utgravet av Nicolaysen i 1891. F. i rund haug med fotkjede av stein, 11,6 m. i tverrmål, 1 m. dyp. F. m. 2 tener jern (C16395–96), 2 hammere jern (C16397–98), fil jern (C16399), stang jern (ifølge Nicolaysen et stempel; C16400), ukjent jern (C16401), bisset jern R570 (C16402), kniv jern (C16404), pilspiss jern (C16405), 3 gangjern jern «til skrin» (C16406), nål jern (C16407a), ukjent jern (C16407b-c), krampe jern (C16407d), 2 klinknagler jern (C16407e), beslag jern (C16407f), kar keramikk med to sammensmeltede glassperler (C16408), pilspiss jern (C16509), karfragmenter keramikk R364/R361 (C16410), ukjent jern (C16411a), ukjent bronse (C16411b), ukjent jern (C16412a), ring bronse (C16412b).

Datering: Vikingtid. Gjenstandene C16396–16411b (med unntak av karene C16408 og C16410) er datert til vikingtid, C16412a-b til merovingertid. Karene er fra eldre jernalder (romertid). Dette indikerer at graven med nøttelfunnet er anlagt i vikingtiden, at de enkelte eldre gjenstandene enten kan være nedlagt i vikingtidsgraven eller være forstyrrelser fra tidligere gravleggelser i haugen.

Litteratur: AB 1891:76–78, nr. 1 i; Petersen 1951:474**F8 C16436 – BESSEBERG (36), ØVRE EIKER k.**

Kroknøttel, jern: 1C1

Rett håndtak med firkantet tverrsnitt, avbrutt i øvre ende. Skrå krok og skjær med to tener. Dekorert med tre tversgående linjer midt på håndtaket. 10,3 cm l.

Gravfunn*Kjønn:* Kvinne *Struktur:* Steinsetting, nr. 6 *Gravform/likbehandling:*

Kremasjon (usikker)

Funnomstendigheter: Utgravet av Nicolaysen i 1891. F. i en steinsatt rektangulær

flatmarksgrav (L: 3m; B:2,5m; D: 0,15 m), i et kullag med brente bein og tekstillevninger. F. m. bronsespenne (C16430a), tekstilfragment (C16430b), 10 perler glass (C16431), snellehjul keramikk (C16432), bissel (C16433), 2 hovbrodder (C16434a-b), kniv jern (C16435), 2 kramper jern (C16437), 3 ukjent jern (28 fragmenter av spiker, klinknagler og skrinbeslag) (C16438).

Datering: Merovingertid

Litteratur: AB 1891:80–81

F9 C17388 – HELGELAND (46), HOLE k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2

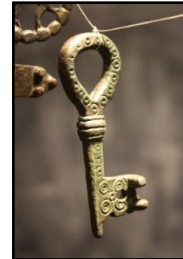
Kort ring øverst og en noe lengre pipe. Skjæret er rektangulært, med hull i platen og to tenner. Hele nøkkelen er dekket av sirkelrunde inntrykk, og overgangen til pipen er dekorert med tversgående bånd. 7,2 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Ukjent

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1893:104

F10 C20014k – EIKER PRESTEGÅRD (77), ØVRE EIKER k.

Ukjent type, jern

Tap

«jernnøgel der visstnok ikke er meget gammel».

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: «Gravfund fra Furuheim, frasolgt part af Øvre Eker prestegaard [...] Fundet blev gjort paa samme sted som no. 19040-19044, hvortil henvises. Der var ingen stensamling, hvor det her omhandlede fund fremkom». F. m. a) sverd b) spydspiss jern c) spydspiss jern d) skjoldbule jern e) bissel jern f) ildstål jern g-i) 3 ukjent jern (11 fragmenter, mulig kjele).

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1902:326 nr. 14 k

F11 C20569 – AASEN (18), NEDRE EIKER k.

Boltlåsnykkel, kobberlegering: 3A2

Flatt stykke til oppheng m/firkantet hull, dekorert overgang til håndtak m/skrå linjer. Håndtaket er sirkelrundt i øvre del, nedre del spaltet i to staver - denne delen har tversgående striper, skjæret har fire utspring og rundt hull i midten. 11,2 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: F. v. grøftegraving. Gave av Olga Kristiansen.

Datering: Vikingtid (usikker)

Litteratur:

F12 C21295e – VILLAND (30), HOL k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Flathamret håndtak med ombøyd løkke i enden og relativt vinklet overgang til skjæret som er en krok med én tann. 10,6 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) vevskje b) pil jern c) pil jern d) pil tvedelt jern f) ildstål g) linhekle (45 stifter) h) krampe jern i) perle bergart og 3 mosaikkperler glass k) armring bronse l) skiferbryne

Datering: Yngre jernalder - I katalogteksten er funnet datert til sen folkevandringstid, i OGB til vikingtid og i Petersen 1951 til merovingertid. Typemessig indikerer funnet en datering til yngre jernalder.

Litteratur:

F13 C21926e – BJERTNES (187), KRØDSHERAD k.

Boltlåsnykkel, jern: 3E

Kort flathamret jernstang med hull til oppheng. Skjæret har to utstående tapper vinkelrett på skaftet. Har noen tversgående striper på framsiden av skaftet. 8 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) saks jern b) kniv jern c) ildstål jern d) hengelås jern f)

beslag jern g) beslag jern h) pinsett i) remspenne jern k) 3 spiker jern l) ukjent bronse m) ukjent flint n) bryne skifer o) kam horn p) ukjent bein q) 20 ukjent kull.

Datering: Yngre jernalder - i katalogteksten er funnet datert til sen folkevandringstid, i OGB til vikingtid og i Petersen 1951 til merovingertid. Typemessig indikerer funnet en datering til yngre jernalder.

Litteratur: Oldtiden VIII:173, nr. 67 Ie; Petersen 1951:477-478

F14 C22120i - JAREN NEDRE/ØVRE (23, 24), HURUM k.

Vrilåsnøkkel, jern: 2A1

Forrustet og delvis ødelagt. Åpent ovalt håndtak uten dekor. Flatt og delvis tunget skjær som er noe skadet ytterst. 10 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Ukjent

Gravform/likbehandling: Kremasjon (usikker)

Funnomstendigheter: F. m. a) 2 doble ovalspenner bronse b) ryggknappspenne bronse c) 26 perler glass d) ukjent glass e) snellehjul keramikk f) tyngde keramikk g) vevsverd jern h) ukjent bronse/jern j) meisel jern k) 2 ukjent bergart.

«Dette fund er gjort i en haug paa gaarden Jaren, Hurum s. og pgd. Efter meddelelse fra en av finderne (se opplysninger i arkivet) var haugen ca. 6 m.i tversnit og ca. 2 m.høi. Sakene blev fundet i høide med bakken utenfor i et brændt lag ca. 0,50 m.bredt, 0,30 m.høit og 2 m.langt. I sydenden av laget fandtes rester av ben, omtrent paa midten jernsakene og i nordenden smykkene. Findestedet er paa en sandslette ret op for Holmsbu kirke paa Edvard Jarens eiendom, hvor der har været og endnu er rester av ca. 10 hauger. Den omhandlede haug var aapnet i midten.»

Datering: Vikingtid

Litteratur: Oldtiden VIII:217, nr. 104 i; Petersen 1951:470

F15 C22237h - MEDALEN (167/1), SIGDAL k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Håndtak med rektangulært tverrsnitt med løkke i øvre ende. Selve skjæret knekt.

Bøyningen av kroken er trolig u-formet, som på C4575b og C23034m. 12,5 cm. l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Hellekiste *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. i nordenden av Haglebuvann. F. m. a) sverd enegget jern b) øks jern c) 3 piler jern d) skjoldbule jern e) ildstål jern f) sigd jern g) kniv jern i) skrinbeslag jern j) skrinbeslag jern k) tang jern l) bissel jern m) 3 knapper jern n) ten jern o) ukjent jern p) bryne skifer q) ukjent flint r) ukjent bein s) 10 ukjent kull

Datering: Merovingertid

Litteratur: Oldtiden IX:155, nr. 32 h; Petersen 1951:469

F16 C2261, C2266, C2267a - SOMDALEN (275), RINGERIKE k.

C2261 - Kroknøkkel, jern: 1C2

Rettt håndtak med rektangulært tverrsnitt med løkke og stor bevegelig ring øverst. Vinkelrett krok til skjæret som har to tenner. 17,2 cm l.

C2266 og C2267a: 2 usikre nøkler av ukjent type, jern

Gravfunn (usikker)

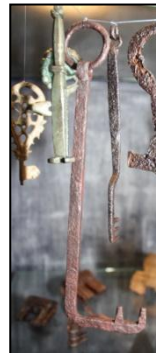
Kjønn: Ubestemt *Struktur:* Steinhelle

Gravform/likbehandling: Ukjent

Funnomstendigheter: Funnet under steinhellen i en røys «under et Fjæld».

Datering: Vikingtid

Litteratur: NF:149; Petersen 1951:466, figur 255

F17 C23245c1 - LØYTE (69/2), HOL k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Kort håndtak med sidelengs bøyd løkke øverst, to tenner i skjæret. 10,3 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Haug nr. 5 (lang) *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. a) øks jern b) kniv jern c) lås jern (lås fjær) c3) Lås jern (lås skilt) c4) beslag jern c5) hank jern c6) skrinbeslag jern c7) 9 jernnagler d) skrinhank f) ukjent horn h) ukjent bein i) 50 ukjent bein. Ifølge tilveksten er manglende undernr. e) en synål i jern. Det skal også ha vært to smeltede glassperler

og to dyretenner med funnet.

«Disse saker er fremkommet ved undersøkelse av en ganske lav langhaug (nr. 5). Denne er 11 m lang og 4 m bred orientert omtrent Ø-V og bygget av brun sandjord. Grøft langs nordre kant. I haugens nordvestre del lå der på bunnen et kullag ca. 1 m langt, ca. 0,80 m bredt og 0,04-0,08 m tykt, tydelig nok rester etter et bål på stedet. Oldsakene og de brente bein fantes like under torven ca. 1 m syd for midten ganske tett samlet. Her var kun et par kullfliser. De to dyretenner ble f. i haugens vestlige del med en innbyrdes avstand av ca. 1 m».

Datering: Vikingtid

Litteratur:

F18 C23278g – ROKKESTAD (4/2), HURUM k.

Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Flathamret håndtak, bredt øverst ved framrullet løkke. Håndtaket smalner mot kroken, som er avbrutt i enden. 13,7 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Haug nr. 1 *Gravform/likbehandling:* Kremasjon (usikker)

Funnomstendigheter: F. m. a) ukjent jern b) 2 kniver jern c) bissel d) seletøybeslag jern e) saks jern f) ten jern h) klinknagle i) ukjent jern (5 fragmenter) k) 2 doble ovalspenner bronse l) perle horn m) tyngde keramikk n) ukjent bein.

«Det meste av dette er funnet av eieren, gårdbruker Thorkildsen, ved gravning i en haug (nr. 1) etter sigende i et tykt kullag. En ettergravning ble siden foretatt av assistent E. Engelstad, hvorved noen småting ble funnet».

Datering: Vikingtid

Litteratur:

F19 C23640g – TRONDSTAD (35/3), HURUM k.

Kroknøkkel, jern: 1 ukjent

To forrustede fragmenter som er vanskelige å typebestemme - bøyd som en løkke i øvre ende. Nedre ende bøyd rettvinklet utover. 8,5 cm. samlet l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Rundhaug m. kjernerøys

Gravform/likbehandling: Kremasjon (usikker)

Funnomstendigheter: F. m. a) 2 doble ovalspenner bronse b) øks bronse c) rangle jern d) bissel jern e) vevsverd jern f) kar jern g) øse jern h) skaft jern i) skaft jern k) stekespidd jern l) kar kleber m) kantbeslag bronse n) ring bronse q) ten jern r) ukjent jern s) ukjent bein.

«Oversendt Bergens Museums zoologiske avdeling. Disse saker er funnet på ovennevnte gård av agronom Simon Røiseth og sønnen på gården, Hagen jr., i en gravhaug beliggende i en flokk på 18 hauger ca. 100 m rett øst for hovedhuset på gården. Haugen var bygd av ren sand og en del stein, den var ca. 8 m i tverrmål og ca. 1,5 m høy. En ca. 1 m bred sjakt ble ført inn i haugen fra nordvest, men det ble bare gravd i den øverste halvdel av haugen og gravningen ble ikke ført ned til bunnen. I midten av haugen var det bygd opp et slags kammer, dog ikke av flat stein, antagelig må dette oppfattes som en kjernerøys. Klebersteinskarret, de ovale spennene, jernkjelen etc. ble funnet i sjaktens sydvestre del, mens hestetennene, ranglen, munnbittet og to stykker av klebersteinskarret lå i øst. Det opplystes at sakene lå i et sandlag, mens det over og under dette var et lag av kull og brente bein, det hele utgjorde tilsammen et lag på ca. 2,5 cm tykkelse. Det ble under gravningen funnet trekull som av agronom Røiseth ble bestemt som kull av eikestokker. Oldsakene ble avhentet og opplysningene innhentet på stedet av assistent Eivind S. Engelstad».

Datering: Vikingtid (800-tall, jf. Petersen 1951).

Litteratur: UOÅ 1943-44:253; Petersen 1951:464

F20 C2557600, C25576aaa – ØSTBY (21/1), SIGDAL k.

Ø: Vrålåsnøkkel, jern: 2B1

Liten nøkkel med ovalt åpent håndtak, kort pipe og firkantet skjær med to tenner vinkelrett på skjæret. 5,5 cm l.

aaa: Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Flathamret håndtak, delvis intakt løkke øverst. Skjæret er avbrutt etter ombøyningen til den buede kroken. 9,7 cm l

Gravfunn

Kjønn: Mann (delvis sikker) *Struktur:* Ukjent

Gravform/likbehandling: Kremasjon (usikker)

Funnomstendigheter: Tre omblandede gravfunn ca 100 m S for husene. F.m. a) sverd tveegget jern b) sverd tveegget jern c) spyd jern d) øks jern e) øks jern f) skjoldbule jern g) skjoldbule jern h) 19 pil jern i) rangle jern

k) rangle jern l) rangle jern m) krok jern n) krok jern o) krok jern p) ljà jern q) ljà jern r) sigd jern s) sigd jern t) plogjern jern u) plogjern jern v) celt jern x) celt jern y) celt jern æ) celt jern ø) hammer aa) fil jern bb) fil jern cc) kniv jern dd) kniv jern ee) kniv jern ff) kniv jern gg) ildstål jern hh) ildstål jern ii) bissel jern kk) bissel jern ll) seletøybeslag jern mm) seletøybeslag jern nn) krok jern oo) krok jern qq) armring bronse rr) armring bronse ss) vevsverd jern tt) saks jern uu) stekepanne jern vv) hank jern ww) linhekle jern xx) gangjern jern yy) gangjern jern zz) gangjern jern ææ) skrinhank jern bbb) ukjent jern ccc) skrinhank jern ddd) krampe jern eee) ring jern fff) ring jern ggg) 2 ring jern hhh) ukjent jern iii) ukjent bein. I følge tilveksten skal også en pp) være armring bronse.

«Funnet på ovennevnte gård ca. 100 m syd for husene. Om funnforholdene har finneren, gårdbruker Hans Østby meddelt følgende i skrivelse av 12 juni 1933: "Det var to graver som lå etter hverandre nord og syd. Sverd og spydspiss lå med spissen rett i syd og skjoldene over ca. 20 cm fra spissen nøiaktig likedan på begge steder. De andre ting lå ikke i nogen viss orden, men var samlet og omtrent samme ting på begge steder. De fundne ting lå 1/2 meter dypt på flat mark og var omgitt av kull, og fantes morkne ben (d.v. s.br. ben)" (se iii). Til tross for finnerens oplysning at det bare var to graver på stedet, må det etter oldsakenes vidnesbyrd utvilsomt ha vært tre graver. pp-ddd omfatter da utstyret til en kvinnegrav. Antagelig er alle tre graver brandgraver. Gave fra gårdbruker Hans Østby, Sigdal».

Datering: Vikingtid (900-tall, jf. Petersen 1951)

Litteratur: UOÅ 1933–34:133; Petersen 1951:464, 470

F21 C36441a – SØRBØEN (23), ÅL k.

Kroknøkkel, jern: 1C2

Tynn, rektangulær jernstang med sidelengs løkke øverst. Vinkelrett krok, skjæret har tre tenner, alle delvis avbrutt. 8,9 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: F. ved pløyning 1966-1980. F. m. hestesko jern (C36438), stangbissel jern (C36439), bissel jern (C36440), boltlås jern (C36441b), ildstål jern (C36442), ring jern (C36443), ukjent jern (C36444).

Datering: Middeltalder (usikker)

Litteratur: UOT 1981:168

F22 C4408 – SVERE NEDRE (85/1), LIER k.

Vrilåsnøkkel, jern: 2 jern

Norsk Folkemuseum (NF.1918-0131) – ikke undersøkt

Ringformet håndtak og pipe. "Angives at være funden sammen med de under foregaaende No. Andførte Sager, men kan efter sin Form neppe tilhøre nogen ældre Tid end Middeltalderen"

Gravfunn

Kjønn: Mann (usikker) *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: Angivelig funnet med de andre sakene (tveegget sverd, spydspiss, økseblad, skjoldbule, fil, bøyle m ring og krok kjele + jernfragm), men muligens av senere datering (MA).

Datering: Vikingtid (usikker)

Litteratur: AB 1866:105

F23 C5177 – BRÅTEN (48), RINGERIKE k.

Kroknøkkel, jern: 1B

Rektangulær jernten med vinkelrett ombøyning til skjæret, som består av en tykk tann.

I øvre ende er tenen ombøyd til en løkke, i rett vinkel på håndtaket. Ca. 8 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt *Struktur:* Haug nr. 22 *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: F. m to jernbeslag (C5178) på kullag med brente bein i midten av en haug, i bunnen noen kampesteiner:

«Næsten Halvdelen af Haugen var borttaget ved en nylig anlagt Vei. I Centrum strax over Bunden en del temmelig store Kampesteine, og under disse en større Hob Kul og Aske; derunder igjen en Mængde brændte Ben. Mellem disse laa a) et Redskab af Jern af samme Slags, som et der fandtes i Haug No. 35 og er afbildet Pl. II fig. 9, maaske en Nøgel. B) to aldeles lige Beslag af jern, bestaande hvert af to flade Stykker Jernblik, 1 1/6" lange og 1/2" brede, forbundne ved en Nagle i Enderne».

Datering: Eldre jernalder

Litteratur: AB 1870:108

Foto: Siv Anita Lundø, Veien Kulturminnepark

F24 C5199, C5200 – BRÅTEN (48), RINGERIKE k.

C5199 - Kroknøkkel, jern: 1A1

Åttekantet jernten med tversgående linjer på midten. Bevegelig ring løkken øverst, kroken er en skrå bue og skjæret har en butt tann. 14,2 cm l.

C5200 - Kroknøkkel, jern: 1B

Flathamret håndtak med en spiss, vinkelrett ombøyning i øvre ende. Skjæret er en kort og tykk tann, vinkelrett på håndtaket. 7,9 cm l.

Gravfunn*Kjønn:* Ubestemt *Struktur:* Haug nr. 35 *Gravform/likbehandling:* Kremasjon*Funnomstendigheter:* F. m. 2 låsbeslag (C5201) i en haug brente bein på 1/1 alens dybde v stor rund stein og mindre småsteiner:

«[...] Ved at grave under den førstnevnte Sten fantes 1” dypere en stor Hob brændte Ben og i denne a) en Nøgel af jern med Ring til at bære den i, af Form lig de hos Worsaae No. 465 afbildede, 5 ½” land. b) et 3” langt Redskab af Jern, afbildet Pl. II fig. 9. Maaske ogsaa brugt som Nøgel; af samme Form er det i Haugen No. 22 fundne Redskab. c) to Beslag af Jern, bestaaende af en firkantet Plade med et nohet uregemæssigt Hul i Midten og forsynet med Nagler i Enderne [...]».

Datering: Eldre jernalder*Litteratur:* AB 1870:112, nr. 35 a, figur 9**F25 C53460/1 – GJERDAL (61/1), RØYKEN k.**

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2A2/2B2

To fragm: Øvre del av håndtak og midtre del (skjær mangler). Det nedre fragmentets ene stilk er noe bøyd i tuppen og ser varmepåvirket ut. Bruddet er trolig gammelt. 7,7 cm samlet l.

Dekor: Regelmessighe hakk på rammen, stilisert menneskefigur som indre dekor på håndtaket. Slangehode og to vulster som danner et dyrehode.

Løsfunn*Funnomstendigheter:* F i 2003-4 v metalledetektor 15 cm ned i pløyelaget. I følge finner har nåværende grunneiers far fjernet tre gravhauger 50 meter NØ for funnstedet på 1930-tallet og nøkkel fragmentene er funnet SV for dette området.*Datering:* Vikingtid*Litteratur:***F26 C5354 – SØNDROL (11), HOL k.**

Kroknøkkel, jern: 1C1

Håndtak med rektangulært tverrsnitt, velbevart og med bevegelig ring i løkken i øvre ende. Kroken er vinkelrett på håndtaket og skjæret har to tenner. 16,2 cm l.

Løsfunn*Funnomstendigheter:* Ukjent*Datering:* Vikingtid*Litteratur:* AB 1871:72 nr. 17**F27 C55338/1 – AALRUST/EKRE (51,52), HEMSEDAL k.**

Boltlåsnøkkel, jern: 3F

Ikke innkommet til museet

«Sirkulært skjær som står vinkelrett ut fra skaftet. Rektangulært hull i midten av skjæret [...]. Selve skaftet har et kvadratisk tverrsnitt. Skaftet nærmest ringen er utflatet og triangulært – den spisse enden nærmest ringen. Halve ringen/hodet på nøkkelen er rustet bort». 9,9 cm. l.

Løsfunn*Funnomstendigheter:* F. nær en fibula av jern (C55338/2) lignende Shetelig 2010 fig. 39 s. 69. F. v. metalledetektor, et par meter fra hverandre, 10–20 cm. under overflaten. På en liten flate på en bokkrik morenerygg med vann og myr rundt. Øst for vegkryss Lykkjavegen (Fv) – Helsingvegen.*Datering:* Middelalder (usikker)*Litteratur:* Innberetning Top. Ark

F28 C56584/1 – LERBERG (103/11), ØVRE EIKER k.

Kroknøkkel, kobberlegering: 1F

Øvre del av håndtaket er avbrutt og mangler. De resterende deler foreligger som sammenhengende, brukket mellom skaft og skjær. Avstanden mellom skaft og skjær er svært kort. Skjæret har to tenner. 6,2 cm l.

Dekor: Tversgående seksjoner av riller langs håndtaket.

Gravfunn*Kjønn:* Ubestemt *Struktur:* Fotgrøft (S9) *Gravform/likbehandling:* Ukjent*Funnomstendigheter:* Faglig utgravning i 2008 på Harakollen lok 1, Lerberg. F i toppen av kullaget i grøften S9, som er en mulig fotgrøft til storhaug.*Datering:* Jernalder*Litteratur:* Sæther, K. E og B. Rundberget 2009 Fotgrøfter og kokegropfelt. Lerberg, gnr. 103 brn.11, Øvre Eiker, Buskerud Fylke. Rapport Arkeologisk Utgravning.**F29 C6854 – LILTVEDT (21), HURUM k.**

Vrilåsnøkkel, jern: 2A1/2B1

Ovalt, åpent håndtak laget av en flathamret jernten bøyd sidelengs. Ganske angrepet av rust, så skjæret til siden er nesten ikke bevart eller gjenkjennelig. 7,4 cm l.

Gravfunn*Kjønn:* Mann *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Kremasjon (usikker)*Funnomstendigheter:* F. m. sverd tveegget jern (C6852), 3 ukjent jern (beslag?) (C6853), sigdbladd jern, saks jern og beslag jern (skrin?) (C6855).

«F. i en Gravhaug paa Liltveit i Hurum Pgd., Buskeruds Amt; Benstumper, der ere fastrustedede til nogle af Jernsagerne, vise, at Liget har været brændt. Gave fra Gaardbruger Mads Mathisen Hauge».

Datering: Vikingtid*Litteratur:* AB 1874:69 nr. 60**F30 C7543 – BØ (206), KRØDSHERAD k.**

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2

Ovalt håndtak med gjennombrutt ornamentikk (av dyr?) med bånd og prikker langs kanten. Kort pipe og stort skjær med midtre spalte og uten synlige tapper. 9,7 cm l.

Gravfunn*Kjønn:* Kvinne *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Kremasjon*Funnomstendigheter:* F. m. 7 mynter sølv (C7541), 2 doble ovalspenner bronse (C7542a-b), likearmet spenne bronse (C7544), nål sølv (C7545), 34 perler glass (C7546a), ukjent (C7546b), 2 ukjent jern (C7547), i tillegg til mulig rangle og øks som er tapt.

«Fundet 7 Oktbr. 1875 med brændte Ben i en rund Gravhaug [...]. Haugen har i umindelig Tid været under Plogen, og under Pløiningen er ofte oprevet og bortført Sten af den, hvorved den er bleven stærkt udjevnet; dog skal den endnu være ca. 8' høi og have ca. 30' Tvermaal. Oldsagerne fandtes næsten i Haugens (nuværende) Top og i dens Midtpunkt, hvor der var en Plet, som ikke var saa stærkt opfyldt med Sten som Resten af Haugen. Denne ligger i en Skraaning mod SØ, ved hvis sydvestre Side der er en lignende Haug, som er noget større og ligger høiere [...] Der fandtes ogsaa, saavidt erindredes, paa samme Tid en Jernøxe med bred Eg og kort Nakke. Disse Sager ere nu bortkomne.»

Datering: Vikingtid*Litteratur:* AB 1875:89, nr. 18 b; Petersen 1951:471**F31 C771 – HVERVEN (43), RINGERIKE k.**

Boltlåsnekkel, jern: 3A1

Flat, rund løkke øverst, avrundet øvre håndtak, skaftet delt i to stenger mot skjæret som står tverrstillt på skaftet. Skjæret er firkantet med fire utspring og m/rundt hull i midten. 10,8 cm l.

Løsfunn*Funnomstendigheter:* F «i Jorden». Levert inn m. spydspiss jern (C769), sverdhandtak enegget jern (C770) og sigdbladd jern (C772).*Datering:* Vikingtid*Litteratur:* NF:143; Petersen 1951:480

F32 C9108 - HEGGUM NORDRE (14), RØYKEN k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2

Ovalt håndtak m/gjennombrutt dekor som er fragmentert. Skjæret er kort og med tre korte tapper. 9,5 cm l.

Gravfunn

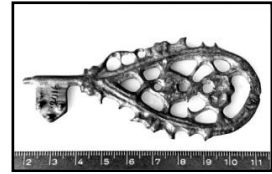
Kjønn: Ubestemt   *Struktur:* Haug   *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: Ukjent

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1878:272, nr. 187; Petersen 1951:471

Foto: Eirik Irgens Johnsen, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo (www.unimus.no)

HEDMARK

F33 C10170a, C10178 – ENLAUG VESTRE (221), LØTEN k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

«en krognøgel med en enkel tand, 9,5 cm l., afbrutt i øvre ende»

Deponert Hedmark Museum – ikke undersøkt

Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Bredt, flathamret skaft som smalner mot ombøyning til skjæret som er avbrutt. En smal avbrutt løkke i enden. 11,5 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann/Kvinne *Struktur:* Rund, steinkantet flate, nr. 5 *Gravform/likbehandling:* Flatmark, kremasjon
Funnomstendigheter: Utgravd av Nicolaysen 1880. F. m. perle glass (C10165) ukjent jern, (14 fragmenter, ifølge Nicolaysen gangjern, låsbeslag i jern, kramper mm.) (C10166), 2 enkle ovalspenner (C10167), 6 glassperler (C10168), kniv jern (C10169), torn til spenne jern (C10170b), skrinhank jern (C10170c), 2 snellehjul bergart (C10171a), snellehjul keramikk (C10171b), kniv jern (C10172), hammer jern (C10173), stift jern (C10174), ukjent jern (C10175), 8 perler glass (C10176), snellehjul keramikk (C10177), to ukjent jern (én nøkkel – C10178), ring bronse (C10179).

Datering: Vikingtid (800–850, jf. Petersen 1951:464)

Litteratur: AB 1880:176–177; UOÅ 1965–66:136

F34 C10181 – ENLAUG VESTRE (221), LØTEN k.

Kroknøkkel, jern: 1B

Rettt firkantet jernten som er bøyd vinkelrett til skjæret, som kun er 1 cm. langt og like tykt som skaftet. Øverst er en løkke med ring. Både nøkkelen og ringen er knekt, så det hele består av tre fragmenter. Ca. 13 cm samlet l.

Gravfunn

Kjønn: Flerbegravelse (ubestemt) *Struktur:* Røys nr. 6 (rund)

Gravform/likbehandling: Kremasjon

Funnomstendigheter: Utgravd av Nicolaysen i 1880. F. m. karforingskitt harpiks (C10180), ukjent sandstein (C10182), snellehjul bergart (C10183).

Datering: Eldre jernalder

Litteratur: AB 1880:177, nr. 5 o; Petersen 1951:464; UOÅ 1965–66:132

F35 C10472 – MUSLI (32), STANGE k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2

Fragment av vrilåsnøkkel med noe uvanlig og stort skjær. Håndtaket er rikt dekorert, men er avbrutt 3 cm fra pipa, skjæret er bredt og har to store spalter og tre lange tapper på skjæret. Fargen er gylden. Noe porøs overflate. 7,5 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: F v jordarbeid, gave fra Anders Musli v/ A. G. Nordvi.

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1881:131, nr.1; Petersen 1951:472

F36 C10683 – ENLAUG ØSTRE (222), LØTEN k.

Kroknøkkel, jern: 1E

Firsidig jernten som er bøyd til løkke øverst, rett jevnt håndtak går over i skjæret, som er bøyd i en halvsirkel til siden, som en hestesko, én tann. 10,3 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Haug nr. 3 (rund)

Gravform/likbehandling: Kremasjon

Funnomstendigheter: Utgravd av Nicolaysen i 1881. F. m. ukjent jern (ljåblad?) (C10684), smitang jern (C10685), øks jern (C10686).

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1881:69, nr. 3a; Petersen 1951:469; UOÅ 1965–66:144

F37 C10696, C10703 – ENLAUG ØSTRE (222), LØTEN k.

C10696 - Vrilåsnøkkel, jern: 2B1

Skjæret har tre tapper, hvorav to stikker ut og den midtre stikker fremover. Sterkt forrustet og med fastrustet treverk. Liten, med åpen sirkelrundt håndtak, kort pipe og smalt skjær. Ringen som utgjør håndtaket er knekt i to. 4,8 cm l.

C10703 - Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Håndtak av kroknøkkel, fastrustet til andre jernsaker. Fragmentet har en løkke med ring i øvre ende. 10,6 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Haug nr. 6 (lang) *Gravform/likbehandling:* Kremasjon
Funnomstendigheter: Utgravd av Nicolaysen i 1881. F. m. kull, brente bein, snellehjul keramikk (C10693), ukjent av jern (C10694a), ukjent av bronse (C10694b) – Nicolaysen mener det kan være en kjegleforet hjelm – s-formet (oval?) spenne bronse (C10695), 20 klinknagler jern (C10697), 18 ukjent jern (C10698), 2 ukjent glass (C10699), saks jern (C10700), kniv jern (C10701), bjelle jern (C10702), ukjent jern – hvorav et bissel og en kroknøkkel (C10703).

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1881:71–72, nr. 6 d; Petersen 1951:474; UOÅ 1965–66:133

F38 C10712 - ENGLAUG ØSTRE (222), LØTEN k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Tilnærmet rund jernten med en liten ring øverst, ømbøyd dobbelt slik at skjæret står i tråd med skaftet. Skjæret har to tenner. 13, 5 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Haug nr. 9 (rund) *Gravform/likbehandling:* Kremasjon
Funnomstendigheter: Utgravd av Nicolaysen 1881. F. m. kull, brente bein, bryne skifer (C10713), krampe jern (C10714), skjoldbule jern (C10715), skjoldbule jern (C10716), bissel jern (C10717), fil jern (C10718), bryne skifer (C10719), tang jern (C10720), hammer (C10721), 2 kniver (C1722), kar jern (C10723), krok jern (C10724), hvirvel (C10725), ukjent jern (C10726), 2 ringer jern (C10728), ukjent jern (36 fragm) (C10730), krampe jern (C10731), stang jern (C10732), 13 pilspisser (C10733), sverd tveegget jern (C10734); vekt bronse/jern (C10735).

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1881:73–74, nr. 9 a; Petersen 1951:figur 254; UOÅ 1965–66:141

F39 C10757 - ENGLAUG ØSTRE (222), LØTEN k.

1) Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Håndtak med rektangulært tverrsnitt, smalere øverst mot løkken og nederst mot kroken. Skjæret er avbrutt ved enden av kroken. 10,8 cm l.

2) Kroknøkkel, jern: 1C1

Rektangulært tverrsnitt, tilnærmet rett vinklet krok. Avbrutt i øvre ende, ca. midt på håndtaket. Kun én tann er bevart, men bruddspor viser at det har vært minst en tann til. Ca. 13 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann (usikker) *Struktur:* Røys nr. 15 (lang)

Gravform/likbehandling: Kremasjon

Funnomstendigheter: Utgravd av Nicolaysen i 1881. F. m. kull, aske, brente bein, perle glass (C10756), forskjellige jernsaker, bl.a. sigdblade, remspenne, fil, knivblad og nøklene (C10757), 3 ukjent jern (C10758a-b),

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1881:77; UOÅ 1965–66:145

F40 C11783 - OPHUS (6), STOR-ELVDAL k.

2 x Kroknøkkel, jern: 1 jern

Deponert Glomdalsmuseet – ikke undersøkt

Gravfunn

Kjønn: Mann/Kvinne *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. sverd eneegget jern (C11779), vevsverd jern (C11780), 3 sigdblade jern (C11781), stift/bøylestykke/linhekles/saks (C11782), bissel jern (C11784), jernbeslag/skrinhåndtak (C11785), 2 enkle ovalspennee bronse (C11786), likearmet spenne (C11787).

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1884:53, nr. 48 e; Petersen 1951:468

F41 C13266 – LINSTAD SØNDRE/NORDRE (96,97), STANGE k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2

Ovalt håndtak som smalner mot pipa og skjæret. Innvendig er den gjennombrutte dekoren noe ødelagt og irret. Skjæret har en midtre spalte og de spor etter tre tagger som trolig ble knekt/slitt vekk før gravlegging. 8,2 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. alene (?) i en gravhaug på Linstad.

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1886:113, nr. 280; Petersen 1951:471

F42 C13860b – BERG VESTRE (111), LØTEN k.

Boltlåsnøkkel, jern: 3C

Flatt, ovalt håndtak med flatt skjær i flukt med håndtaket. Skjæret utgjøres av to utspring som går ut til hver sin side, for så å bøye seg i vinkler 180 grader inn mot seg selv. 10,6 cm l. Funnet med tilhørende lås.

Gravfunn

Kjønn: Mann/Kvinne *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: F i haug kalt "Bryggerhusaugen", utgravd i 1880-årene av en Ola Svenske. F. m. sverd tveegget jern (C13848), sverd tveegget jern (C13849), 2 piler (C13850), øks jern (C13851), 2 skjoldbuler jern (C13852), sigd jern (C13853), saks jern (C13854), rangle jern (C13855), rangle jern (C13856), krok jern (C13857), krok jern (C13858), lampe – mulig stekespidd, anført av Grieg (1938:86) – (C13859), lås jern (C13860a), overfall beslag jern (C13860c), spenne med torn jern (C13861), bissel jern (C13862), rembeslag jern (C13863), rembeslag jern (C13864), beslag jern (21 fragm) (C13865), dobbel ovalspenne bronse (C13866), kar kleber (C13867).

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1887:85, nr. 287 n, avb. 1. c. Pl. VI fig. 25 c; Grieg i Viking 1938:885-86; Petersen 1951:478

F43 C15903a-b – VOLD (22), GRUE k.

a) Kroknøkkel, jern: 1C1

Flathamret håndtak med løkke i øvre ende. Skrå ombøyning til kroken og skjær med to tenner. 14 cm l.

b) Kroknøkkel jern: 1A1

Flatt håndtak med løkke til siden og kraftig krok. Skjæret har én tann. 9,7 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Ukjent

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1868:71, nr. 15; Petersen 1951:468, 481

F44 C15904 – VOLD (22), GRUE k.

Kroknøkkel, jern: 1C2

Kort håndtak, med en nesten sirkelrund løkke øverst. Vinkelrett krok og to tenner i skjæret. 6 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Ukjent

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1868:71, nr. 15; Petersen 1951:468, 481, figur 256

F45C16602 – SKJERVE (198), LØTEN k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Håndtaket har rektangulert tverrsnitt, og har en stor bevegelig ring i øvre ende. Håndtaket er noe bredt øverst og smalner mot ombøyningen til skjæret. Skjæret har to tenner, Av de to tennene er den ytterste noe skadet. 17 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. dobbel ovalspenne bronse (C16598a), dobbel ovalspenne bronse (C16598b), dobbel ovalspenne bronse (C16598c), bissel jern (C16600), saks jern (C16601), beslag jern (C16603), trefliket spenne bronse (C16875), enkel ovalspenne bronse (C16876), 2 piler jern (C16877), kniv jern

(C6878), kniv jern (C16879), ukjent jern (C16880), hank jern (C16881), snellehjul kleber (C16882). Funnet til ulike tider i samme haug som også inneholdt store steiner, levninger av klebersteinskar og brente bein.

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1892:63–64, nr. 24 f

F46 C1891 – UKJENT (0), ÅMOT k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2

Rundt håndtak med gjennombrutt dekor og en bevegelig ting øverst. Kort pipe. Skjæret har en midtre spalte og det spor etter tre tapper. 5,5 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: F i åker, «3 Alen under Jordskorpen».

Datering: Vikingtid

F47 C20314bb – ARSTAD (17), STANGE k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Skjæret og litt av stangen er bevart i to stykker. Begge deler er sterkt forrustede. Skjæret har fire lange tenner og er relativt stort. 8 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann/Mann (delvis sikker)   *Struktur:* Haug (rund)

Gravform/likbehandling: Inhumasjon

Funnomstendigheter: F. m. a) sverd enegget jern b) sverd enegget jern c) spyd jern

d) spyd jern e) øks jern f) 3 skjoldbuler jern g) bissel jern h) bissle jern i) kniv jern k) kniv jern l) kniv jern m) rangle jern n) rangle jern o) rangle jern p) kar jern q) vevsverd jern s) sigd jern u) 2 saks jern z) krok jern æ) meisel ø) skrinhank jern aa) skrinbeslag jern cc) stekespidd jern dd) stekespidd jern ee) 4 klinknagler jern ff) 4 ukjent jern gg) kam horn hh) kam horn ii) kam horn ll) ukjent bronse mm) ukjent bein nn) perle glass.

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1903:274, nr. 139 bb; Petersen 1951:480

F48 C22126e-f – STAV STORE (206/1), RINGSAKER k.

e) Kroknøkkel jern: 1A1/1C1

Sekskantet håndtak med løkke i øvre ende og to tversgående riller på midten. Avbrutt midt i den buede kroken, skjær mangler. 11,9 cm l.

f) Kroknøkkel (?), jern: 1B

Beskrevet som låsfjær, men er tilnærmet identisk R162. flatt, rektangulært håndtak med kort, éntannet skjær i rett vinkel og rettvinklet ombøyning i øvre ende. Ca. 11 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne   *Struktur:* Haug nr. 4   *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: Innkommet ved arkeologiske undersøkelser på Ringsaker juli-september 1917 ved konservator Jan Petersen. F. m. a) spenne fibula bronse b) fingerring bronse c) fingerring bronse d) kniv g) nål h) kam horn i) ukjent bein.

«Disse saker blev fundet i en haug 7,50 m. N.-S., 7 m. Ø.-V. Høide 0,40-0,50 m. Var som de foregaaende bygget av sten med jord mellem. Oppaa underste stenlag, bare 20 cm. under græstorven, fandtes et brændt lag hvori sammen med de brændte ben de ovenfor beskrevne gjenstande blev fundet. Sakene laa spredt paa forskjellige steder. Beretning (under haug nr. 4) vedlagt arkivet».

Datering: Romertid (eldre romertid, jf. katalogteksten).

F49 C22536k – OMMESTAD NORDRE (44/1), ÅSNES k.

Kroknøkkel, jern: 1C1/1C2

13,6 cm l.

Mangler

Gravfunn

Kjønn: Kvinne   *Struktur:* Ukjent   *Gravform/likbehandling:* Inhumasjon

Funnomstendigheter: F. m. a) 2 doble ovalspenner bronse b) likearmet spenne bronse c) nål bronse og 2 ring bronse d) kjede bronse e) ukjent tekstil, ukjent jern og ukjent bronse f) ring bronse g) 63 perler agat/glass h) sømglatte glass i) snellehjul kleber l) sigd jern m) bissel jern n) bøyle jern o) ukjent jern p) hvalbeinplate horn q) kule keramikk og ukjent bergart r) ukjent bein og ukjent tekstil.

«Disse saker er funnet ved oprensning av en gammel fjøstomt, hvor den fete jord skulde kjøres bort som gjødsel. Underst i dette fete jordlag blev sakene funnet. De må ha dannet utstyret i en skjelettgrav, hvor den dodes hode sannsynligvis har ligget mot øst. Vestenfor disse saker blev funnet nogen dyreben, deriblandt sikkert rester av

hest. Funnomstendighetene blev nærmere bragt på det rene av dr. Jan Petersen, som straks efter funnets tilsynekomst besøkte stedet. Etterpå blev innsendt et par små jernstykker, flintstykker, den lille runde sten og den flate sten, som skal være funnet på samme sted. Gave fra gårdbruker T. Hoff, Ommestad».

Datering: Vikingtid

F50 C22544n – SIMENSTAD (138), RINGSAKER k.

Vrilås-nøkkel, kobberlegering: 2B2

Ovalt håndtak u/perlerad, avbrutt like ved overgangen til pipa. Rik dekor av sammenflettede linjer. 4,9 cm. l.

Gravfunn (usikker)

Kjønn: Ubestemt

Struktur: Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: Tre sammenblandede gravfunn – det er usikkert hvilken grav nøkkelen kommer fra. "Efter dette må et økseblad (antagelig f) knivblad g, jernbarren h og nøkkelhåndtaket n være blandet inn fra andre funn". F. m. a) sverd enegget jern b) sverd tveegget jern c) spyd jern d) spyd jern e) øks jern f) øks jern g) kniv jern h) barre jern i) ringnål bronse k) trefliket spenne bronse l) ovalspenne bronse m) ten jern

Datering: Vikingtid

Litteratur: Oldtiden X: 109, nr. 68 n; Petersen 1951:471

F51 C23067h – LALUM SØNDRE/NORDRE (91, 92), STANGE k.

Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Liten nøkkel uten skjær, med løkke i skaftenden. Tynn og sped, løkken øverst delvis borte. 7,5 cm l.

Gravfunn (usikker)

Kjønn: Mann (usikker) *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: Trolig sammenblandede funn: F. m. a) spyd jern b) øks jern c) ukjent jern d) kar jern e) sigd jern f) bissel jern g) seletøybeslag jern i) 10 ukjent kull «Disse saker oppgis å være funnet sammen øst for husene ved åkerbrytning. Tidligere skal det ha ligget flere hauger på dette sted. Det er mulig at forskjellige funn kan være sammenblandet, da opplysningene er mangelfulle og sakene a, b, c har en annen rustkarakter enn de øvrige».

Datering: Vikingtid

F52 C23584k – STØMNE (187), ÅSNES k.

Kroknøkkel, jern: 1C2

I øvre ende har den vært bøyd til en løkke og den nedre ende har vært bøyd vinkelrett som skjær til nøkkelen. Selve skjæret er nå rustet til en klump, ikke mulig å se antall tenner. 5,5 cm. l.

Gravfunn (usikker)

Kjønn: Mann (usikker) *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Inhumasjon (usikker)

Funnomstendigheter: F. m. a) sverd jern b) spyd jern c) øks jern d) skjoldbule jern e) 2 piler jern g) pil jern h) kniv jern i) kniv jern l) skrinhaspe jern m) bryne skifer n) bryne bergart o) beslag jern p) ukjent jern q) ukjent bergart r) pil jern s) pil jern t) kniv jern u) kniv jern v) hvirvel jern w) ildstål x) beslag jern y) ukjent jern z) isbrodd jern å) støpeform kleber æ) 2 beslag jern ø) kar jern

«F. under rengjøring av bunnen i et fjøs som var blitt oppført for 8 år siden ved utmåking av gjødselen. Sverdet fantes først og deretter de øvrige saker som lå i den allerede utmåkete gjødsel. Etter sakenes utseende kan det sees at de ovenfor under a-q må høre sammen og antagelig ha tilhørt en skjelettgrav, men de under r-æ oppførte saker alle har glødeskall og må ha tilhørt en branngrav. De under ø-å beskrevne saker er tydeligvis fra middelalderen eller nyere tid. Det framgår av ovenstående at det på stedet må ha vært to graver fra vikingetiden som har ligget like ved hinannen. Finneren meddeler også at det på Stømne skal være 11-12 gravhauger og at flere er blitt utjevnet tidligere. Finneren mener også at det på gården skal være en runestein, som er innmurt i et annet fjøs, den vil bli nærmere undersøkt senere. Gave fra gårdbruker Botolf Komperud, Arneberg st. som også har meddelt opplysningene. Ifølge senere i 1926, innløpne opplysninger fra hr. Amund B. Larsen jr., er branngravsakene r-æ, f. på gården Ommestad i Hof».

Datering: Vikingtid

F53 C23954k-1 – OMMESTAD NORDRE (44), ÅSNES k.

k) Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Flathamret håndtak ombøyd til løkke øverst. Kroken er avbrutt nederst og skjæret mangler. 11,5 cm l.

l) Kroknøkkel, jern: 1A1

Håndtak med rektangulært tverrsnitt, rette ombøyninger til skjæret som har én tann i kroken, løkken øverst er delvis avbrutt. 10 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) dobbel ovalspenne bronse b) dobbel ovalspenne bronse c) trefliket spenne bronse f) kar keramikk g) kniv jern h) krok jern i) bissel jern m) låsefjær jern n) ring jern o) ten jern p) ten jern q) hank jern r) 2 seletøybeslag jern s) ten jern t) ukjent jern.

«Funnet på ovennevnte gård i en gravhaug hvori funnet C. 23 584 r-æ, ble gjort i 1925. På stedet ligger det en rekke gravhauger langs Glåma og denne haug lå nær hovedbølet på Ommestad. Funnet ble gjort i sommer under støpning av potetkjeller. Ifølge meddelelse fra hr. stud. Amund B. Larsen jr., som brakte funnet inn til Samlingen, skal det på stedet også være hustuffer hvorfor saker fra middelalderen og nyere tid kan være innblandet mellom de ovenfor beskrevne saker. Etter oldsakenes art er dette imidlertid ikke sannsynlig. Gave fra gårdbruker Julius Hof, Ommestad».

Datering: Vikingtid

F54 C24480 - ÅKER (7), HAMAR k.

Kroknøkkel, jern: 1E

Rett kvadratisk stang med et lite hesteskoformet skjær, ombøyd til siden. Øverst en sidelengs løkke. 15,5 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Åkerfunn ved jordarbeid.

Datering: Middelalder (usikker)

Litteratur: UOÅ 1929:223

F55 C25141 - GRØNTVET (167/31), TYNSET k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Kort, flathamret skaft med løkke øverst, skjæret har to tenner, men er noe uvanlig - mellomrommet mellom tennene er noe grunt. 9,4 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: «Funnet ved grøftgravning på Sverjevollan (gnr. 31, brnr. 58-60), Kvikne s. og pgd., Hedmark. Finnestedet er like nord for elven Sverja. Nøklen lå ca. 2 m. under jordoverflaten og ca. 1 m. under et slagglag fra smeltehyttens tid».

Datering: Vikingtid

F56 C25719b - FLISAKER (11/1), RINGSAKER k.

Kroknøkkel, jern: 1C2

Rett håndtak med rektangulært tverrsnitt og liten løkke i enden, rettvinklet krok som har lang stang og to tenner, den innerste avbrutt. 15 cm. l.

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) sigd jern

«Funnet høsten 1933 ca. 500 m sydøst for husene på ovennevnte gård, hvor en svær gravhaug var blitt angrepet for nydyrking. Haugen ligger oppå en naturlig høide. Den har opprinnelig vært ca. 17 m i tverrmål og dens opprinnelige høide har vært et par meter. Før utgravningene hadde haugen fotkjede. Oldsakene fantes omtrent midt i haugen. Finnestedet blev foreløbig besiktiget af dr. Sigurd Grieg. Haugen vil efter avtale med grunneieren senere bli undersøkt av Universitetets Oldsaksamling. Gave fra gårdbruker Otto Joerges».

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOÅ 1933-34:140; Petersen 1951:466

F57 C25880f - GRØNTVET (167/31), TYNSET k.

Kroknøkkel, jern: 1D

Flathamret jernstang til håndtak med løkke øverst. Skjæret er i flukt med skaftet, er stort og flatt, rett kant i enden og to tenner bakover mot skaftet. 13,5 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Kremasjon (usikker)

Funnomstendigheter: F. m. a) enkel ovalspenne bronse b) ryggknappspenne bronse c) armring bronse d) armring bronse e) vevsverd jern g) saks jern h) ukjent jern i) kniv jern k) skrinhengsel jern

«Funnet ca. 20 cm dypt under pløining, ca. 150 m rett vest for gårdens hus». I likhet med C25141 funnet på Svergvollen (gnr. 32, brnr. 1).

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOÅ 1933–34:181; Petersen 1951:478, figur 268

F58 C29083 – OMMANG SØNDRE (211/1), LØTEN k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2

Rundt håndtak med perlerad og et lite dyr i midten (hjort?), som står på to bein og har de to andre strakt fremover og bakover. Kort pipe og lite tunget skjær med tre tapper. 6 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: F. v. jordarbeid

«Gave fra Ole Skårås, Løten».

Datering: Vikingtid

Litteratur: Martens i UOÅ 1954–55:64–66, 162

F59 C33567b – OMMANG SØNDRE (211/1), LØTEN k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Tynn stang med firkantet tverrsnitt, løkke og ring i øvre ende. Kroken er bøyd i vid vinkel mot skjæret, som har to store tenner. 12 cm. l x 9 cm b.

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt   *Struktur:* Røys   *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F med a) sigd jern.

Datering: Vikingtid

F60 C34b – HOVINSHOLM (1), RINGSAKER k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Tynt og smalt håndtak, flathamret «fra siden». Skrå krok og to tenner i skjæret. Løkken øverst er liten og delvis avbrutt. 9,9 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: «Alt funnet i Jorden paa Gaarden Hovindsholm paa Helge-Øen

i Mjøsen; om paa samme eller forskjellige Steder vides ikke». Andre funn er sverd

jern (C25), øks jern (C26a), tverrøks jern (C26b), spyd jern (C27a), spyd jern

(C27b), kniv jern (C28), tang jern (C29), spore jern (C30), hengelås jern (C31), bisset jern (32), nøkkel jern

(C33), pil tregget jern (C34a) – datert til vikingtid og nyere tid.

Datering: Vikingtid

F61 C34261k – DALSSØDEGÅRDEN, VANG PRESTEGÅRD (10/20), HAMAR k.

Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Knekt i 3 fragm. Ganske rustent, bredt flatt håndtak som smalner mot ombøyingen til skjæret - som trolig har hatt to tenner, men nå kun har rester av én. 15 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne   *Struktur:* Haug   *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. a) 2 doble ovalspenner bronse b) hengesmykke bronse c)

hengesmykke bronse d) hempe bronse e) 5 perler glass f) 3 seletøybeslag jern g) 12

nagler jern h) seletøybeslag jern i) sledekrok l) 2 kniver m) kar kleber og hankbeslag jern n) kam horn/jern o)

kam horn p) ring jern q) stift jern, spiker jern og nagle jern r) tang jern s) ukjent jern t) ukjent bark u) ukjent bein

«Haugen hadde krater, gravet ned til bunnen. Heri såes et tomt steinsatt kammer. a-u stammer fra en branngrav

(sekundær? grav) V for krateret. Det er imidlertid klart at bortsett fra 2 perler har smykkene og kammen (n) ikke

vært på bålet. Dette synes heller ikke å ha vært tilfelle med de øvrige sakene, bortsett fra at 1 lite fragment av en

beinkam nr. to ble funnet blant de brente bein. Kleberkaret lå hvelvet over en del av oldsakene som var

innpakket i never. Sakene kom inn i to porsjoner, men alt tyder på at de er fra samme grav. I 1972 plukket Per

Oscar Nybruget opp følgende saker fra kraterveggen: 1 1/2 perle av bergkrystall, fragmenter av kleberkaret,

jernbeslag, jernnagler, neverstykker og 2 poser brente bein. Sakene inngår i C 34261. Haugen ble undersøkt mai

1973 da de øvrige gjenstander kom for dagen. Se innberetninger i top.ark».

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOT 1973–76:81

F62 C37550r – KJØLSTAD VESTRE (98), SØR-ODAL k.

Boltlåsnøkkel, jern/kobberlegering: 3D

Firkantet skjær i jern med tre rektangulære hull. Kort håndtak i kobberlegering med dekorative linjer. Rustet fast i låsefjæren til hengelåsen. Ca. 6–7 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann   *Struktur:*   *Gravform/likbehandling:*

Funnomstendigheter: F. m. a) sverd tveegget jern/sølv b) spyd jern c) øks jern d) skjoldbule jern e) skjoldbule jern f) 2 pil jern g) 3 pil jern h) 2 pil jern i) pil tverregget jern k) 2 kniv jern l) 2 bissel jern m) 2 sledekrok jern n) hvirvel jern o) kar jern (hank) p) sigd jern q) ildstål jern s) 4 skrinbeslag jern t) skrinhaspe u) 11 nagler jern v) 6 klinknagler jern w) 3 ukjent jern x) bryne bergart y) ukjent bergart, ukjent jern og ukjent horn z) prøve kull

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOT 1989–91:31

F63 C38000/49 – ÅKER (7/1), HAMAR k.

Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

\Flathamret håndtak m/avbrutt øvre ende. Skaftet smalner mot den tynne kroken, hvor skjæret er avbrutt, men det er tegn på at den har hatt én tann. 9,7 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Faglig utgravning på «Smørkollen» i 1992 v. metalldetektorsøk og graving av to sjakter.

Datering: Ynger jernalder

Litteratur: UOT 1992–94:25

F64 C38683uI – ÅKER (7/201), HAMAR k.

Boltlåsnykkel, jern: 3E

Flat stang med to korte tenner, bøyd på midten av skaftet (skade), m rester av ring i et noe uvanlig oppheng (kant rett ut m hull i). 5,1 cm l.

Boplass

Struktur: Hustomt I/II (Kulturlag 50)

Funnomstendigheter: Faglig utgravning Åkerprosjektet

Datering: Romertid/Folkevandringstid

Litteratur: L. Pilø 1998 «Undersøkelsene på Åker», rapport.

F65 C38683uII – ÅKER (7/201), HAMAR k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Kort, rett håndtak med fastrustet ring og liten buet krok med én tann. 5,2 cm l.

Boplass

Struktur: Stolpehull (Anleggsspor fh)

Funnomstendigheter: Faglig utgravning Åkerprosjektet.

Datering: Jernalder

Litteratur: L. Pilø 1998 «Undersøkelsene på Åker», rapport.

F66 C38683uIII – ÅKER (7/201), HAMAR k.

Boltlåsnykkel, jern: 3E

Flat stang med to korte tenner. Biter av rust på skaftet. 8,4 cm l.

Boplass

Struktur: Stolpehull (Anleggsspor cc)

Funnomstendigheter: Faglig utgravning Åkerprosjektet.

Datering: Merovingertid/Vikingtid

Litteratur: L. Pilø 1998 «Undersøkelsene på Åker», rapport.

F67 C53465/4 – ÅKER (7/201), HAMAR k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Tilnærmet rundt tverrsnitt i skaftet og rektangulært tverrsnitt i overgangen til løkken og til kroken. Kroken er noe rett i bøyningen og slutter i en, enkelt tann. 15,1 cm l.

Boplass

Funnomstendigheter: F. v. prøvesjaktning 1988

Datering: Vikingtid/Middelalder

Litteratur: Innberetning 1989 v/ I. Trøim, top.ark.

F68 C56149/2 – KILDE (32/1), ÅMOT k.

Kroknøkkel, jern: 1C2

Ikke innkommet til museet – ikke undersøkt

«Nøkkel av vanlig type med to tenner og vinkelbøyning av skjæret, nærmest J. Petersen 1951, fig. 254, men med kortere stang. I motsetning til typeeksemplaret er det ikke noen løkke i toppen av stangen. I stedet er øvre del av

stangen flat med økende vidde mot toppen (stb 1,3 cm) hvor den avsluttes med en rett kant. Denne delen er stilt vinkelrett på skjæret. Omlag 0,3 cm nedenfor toppen er det et hull til feste». 8,1 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt   *Struktur:* S1-2005   *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: Faglig utgravd, sikringsundersøkelse i 2005 på «Svenskejordet». F. m. 1) bissel jern 3) spiker jern 4) hempe jern 5) 2 beslag jern 6) klinknagler jern 7) fragment jern 8) 2 kuler (sintret materiale?) 9) prøve bein 10) prøve kull 11) prøve kull 12) sigd jern 13) fragment bronse 14) 3 nagler jern og fragment jern 15) fragment bein 16) fragment berin 17) brente bein 18) 2 fragment ukjent

«Utgravning, sikringsundersøkelse. Gjenstandene er funnet i forbindelse med en utgravning (sikringsundersøkelse) av en branngrav i dyrka mark. Graven S1-2005 ble funnet etter at forpakter Kåre Mølstad våren 2005 varslet om observasjon av kull i overflaten av den pløyde åkeren. Fylkesarkeolog Kjetil Skare befarte området, og fant brente bein i overflaten. Ettersom dette kunne dreie seg om en oppløyd grav ble det igangsatt en mindre sikringsgravning 29. september 2005. Deltagere var Inger M. Berg-Hansen og Kjetil Skare. Undersøkelsen ble gjennomført i løpet av en dag. Det ble åpnet et mindre område der hvor det ble observert mest kull i overflaten. En god del av en branngrav viste seg å være bevart under dyrkningslaget. Den var truet av ytterligere skade i forbindelse videre pløying, og ble derfor gravd ut. Graven er etter alt å dømme en del av et gravfelt, og må ses i sammenheng med kulturminnene R189, R190 og R191 som er undersøkt i perioden 1994 - 1996 i forbindelse med Rødsmoprojektet, på vestsiden av veien og noe lenger sør på jordet kalt Nesvangen (jf. Bergstøl 1997). Den må også ses i sammenheng med en skjellettgrav fra vikingtid som ble utgravd i 1999. Det ble foretatt av sikringsundersøkelse av den etter skade i forbindelse med graving av kabelgrøft lengst vest på Svenskejordet, like ved Fv606 (Resi 1999)».

Datering: Vikingtid (usikker)

Litteratur: I. M. Berg-Hansen, 08.07.2007, Rapport fra arkeologisk utgravning av branngrav S1-2005, Kilde gnr. 32/1, 20, Åmot kommune, Hedmark. Top. ark. Kulturhistorisk museum; Resi, H. G. , 01.09.1999, Ettergravning av funnsted for vikingtidssverd (A99/65). Rapport i Top. ark. Kulturhistorisk museum; Bergstøl, J. , 04.07.2007, Fangstfolk og bønder i Østerdalen. Rapport fra Rødsmoprojektets delprosjekt "marginal bosetning". Varia 42. Universitetets Oldsaksamling.

F69 C58295/2 – VETTEN (756/1), RINGSAKER k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2A2

Ikke innkommet til museet – ikke undersøkt

Tilnærmet ringformet håndtak med dyrehodeformete forsterkninger ved festet. Langs ytterkantene av skaftets runding løper to inngraverte, stiplede dekorlinjer. Dekoren finnes på både fram- og baksiden. Skjæret er plateformet. 5,8 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: F. v. metalldetektor, august 2011, ca. 10-20 cm under overflaten.

Datering: Vikingtid

Litteratur: Almgren 1955:Pl. 13

F70 C7572 – LUND NORDRE (294), RINGSAKER k.

Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Flathamret håndtak som smalner mot kroken, øvre ende er avbrutt. Skjæret avbrutt. 13 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann   *Struktur:* Flatmark

Gravform/likbehandling: Hellekiste, kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. sverd jern (C7565), tang jern (C7566), fil jern (C7567), saks jern (C7568), sigd jern (C7569), kniv jern (C7570), pil jern (C7571) – i haug nr 2 (røys).

«Disse Sager ere fundne i 3 forskjellige Hauger paa Gaarden Nordre Lund i Furnæs Sogn, Vang Pgd., Hedemarkens Amt. I den første Haug, lige ved Smedjen i Nærheden af Gaardens Hovedbygninger, fandtes alene Spænderne a; den var liden, omtr. 1 Alen høi, og græsbevøxet. Haugen No. 2 var en Røs, 700 Alen fra Hovedbygningerne, 1 1/2 Alen høi, 15 Alen i Omkreds. Her fandtes midt i Røsen "2 lodrette vægge af Sten med et lidet Melletrum, som var fyldt med Kalkstensjord, Kul, Aske og Benstumper;" ved fortsat Gravning tilhøire fandtes de under b-f opførte Sager i et "dertil indrettet Rum." Den tredje Haug, ogsaa en Røs, 1500 Alen fra Husene, indeholdt foruden Spor af Aske og Benstumper de under g nævnte Jernredskaber. Der findes desuden endnu flere smaa urørte Hauger paa Gaarden. Yngre Jernalder. Gave fra Gaardbruger P. Lund, som ogsaa har meddelt de her benyttede Oplysninger om Fundene».

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1875:92 nr 130 e

F71 C8813 – HERSAU (176), RINGSAKER k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Smalt firkantet håndtak som er noe buet, m/løkke i øvre ende. Kroken er noe forvitret, skjæret har én tann som trolig er litt avbrutt på toppen. 14 cm l.

Gravfunn*Kjønn:* Ubestemt *Struktur:* Steinsatt krets nr. 4*Gravform/likbehandling:* Kremasjon*Funnomstendigheter:* F .v. utgravning av Nicolaysen i 1878. F. m. fragmenter av leirurne.*Datering:* Eldre jernalder*Litteratur:* AB 1878:223**F72 C8816 – HERSAU (176), RINGSAKER k.**

Kroknøkkel, jern: 1B

Kort, flathamret håndtak med en butt tann til skjær som står vinkelrett på skaftet, øverst er en smal tunge som er bøyd i tilnærtmet hestesko. 8,7 cm l.

Gravfunn*Kjønn:* Flerbegravelse (ubestemt) *Struktur:* Haug nr. 5 (rund)*Gravform/likbehandling:* Kremasjon*Funnomstendigheter:* F. v. utgravning av Nicolaysen i 1878. F. m. kar keramikk (C8814), kar keramikk (C8815)

Grav med fire konsentrasjoner av brente bein og leirkar. Nøkkelen lå relatert til et leirkar, «7 fod i nnø, kul og brænte ben og højere oppe en krognøgel af jern [...] samt smaa stykker af en lerurne».

Datering: Eldre jernalder*Litteratur:* AB 1878:223**F73 C9566, C9568 – BY (220), LØTEN k.**

C9566 – Kroknøkkel, jern: 1C1

Kort håndtak – en ganske stor løkke i enden går nesten direkte over til bøyingen til skjæret (kroken) som har to tenner. Firkantet tverrsnitt, noe forrustet. 13,3 cm l

C9568 – Kroknøkkel, jern: 1 jern

Rett stang med rektangulært tverrsnitt, en kort og vinkelrett ombøyning i enden. Avbrutt både i øvre og nedre ende. Kan ikke typebestemmes nærmere, kun en usikker nøkkel. 18,4 cm l.

Gravfunn*Kjønn:* Flerbegravelse (mann) *Struktur:* Røys nr. 35*Gravform/likbehandling:* Urne, kremasjon

Funnomstendigheter: Funn i fire konsentrasjoner. **1)** ukjent jern (C9527); **2)** kar kleber/jern (C9528a), beslag jern (C9528b), kar kleber (C9529), 5 spillbrikker (C9569), sverd tveegget jern (C9530), spyd jern (C9531), øks jern (C9532), skjoldbule jern (C9533), skjoldbule jern (C9534a), ukjent jern (C9534b), pil jern (C9535), pil jern (C9536) 11 piler jern (C9537), bissel jern (C9538), 2 stighbøylar (C9539a-b), 2 sporer jern (C9540a-b), bjelle jern (C9541/I), beslag jern (C9541/II), hvirvel jern (C9542), 4 remspenner (C9543), 2 hammere (C9544), tang jern (C9545), tang jern (C9546), smedsaks jern (C9547), fil (C9548), ambolt (C9549), skålvekt bronse (C9550), støpeform kleber (C9551), trådjern (C9552), ukjent – naglejern? (C9553), kniv jern (C9554), kniv jern (C9555), skjekniv (C9556), ukjent jern (C9557), ukjent jern (C9558), bor jern (C9559), celt jern (C9560), celt jern (C9561), bryne skifer (C9562), bryne skifer (C9563), ildstål jern (C9564), ukjent jern (C9565), 33 beslag jern – skrin? (C9567), ukjent jern (C9568), spillebrikke horn (C9569), 2 krok jern (C9570), brodd jern (C9571), nagle jern (C9572), remspenne jern (C9573a), doppsko jern (C9573b), brakteat bronse (C9574), brakteat bronse (C9575), 8 perler glass (C9576), kam horn (C9577a), spenne bronse (C9577b), klinknagle jern (C9578), bryne skifer (C9579); **3)** sverd tveegget jern (C9580), øks jern (C9581), spyd jern (C9582), nål (ringnål) bronse (C9583), sverd tveegget jern (C9584), skjoldbule jern (C9585), 10 piler (C9586), spyd jern (C9587); **4)** ring jern (C9588), brakteat bronse (C9589), skaftkar jern (C9590a), hank jern (C9590b), kar jern (C9591), øks jern (C9592), skjoldbule jern (C9593), ukjent jern (C9594), ringspenne bronse (C9595), ukjent tre (C9596), 100 klinknagler (C9597), rembeslag (C9598), 3 krok jern (C9599), 5 ukjent jern (C9600).

Datering: Vikingtid*Litteratur:* AB 1879:111, nr. 35; Petersen 1951:468–469, Martens 2003.

OPPLAND

F74 B5519 – HEGGE, ØYSTRE SLIDRE k.

Ukjent type

Ikke undersøkt

«[...] af eiendommelig form. Skjæret er lidt skadet, 9,1 cm. lang».

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt   *Struktur:* Ukjent   *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) sverd enegget jern b) 3 piler m. tange jern c) hvirvel jern d) ildstål jern f) spiker jern.

Datering: Merovingertid

Litteratur: BMÅ 1904 No. 6:24, nr. 113 e; Petersen 1951:480

F75 C10841 – RUDI (11), ØYSTRE SLIDRE k.

Boltlåsnykkel, jern: 3A1

Noe avrundet håndtak og en flat sirkel med hull til oppheng i enden. Midt på skaftet spaltes det i to mot firkantet skjær med firkantet hull i midten og fire like store utspring. Den ene spalten er brutt. 15,5 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Ukjent

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1881:154, nr. 135

F76 C12746 – ALFSTAD (24), ØYSTRE SLIDRE k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Stort eksemplar, laget av en firsidig jernten, lange kurver i ombøyningen til skjæret, som har to ganske lange tenner. 19,3 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann   *Struktur:* Haug (rund)   *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. sverd tveegget jern (C12744) og rangle jern (C12745).

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1886:82, nr. 52 c; Petersen 1951:465

F77 C13283 – GRAN PRESTEGÅRD (167), GRAN k.

Vrilåsnykkel, jern: 2B1

Mangler

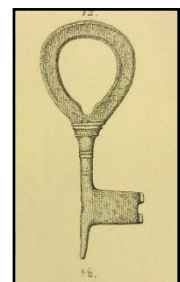
Håndtaket er tilnærmet rundt og åpent med en skrekdekorert pipe som smalner mot skjæret, som står vinkelrett på pipen. Pipen fortsetter forbi skjæret. Skjæret er rektangulært med to tenner, uten hull i platen. 13 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Ukjent

Datering: Merovingertid/Vikingtid

Litteratur: AB 1887:45, nr 5, fig. 12

F78 C13349 – HEMSING (67), VANG k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Flathamret håndtak som blir bredere øverst og ender i en sidelengs løkke. I nedre ende smalner håndtaket mot kroken, som er noe skjev og skadet, og har én tann i skjæret. Tegn på fjerning av rust fra konservator. 16,5 cm l.

Gravfunn (usikker)

Kjønn: Kvinne (usikker)   *Struktur:* Haug (usikker)   *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. øks jern (C13348), kniv jern (C13350), vevsverd jern (C13351).

Datering: Vikingtid (usikker)

Litteratur: AB 1887:51, nr. 59 b; Petersen 1951:468

F79 C14607a – DYNNA SØNDRE/NORDRE (239, 240), GRAN k.

1) Kroknøkkel, jern: 1A1

Rektangulær jernten med løkke i øvre ende og kraftig buet krok, tilnærmet rettvisklet i ombøyningene.

Skjær med én tann. 17 cm l.

2) Kroknøkkel, jern: 1B

Tynn, rektangulær jernten med kort, kraftig skjær og vinkelrett ombøyning i øvre ende. 10,5 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Kremasjon (usikker)

Funnomstendigheter: F. m. sverd tveegget jern (C14501), sverdkniv jern (C14602), spyd jern (C14603), spyd jern (C14604), skjoldbule jern (C14605a), håndtakbeslag jern (C14605b), 2 nagler (C14605c), kniv jern (C14606), lås jern (C14607b), beslag jern (C14607c), 2 stifter (C14608), nål horn (C14609), beslag sølv (C14610), beslag sølv (C14611), beslag bronse (C14612), rembeslag bronse (C14613), kar bronse (C14614a), randbeslag bronse (C14614b), ukjent bronse (C14614c), ukjent bronse (C14614d), ukjent bronse (C14614e), ukjent horn (C14614f), ukjent horn (C14614g), nagle bronse (C14614h).

Datering: Eldre jernalder

Litteratur: AB 1889:105–106, nr. 54 g

F80 C14768, C14769 – RØLLANG NORDRE/SØNDRE (36, 37), NORD-AURDAL k.

C14768 – Kroknøkkel, jern: 1A1

Flatt, bredt skaft hvor øverste del mangler, smalner av mot skjæret som har én tann. 14,5 cm l.

C14769 – Boltlåsnekkel, jern: 3A1

Rett firkantet skaft med rund plate med hull i enden. Skaftet er kvadratisk øverst, men blir flatere mot skjæret, som har hull i midten og fire utspring av noe ulik størrelse 10,5 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne (usikker) *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. snellehjul (C14770a) og klinknagle jern (C14770b)

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1889:121, nr. 151 a-b

F81 C14979, C14980, C14981 – FLATLA NORDRE/SØNDRE (27, 28), LUNNER k.

C14979 – Vrilåsnekkel, jern: 2B1

C14980 – Vrilåsnekkel, jern: 2B1

C14981 – Boltlåsnekkel, jern: 3A1

Tap

«Skjær som Aarsb. 1887 fig. 12. den største af disse har paa Skjæret indenfor Hagerne et rundt Hul. Den tredie er en Hængelaasnøgel, til en Laas som NO. 452».

Gravfunn (usikker)

Kjønn: Ubestemt *Struktur:* Haug (usikker) *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: Funnet alene i haugen.

Datering: Yngre jernalder

Litteratur: AB 1889:143–144, nr. 296

F82 C15026 – GISLEBERG (259), GRAN k.

Kroknøkkel, jern: 1B

Rett håndtak med firkantet tverrsnitt og skjæret vinkelrett på skaftet. Øvre del av skaftet er skadet og avbrutt, og skjæret har en bred tann. 8,5 cm l.

Gravfunn (usikker)

Kjønn: Mann (usikker) *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. spenne bronse (C15024) og beslag bronse (C15025).

«Disse Sager ere f. paa Gisleberg i Gran Sogn og Pgd., Kristians Amt, - efter Sigende ved fornyet Gravning i den Haug, hvori Fundet No. 1718-1723 blev gjort for mange Aar siden (N. Fornl. 126)» – kar bronse (C1718), sverd tveegget jern (C1719), spyd jern (C1720), spyd jern (C1721), skjoldbule jern (C1722), øks jern (C1723).

Datering: Eldre jernalder

Litteratur: AB 1890:62, nr. 25 c; NF 1862–1866:126

F83 C15144 – UKJENT (0), VESTRE SLIDRE k.

Kroknøkkel, jern: 1C2

Flatt håndtak, bredt øverst med sidelengs ombøyning til løkke, gradvis smalere mot skjæret, som er vinkelrett med to tenner, hvorav den ene er avbrutt. 8,6 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Funnet på Hovde i Lomen, ellers ukjent.

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1890:71, nr. 87 a; Petersen 1951:466

F84 C15993a-c – VESTRE SLIDRE PRESTEGÅRD (44), VESTRE SLIDRE k.

a) Kroknøkkel, jern: 1C1

Rett håndtak med rektangulært tverrsnitt, løkke og ring øverst. Buet krok med to tenner i skjæret. 16,5 cm l.

b) Kroknøkkel, jern: 1A1

Bredt, flatt håndtak med løkke i enden og buet krok med én tann. 15,5 cm l.

c) Kroknøkkel, jern: 1C1

Rett håndtak med rektangulært tverrsnitt, løkken i øvre ende er delvis avbrutt. Buet krok med to tenner i skjæret. Den indre tannen er noe avbrutt. 13 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Ukjent

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1890:84, nr. 173; Petersen 1951:481

F85 C16137 – UKJENT (0), VESTRE SLIDRE k.

Boltlåsnykkel, kobberlegering: 3A2

I øvre ende er et hull til oppheng og skaftet er i ornamentert og spaltet i to nærmere skjæret. Skjæret har et hull i midten og fire utgreininger, hvorav to er gjennomhullet. Dekorative striper i sikksakk langs skaftet. 10,3 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Ukjent, gave fra Kjøbmand P. Simonsen

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1890:85, nr. 186

F86 C16284 – VØIEN (249), GRAN k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Rett håndtak med rektangulært tverrsnitt, løkke og ring i øvre ende. Kroken er buet og noe flatere mot skjæret, som har én tann som er noe skadet. 16,5 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Ukjent

Datering: Jernalder – nøkkelen er datert til EJA, men typen er kjent også i YJA, hvilket gjør en generell datering til jernalder mer sannsynlig.

F87 C16686 – HOLE (212), GRAN k.

Vrilåsnykkel, kobberlegering: 2B2

Ovalt håndtak med perlerad som smalner mot skjæret og ender i en rett kant før pipa. Skjæret er tunget med en midtre spalte og tre tenner vinkelrett på skjæret. Øverst er det tegn på slitasje ift oppheng, og "baksiden" er noe slitt. Håndtaket har gjennombrutt ornamentikk i form av flate bånd i trappetrinn som i midten ligner noe utflytende kors. 8,2 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Ukjent

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1892:69, nr. 47; Petersen 1951:472–473

F88 C18125a – LEIRHOL (62), VANG k.

Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Rett håndtak med rektangulært tverrsnitt. Øvre ende av håndtaket og skjæret er avbrutt. Buet krok. 7 cm l.

Deponering (usikker)

Struktur: Steinhaug med sentral stor stein

Funnomstendigheter: F. m. 2 kniver jern (C18120), ildstål jern (C18121), vevrell jern (C18122), krok jern (C18123), skrinhank jern (C18124), 3 kramper jern (C18125b), beslag jern (C18126).

«Fundet paa Leirøl i Vang Sogn og Pgd., Kristians Amt, i en Stenhaug, der bestod af ganske smaa Stene og var oplagt omkring en stor jordfast Sten i Haugens Midte. Jernsagerne laa, tilligemed endel fin Muldjord, paa en Afsats i Stenen».

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1895:84, nr. 125 f

F89 C18673 – KVIKSTAD NORDRE (268/2), ØSTRE TOTEN

Kroknøkkel, jern: 1D

Åpent, ovalt håndtak. Skjæret har to tenner, en til hver side, pekende tilbake mot skaftet. 8 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt   *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: F med 5 piler jern (C18670), krok jern (C18671), skrinhank jern (C18674), remspenne (C18675), klinknagle (C18676).

«Disse Sager, fra yngre Jernalder, der alle have Glødeskal, ere f. paa Fjeldhaug under Kvikstad i Kolbu Sogn, Vestre Toten Pgd., uidentvivi sammen og i en Grav».

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1897:52, nr. 18 u; Petersen 1951:478

F90 C19314 – VESTRE SLIDRE PRESTEGÅRD (44), VESTRE SLIDRE k.

Boltlåsnykkel, jern: 3F

Flathamret håndtak som smalner mot skjæret, som er en rund ring, nesten vinkelrett på skjæret. Løkke til oppheng som er smidd til siden i en sirkel. 16,1 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Ukjent

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1898:100, nr. 147 c

F91 C19489a-b – UKJENT (0), VESTRE SLIDRE k.

a) Boltlåsnykkel, jern: 3F

Firkantet, rett håndtak med flathamret løkke i ornamentisk krøll i enden og skjæret er en rund plate i 45 graders bøyning, med firkantet hull i. Skjæret har hatt tre spalter som nå er avbrutt til ett hull. 15,5 cm l.

b) Boltlåsnykkel, jern: 3F

Firkantet, rett håndtak med flathamret løkke i ornamentisk krøll i enden og skjæret er en rund plate i vinkelrett bøyning, med firkantet hull i. 12, 5 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Ukjent

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1899:176, nr. 67

F92 C20425e – LEIRHOL (62), VANG k.

Kroknøkkel, jern: 1 jern

Kun håndtak bevart, sterkt forrustet. Det er en løkke i øvre ende som er avbrutt, og stykket ender 6 cm nedover skaftet. 7 cm l.

Gravfunn (usikker)

Kjønn: Mann   *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) skjoldbule jern b) løvkniv jern c) hestebrodd jern d) isbrodd jern. Ingen videre informasjon

Datering: Vikingtid (usikker)

Litteratur: AB 1904:248, nr. 80 e

F93 C20883f – STABU ØVRE (167), ØSTRE TOTEN k.

Vrilåsnykke, jern: 2C

Sirkelrundt håndtak med rund hul pipe, skjæret står vinkelrett på pipa, er firkantet med kløvermønstret hakk på over- og undersiden. 7,5 cm l.

Gravfunn (usikker)

Kjønn: Mann (usikker)   *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) skjold håndtak jern b) spyd jern c) doppsko d) kar leire e) 4 fragmenter jern «Disse saker hører til de før indkomne fund fra Øv. Staby, Ø. Toten. Jfr. C 17776-812».

Sverd tveegget jern/kobberlegering (gladius) (C17765), sverd tveegget jern (C17766), sverd tveegget jern (17767), spyd jern (C17768), spyd jern (C17769), spyd jern (C17770), spyd jern (C17771), skjoldbule jern (C17772), skjoldbule jern (C17773), håndtakbeslag jern (C17774), doppsko (C17775), spenne fibula bronse (C17776), 2 spenner bronse (C17777), hjelm bronse (C17778), knapp jern (C17779), kam horn (C17780) kar keramikk (C17781), ring bronse (C17788), kniv jern (C17794), spenne bronse (C99999)

Datering: Vikingtid/Middelalder – nøkkelen er datert til eldre jernalder i OGB, men ut fra typen er den sannsynligvis et yngre trekk fra VT/MA.

Litteratur:

F94 C20890e – KVEM SØNDRE (73), ØSTRE TOTEN k.

Kroknøkkel, jern: 1B (usikker)

Tynt og flathamret håndtak. I den ene enden er en vinkelrett ombøyning med en u-format bøy og i andre enden en flatere, fragmentert ende. Hvilken ende som er skjæret er noe uklart. 8 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. a) enkel ovalspenne bronse b) armring bronse c) kam horn d) snellehjul bergart f) krok jern g) ukjent jern (skrinbeslag?) h) bryne skifer i) 18 perler glass k) kam horn l) ukjent bein m) ukjent bein n) ukjent bronse o) krampe jern.

Datering: Vikingtid

Litteratur: Oldtiden VI:78, nr. 73 e; Petersen 1951:464–465

F95 C20930 – HAUGEN (95), ØSTRE TOTEN k.

Boltlåsnytt, jern: 3A1

Rett stang med firkantet tverrsnitt. Øvre ende er ombøyd til en løkke. Skjæret er firkantet med fire utspring i hjørnene og uten hull i midten. 13,5 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Ukjent

Datering: Middelalder (usikker)

F96 C21093 – VESTRE SLIDRE PRESTEGÅRD (44), VESTRE SLIDRE k.

Vrilåsnytt, kobberlegering: 2B2

Ovalt håndtak med gjennombrutt dekor, kort pipe og skjær med langsgående spalte. To (trolig tre) tykke tagger har stått på skjæret, men er nå avbrutt og slitt. Slitasje øverst fra å ha hengt i noe. 8,5 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: F. på gammel kirkegård, ellers ukjent.

Datering: Vikingtid

Litteratur: Oldtiden VI:118, nr. 34; Petersen 1951:471

F97 C21440c – UKJENT (0), GJØVIK k.

Boltlåsnytt, jern: 3B

Kun skjæret og deler av skaftet er bevart. Skjæret er firkantet med tversgående spalter, trolig tre stk, men skjæret er skadet. 6,3 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt *Struktur:* Haug

Gravform/likbehandling: Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) fingerring sølv og b) perle bergkrystall.

«Sakene er fundet 1903 i grus tat fra en gravhaug i Gjøvik by, hvori tidligere er gjort fundet C. 20274 [tverrøks bergart]. Gave av Norges Statsbane». I «den saakaldte Hoffshaug på Gjøvik stationstomt».

Datering: Vikingtid

Litteratur: Oldtiden VI:213, nr. 53 c; Petersen 1951:478

F98 C22044e-f – MOSENDEN (51), LESJA k.

e) Kroknøkkel, jern: 1 jern

«[...] av ældre jernalders form. Den bestaar av en tynd firsidig jernten med det vanlige knek paa midten og flathamret i forskjellig retning paa hver side av denne. Har glødeskal. Længde 12,2 cm».

f) Kroknøkkel, jern: 1 jern

«[...] aldeles som foregaaende, men mere forrustet og mindre vel bevaret. Haken i den ene ende er avbrutt. Nuværende længde 11 cm».

Deponert Lesja Bygdetun – ikke undersøkt

Gravfunn (usikker)

Kjønn: Mann (usikker) *Struktur:* Røys (usikker) *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) spyd jern b) kniv jern c) 16 piler jern d) pil jern

«Disse saker er funnet i juni 1917 under borttagelse av sten fra en stor røis paa gaarden Mosenden i Lesje. Ved denne leilighet blev det meste funnet. Men da resten av røisen blev fjernet i oktober fandt man kniven og en av pilespidsene».

Datering: Folkevandringstid

F99 C22336d – LOKREIM (81), VANG k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Flathamret håndtak som er bredt øverst ved løkken og smalner mot ombøyingen til skjæret, som har to tenner, begge nesten helt avbrutt. 15,6 cm l.

Gravfunn (usikker)

Kjønn: Kvinne (usikker) *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Inhumasjon

Funnomstendigheter: F. m. a) vevsverd jern b) saks jern c) kniv jern

«Disse saker er funnet vaaren 1918 ved aakergravning paa ovennævnte gaard. De laa samlet ca. 6 tommer under jordflaten under en forhøining av jord og sten. [...] sendt ind av hr. A. O. Øyo, Øylo, Valdres».

Datering: Vikingtid

F100 C2253, C2254 – GRAN PRESTEGÅRD (167), GRAN k.

C2253 – Boltlås-nøkkel, jern: 3B

Kort, flatt håndtak med todelt skjær, to takkede motstående kanter. 7,8 cm. l.

C2254 – Ukjent

Tap

«med enkelt Skjær og dobbelt Bøining, 6 Tr. lang, løs Ring i Enden».

Gravfunn

Kjønn: Mann (delvis sikker) *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. kar jern (C2244), sverd tveegget jern (C2245), vevsverd jern (C2246), skjoldbule jern (C2247), bissel jern (C2248), hestesko (C2249), saks jern (C2250), sigd jern (C2251), sigd jern (C2252), skrinbeslag (overfall) jern (C2255).

«No. 2244 - 2255 ere fundne tilsammen i en Gravhaug i Jorden paa Gran Præstegaard i Grans Sogn, Hadeland, Valdres, Lands og Hadelands Fgdr., Kristians Amt».

Datering: Vikingtid

Litteratur: NF 1862–1866:124; Petersen 1951:478; Rygh 1885:figur 458

F101 C22592g – STUFSTAD (108/4), GRAN k.

Vrilås-nøkkel, kobberlegering: 2B2

Ovalt håndtak bevart, avbrutt skjær. Dekorert med tvers- og langsgående bånd. Surret med jernbånd på to steder – trolig laget om til spenne. 7,3 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Haug nr. 1 *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: To graver – en fra romertid og en fra vikingtid. Nøkkelen

tilhører vikingtidsgraven. Faglig utgravd av S. Grieg i 1920 – F. i haug med kjernerøys m. a) spenne fibula bronse b) spenne fibula bronse c) kam horn d) nål horn e) spenne bronse f) 2 enkle ovalspenner bronse h) kam horn i) kniv jern k) sigd jern l) snellehjul bergart m) 7 perler glass n) ukjen bronse o) ukjent jern p) ukjent bein q) 150 ukjent kull.

«Disse saker er funnet ved konservator Griegs undersøkelse. Haugen var 7,70 m i tverrmål og bygget av sten og jord. I den sydvestre kant lå de to romerske fibulaer. Omtrent midt i haugen var der en røis, bygget av store kampesten. Mellom og under stenene i denne fantes de ovenfor beskrevne oldsaker, kullene og de brente ben. Ved gjennomgåelse av disse siste i museet blev de små brente kamfragmenter plukket frem. Haugen har da inneholdt to forskjellige graver, en fra romersk tid og en fra tidlig vikingetid. Spennefragmentene e tør ikke sikkert henføres til nogen av gravene. Se Grieg: l.c., s. 128 f. og fig. 89».

Datering: Vikingtid

F102 C22778r-s – GULLEN (225), GRAN k.

r) Kroknøkkel, jern: 1A1

Rett håndtak med rektangulært tverrsnitt, løkke med ring i øvre ende.

Brutt i tre stykker som ikke passer helt sammen i bruddene. Buet krok med én tann. 16 cm l.

s) Usikker kroknøkkel, jern: 1B

Tynn jernten med vinkelrett ombøyning i begge ender. 11 cm l. Registrert som låsefjær.

Gravfunn

Kjønn: Mann/Kvinne *Struktur:* Haug (rund) *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. a) 2 kar bronse b) sverd tveegget jern og sverd tveegget bronse c) spyd jern d) spyd jern e) skjoldbule jern f) håndtakbeslag jern g) skjold jern h) randbeslag jern i) 2 fibulaer bronse l) saks jern m) kniv jern n) knv jern o) krumkniv jern p) 2 kam horn q) snellehjul horn t) lås beslag jern u) ukjent bronse v) rembeslag bronse w) synål jern x) randbeslag bronse y) ukjent bronse z) ukjent jern æ) ukjent bronse ø) kar keramikk aa) kar harpikstetning bb) ukjent bergart cc) ukjent bein dd) ukjent kull

Datering: Romertid

F103 C23034m-n - AUSTREIM (72), VANG k.

m) Kroknøkkel, jern: 1C1

Rett håndtak med sidelengs løkke i øvre ende. Kroken har en u-formet bøy midt på, og skjær med to tenner. 12 cm l.

n) Kroknøkkel, jern: 1A1

Bredt, flathamret håndtak med noe avbrutt løkke i enden. Buet krok med én tann. 12,5 cm. l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Hellekiste

Funnomstendigheter: F. m. a) sverd enegget jern b) spyd jern c) ljà jern d) 3 sigder jern e) lauvkniv jern f) kniv jern h) krumkniv jern i) saks jern k) saks jern l) skrinhank jern o) 2 ringer jern p) ildstål q) rangle jern r) bissel jern s) krok jern t) ukjent jern

«Dette funn er gjort under akergraving i 1921 ca.50 m nedenfor gårdstunet. Over finnestedet var der en langaktig forhøyning ca. 1/2 m høy. De fleste av sakene lå under en steinhelle ca. 1/2 alen lang og bred. Ca. 1/2 m fra hellen lå sverdet og spydbladet. Sverdet var sammenbøyd så odden lå ned til tangen, men ble rettet ut av finneren. Innsendt av A. O. Øyo, Vang, Valdres, Opl.»

Datering: Merovingertid

Litteratur: UOÅ 1943–44:72; Petersen 1951:469

F104 C23687d - ALVSTAD (24/10), ØYSTRE SLIDRE k.

Usikker kroknøkkel, jern: 1 jern

Kun skaft bevart, stykket er delvis rett og delvis ombøyningen til skjæret. Øvre del og skjær mangler. Stykket er veldig rustent. 5,3 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne (usikker) *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) celt jern b) pil jern c) spenne jern d) skrinhaspe jern f) ring jern g) snellehjul bergart

«Disse saker er funnet på Alstad, også kalt Alstadvolden i Ø. Slidre . Sakene lå i en haug 30 cm. dypt».

Datering: Vikingtid

F105 C24144h - MUSTAD (29/15), GJØVIK k.

Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Flathamret håndtak som smalner mot kroken. Løkke m. ring i øvre ende og avbrutt nederst ved skjæret. 9,5 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Kremasjon (usikker)

Funnomstendigheter: F. m. a) vevsverd jern b) sigd jern c) sigd jern d) sigd jern e) bissel jern f) kniv jern g) kniv jern i) ildstål jern k) dobbel ovalspenne bronse l) enkel ovalspenne bronse.

«Funnet under dyrkning våren 1927 i en gravhaug på et jordstykke like ved gårdens hus. Her er i alt 8 hauger, hvorav de 4 ble ødelagt ved dyrkingen. Fra hver av dem ble utkjørt ca. 75 lass stein. Innimellom steinene fantes jord og aske. Nærmere opplysninger om sakenes plass i haugen foreligger ikke. Innsendt av lærer Andreas Heggelund».

Datering: Vikingtid

F106 C24290d – MUSTAD (29/15), GJØVIK k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Rettt håndtak med en buet ombøyning i øvre ende, hvor den er avbrutt. Kroken er vinkelrett på håndtaket og skjæret har to tenner og en spiss rett frem. 11,5 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) enkel ovalspenne bronse b) enkel ovalspenne bronse c) vevreell jern.

«Disse saker er funnet på ovennevnte gård i et brokar som har tilhørt en gammel låve. Sakene som lå i jorden under brokaret, ble funnet under arbeidet med å kjøre vekk sten fra dette. Der har på gården ligget 8 gravhauger, av hvilke de 7 har ligget samlet, den 8de noget adskilt fra de øvrige. Fire av disse hauger er nu utkjørt, i 2 av dem blev funnene C. 24144-45 gjort. Innsendt av lærer Andreas Heggelund, Vardal».

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOÅ1928:138, nr. 124 d, avb. s. 137, figur 17; Petersen 1951:466

F107 C24466i – FLAGSTAD ØSTRE (28/1), VANG k.

Kroknøkkel, jern: 1 jern

Håndtak bevart, en rett forrustet stang avbrutt ved krokens begynnelse. Løkke øverst smidd til siden. 9,7 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. a) dobbel ovalspenne bronse b) dobbel ovalspenne bronse c) bøyle bronser d) hengesmykke medaljong bronse e) hengesmykke bronse f) perle glass g) sigd jern h) saks jern k) krok jern l) bissle jern m) ukjent jern n) ukjent bein p) kar jern q) hengesmykke medaljong bronse r) perle kalkstein s) nitnagle jern t) 6 prøve kull.

«Funnet i en gravhaug ca. 150 m fra husene på ovennevnte gård. Der ligger nu 2 gravhauger på dette sted, men der har oprinnelig vært 3. I den største lengst mot øst har det vært gravet for en del år tilbake. Den nestfølgende skulde det efter tradisjonen ikke være noget i, og eieren var derfor begynt å kjøre vekk av den for å arrondere terrenget. På den måte kom funnet for dagen. Haugens tverrmål øst-vest var 16 m, nord-syd ca. 13 m. Oprinnelig har den vært ca. 1 m høi. Haugen var bygget av sten og jord og fra toppen av haugen og til det sted hvor funnet var gjort var det 1 m. Graven lå altså omtrent på den naturlige bakke. Alle sakene falt ifølge finnerens meddelelse ut samtidig. Oldsakene har altså ligget noenlunde samlet. Opplysningene om funnforholdene er innhentet på stedet av bestyreren av Oplandenes Folkemuseum, hr. lektor Nils Christensen, Hamar, som har innsendt funnet. Gave fra gårdbruker O. P. Flagstad, Vang».

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOÅ 1929:218

F108 C24588c – SOLBJØR (8), GJØVIK k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2

Ovalt håndtak som smalner mot pipa, gjennombrutt dekor av bølgende linjer og vulster, langt skjær med midtre spalte og to (tre?) tagger som er knekt/slitt bort. 8,3 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Flatmark *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) kar jern og b) vevsverd + bl.a. to ovale spenner, bissle og mulig sal.

«Funnet under flat mark et litet stykke øst for gården, dessuten fantes "endel krokete jern, som så ut til å være beslag av en sadel", et munnbitt og 2 ovale spenner. Disse saker er bortkommet. Tidligere er funnet to økser, en spydspiss og et munnbitt, men det fremgår ikke helt tydelig av beretningen om disse saker, som blev solgt til en opkjøper, er funnet på samme sted som de her beskrevne saker. Innbragt av dr. Sigurd Grieg».

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOÅ 1930:233, nr. 83 c; Petersen 1951:471

F109 C24589d-f – SOLBJØR (8), GJØVIK k.

d) Vrilåsnøkkel, jern: 2C

Rundt håndtak og lengre skaft/pipe. Sirkelen er avbrutt fra stangen. "rett firsidig stamme, øvre del ombøid i en bred pæreformet bøile. Det defekte og meget forrustede skjær synes å ha hatt rektangulær form". 10,6 cm l.

e) Kroknøkkel, jern: 1A1

Håndtak med avbrutt øvre ende, og skjæret er avbrutt midt på kroken. Trolig kun én

tann. 9,2 cm l.

f) Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Håndtak med avbrutt øvre ende, og skjæret er avbrutt midt på kroken. 9,5 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne (usikker) *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) vevsverd jern b) sigd jern c) hvirvel jern

«Funnet ca. 150 m. S.Ø. for gårdens hovedbygning i en nu utjevnet haug, som var ca. 4 m. i tverrmål. Sakene lå ca. 60-70 cm. dypt. Derunder et ca. 10 cm. tykt lag svart jord. Innsendt ved kirkesanger T. Lauvdal».

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOÅ 1930:233, nr. 84 d; Petersen 1951:470

F110 C24805b – JEVNE (88), VANG k.

Boltlåsnekkel, jern: 3F

Rett, håndtak med rektangulært tverrsnitt. Skjæret er sirkelrundt med tilnærmet firkantet hull i platen. I øvre ende er en ring i løkken, hvor det sitter en stift med ruterformet hull. 11,6 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: F. m. a) pil jern og c) navar jern – ellers ukjent.

«Ovennevnte saker er funnet på Tune (gnr. 88, brnr. 11), Øye s., Vang pgd., Opland. Innsendt av Kr. Kr. Jevne, Øylo».

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOÅ 1931–32

F111 C25027a-b – LOKREIM (81), VANG k.

a) Kroknøkkel, jern: 1C1

Rett håndtak med løkke og ring i øvre ende. Lang, buet krok Tre tenner, den ytterste avbrutt. 19,1 cm l.

b) Kroknøkkel, jern: 1C1

Rett håndtak med løkke og ring i øvre ende. Lang, buet krok og to tenner, begge avbrutt i tuppene. 18,3 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Ukjent.

«Funnet på gården Lokreim (gnr. 31, brnr. 5), Vang s. og pgd., Opland, under jordarbeide nær husene i en dybde av ca. 60 cm. De var fastrustet til hverandre da de fantes. Innsendt av Kr. Kr. Jevne Øylo».

Datering: Vikingtid

F112 C25200h – LUNDE (55), NORDRE LAND k.

Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Rett håndtak og buet krok. To fragmenter, toppen av håndtaket og tennene i skjæret mangler. De to delene passer sammen i bruddet rett før overgangen til kroken. Stort eksemplar som har et tykt lag av rust. 15,8 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) spenne hakekorsformet bronse b) spenne likearmet bronse c) pinsett bronse d) nål bronse e) 97 perler glass/rav f) kar keramikk g) øks jern i) vevsverd jern k) ukjent ull l) 6 ukjent kull

«Funnet ved veianlegget Solbakken - Lunde kirke ca. 100 m. ovenfor nevnte gård. Veianlegget skar igjennom den ene kant av en "hauglignende terrengformasjon" hvis største høide er 1,5 m., men bare ca. 1/3 av haugen er gjennomgravet. Her fantes sakene ifl. veiarbeiderne "sammen med trekull og hensmuldrede benrester i en ring av sten". Det dreier sig åpenbart om en skjelettgrav, da jernsakene ikke viser noe spor av glødeskall, og bronsesakenes medtatte tilstand synes heller ikke å skyldes ildskade».

Datering: Romertid

F113 C25732d-e – LANDAASEN (25/62), SØNDRE LAND k.

d) Kroknøkkel, jern: 1C1

Rett håndtak med løkke øverst, smalner mot en buet krok hvor skjæret har to delvis avbrutte tenner. 13,9 cm l.

e) Kroknøkkel, jern: 1A1

Flathamret håndtak med løkke øverst, smalner mot en buet krok som har én tann i skjæret. 10,8 cm l.

Gravfunn (usikker)

Kjønn: Ubestemt

Struktur: Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) spenne fibel jern b) spenne fibel jern c) pinsett jern f) sigd jern g) sigd jern h) kniv jern i) ten jern

«Funnet på ovennevnte gård for 6 år siden ved ompløining i nydyrket mark ca. 30 m fra det sted hvor sverdet C. 25593 blev funnet, i en helning mot syd. På det sted hvor oldsakene blev funnet lå den gang en stor sten, som blev minert bort, hvorefter hullet blev fylt med jord og ved pløiningen kom sakene op. Ifølge meddelelse fra finneren, gårdbruker Mauritz Vassenden, lå samtlige saker sammen, undtagen sigden g, som har glødeskall, "den blev funnet da stedet blev dyrket ved brenning av røtter og stubber" like ved finnestedet for de øvrige saker».

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOÅ 1933–34:145; Petersen 1951:464

F114 C25775m – KVÅLE ØVRE (38/4), VANG k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Rett håndtak med rektangulært tverrsnitt, forrustet løkke øverst, kroken som typeeksemplaret m/butt avslutning av skjæret. 12,5 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne (usikker) *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. a) vevsverd jern b) 13 tyngder kljåstein bergart c) pil jern d) sigd jern f) sigd jern g) saks jern h) kniv jern i) kniv jern k) kniv jern l) bissel jern n) seletøybeslag jern o) 2 nagler jern p) ukjent jern q) 4 perler glass.

«Funnet under gravning på et sted i innmarken som mange ganger tidligere har vært bearbeidet. Oldsakene er funnet under flat mark. "Ved eller blandt oldsakene fantes kull og aske" heter det i brev fra finneren, gårdbruker Ole J. Quale. Gave».

Datering: Merovingertid

Litteratur: UOÅ 1933–34:159

F115 C26314 – ENGJOM (43/10), ØYER k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2A2

Ovalt håndtak som ender i en rett kant før pipa. Håndtaket er dekorert med skrå linjer i kryss. Skjæret har en bred midtre spalte og ingen tapper. 6 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: «Nøkkelen fantes under nedrivning av en gammel stue liggende i stubbeloftfyllen oppå loftet. Den må være kommet inn i huset med stubbeloftfyllingen».

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOÅ 1935–36:252; Petersen 1951:471–472

F116 C26512g – JEVNE (88/1), VANG k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Noe buet håndtak med rektangulært tverrsnitt, med avbrutt løkke øverst, men ringen er bevart. Buet krok, som er noe smalere og har én tann. 12,8 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt

Struktur: Haug/Røys (usikker)

Gravform/likbehandling: Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) pil jern b) vevsverd jern c) saks jern d) sigd jern e) kniv jern f) ring jern.

«Disse saker blev funnet under jordarbeide på ovennevnte gård. Innsendt av Samlingens tillitsmann K. K. Jevne, som antar at det på stedet har vært en mindre gravhaug, som i senere tid er blitt påfyllt en hel del sten så at den nu danner en lang røis som hadde en bredde på 5-6 m. På begge sider av denne røisen har der i eldre tider vært dyrket mark som nu var ganske tilvokset med skog. I kanten av røisen var det oldsakene fantes, de lå på bunnen av røisen ca. 50 cm dypt og samlet, sammen med jord og mindre sten. Sammen med sakene lå litt trekull. Pilespissen og knivbladet lå ca. 1 m fra de øvrige saker».

Datering: Merovingertid

Litteratur: UOÅ 1937:188

F117 C26552i, C26552k – HAUG (32/2), ØYER k.

i) Kroknøkkel, jern: 1A1

Rett håndtak med firkantet tverrsnitt, løkke i øvre ende på håndtaket, som har en liten skade nesten midt på. Kroken er buet og kraftig med én tann som er noe avbrutt i enden. 14,7 cm l.

k) Kroknøkkel, jern: 1C1

Rett, flathamret håndtak som er avbrutt midt på. Kroken er buet og skjæret har to tenner, 10 cm l.

Gravfunn*Kjønn:* Ubestemt *Struktur:* Røys (usikker) *Gravform/likbehandling:* Kremasjon*Funnomstendigheter:* F. m. a) kniv jern b) kniv jern c) rangle jern d) bissel jern f) skrinhank jern g) skrinhank jern h) 2 ringer jern.

«Disse saker er funnet på ovennevnte gård. Finnestedet ligger vel 100 m nord for hovedbygningen på Østerhaug på et jordstykke ("Jordet") som i sin tid er kjøpt av Brynsgården. Om funnforholdene skriver Samlingens tillitsmann, bonde Tor Ile, i brev av 26 oktober 1937: "Den gamle kyrkjeveg er i sumar vorte noko umlagd og derved er noko av den gamle veggrunn vorte ledig. Under opdyrking av ei jordremse langs den kasserte veg var det hr. Tostrup fann tinga. Dei låg samla på mindre vidd enn 1 m². Over tinga låg ei 30-40 cm tjukk steinrøys av småvorren stein, ingen over mannslyft. I botnen av røysa der tinga låg var eit tjukt kollag som sverte av på umsida av steinane og på tinga. Dette må vera eit gravfunn og dessa tinga er truleg berre ein del av innhaldet i grava. Ved nydyrking like inn til denne funnflekk, truleg berre ein snau meter undan vart det nemlig for ca. 10 år sidan funne ei mengd små jarnting. Det er dessverre ikkje teke vare på funnet." I alt skal det være funnet 50-60 gjenstander som var gjort av firkantet jern og som lå samlet i en bunt "lik ein neve spiker som var nedlagt i jorda". Etter beskrivelsen er det mulig at vi her har hatt en linhekle. I nærheten av finnstedet skal det ha vært en mengde gravhauger som er blitt ødelagt ved opdyrking. Innsendt av Samlingens tillitsmann, bonde Tor Ile, Hunder st., som også har meddelt funnoplysningene. Gave fra bonde Hjalmar Tostrup, Øyer st.»

Datering: Vikingtid*Litteratur:* UOÅ 1937:210**F118 C28445h-i – GILE (93/2), ØSTRE TOTEN k.**

h) Kroknøkkel, jern: 1B

Fragment - skjær; rett stang med vinkelrett skjær i form av en tykk kort tann. Dekket av rust. Hører kanskje sammen med C28445 i. 8,1 cm l.

i) Kroknøkkel, jern: 1 jern

Fragment - håndtak; rett skaft som ender i en løkke med fastrustet ring. Dekket av rust. Hører kanskje sammen med C28445 h. 7,2 cm l.

Gravfunn*Kjønn:* Kvinne *Struktur:* Haug nr. 21 *Gravform/likbehandling:* Inhumasjon*Funnomstendigheter:* F. m. a) hengesmykke berlokk gull b) spenne fibula bronse c) spenne fibula bronse d) spenne fibula bronse e) hårnål bronse f) 6 perler glass g) 4 perler glass k) ukjent jern l) skrinbeslag jern, beslag jern, krampe jern m) snellehjul horn n) ukjent leire o) 6 prøve kull p) ukjent bein r) homo sapiens bein s) perle glass t) miniatyrljå jern u) 3 malm v) mynt bronse x) spenne jern/tinn y) ukjent tre.*Datering:* Romertid (100–200 e.Kr.)*Litteratur:* UOÅ 1951–53:298**F119 C30071c – HAGA (31), LUNNER k.**

Usikker nøkkel: ukjent type

13,8 cm l.

Deponert Hadeland Folkemuseum – ikke undersøkt**Gravfunn***Kjønn:* Mann *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent*Funnomstendigheter:* F. m. a) spyd b) sigd

«F. under harving i 1955. Deponert i Hadeland Folkemuseum».

Datering: Vikingtid*Litteratur:* UOÅ 1960–61:232–233**F120 C3052c-d – FRAMSTAD SØNDRE (273), GRAN k.**

c) Usikker nøkkel: ukjent type

Jernten med ombøyning på midten, i begge ender er tenen hamret flat. 10,4 cm l.

d) Usikker kroknøkkel: 1A1

Fragment – håndtak med avbrutt øvre ende, og skjæret er avbrutt midt i kroken. 9,7 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Haug nr. 3 *Gravform/likbehandling:* Ukjent
Funnomstendigheter: F. m. a) skjoldbule jern b) snellehjul jern e) 2 nagle jern f) beslag jern g) pil jern
Datering: Vikingtid (usikker)

F121 C32252e – FOSSET NORDRE (33), GAUSDAL k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Rett håndtak med firkantet tverrsnitt, løkke med ring i øvre ende. Buet skjær med én tann. 17,7 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Kremasjon (usikker)
Funnomstendigheter: F. m. a) spyd jern b) 11 piler jern c) saks jern d) krumkniv jern f) håndtakbeslag jern g) 2 skrinhanker jern h) randbeslag jern i) beltestein kvartsitt j) ukjent bein k) pil jern l) kniv jern m) kniv jern n)

«Funnet fremkommet sept. 1968 ved 3 gutters gravning i en veiskråning. Funnstedet ligger på en forhøyning på V-siden av en åker, 50 m SV for riksvei 255, like utenfor S-hjørnet av eiendommen "Bjørke" u. Forset Nordre, eierB. Finnholdt. Sakene lå i sandjord(?), ca. 50 cm under markoverflaten i en sandskråning med torv. De lå spredt over en flate på ca. 35 x 45 cm², etter guttenes utsagn lå pilene, kniven, saksen og nøkkelen i en "firkant" med en kistehank på hver side. Nøkkelen lå for seg, beltesteinen og spydspissen lå utenfor denne gruppen. Ettergravet av Anne Stalsberg Alsvik, som fant randbeslaget og noen få brente bein».

Datering: Folkevandringstid

Litteratur: UOÅ 1967–68:303, figur 10

F122 C34758ww – GAMME (181), GRAN k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Manglet i magasinet – ikke undersøkt

Firkantet jernten med løkke og bevart ring i øvre ende. Kroken buet og skjæret har én tann. 15,3 cm l. Med nøkkelring bronse.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: F. v. nødgravning av halv gravhaug. Trolig 4 begravelser (to brannflat og to groper) med 4 individer (3 bestemt til kvinner, de øvrige ubestemt).

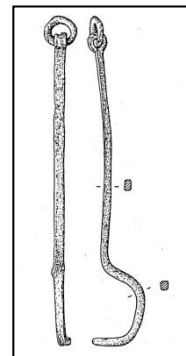
F. m. a) 3 perler glass b) kar harpikstetning c) homo sapiens skinnebein d) prøve kull e) homo sapiens bein f) prøve kull g) homo sapiens bein og prøve kull h) prøve kull i) ukjent bronse k) prøve kull l) prøve kull og homo sapiens bein m) kar keramikk n) korsformet spenne bronse o) hektespenne bronse p) 3 snellehjul sandstein q) 2 nål horn, ukjent horn, kam horn, ukjent horn r) ukjent bein, homo sapiens bein s) kar keramikk t) kar keramikk u) kar keramikk w) ukjent bronse x) 2 kam horn, 2 nål horn, ukjent horn og kam horn y) snellehjul sandstein z) ku bein z) tann bein å) ranglestein bergart/stein æI) ukjent bein æII) ukjent bronse ø) ukjent bein/ kull aa) ukjent bergart bb) ukjent bronse cc) perle bronse d) 3 perle glass ee) 2 perle glass ff) pinsett jern gg) hvirvel jern hh) 2 tyngde vevlodd keramikk ii) prøve kull kk) korsformet spenne bronse ll) ukjent bronse mm) ukjent bronse nn) nål bronse oo) ring bronse pp) kam horn qq) kniv jern rr) kar keramikk ss) kar keramikk tt) snellehjul kalkstein uu) prøve kull xx) ukjent bronse yy) ukjent bronse zz) ukjent horn åå) spillebrikke horn ææ) ten jern øø) skrinhank jern aaa) sigd jern bbb) ukjent bronse ccc) ukjent bein, homo sapiens bein og prøve kull ddd) homo sapiens bein og prøve kull eee) homo sapiens bein, ukjent jern, kniv jern og prøve kull fff) hest tann bein, homo sapiens bein og ukjent bein ggg) homo sapiens bein hhh) homo sapiens bein iii) ukjent bein mmm) homo sapiens bein og kam horn nnn) homo sapiens bein ooo) homo sapiens bein ppp) homo sapiens bein

Ww funnet like utenfor steinpakningen i grop 10.

Datering: Folkevandringstid

Litteratur: Innberetning top. ark: E. A. Pedersen 1976.

Illustrasjon: E. A. Pedersen 1976.

F123 C3489 – UKJENT (0), GJØVIK k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2

Ovalt håndtak med perlerad som smalner mot den korte pipen, gjennombrutt dekor av bånd som flettes i hverandre (gripdyr?). Skjæret er tunget med kryssdekor og tre utstående tapper. Gylden patina. 8,7 cm l.

Gravfunn (usikker)

Kjønn: Kvinne (usikker) *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. enkel ovalspenne bronse (C3488b), armring bronse (C3490a), øring bronse (C3490b), ukjent bronse (C3490c), perle glass (C3491)

«Paa byens grunn fantes 1864 ved gravning af en kjeller følgende sager (C 3488–3491), rimeligvis levninger af en tidligere udjevnet gravhaug [...]».

Datering: Vikingtid

Litteratur: NF 1862-1866:750; Petersen 1951:471; Rygh 1885; figur 454

F124 C3546, 3547 – GRAN PRESTEGÅRD (167), GRAN k.

C3546 – Vrilåsnøkkel, jern: 2C

Sidelengs ovalt håndtak, tykk pipe og fire brede blader på skjæret. Bruddskade i overkant av skjæret. 9 cm l.

C3547 – Usikker vrilåsnøkkel, jern: 2C

Uvanlig form. Rund jernten med liten løkke øverst, rett langt skaft og i den andre enden to fremspring av halvmånelignende form, det ene ganske nær enden, det andre lenger oppe og på motsatt side. Trolig vrilåsmekanisme. 15,2 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt   *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. sigd jern (C3544), sigd jern (C3545), striglekam horn (C3548), 126 barrer jern (C3549).

«No. 3544 - 3549 fandtes Høsten 1864 ved Udgravning af en Haug paa Grans Prestegaard paa Hadeland, sammen med Lerurner og brendte Ben, som ei blev indsendte. Af No. 3549 fandtes ialt c. 320 Stykker; kun de bedste vedligeholdte af disse er opbevarede».

Datering: Vikingtid

Litteratur: NF 1862–1866:756; Petersen 1951:480

F125 C3899 – KVIEN (96), VANG k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2

Sirkelrund ring til håndtak, kort pipe og langt, tunget skjær med tre tapper.

Dekorative hakk/innriss på begge sider av skjæret, innerst ved pipen. 5,2 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Ukjent

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1866:90, nr. 21; Petersen 1951:474, figur 263

F126 C3915 – ELSTAD (65), RINGEBU k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2A2

Ovalt, håndtak med rundt tverrsnitt og gjennombrutt ornamentikk, jern synlig inni håndtaket. Firkantet skjær med ornamentiske tegn, vinkelrett på pipen. 9,7 cm l.

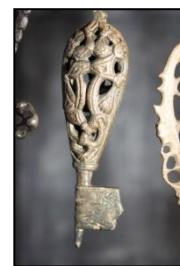
Løsfunn

Funnomstendigheter: Åkerfunn.

«Funden Sommeren 1866 i en Ager paa Gaarden Elstad i Ringebo Pgd. i Gudbrandsdalen og skjenket til Samlingen af Edvard Elstad ved Prof. Dr.Schübeler».

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1866:95, nr. 30, avb. 1. c. fig 5; Petersen 1951:477, figur 266; R455

F127 C3977 – UKJENT (0), VANG k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2

Ovalt håndtak med en trikvetra i midten. Lite tunget skjær med tre tapper, midtre spalte og forlenget pipe til stift. 7,4 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Åkerfunn

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1867:34, nr. 4; Petersen 1951:472

F128 C4453, C4454 – HOV (262), GRAN k.

C4453 – Kroknøkkel, jern: 1A1

Rett håndtak med firkantet tverrsnitt og løkke med ring i øvre ende. Buet krok med én tann. Eksakt lengde ukjent, trolig ca. 13–15 cm l.

C4454 – Kroknøkkel, jern: 1B

Rett håndtak med rektangulært tverrsnitt. I øvre ende en vinkelrett ombøyning med en liten tupp i enden. Skjæret består av en bred, flathamret tann, vinkelrett på håndtaket. Eksakt lengde ukjent, trolig ca. 10–12 cm l.

Gravfunn*Kjønn:* Kvinne (usikker) *Struktur:* Haug nr. 7*Gravform/likbehandling:* Ukjent*Funnomstendigheter:* Utgravd av Nicolaysen. F. m. urne keramikk (C4450), kam jern (C4451), kniv bronse jern (C4452), 2 nåler jern (C4455a-b), beslag jern (C4456), ukjent jern (C4457), ukjent jern (C4458), kam horn (C4459), nål horn (C4460).*Datering:* Romertid*Litteratur:* AB 1868:111; Rygh 1885:figur 161**F129 C4461 – HOV (262), GRAN k.**

Kroknøkkel, jern: 1A1

Rett håndtak med tversgående linjer ca. 1 cm mellom hver, m forsenkning mellom hver ring. Kroken er buet og skjæret har én tann. Løkke øverst med halvparten av ringen bevart. 16,8 cm l.

Gravfunn*Kjønn:* Kvinne (usikker) *Struktur:* Haug nr. 8*Gravform/likbehandling:* Ukjent*Funnomstendigheter:* Utgravd av Nicolaysen. F. m. kniv jern (C4462), 2 kniv jern (C4463a), lås låsefjær jern (C4463b), ring jern (C4463c), 2 kar keramikk (C4464), kam horn (C4465), nål horn (C4466).*Datering:* Eldre jernalder*Litteratur:* AB 1868:112**F130 C4575a-b – KVIEN (95), VANG k.**

a) Kroknøkkel, jern: 1C1

Rett, flathamret håndtak med løkke øverst. Bredest ved løkken og smalner mot den buede kroken, tre tenner i skjæret. Nøkkelen er dekorert med prikkornamentikk på fremsiden av håndtaket og på begge sider av kroken. 17 cm l.

b) Kroknøkkel, jern: 1C1

Rett håndtak med firkantet tverrsnitt og løkke i øvre ende. Buet krok med en u-formet bøy på kroken (nesten identisk med C23034m). Skjæret har to tenner. 15,3 cm l.

Deponering (usikker)*Struktur:* Stor stein, ellers ukjent*Funnomstendigheter:* F. m. saks jern (C4569), sigd jern (C4570), celt jern (C4571), 2 spinnehjul kleber (C4573a-b), spenne hjern (C4574), 2 kniv jern (C4576), hank jern (4577), linhekle (C4578), spenne jern (C4579a), hvirvel jern (C4579b), rangle jern (C4579c), ring jern (C4579d), ukjent jern (C4579e), hank jern (C4579f), 3 krampe jern (C4579g), ukjent jern (C4579h), beslag jern (C4579i), bisset jern (UNUM0093).

«Alt fundet sammen (Aug. 1868) ved Brydning af Nyland paa Gaarden Kvien i Vang Pgd. i Valders, i Nærheden af en stor Sten. Der var intet Spor til Ben eller Kul; heller ikke nogen Stensætning omkring Sagerne. Ligesom der saaledes ikke i Omstændighederne ved Fundet gives nogen Grund til at antage en Begravelse paa Stedet, saaledes afvige ogsaa Sagerne fra Gravenes Indhold, idet vi her saagodtsom udelukkende har Redskaber, medens i Gravenes Vaabene og Smykkerne indtage den første Plads. Flere af de fundne Sager er ualmindelig smukt og omhyggeligt arbeidede».

Datering: Merovingertid/Vikingtid*Litteratur:* AB 1868:124-125, nr. 91; Petersen 1951:465, 469; R459**F131 C4588 – ØIEN (72), NORD-FRON k.**

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2

Bredt, ovalt håndtak med gjennombrutt dekor som er noe forvitret. Kort tynn pipe og langt skjær med midtre spalte og tre tapper ytterst. 8,2 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann/Kvinne *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Inhumasjon
Funnomstendigheter: F. m. enkel ovalspenne bronse (C4584a), ukjent tekstil (C4584b), enkel ovalspenne bronse (C4585b), 2 doble ovalspenner (C4586a-b), 2 doble ovalspenner (C4587a-b), 7 perler rav/glass (C4589), sverd enegget jern (C4590), spyd jern (C4591), sigd jern (C4593a), kniv jern (C4593b), krampe jern (C4593c), pil jern (C4593d), remspenne jern (C4593e), skjoldbule jern (C4594) + to bevarte skjeletter, jf. Nicolaysen 1868:125.

«Ved Chausséanlægget gjennom Gudbrandsdalen bortryddede man i Sommeren 1868 paa denne Gaard en Røs og fandt i denne, liggende paa den naturlige Jordflade, foruden en del Dyreben, hvoriblandt Ben af Heste, to Skeletter af voxne Mennesker og ved disse følgende Oldsager [...]. Indsendt som Gave fra Veianlægget i Fron ved dets Bestyrer, Kapitein E. Moestue».

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1868:125, nr. 93; Petersen 1951:471

F132 C52624 – MIDTRE KORGEN av SKIKSTAD (40/11), LILLEHAMMER k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Rettt håndtak med rektangulær tverrsnitt, smal hele veien fra løkken til skjæret. Buet krok og én tann i skjæret. 14,3 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: F. ved «planering av tunet på eiendommen eller på jordet nedenfor».

Datering: Jernalder – registrert til EJA, men nøkkeltypen er også vanlig i YJA.

F133 C5537 – GILE (93), ØSTRE TOTEN k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Håndtak med firkantet tverrsnitt med avrundede kanter og oval løkke i øvre ende. Buet krok og skjæret har to tenner hvor den ytterste er avbrutt. 13,4 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. spenne fibel bronse (C5536)

«Fundne i en anden Haug paa Gaarden Gile, 2' under Toppen, tilligemed brændte Ben, Kul og Aske. Spænden laa i Haugens Midte, Nøglen, 1 alen derfra».

Datering: Eldre jernalder (usikker)

Litteratur: AB 1871:83, nr. 91

F134 C6737 – BØ (43), NORD-AURDAL k.

Usikker kroknøkkel, jern: 1B

Uvanlig form – en rett stang med en rettvinklet krok og en tann. Øverst er skaftet bøyd i en vinkel før den flater ut i en bred spatel. Hele tenen er vridd. Ifølge Petersen (1951:464) minner den om R162, men er katalogisert som «ukjent». 11,8 cm l.

Deponering (usikker)

Struktur: Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. 5 piler jern (C6729), foldekniv jern (C6730), ildstål jern (C6731), hengelas jern (C6732), hvirvel jern (C6733), 4 klinknagler (C6734a-d), beslag jern (C6735), beslag jern (C6736), ukjent jern (C6738).

«Fandtes ved Veiarbeide 1 1/2' dybt, aabenbart ikke Gravfund; maa være fra yngre Jernalder eller den tidligere Middelalder. Gave fra Kaptein E. Moestue».

Datering: Merovingertid/Vikingtid

Litteratur: AB 1874:60, nr. 1; Petersen 1951:464–465

F135 C7168 – BØ NORDRE/ØVRE/NEDRE (23, 24, 25), VANG k.

Usikker kroknøkkel, jern: 1C2

Jernten med omtrentlig rett håndtak, en kort vinkelrett ombøyning øverst og en lengre mer skrå ombøyning nederst. Ingen tann - kan være en enkel nøkkel, men er trolig en krampe eller lignende. 10,1 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. sverd enegget jern (C7154), spyd jern (C7155), kniv jern (C7156), kniv jern (C7157), bor jern (C7158), ljà jern (C7159), sigd jern (7160), sigd jern (C7161), plogjern

(C7162), 2 plogjern (C7163a-b), høvel jern (7164), bissel jern (C7165), bissel jern (C7166), seletøybeslag jern (C7167), krampe jern (7169), bryne skifer (C7170).

Datering: Merovingertid

Litteratur: AB 1875:67, nr. 5; Petersen 1951:464–465

Foto: Oldsaksamlingens gjenstandsbase

F136 C9018 – JØRSTAD SØNDRE (164), LILLEHAMMER k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Rettt håndtak med rektangulært tverrsnitt, løkke med ring i øvre ende. Buett krok og skjær med én tann. 16,5 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: F. m. spyd jern (C9017) – i «en gammel Ladetomt».

Datering: Vikingtid (usikker)

Litteratur: AB 1878:266–267

F137 C92b – MORSTAD ØSTRE/VESTRE (260, 261), GRAN k.

Nøkkel: ukjent type

Tapt

«Længde 3 1/2 T., Skjæret 1 1/2 T.; Formen omtrent som paa de nu brugelige».

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) 2 doble ovalspenner bronse.

Datering: Vikingtid

F138 C927a-b, C928 – UKJENT (0), UKJENT k.

C927a) – Kroknøkkel, jern: 1C1

Bredt, flathamret håndtak som smalner mot skjæret, med løkke til oppheng i øvre del. Kroken er buett, noe flathamret fra siden og skjæret har to tenner. 17,5 cm l.

C927b) – Nøkkel: ukjent type

Manglet i magasinet

C928 – Kroknøkkel, jern: 1A1

Flathamret håndtak som smalner mot kroken, en liten løkke i øvre ende. Kroken er buett og har én tann. 19 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Haug (usikker) *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. 2 doble ovalspenner bronse (C926a-b), pil jern (C929)

+ trolig 3 piler jern, sigd jern og kniv jern, jamfør katalogteksten:

«[...] ere - tilligemed 3 Pileodder af samme Form, og omtrent samme Størrelse som 929, men meget forrustede, Brudstykke af en Sigd, af sædvanlig Form, og et Knivblad af en Tollekniv, ligeledes almindeligt og stærkt forrustet - fundne i en Haug i Gudbrandsdalen».

Datering: Vikingtid

F139 C9964a – EIESAR (88), SKJÅK k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Løkke øverst m/stor ring til oppheng. Håndtaket er bredt øverst og smalner mot bøyningen til kroken som er rettvinklet, Kroken mot skjæret er lang, og skjæret har to spisse tenner. 18 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne (usikker) *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. vevsverd (C9963), ukjent jern (C9964b) og en syl jern (C9965)

«F. ved Agerbrydning i en Gravhaug paa Eiesar i Skeaker tilligemed en hel Del Ben».

Datering: Vikingtid (usikker)

Litteratur: AB 1880:183, nr. 36 b; Petersen 1951:468

TELEMARK

F140 C10927 – ÅRNES SØNDRE (96), SAUHERAD k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2

Ovalt håndtak med gjennombrutt ornamentikk. Kort pipe og skjær med fem taper, to avbrutt. Øverst er hullet til oppheng slitt og nesten ødelagt. 10 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: F. i samme haug som det i 1880 ble funnet andre gjenstander – angivelig f. i sjakt gjennom haug b, hvor en leirurne med brente bein, et økseblad og en spydspiss ble funnet, 1 m dypt – jf. T. Winther i innberetningen i AB 1880:145.

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1880:145; AB 1882:154, nr. 57; Petersen 1951:471;

F141 C11418 – RØYMÅL (122), NOME k.

2 x usikre nøkler

Bilde mangler

1) Usikker kroknøkkel, jern: 1 jern

Tynn jernten ombøyd i en stor løkke, mulig håndtak, i enden av skaftet en kort ombøyning til mulig skjær, hvor enden er avbrutt. 11 cm l.

2) Usikker vrilåsnøkkel, jern: 2A/2C

Forrustet jernten med tilnærmet firkantet skjær og avbrutt løkke i øvre ende. 10,8 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: Sammenblandede gravfunn – F. m. dobbel ovalspenne bronse (C11413a), dobbel ovalspenne bronse (C11413b), spenne trefliket bronse (C11414), nål bronse (C11415), 3 perler glass (C11416), øks jern (C11417)

«F. i forskjellige Hauger paa Remaal i Flaabygden, Lunde Pgd., Bratsberg Amt, hvorfra tidligere er indkommet enkelte Sager fra yngre Jernalder. Efter en ved Indsendelsen medfølgende skriftlig Notits er paa denne Gaard for omtr. 30 Aar siden fundet et tveegget Sværd, et Øxeblad samt endel Perler og Spænder, og for omtr. 20 Aar siden en Mængde Jernsager. Begge disse Fund angives at være komne i privat Eie».

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1883:107, nr. 57 f; Petersen 1951:468

F142 C16588 – ERIKSTEIN (26), BØ k.

Vrilåsnøkkel, jern: 2C

Rundt håndtak og tykk pipe. Skjæret er firkantet med to hakk, ett på over og undersiden, og det er et hull inn til pipen. 8,7 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann/Kvinne *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. sverd tveegget jern (C16558), sverd enegget jern (C16559), øks jern (C16560), øks jern (C16561), øks jern (C16562), 7 piler jern (C16563a-g), 4 kniver jern (C16564a-c, e), celt jern (C16565), celt jern (C16566), celt jern (C16568), 3 sigder jern (C16569a-c), saks jern (C16570), saks jern (C16571a), saks jern (C16571b), meisel jern (C16572), meisel jern (C16573), saks jern (C16574), 2 ildstål jern (C16575), ildstål jern (C16576), vevsverd jern (C16577), vevsverd jern (C16578), vevsverd jern (C16579), vevsverd jern (C165780), linhekle jern (C16581), bjelle jern/kobber (C16582), bjelle bronse/jern (C16583), bissel jern (C16584), stekestpidd jern (C16585), krok jern (C16586), hengelas jern (C16587), skjoldbule jern (C16589a), brodd jern (C16589b), spenne trefliket bronse (C16590), ringspenne bronse (C16591), tyngde keramikk (C16592).

«Alle disse Sager opgaves at være fundne i en Gravhaug paa Erikstein i Bø Pgd., Bratsberg Amt. Mange af Jernsagerne have Glødeskal. De have tilhørt en Privatsamling, og der er vistnok Mulighed for, at enkelte til Fundet ikke hørende Gjenstande kunne være komne ind i det under dets Henliggen i denne Samling. Haugen maa i ethvert Fald have indeholdt flere Grave, deriblandt baade Mands- og Kvindegrav».

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1880:114–115

F143 C19150 – NORDBØ (54), BØ k.

Kroknøkkel, jern: 1C2

Ikke undersøkt

«med forholdsvis kort stamme og lang sidearm, hvorpaa 2 hager av jern. Mål: Længde 8,5 cm»

Gravfunn (usikker)*Kjønn:* Ubestemt *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent*Funnomstendigheter:* F. m. sigd jern (C19148) og celt jern (C19149).

«Disse Sager ere fundne ved Pløining paa samme Gaard, Nordbø; de skrive sig vistnok fra Grave, maaske fra en og samme Grav».

Datering: Vikingtid*Litteratur:* AB 1898:78, nr. 74**F144 C20530a – GONSHOLT NORDRE (26), SILJAN k.**

Kroknøkkel, jern: 1C1

Håndtaket har glødeskall og er skadet fra midten og oppover, øvre ende er avbrutt.

Kroken er buet og skjæret har tre store tenner. 14,5 cm l.

Gravfunn*Kjønn:* Ubestemt *Struktur:* Haug nr. 3*Gravform/likbehandling:* Kremasjon (usikker)*Funnomstendigheter:* F. m. b) ukjent jern c) ukjent bein d) ukjent kull e) ukjent glass og f) ukjent bergart.*Datering:* Vikingtid**F145 C20584o – BJÅLAND (70), KVITSEID k.**

Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Bredt, flathamret håndtak som smalner mot ombøyingen til skjæret. Skjæret er avbrutt i enden, og det er også trolig løkken øverst. 15 cm l.

Gravfunn*Kjønn:* Mann/Kvinne *Struktur:* Haug (rund) *Gravform/likbehandling:* Ukjent*Funnomstendigheter:* F. m. a) sverd tveegget jern b) øks jern c) celt jern d) hammer jern e) ukjent jern og 4 piler jern f) kniv jern g) 2 bissel h) rangle jern k) remspenne jern l) bryne skifer m) stekepanne jern p) linhekle jern r) 2 doble ovalspenner bronse s) perle bronse t) 12 perler glass u) perle rav v) ukjent jern x) ukjent bein y) ukjent ull z) 2 spinnehjul bergart

«Rund haug, som var adskillig videre end de andre hauger her, men meget lav, dog kunde der ikke lenger tages nøiagtige maal, da den var meget forstyrret ved gaardbrukerens gravning. Haugen indeholdt en mands- og en kvindegrav. Oldsakernes plads i gravene var ikke mulig at bestemme».

Datering: Vikingtid**F146 C20643h – MOEN (120), TINN k.**

Kroknøkkel, jern: 1B

Rett, rustet håndtak med vinkelrett krok og skjær med én tann. I øvre ende er den flatet ut i en bred, tilnærmet vinkelrett ombøyning. 8,3 cm l.

Gravfunn*Kjønn:* Mann *Struktur:* Haug (røys?) *Gravform/likbehandling:* Inhumasjon*Funnomstendigheter:* F. m. a) sverd enegget jern b) øks jern c) 9 piler jern d) pil jern e) skjoldbule jern f) kniv jern g) bissel jern k) ildstål jern l) sigd jern m) høvel jern n) bissel jern o) celt jern q) ildstål r) sigd jern s) linhekle jern t) bor jern u) randbeslag jern v) bryne skifer x) skaftkar kleber, samt beltestein bergart (C20644)

«Der var en uregelmæssig rund røis, vistnok en rydningsrøis, som i sin tid er blit dynget op paa en underliggende haug. Dette er uten tvil sket, efterat haugen er blit avskivet til temmelig nær auren. Der var ikke nu græstorv under røisen. I sydøstre del av haugen laa der en vaabengrav. I den vestlige del antagelig en kvindegrav. Omtrent midt i haugen i mulden fandtes en beltestein fra ældre jernalder. Den er formodentlig indkommen med fylden i haugen. [...] Sakerne laa alle paa bunden eller ubetydelig over den, mange av dem især i den vestlige del synes neppe at ha ligget paa sin oprindelige plads. Sverdet laa i den sydøstre del av haugen, med hjaltet mot vest. Omtrent 60 cm syd for dets hjalter laa øksen med eggen mot syd. Litt øst for hjaltet laa pilen og mundbitet efter hinanden tæt ved sverdklingen og i syd for den. Paa den nordlige side av klingen fandtes først i ret linie fra pilen en sigd og omtrent 1,60 m nord for den, og i linie med den, en kniv og et ildstaal-fragment. Omtrent 1 m i sydv. retning fra hjaltet laa skjoldbullen. 1,50 m i noget mere sydlig retning fandtes endel rester av en hest. Benene smuldret dog for største del, da de kom i luften. Man kunde dog skjønne at hesten hadde ligget med hodet i syd og paa høire side. I den vestlige del av haugen laa resten av sakerne, meget spredt over et omraade, der var mer end 3 m i længde og et par meter i bredde. Maaske har der været en anden grav. Linheklestifterne synes at peke i

den retning. Spor av andre ben end hestens saaes ingensteds. Desuten medfølger nogen brudstykker av kleberstens-kar og et stort uformelig vævloed? likeledes av kleber. Disse blev fundet nogen meter nord for den utgravne haug, i en liten samling smaasten».

Datering: Vikingtid

Litteratur: Oldtiden VI:37, nr. 42 h; Petersen 1951:464–465

F147 C21634e – UKJENT (0), KVITSEID k.

Boltlåsnykkel, jern: 3D

Rett håndtak, tykkest på midten og smalere mot øvre og nedre del. Øvre del er avbrutt. Skjæret er en rund plate i flukt med håndtaket, med plastisk formede hakk i platen. 10,5 cm l.

Deponering (usikker)

Struktur: Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) spyd jern b) tverrøks jern c) celt jern d) bissel jern f) fiskesøkke bergart g) bryne bergart h) bryne bergart. Ukjent funnsted og –omstendigheter.

Datering: Vikingtid (usikker)

F148 C21721d – GOTUHOLT (43), KVITSEID k.

Vrilåsnykkel, kobberlegering: 2B2

Ovalt håndtak som er avbrutt like ved pipa. Gjennombrutt ornamentikk i dyrestil (?). 4 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Ukjent, hellekiste

Funnomstendigheter: F. m. a) dobbel ovalspenne bronse b) dobbel ovalspenne bronse c) spenne trefliket bronse e) 28 perler glass fl-II stekepanne jern g) vevsverd jern h) ukjent jern i) kniv jern k) linhekle jern l) ukjent jern.

«Sakene fandtes juni 1915 ved utplanering av en haug, hvorefter stedet blev undersøkt for samlingen av konservator K. Visted, Skien. Efter finderen opplysning laa sakene omtrent paa følgende maate i haugen. I haugens sydende like i kanten laa nøklen og den treflikede spænde. Omtrent 1 m. derfra længer ind i haugen laa de to ovale spænder og perlene, og 1 m. til venstre herfor og længer ind i haugen fandtes et gravkammer, dannet av en sten paa hver side og med en helle over. Under denne helle laa en stekepanne og linheklestiftene. Der fandtes intet spor av ben eller kul paa findestedet».

Datering: Vikingtid

Litteratur: Oldtiden VI:254, nr. 281; Petersen 1951:471, 473

F149 C21794a-b – UKJENT (0), VINJE k.

a) Kroknøkkel, jern: 1C1

Flathamret håndtak, noe smalere øverst og nederst, med løkke øverst – i denne henger to små ringer. Buet krok og tre lange tenner. 13,3 cm l.

b) Kroknøkkel, jern: 1A1

Flathamret håndtak med løkke og bevart ring i øvre ende, smalner mot kroken som går fra rektangulær til kvadratisk mot den enkle tannen i skjæret. Buet krok – vinklene er tilnærmet rette og tannen er ganske spiss. 12,3 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt *Struktur:* Ukjent

Gravform/likbehandling: Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. c) ukjent bein (30 fragmenter)

«De er fundet i Vinje pgd., Bratsb. av Olav Nykos da han i september 1915 var paa harejagt. En hare han skjöt paa gik ind i en ur og mens han lette efter den i uren støtته han paa et menneskeskelet og ved dette laa de to jernnøkler».

Datering: Vikingtid

F150 C25065b – ØDEGÅRDEN NORDRE/SØNDRE (124, 125), VINJE k.

Kroknøkkel, jern: 1C2

Håndtak med firkantet tværsnitt og med sidelengs "krøll" til oppheng. Kroken er vinkelrett og kort, og skjæret har to lange tenner. 10,8 cm l.

Boplass

Funnomstendigheter: F. i tuft m. a) pil jern.

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOÅ 1931–32:202, nr. 257 b; Petersen 1951:466

F151 C25396m – GRINI (57/67), SKIEN k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Rett, kort håndtak med firkantet tverrsnitt og en rund løkke øverst. Overgangen til skjæret er uvanlig – bøyd sidelengs midt i kroken – usikker på om det er en skade, men det ser intensjonelt ut. Trolig to tenner, kun én bevart. 9,5 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Kremasjon (usikker)

Funnomstendigheter: F. m. a) sverd jern b) skjoldbule jern c) 3 piler jern d) pil jern

e) bissel jern f) bissel jern g) sigd jern h) sigd jern i) kniv jern k) kniv jern l) ildstål jern n) skrinhank jern p) skrinhengsel jern q) ukjent jern r) 8 spiker jern og beslag jern s) ten jern

«Funnet i januar 1933 ved utjevning av en haug i gårdens innmark (have?). I haugen fantes en stor sten og da denne blev lempet unda fant man oldsakene like ved og under stenen. Finnestedet ligger ca. 40 m syd for bygningene på gårdene og ca. 80 m fra hovedveien Skien-Limi».

Datering: Merovingertid/Vikingtid

Litteratur: UOÅ 1933–34:7; Petersen 1951:468

F152 C25770s – DALE (121/10), TINN k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Rett og smalt håndtak med en liten, delvis avbrutt løkke i enden. Kroken har en stor og noe sammenklemt bøyning, med én bred tann. Håndtaket har tre dekorative kryss på framsiden. 14,5 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann (delvis sikker) *Struktur:* Ukjent

Gravform/likbehandling: Urne, kremasjon

Funnomstendigheter: a) sverd tveegget jern b) spyd jern c) øks jern d) øks jern e) skjoldbule jern f) 3 piler jern g) 4 piler jern h) sigd jern i) sigd jern k) sigd jern l) celt jern m) krok jern n) vevreell jern o) ukjent jern p) bryne skifer q) bissel jern r) bissel jern t) skrinhaspe jern u) hengsel jern v) skrinhank jern w) ring jern x) ring jern y) vevsverd jern z) lenke jern æ) kar jern ø) skaftkar kleber aa) stekepanne

«Dette funn blev gjort under jordbrytning. Sakene lå 8-10 tommer under overflaten på gårdens tun. På stedet hvor funnet blev gjort var det en svak forhøining. Oldsakene lå på sydsiden av en jordfast sten som viste smuldring efter ild og kunde brytes i stykker med et spett. Jorden var blåsvart og blandet med småsten der hvor jernkjelen var satt ned. Hadden var "lagt naturlig inn til den ene side og omkring kjelen var oldsakene nedlagt i samling og orden i liten omkrets av kjelen" (brev fra Olav Miland som har meddelt opplysningene)».

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOÅ 1933–34:156

F153 C25771k-m – DALE (121/10), TINN k.

k) Kroknøkkel, jern: 1A1

Rett, flathamret håndtak med løkke i øvre ende. Håndtaket smalner mot kroken som er buet. Skjæret har én butt tann. 13,4 cm l.

l) Kroknøkkel, jern: 1A1

Kort, flathamret håndtak med løkke i øvre ende, som er delvis avbrutt. Kroken har tilnærmet rette vinkler. Skjæret har en kort, liten tann. 10,8 cm l.

m) Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Fragment av håndtak, flathamret. Avbrutt midt på håndtaket. 5,5 cm l.

Deponering (usikker)

Struktur: Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) pil jern b) pil jern c) 2 piler jern d) sigd jern e) sigd jern f) sigd jern g) kniv jern h) kniv jern i) ildstål jern n) kantbeslag jern (skrin?)

«Funnet i 1932 på det samme tun hvor foregående nummer er funnet i år. Oldsakene fantes under åkerbrytning og lå spredt over et større terreng».

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOÅ 1933–34:158; Petersen 1951:464

F154 C25885d – AASHEIM ØSTRE (50/1), SELJORD k.

Vrilåsnøkkel, jern: 2C

Rektangulær jernnten som er snurret fremover til en dekorativ løkke øverst, nederst er skjæret uthamret vinkelrett direkte fra skjæret, i form av en rektangulær firkant. Skaftet ender i spiss etter skjæret. 10,2 cm l.

Gravfunn (usikker)

Kjønn: Ubestemt

Struktur: Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. a) stekepanne jern b) saks jern c) bjelle jern e) slagg
«Funnet ved nybrott i hagen av eieren, gårdbruker Halvor Aasheim. Innsendt av Samlingens tillitsmann, forfatteren Einar Tufte, Seljord».

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOÅ 1933–34:184; Petersen 1951:477, figur 267

F155 C27454xx, C27454cccc – BYGLAND (64/1), KVITSEID k.

xx) Vrålåsnøkkel, jern: 2A1

Ovalt håndtak som er smidd av en jernstang som møtes ved overgangen til pipen. I forlengelse av pipen er skjæret i buet vinkel med to korte tapper.

cccc) Vrålåsnøkkel, jern: 2A1

Ovalt håndtak som ender i en liten vinkelrett stang mot pipen. Skjæret er en firkantet plate med uregelmessige hakk over og under, og med et firkantet hull i platen

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Røys *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. a) sverd tveegget jern b) sverd tveegget jern c) sverd tveegget

jern d) sverd jern e) sverd jern f) spyd jern g) spyd jern h) spyd jern sølv i) øks jern k) øks jern l) øks jern m) øks jern n) øks jern o) range jern p) rangle jern q) rangle jern r) rangle jern s) skjoldbule jern t) bissel jern u-v) 2 bissel jern w) ring jern x) ring jern y) smitang jern z) smitang jern å) slegge jern æ) saks jern ø) saks jern aa) slegge jern bb) hammer jern cc) ambolt jern dd) 2 kiler jern ee) 2 blåsebelger jern ff) fil jern gg) trådjern jern hh) stekespidd jern ii) krok jern kk) kniv jern ll) kniv jern mm) øks jern nn) foldekniv jern oo) sigd jern pp) ljà jern qq) pil jern rr) pil jern ss) pil jern tt) bjelle jern uu) 2 ukjent jern vv) ukjent jern ww) 2 beslag jern xx) lås og nøkkel jern yy) 2 gangjern jern (skrin?) zz) 2 gangjern jern ååI) 2 spiker jern ååII) 2 ukjent jern ææ) 4 beslag jern øø) 6 beslag jern aaa) øks jern bbb) øks jern ccc) spyd jern ddd) skjoldbule jern eee) 5 piler jern fff) kniv jern ggg) kniv jern hhh) 2 kniv jern iii) sigd jern kkk) slegge jern lll) hammer jern mmm) ambolt jern nnn) 2 ambolt jern ooo) trådjern jern ppp) ukjent jern rrr) smeltedigel jern sss) støpeform keramikk ttt) 2 brodder jern uuu) bissel jern vvv) 3 beslag jern xxx) remseslag jern yyy) 2 ukjent jern zzz) bøyle jern og isbrodd jern ååå) krok jern æææI) 2 talje jern æææII) ukjent jern øøø) ukjent jern aaaa) 2 nåler bronse bbbb) hengelås jern cccc) kistelås og nøkkel jern dddd) gangjern jern eeee) 2 ringer jern og 3 gangjern jern ffff) 2 gangjern jern hhhh) 5 beslag jern iiiii) 2 beslag jern kkkk) 4 beslag jern llll) 3 spiker jern mmmmm) 6 spiker jern nnnnn) 3 nagler jern ooooo) 4 spiker jern ppppp) 2 spiker jern qqqq) 5 spiker jern rrrrr) 4 spiker jern sssss) 3 ukjent jern tttt) bissel jern uuuuu) bissel jern vvvvv) bissel jern wwww) bjelle jern xxxxx) bjelle jern yyyyy) 4 piler jern zzzzz) 2 kniver jern og 3 ukjent jern ååååI) 2 beslag jern ååååII) 7 ukjent jern ææææI) 7 spiker jern ææææII) 6 ukjent jern øøøøø) ukjent jern aaaaaa) bryne skifer bbbbbb) bryne skifer ccccc) bryne skifer ddddd) 2 slagg, ukjent kull og ukjent bein eeeee) 2 bissel jern og ukjent jern.

«Sakene tttt-åååå er f. utenom det nevnte brannlaget. Nr. a-åå ble f. og sendt inn til Oldsaksamlingen høsten 1944 av gårdens eier, Eivind Bygland, Morgedal. Resten av sakene ble funnet av assistentene Ch. Thomas og Erik Hinsch ved ettergraving på stedet. F. ble gjort i en jord- og sandblandet røys i en sørskråning ca. 50 meter sydøst for husene på gården. Det var under nyrøddingsarbeid Eivind Bygland kom over funnet, som lå i sørenden av røysen. Hvor stor denne har vært var vanskelig å si, da den var kuttet av i sidene og bygget til fast fjell i nordenden. Formen var nærmest trekantet og målene anslagsvis 13 x 16 meter. De fleste sakene lå som nevnt i et kollag, men hadde ganske vid utstrekning. Etter funnforholdene å dømme kan det vanskelig dreie seg om mer enn én grav. Kjøpt av gårdens eier. (Top. Ark.)»

Datering: Vikingtid

Litteratur: Almgren 1955:35; UOÅ 1945–48:185

F156 C30088t – ARGEHOVD (165/1), VINJE k.

2 x Kroknøkkel, jern: 1A1

1) Tynn jernten uten løkke i øvre ende og skrå, skarp ombøyning til kroken, som ender i en rett stang. 14,3 cm l.

2) Tynn jernten uten løkke i øvre ende og skrå, skarp ombøyning til krok og skjær.

Én tann eller en skade i ytre del av kroken. 13,6 cm l.

Boplass

Struktur: Hustuft

Funnomstendigheter: F. m. a) kar spanformet keramikk b) kar spanformet keramikk c) kar spanformet keramikk e) kar spanformet keramikk f) kar keramikk g) kar beger glass h) perle glass i) pinsett bronse k) pinsett jern l) ukjent bronse m) spyd jern n) 13 pil jern o) høvel jern p) fil jern q) hammer jern r) syl jern s) 4 kniver jern u) skrinhank jern v) hank jern w) doppsko x) 14 ukjent jern x5-7) 3 høvel jern y) slagg z) 3 bryne kvartsitt å) ukjent kull æ) 2 ukjent horn ø) ukjent horn aa) ukjent tre bb) ukjent bark cc) ukjent skifer.

«Funnene er gjort i og like utenfor en hustuft beliggende på en flat morenetange, Mogatangen, mellom Kvenna og Hellejuvsbekken. Tuftas ytre mål var 12 m x 8 m, med lengderetning ØSØ-VNV. Veggene avtegnet seg som lave, steinblandete jordvoller. Den østre tverrveggen har vært av tre, med inngang midt på. På hver side av døra lå en furustokk som var gravd ned i bakken. Inne i huset var det nedskjæringer for 3 par stolper, samt en rekke andre nedskjæringer, hvorav noen har vært ildsteder. Like utenfor østveggen lå en stor beinhaug som var omrotet. De fleste funnene lå i et 10-15 cm tykt, sterkt kullholdig jordlag inne i huset. Utgravd av I. Martens».

Datering: Folkevandringstid

Litteratur: Martens 1956

F157 C35241tt - KVÅLE (69/1), TOKKE k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Flathamret, avrundet håndtak med løkke i øvre ende. Noe mindre krok enn vanlig og kun en tann som er delvis avbrutt. Noe spinkel og m/ glødeskall. 14,2 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Flerbegravelse (mann) *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent
Funnomstendigheter: F. m. a) kniv jern b) ljà jern c) nagle jern d) spiker jern e) ukjent jern f) ukjent jern g) ukjent jern h) 5 slagg i) prøve kull j) prøve kull k) hengesmykke kors bronse l) ringspenne bronse m) beslag bronse n) rembeslag bronse o) perle rav p) perle rav q) perle rav r) perle rav s) perle glass t) perle glass u) perle gullfoliert glass v) ukjent tekstil w) ukjent tekstil x) tekstil y) ukjent tekstil z) ukjent jord/tekstil å) ukjent tekstil æ) ukjent tekstil ø) ukjent tekstil aa) sverd jern og ukjent jern bb) øks jern cc) øks jern dd) ukjent jern ee) ukjent jern ff) ukjent jern gg) 9 piler jern og ukjent jern hh) pil jern ii) pil jern jj) kniv jern kk) kniv jern ll) kniv jern mm) kniv jern nn) kniv jern oo) ildstål jern pp) bor jern qq) høvel jern rr) høvel jern ss) høvel jern uu) stang jern vv) ukjent jern ww) stekepanne jern xx) celt jern yy) ukjent jern zz) ukjent jern ååI) nagle jern ååII) nagle jern ååIII) 3 spiker jern ååIV) spiker jern ææ) ukjent jern øø) ukjent jern aaa) ukjent jern bbb) 30 ukjent jern ccc) bryne skifer og 7 bryner kvartsitt ddd) ukjent flint eee) 7 slagg fff) ukjent bein ggg) ukjent bein hh) ukjent organisk iii) gaffel horn/jern jjj) prøve kull kkk) prøve jord.

«F. ved undersøkelse av en gravhaug, d. ca. 15 m, h. ca. 1,25 m fra KVÅLE, TELEMAR. Oldsakene tilhører trolig flere graver. I 1937 ble det funnet et sverd og øks i haugen: C 26551. I 1960 ble ca. en tredjedel av haugen undersøkt, C 33157, og i 1971 ble resten av haugen utgravet under ledelse av konservator Perry Rolfsen. Innberetning i top.ark. ved stud.mag.art. Per Oscar Nybruget».

Datering: Vikingtid

Litteratur: Innberetning 1972 v/ P. O. Nybruget, top.ark.

F158 C5894 - DALENE (15), SELJORD k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Flathamret, rett håndtak som smalner mot kroken. Kroken har firkantet tverrsnitt, en kort bue og avbrutt ytre del av skjæret – som trolig har hatt én tann. Løkken i øvre ende er delvis avbrutt. 14,8 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann/Kvinne *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent
Funnomstendigheter: F. m. celt jer (C5895) og linhekle jern (C5896).

«Gravfund, som 1870 gjordes i en Haug paa Gaarden Dalene i Silgjord Pgd. i Thelemarken. Resten af Fundet skal være ødelagt eller bortkommet; der fandtes bl.a. et tveegget Sværd med 30" lang Klinge, nogle "meget smukt graverede Plader" af Bronze (formodentlig skaalformede Spænder), en Mængde Glasperler og over 100 Linheketinder. Om tidligere Fund af Linhekler eller Dele deraf i Grave fra yngre Jernalder kan henvises til Aarsb. 1868 S. 125 og 1871 S. 139 No. 14. Gave fra Helge Nirisen Gaange».

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1872:79, nr. 37; Petersen 1951:464

F159 C6716 - VASTVEIT (101), SELJORD k.

Boltlås-nøkkel, kobberlegering: 3A2

Flatt stykke med hull øverst, øvre del av håndtaket er rundt før det spaltes i to stenger ned til det tverrstilte skjæret. Dette har fire små utspring og sekskantet hull i midten. Sidene på stengene og overgangen til opphenget er stripedekorert. 10,4 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Jordfunn

Datering: Vikingtid (usikker)

Litteratur: AB 1873:84 (ikke oppført)

F160 C9445 – SØTVET NORDRE/SØNDRE (231, 232), SKIEN k.

3 x Kroknøkler, kobberlegering

1) Type 1A2

Tynt, rett håndtak med en liten buet krok og skjær med én tann. 11,5 cm l.

2) Type 1A2

Kun skjæret, avbrutt like ovenfor kroken. Kroken er vinklet i ombøyningen og har én liten tann. 4,4 cm l.

3) Type 1F

Rett håndtak med avbrutt øvre ende. Kroken er vinkelrett og skjæret mangler. Strekornamentikk midt på håndtaket. 9 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Haug (rund) *Gravform/likbehandling:* Inhumasjon

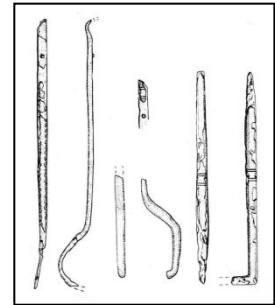
Funnomstendigheter: F. m. brakteat gull (C9440a), brakteat bull (C9440b), bøyelformet spenne sølv (C9441), hektespenne sølv (C9442a), ukjent metall (C9442b), 9 perler glass (C9443a), perle glass (C9443b), stykke flatt gull (C9444), beger glass (C9446a), ukjent sølv (C9446b), ukjent glass (C9446c), kar bronse (C9447), kar keramikk (C9448a), kar spanformet keramikk (C9448b), ukjent kobber/tre (C9449), ring sølv (C9811).

«Fundet blev gjort i Sommeren 1879, idet man tog Veifyld i en stor, allerede tidligere ved Grustag stærkt forstyrret Haug. Den kunde sees at have været rund og oprindelig at have holdt 54 i Tvermaal og 71/4' i Høide; den bestod mest af Rødmuld og svære Stene. Oldsagerne laa løst i Jorden omtrent midt i Haugen og paa dens Bund, omkring en Plet Kul og kulblandet Jord. Finderen, Skolelærer J.Hanssen, havde her troet at bemærke Spor af et udstrakt liggende ubrændt Lig, hvilke Spor dog blot bestod i fed og klæbrig Jord; især troede han tydelig at kunne se Hovedets Plads. Under Forudsætning af, at denne Formodning var rigtig, skulde Perlerne Brakteaterne og det lille Guldstykke have ligget ved Hovedet, Spænden lidt længere nede, som paa Brystet. Stykkerne af Bronzekarret fandtes omtrent en Arms Længde tilhøre fra Hovedet, Urneskaarene og Træstykket noget nærmere Hovedet paa samme Side. Glaskarret laa ovenfor Hovedet, Nøglerne en Arms Længde tilvenstre for dette. Hegteknappen fandtes i Nærheden af Spænden. - Omkring det Sted, hvor Oldsagerne fandtes, var der efter Finderens Opfatning i en Halvcirkel mange smaa Kamre af Sten, der laa over hinanden i flere, indtil 4 Etag, saaledes at Gulvhellen i et øvre Kammer var Dækhelle i et andre, og 2 ved Siden af hinanden liggende Kamre havde Sidehelle fælles. Disse Kamre skulle ikke have været over 35 cm. høie og ikke ganske regelmæssige af Form; i dem fandtes Sand og noget, som antoges for hensmuldret Træ. Finderen fandt det ikke usandsynligt, at der havde været en hel Kreds af saadanne Smaakamre inde i Haugen. Forøvrigt skal der i Midten, hvor Oldsagerne laa, allerede før have været borttaget saameget Jord, at Sagerne nu kun vare tyndt dækkede; det er derfor ikke usandsynligt, at disse ere forstyrrede og beskadigede af tidligere Gravere».

Datering: Folkevandringstid (D2, jf. Kristoffersen 2000).

Litteratur: AB 1879:184ff; Kristoffersen 2000:115

Illustrasjon: Kristoffersen 2000:Pl.4.4

VESTFOLD

F161 C10071d – GIPØ SØNDRE/NORDRE (23, 24), NØTTERØY k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Flathamret håndtak og buet overgang til skjæret, som har én tann. Håndtaket er avbrutt øverst. 9,2 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Haug B

Gravform/likbehandling: Kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. spenne bronse/kull (C10068a), spenne bronse (C10068b), syl jern (C10069), sigd jern (C10070), sigd jern (C10071a), kniv jern (C10071b), saks jern (C10071c), 5 piler jern (C10071e), bissel jern (C10071f), nål bronse (C10071g), bissel jern (C10072), bryne skifer (C10073), stekepanne jern (C10074a), stekepanne jern (C10074b).

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1880:195, nr. 102 B.d; Petersen 1951:464

F162 C12375 – NES (2081), LARVIK k.

Boltlåsnykk, kobberlegering: 3A2

Rundt tverrsnitt i øverste del av håndtaket, som er tykkest på midten. Løkke til oppheng som er noe slitt til den ene siden. Nedre del er spaltet i to mot skjæret, som har hull i midten og tre utspring, hvor det ene store har to hull. Strekornamentikk i sikksakk på sidene av stengene og horisontale striper på tvers av stengene. 11,5 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Åkerfunn

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1885:114, nr. 170

F163 C13827e – PYTTEN (4051), LARVIK k.

Usikker vrilåsnykk, jern: 2 ukjent

Sterkt forrustet og med trefragmenter fast i rusten. Sirkelrundt håndtak med pipe, trolig avbrutt skjær. 6,7 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Haug (rund)

Gravform/likbehandling: Urne, kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. spyd jern (C13827a), spyd jern (C13827b), skjoldbule jern (C13827c), håndtakbeslag jern (C13827d), saks jern (C13827f), ukjent jern (C13827g), ukjent jern (C13827h), kar keramikk (C13828), kar keramikk (C13829), kar glass (C13830), kar harpikstetning (C13831), 5 nagler sølv (C13832b), 19 ukjent flint (C13833a), ukjent bein (C13833b), urne keramikk (C13872).

«Fundet er gjort i en stor rund Haug, af 9 Fods Høide. Dens ydre Del bestod af Sten, medens den indre, omkring Centrum, hvor Fundet blev gjort, synes at have været nogenlunde stenfri. Skjoldbule blev fundet tilligemed endel morknet Træ sydligst og nær derved Kitstykkerne. I NØ. stod Urnen c, noget længere østlig Urnen b. I N. laa Spydspidserne og indenfor dem Hegtespændene. I NV. fandtes Resterne af Glaskarret og længere ude i V. Saxen. I N. var der under Stenene et dybt, grydeformet Hul i Haugens Bund, fyldt med et Kullag, der var 1 Fod tykt».

Datering: Eldre jernalder

Litteratur: AB 1887:82–83, nr. 277 a

F164 C14847 – FADUM NORDRE/ENG/SØNDRE/MELLEM (10), TØNSBERG k.

Boltlåsnykk, kobberlegering: 3A2

Håndtak med rundt tverrsnitt som går over i trippel spalting mot skjæret, som har to hull i midten og fire utspring, hvorav ett er noe skadet. Skaftet har hull øverst til oppheng. Antydning til horisontale striper på den spaltede delen av skaftet. 11,8 cm l.

Gravfunn (usikker)

Kjønn: Ubestemt *Struktur:* Haug (usikker) *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: «F. i en liden paa en Fjeldpynt liggende Haug».

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1889:128, nr. 207

F165 C15114 – NORDKVELD MELLE (2087), LARVIK k.

2 x usikre nøkler: ukjent type

To stykker som kanskje er nøkler - den ene er kun et rett fragment, mulig håndtak til kroknøkkel, den andre er et fragmentarisk håndtak med en enkelttannet krok som vender rett tilbake mot skaftet. 7 og 9,7 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. sverd tveegget jern (C15104), spyd jern (C15105), øks jern (C15106), 2 piler (C15107), skjoldbule jern (C15108), tverrøks jern (C15109), bor (C15110), sigd jern (C15111), tang jern (C15112), hammer jern (C15113), lås slå jern (C15115), 4 klinknagler (C15116), fil jern (C15117).

«Alt fundet i en Gravhaug [...]. Paa flere af Sagerne sees Glødeskal».

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1890:69, nr. 65 l

F166 C15217f – KAUPANG SØNDRE (1012), LARVIK k.

Usikker nøkkel, ukjent type

Stor pæreformet (oval) løkke av flathamret tynt jern. 15,8 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Båtgrav, kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. sverd tveegget jern (C15214), ukjent bronse/jern (C15215), kniv jern (C15216), kar jern (C15217a), hank jern (C15217b), beslag jern (C15217c), lås beslag jern (C15217d), haspe jern (C15217e), ukjent jern (C15217g), ukjent jern (C15217h), ukjent jern (C15217i), 27 klinknagler jern (C15218).

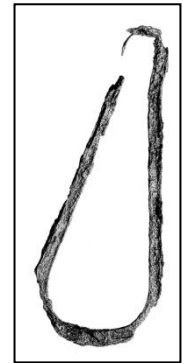
«Fundet Juli 1890 i en Gravhaug paa Kaupang i Tjølling Pgd., Jarlsberg og Larvik Amt (Kristen Kaupangs Part). Haugen holdt ca. 14 Alen i Tvermaal; Oldsagerne laa nogenlunde samlede i Midten, med et Lag af større Stene over. Haugens Høide var ca. 1 m.; der var stærke Spor af Brand».

Utgravd av Nicolaysen i 1890. Nøkkelen er registrert som h), men er egentlig f), ifølge Blindheim et al. 1981:213.

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1890:77–78, nr. 136 d; Blindheim et al. 1981:213; Petersen 1951:478; Stylegar 2007

Illustrasjon: Blindheim et al. 1981: Pl. 53, 4f.

F167 C16492 – GRØNNEBERG (1026), LARVIK k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2A2

Ovalt håndtak med gjennombrutt dekor, som er betraktelig skadet. Skjæret er avbrutt. 8,2 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Jernkjele, kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. sverd tveegget jern (C16483), øks jern (C16484), tverrøks jern (C16485), ljà jern (C16486), hammer jern (C16487), tang jern (C16488), hammer jern (C16489), 5 ukjent jern (C16490a), skjoldbule jern (C16490b), 2 munnharper jern (C16490c), bryne skifer (C16491).

«Disse Sager ere f. i en anden Gravhaug paa nysnævnte Grønneberg. Denne Haug laa kun faa Skridt fra den, hvori Fundet No. 118 blev gjort. Tvermaal omtr. 18 Alen, Høide 3 Fod. I Haugen fandtes tildels endnu større Stene end i den anden; de 6-7 midterste holdt 1 meter i Tvermaal. Paa Bunden en Stensætning af 3 Alens Længde og 2 Alens Bredde, hvorpaa Oldsagerne laa; her stod Jernkjedelen, hvoraf Fragmenter findes under No. 16490, fyldt med brændte Ben».

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1981: 109, nr. 119 k

F168 C18086 – HASÅS (111), ANDEBU k.

Boltlåsnøkkel, kobberlegering: 3A2

Håndtak med rundt tverrsnitt i øvre del, delt i to stenger mot det tverrstilte skjæret. Øverst er en flat, ornert del med hull til oppheng, skjæret er firkantet med firkantet hull i midten og fire utspring av tilnærmet lik størrelse. 8,6 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Ukjent

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1895:79, nr. 106

F169 C18191 – FARMEN (2082), LARVIK k.

Kroknøkkel, jern: 1C2

Tapt

Ifølge Petersen (1951:466) et eksemplar av variasjon innen R459 hvor "skjæret bøyer direkte ut fra stammen i rett, og i et par tilfeller i stump vinkel".

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. sverd enegget jern (C18188), øks (C18189), skjoldbule (C18190), saks jern, sigd jern, fil jern, høveljern, flintstykke og flere «fragment jern» (C18191), hvor nøkkelen er et av dem – uidentifisert i katalogteksten.

«F. i en Haug».

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1895:89, nr. 150; Petersen 1951:466

F170 C18467 – ROLIGHETEN (2034), LARVIK k.

Kroknøkkel, jern: 1C2

Rett håndtak, fragmentert og avbrutt i øvre ende. Kroken står vinkelrett på håndtaket. Skjæret har to tenner. Sterkt forrustet. 12,8 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. sigd jern (C18466), 6 ukjent jern – sannsynligvis levninger av skrin (C18468a), ukjent bein (C18468b), bryne skifer (C18469).

«Disse Sager ere f. i en liden, lav Haug [...]. Haugens Tvermaal 14 m.; den var 1/2 Alen nedskaaren i den naturlige Bund, og i denne Fordybning var der et 8 Tommer tykt Lag af Kul, Kulstøv, Aske og brændte Ben, i hvilket Oldsagerne fandtes».

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1896:76, nr. 81 b

F171 C19183 – BERG (4101), LARVIK k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2

Tilnærmet rundt håndtak med gjennombrutt dekor av to fugler som står mot hverandre og prikkdekor. Knekt mellom pipa og skjæret. Det avbrutte skjæret har en midtre spalte, men ingen synlige tenner (det er klistret en papirlapp med Cnr på). 7 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Haug (rund) *Gravform/likbehandling:* Kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. enkel ovalspenne bronse (C19179a), enkel ovalspenne bronse (C19179b), enkel ovalspenne bronse (C19180), trefliket spenne bronse (C19181), ringspenne bronse (C19182), 2 perler glass (C19184), 10 ukjent jern (C19185a), 2 ukjent jern (C19185b), 4 ukjent flint (C19184c), kar keramikk (C19185d) « [...] fandtes i Sommeren 1898 af O. L. Schartum i Larvik i en Gravhaug paa Berg (Gn. 101). I Gaardens Udmark v ligger efter Sch.s Beretning 4 store og flere smaa Gravhauger, alle mere eller mindre udgravne. Den største og sydligste holder 30 Alen i Tv. maal og er 2 1/2 Al. høi; har været høiere, men er udhulet og formindsket ved tidligere Gravning. Rundt om Haugen, i en Afstand af 5 Alen fra dens Kant, gaar en Ring af Stene nedgravede i Jorden. Haugen er bygget af Rullestene med Sand imellem. Efter Schartums Opfatning havde Haugbunden først været udsat for stærk Brand, hvorved Grunden var bleven Haard. Derover var først lagt et Lag jevnstore Stene; saa store som en stærk Mands Løft. Derover fulgte et Lag mindre Stene; i begge disse Lag vare Mellomrummene udfyldte med brun Sandjord».

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1898:82, nr. 85 e; Petersen 1951:471, 473

F172 C19720c – HVAALE STORE (4116), LARVIK k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Sterkt forrustet, men ser ut til å være skjæret på en kroknøkkel med to tenner og skrå krok. 6 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Inhumasjon

Funnomstendigheter: F. m. sverd tveegget jern (C19718), spyd jern (C19719), brodd jern (C19720a), sverd jern (C1972b), skjoldbule jern (C19720d).

F. i en jordhaug uden sten [...]. Haugen var 10 alen i tvermaal, 1 alen høi. Ingen ben, kul eller aske at se. Sagerne laa 2 1/2 fod under jordfladen.

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1899:203, nr. 223 c

F173 C19801a – NORDHEIM av HEDRUM PRESTEGÅRD (2050/3), LARVIK k

3 x Kroknøkler, jern

1) Kroknøkkel, jern: 1C1

Rett håndtak og skrå krok med én bevart tann i skjæret – har trolig hatt to. 17,5 cm l.

2) Kroknøkkel, jern: 1C1

Svært rustent eksemplar. Rett håndtak og skrå krok. Skjæret har spor etter én, trolig to tenner. 15,5 cm l.

3) Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Rett håndtak avbrutt i øvre ende. Skrå krok med avbrutt skjær. 11,5 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Båtgrav, inhumasjon

Funnomstendigheter: F. m. 2 enkle ovalspenner bronse (C19798a-b), ringspenne bronse (C19799a), ukjent tekstil (C19799b), snellehjul kleber (C19800), kniv jern (C19801b), 2 ringer jern (C19801c), hank jern (C19801d), sigd jern (C19801e), 4 klinknagler jern (C19801f), ukjent jern (C19801g), 2 ukjent flint (C19801h).

«[...] Af finderens beskrivelse hidsættes: Haugen bestod af sand og var nu næsten udslettet ved dyrkning. Den indeholdt en baadbegravelse. Baadens længde synes at have været ca. 21 fod, bredden paa midten 4 fod og 6 tommer. Klinknaglerne laa paa begge sider i en højde af 12 tommer fra bunden. Alt træ var fortæret. Skelettets hoved laa i nord, spænden 4-5 tom. sydligere indpakket i en brunagtig "stap". Lidt nordligere, hvor naglerne gik sammen i en smal ende, fandtes de andre sager. Af ben saaes intet uden det kjævestykke, der ligger vedfundet.

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1900:289, nr. 42 d

F174 C19936 – HAUGAN (21), RE k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2A2

Rundt håndtak, flatt med ornamentikk i sirkelen og et utspring i øvre ende med hull til oppheng. Skjæret er to utstående tenner med u-formet spalte. 7,9 cm l.

Trolig funnet med en jernnøkkel som er forrustet/tapt.

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt *Struktur:* Grav IV *Gravform/likbehandling:* Inhumasjon

Funnomstendigheter: «F. i grav IV, tilligemed rester af skeletter af et menneske og af en hund. I samme haug fandtes ogsaa en jernnøgle, der dog var altfor medtaget til at kunne bevares».

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1900:309, nr. 98; Petersen 1951:475–476

F175 C19951 – RIMSTAD (2084/12), LARVIK k.

Kroknøkkel, jern: 1B

Dannet av en firkantet ten, håndtaket er bøyd sidelengs til en oval ring øverst og er rett ned mot skjæret. Kroken er vinkelrett og har en liten tann. 9 cm l.

Gravfunn (usikker)

Kjønn: Ubestemt *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. øks jern (C19950)

«Disse to gjenstande skal være f. i en haug paa Rimstadstranden, Kvelde s., Hedrum pgd., Jarlsberg og Larvik amt».

Datering: Vikingtid (usikker)

Litteratur: AB 1900:311, nr 106 b

F176 C22441i – JARLSBERG HOVEDGÅRD (51), TØNSBERG k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Fire fragmenter som trolig utgjør en komplett nøkkel. Skaftet er flathamret med løkke i enden, skjæret har to tenner, de to mellomste fragmentene er trolig ombøyingen mellom skjær og skaft. Ca. 12 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne/Kvinne *Struktur:* Haug nr. 3 (lang)

Gravform/likbehandling: Jernkjele, kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. a) 2 doble ovalspenner bronse b) 2 doble ovalspenner bronse, c) kar jern d) stekespidd jern e) øse jern f) hank jern g) rembeslag jern h) sigd jern j) ukjent jern k) krok jern l) bissel jern m)

knapp jern *n*) ring jern *o*) spiker jern *p*) ukjent jern *q*) ukjent jern *r*) ringnål bronse *s*) holk bronse/jern *t*) 27 perler glass *u*) ukjent bein *v*) 40 ukjent kull.

Utgravning på Lille Gullkronen. Utgravd av S. Grieg og A. W. Brøgger 2–3. august 1917. Lav langhaug, ca. 11 m l og ca. 6 m b.

Datering: Vikingtid

Litteratur: Innberetning i top.ark.

F177 C22443q – JARSBERG HOVEDGÅRD (51), TØNSBERG k.

Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Håndtak med kvadratisk tverrsnitt og ombøyning til løkke øverst. Håndtaket er kort og kroken buet. Skjæret er avbrutt etter ombøyningen nederst. 9,1 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Haug nr. 7 (rund)

Gravform/likbehandling: Båtgrav, kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. *a*) spyd jern *b*) 3 piler jern *c*) skjoldbule jern *d*) skjoldbule jern *e*) bor jern *f*) bryne skifer *g*) sigd jern *h*) ljà jern *i*) hammer jern *k*) saks jern *l*) fiskesøkke bly *m*) tyngde bly *o*) fiskekrok jern *p*) ukjent jern *r*) krok jern *s*) krok jern *t*) bissel jern *u*) krampe jern *v*) perle glass *w*) kar jern *x*) 250 klinknagler jern *y*) bøyle jern *z*) bøyle jern *æ*) tang jern *ø*) ukjent jern *aa*) skaft tre *bb*) ukjent voks *cc*) ukjent jern *dd*) ukjent bark.

Utgravning av A. W. Brøgger, S. Grieg og A. Bjørn. Stor rund haug, ca. 13 m i tverrmål.

Datering: Vikingtid

Litteratur: Innberetning i top.ark.

F178 C22825e – ELGESEM (153), SANDEFJORD k.

Vrilåsnøkkel, jern: 2A1

Kun skjæret med litt pipe bevart. Det er firkantet med en liten stift, ganske fragmentert. Ca. 3,5 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Steinsetting (rund)

Gravform/likbehandling: Urne (usikker), kremasjon (usikker)

Funnomstendigheter: F. m. *a*) dobbel ovalspenne bronse *b*) snellehjul bergart *c*) beslag jern *d*) skrinhaspe bronse/jern *f*) lås låsfjær jern *g*) skrinhank jern *h*) saks *i*) linhekle jern *k*) sigd jern *l*) seletøybeslag jern *m*) beslag jern *n*) ukjent jern *o*) smykkenål bronse *p*) ring bronse *q*) ukjent keramikk *r*) ukjent horn *s*) ukjent bein og 2 ukjent kull.

«Disse saker er fremkommet ved skolebestyrer S. A. Sørensens undersøkelse av en jorddekket rund steinsetning på gården Elgesem i september 1902 (nr. 6). En helle i midten av steinsetningen synes å være tatt opp, da det her fantes en runding ca. 0,60 m vid som var tom for stein. I den nordlige del var det en fordypning 1-2 m lang og ca. 1 m bred. Stenene i bunnen så her ut til å være opprevne og ikke nøyaktig igjen nedlagt. I jordsmonnet over denne innsenkning fantes de ovenfor beskrevne oldsaker liggende spredt. På samme sted som ligger i kanten av et grustak var det flere lignende steinsetninger, hvorunder det er funnet flere urner. Vikingetidensfunnet må betraktes som en sekundærgrav. Stykker av et bryne, flere klumper smeltet glass og en kniv er senere bortkommet».

Datering: Vikingtid

Litteratur: NF 1862–1866:202; Petersen 1951:468

F179 C2500 – BJØRKE SØNDRE/NORDRE (2022, 2021), LARVIK k.

Kroknøkkel, jern: 1C2

Kort, håndtak med en stor løkke øverst. Kroken er i rett vinkel til skjæret som har to-tre avbrutte tenner. 6 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne (delvis sikker) *Struktur:* Haug

Gravform/likbehandling: Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. korsformet spenne bronse (C2496), 10 perler glass (C2497), skjoldbule jern (C2498), saks jern (C2499), 2 sigder (C2501a), 4 nagler jern (C2501b), beslag jern (C2501c), 3 kroker jern (C2501d), 5 ringer jern (C2501e), ten jern (C2501f), bryne bergart (C2501g).

Spennen og skjoldbulen er datert til EJA, de øvrige gjenstandene til VT.

«[...] ere fundne tilsammen i en Gravhaug paa Gaarden Bjerke, Hedrum pgd. Laurvik Fgdr., Jarlsberg Amt., Sagerne skriver sig uden Tvivl fra Hedendommens Tid».

Datering: Vikingtid

Litteratur: NF 1862–1866:202; Petersen 1951:468

F180 C2728 – TANUM NEDRE/ØVRE (6,7), LARDAL k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Håndtak med rektangulært tverrsnitt, bredt med løkke øverst. Håndtaket smalner mot kroken, som skrått buet. Skjæret har to tenner, begge intakt, den innerste kortere og bredere enn den ytterste, noe uvanlig. 13,8 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Haug Gravform/likbehandling: Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. vevsverd jern (C2724), saks jern (C2725), saks jern (C2726), kniv jern (C2727), likearmet spenne bronse (C2729), likearmet spenne bronse (C2730), enkel ovalspenne bronse (C2731), bissel jern (C2732), rangle jern (C2733), linhekle jern (C2734), ring jern (C2735a), ukjent jern (C2735b).

«No. 2708 - 2735 er fundne i tvende Gravhaug på Gaarden Tanum i Svartstad Hovedsogn, Lardal Prestegjeld, Jarlsberg og Larviks Amt. Nr. 2708 - 2723 i den er fundne i den ene Haug, No. 2724 - 2735 i den anden. Haugene er endnu ikke fuldstændig udgravede; men hidtil har man blot fundet Sand i dem, ingen Stein eller Spor til Gravkammer. De laa ganske tæt ved hinanden, i omtrent 30 Alens Afstand».

Datering: Vikingtid

Litteratur:

F181 C2774014 – KAUPANG NORDRE (1029), LARVIK k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Fragment av skjær brutt i to, nå sammenlimt. To tenner, ved innerste tann fastrustet en liten jernklump. Avbrutt i vinkelbøyningen til skaftet som mangler. 5,2 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann eller Kvinne *Struktur:* Flatmark

Gravform/likbehandling: Båtgrav, inhumasjon

Funnomstendigheter: To graver som ligger over hverandre, usikkert om nøkkelen hører til kvinnen eller mannen. F. m. a) enkel ovalspenne bronse b) enkel ovalspenne bronse c) likearmet spenne bronse d) remspenne bronse e) ukjent ull f) sverd tveegget jern g) spyd jern h) ljà i) snellehjul kleber j) hestesko jern k) 160 båtnagler l) ukjent jern m) ukjent bein n) 20 ukjent kull.

«I 1939 var det blitt påbegynt oppføring av en hytte på stedet, og graven var gjennom denne og siste graving helt ødelagt. Mesteparten av oldsakene ble plukket opp under den siste gravingen. De fleste lå om lag 70-75 cm djupt. Funnstedet ble besiktiget av fylkeskonservator Harald Hals, som meddelte at det ikke var noe mer å gjøre».

Ifølge Blindheim (1981:217) er disse gjenstandene fra to graver, en mannsgrav og en kvinnegrav, som er blitt sammenblandet: «Gjenstandene a – e (frasett b[som er funnet i 1944]) og i lå noenlunde samlet innenfor hyttmurens V-hjørne. I nærheten av disse gjenstander, men inntil murens utside lå et klebersteinskar (C27997m, grav A) og en buet jerngjenstand, først funnet i 1949. Langs inn- og utsiden og delvis under muren er på skissen inntegnet 3 rader nagler, som strekker seg over vel 6 m. Ved S-hjørnet bøyer de noe innover. Det dreier seg åpenbart om en *båtbegravelse*, hvor kvinnesakene har ligget nær den ene stavnen. Hvis sakene ligger in situ på skissen, ville kvinnen ha ligget på tvers av båten. Dette er lite trolig, men ikke umulig. Innenfor N-hjørnet, ca. 2,5 m fra kvinnesakene a – e, lå hestesko (J) og ubrente ben (m). Midt mellom disse og a – e, lå spydspissen (g), mens sverdfragmentet (f) lå ca 2,5 m i østlig retning, omtrent midt i husgrunnen. Nagler lå spredt rundt det meste av huset, tilsynelatende uten system. Disse sakene bør opprinnelig ha hørt sammen til en mannsgrav, som åpenbart er blitt forstyrret ved anlegg av grøften.» Ut fra informasjonen kan det se ut til at nøkkelen tilhører mannsgraven, men dette lar seg vanskelig påvise nærmere.

Datering: Vikingtid

Litteratur: Blindheim et al. 1981:101, 216–217, Pl. 67 14; Stylegar 2007

F182 C27853 – LINGUM (1064), LARVIK k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2

Ovalt håndtak med perlerad og gjennombrutt ornamentikk, nå oksydert. Kort pipe og skjær med midtre spalte og tre korte tapper ytterst. Avbrutt der håndtaket smalner mot pipa, loddet, trolig i nyere tid. 9,2 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Ukjent.

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOÅ 1945–48:294

F183 C27944 – NATVALL (11/1), SANDEFJORD k.

Boltlåsnytt, kobberlegering: 3A2

Rundt tverrsnitt på øvre del av håndtaket, nederst spaltet i to. Skjæret er tverrstilt, firkantet med fire utspring og med firkantet hull i midten. Flat løkke øverst til oppheng, litt bøyd til siden. 8 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Åkerfunn ved harving.

Datering: Vikingtid (usikker)

Litteratur: UOÅ 1949–50:80

F184 C28182b – BERG SØNDRE (56), TØNSBERG k.

Vrilåsnytt, jern: 2B1

To fragmenter: skjær og nedre del av håndtak bevart. Skjæret er tunget, ganske stort og rustent, med spor av tre tapper ytterst. Håndtaket har muligens vært ovalt og åpent, men er så fragmentert at det er vanskelig å si sikkert. 7,6 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann   *Struktur:* Haug nr. 25

Gravform/likbehandling: Båtgrav, kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. a) sverd jern c) krampe jern d) kniv jern e) 2 kniver jern

f) ukjent bronse g) perle glass h) ring jern i) beslag jern k) ukjent jern l) kam horn m) ukjent jern n) bryne kvartsitt o) bryne skifer p) ukjent flint q) 50 nagler jern r) 15 ukjent kull s) ukjent bein

«Sakene lå i haug 25 på kartskisse i Top. ark., på samme gravfelt som foregående nr. i en brent båtgrav. Midt i graven lå en stor rund stein, og under og omkring denne lå de fleste oldsakene i et trekullag ca. 2 m nord-syd og 1,2 m øst-vest, ca. 15 cm tykt. En del nagler var spredt i ytterkant av midtfeltet. Se innberetning i Top. ark. ved L. Smedstad».

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOÅ 1949–50:131; Innberetning 1950 v/ L. Smedstad, Top.ark

F185 C29268c – ÅS VESTRE (40), SANDE k.

Kroknøtt, jern: 1C2 (usikker)

Ti fragmenter, svært forrustet. Øvre del av håndtaket er relativt intakt i form av en kort jernten med løkke i øvre ende og en tilnærmet vinkelrett bøyning nederst. De øvrige fragmentene antyder at det er snakk om en kroknøtt av type 1C2, selv om det er noe usikkert.

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt   *Struktur:* Haug nr. 7 (rund)

Gravform/likbehandling: Kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. a) isbrodd jern b) isbrodd jern d) ukjent jern e) beslag jern f) ukjent jern g) rembeslag jern h) ukjent jern i) ukjent jern j) ukjent jern k) ukjent jern l) 10 spiker jern m) perle keramikk n) ukjent bein o) 50 ukjent kull p) 25 ukjent kull q) ukjent bein.

«Framkommet ved Sjøvolds undersøkelse av haug nr. 7 i feltet i Veierudhagan, høsten 1952. Haugen var rund med meget klar begrensning, 8 m i diameter og knapt 0,5 m høy. Den var bygd helt av leire, uten innblanding av stein, og sakene ble funnet spredt utover i et kullag i haugens midtparti. Kullaget var tydelig anlagt på den gamle markoverflaten og kunne følges et godt stykke utover mot periferien, men var tykkest midt i haugen. Plan og innberetning i Top.ark».

Beskrivelse av Sjøvold: «Høyde 0,32 m, diameter 8 m. Ualminnelig pen og regelmessig, rund haug. Uten spor av tidligere gravning. Utgravd august 1952; funn fra vikingtid; brannflak».

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOÅ 1956–57:219; Innberetning 1955 og innberetning 1956 v/ T. Sjøvold, Top.ark.

F186 C29804b – HYBBESTAD (1076/2), LARVIK k.

Vrilåsnytt, kobberlegering: 2B2

Fragment: Håndtak. Ovalt håndtak med dyreornamentikk i gjennombrutt stil. Avbrutt på skrå midt over håndtaket. Svært lik C10927. 6,1 cm l.

Gravfunn (usikker)

Kjønn: Ubestemt   *Struktur:*   *Gravform/likbehandling:*

Funnomstendigheter: F. m. a) spenne bronse.

«Begge stykker funnet for ca. 40 år siden på den nevnte lokalitet (og visstnok

sammen). Stedet ligger ca. 200 m NØ for husene på gården. De kom for dagen ved utkjøring av grus. Det er ingen antydning til haug på stedet. - Opplysningene meddelt av A. Jahnsen, Tjølling. Gave fra gårdens eiere, Hans og Olav Hybbestad, Jåberg st».

Datering: Vikingtid

Litteratur: Almgren 1955: Pl 30b (C10927); UOÅ 1958–59:190

F187 C35351h – HUSEBY (110/2), SANDEFJORD k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Fragment: skjær med to tenner. 4,6 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* Haug nr. 3 (lang)

Gravform/likbehandling: Eikekiste, inhumasjon

Funnomstendigheter: F. m. a) vevsverd jern b) saks jern c) tyngde vevlodd keramikk

d) ukjent horn e) sigd jern f) kar jern og kar kleber g) kar keramikk i) skrinlås jern k)

ukjent kleber l) 3 ukjent bergart m) bryne sandstein n) ukjent flint o) ukjent porfyr p) 5 ukjent jern q) beslag jern

r) ukjent tekstil s) 5 ukjent flint t) 3 prøve kull u) likkiste eik v) ukjent flint

«Under ledelse av stud.mag.art. Per Haavaldsen ble haug 3 undersøkt sept. 1979 sammen med to andre hauger på samme lokaliteter, KARIÅSEN på HUSEBY (tidligere 110/ 2), VESTERØY IDRETTSPARK, SANDAR s.p. SANDEFJORD k. VESTFOLD. Fra de to andre haugene foreligger kun kullprøver og 4 flintstykker magasinert sammen med funnene fra haug 3. "Kisten" i haug 3 besto av løst lagte bunn- og sidebord. For nærmere detaljer fra undersøkelsen, se innberetning i top.ark».

Datering: Vikingtid

Litteratur: UOÅ 1981–85:16; Innberetning 1979 v/ C. Blindheim, Top.ark.

F188 C4221 – KAUPANG NORDRE (1029), LARVIK k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2A2

Ovalt håndtak med rundt tverrsnitt og geometrisk ornamentikk. Skjæret og pipen er avbrutt. 8,5 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* Haug nr. 112 *Gravform/likbehandling:*

Funnomstendigheter: F. m. sverd tveegget jern – m. inskripsjon ULFBEHRT

(C4217), sverd tveegget jern (C4224a), spyd jern (C4218), øks jern (C4219), skjoldbule jern (C4220a), sigd jern

(C4220b), vektlodd polyedrisk bronse (C4222), vektlodd kuleformet jern/bronse (C4223), bolle kleber (C4216),

bryne skifer og bryne sandstein (C4224b), stein eggformet (C4224c), 4 brent flint (C4224d).

Utgravd av Nicolaysen i 1867, rekatalogisert av Blindheim et al (1981:201).

«I hovedkatalogen oppgis: "I haugen fantes desuden Kul, Aske, omtrent 20 Klinknagler - - - . Temmelig dybt under Grønsværet, men ikke blant de øvrige Sager, fantes et tykt Stykke brunt Glas, der vel skriver sig fra meget nyere Tid. (er ogsaa tilstede)". Alt dette er tapt» (Blindheim 1981:201).

Datering: Vikingtid

Litteratur: Blindheim et al. 1981:147, 184, 201; Stylegar 2007

F189 C4290 – KAUPANG SØNDRE (1012), LARVIK k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2 (usikker)

Mulig rundt håndtak til nøkkel, avbrutt i pipen. Perlerad og gjennombrutt ornamentikk i midten – ifølge Blindheim (1981:207): en «relativt naturalistisk dyrefigur med tilbakebøyet hode, jfr. Almgren 1955 s. 66 f og Pl. 19 a». 2,9 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt *Struktur:* Haug nr. 5 *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: F. m. 3 skår av kar keramikk – trolig rhinsk vare, jf. Blindheim

1981:201 m. ref.

Utgravd av Nicolaysen i 1867, rekatalogisert av Blindheim et al. (1981:207)

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1867:87, nr. 5; Almgren 1955:66, Pl. 19 a; Blindheim et al. 1981:207; Petersen 1951:475–476; Stylegar 2007

F190 C52093 – HORTENSKOGEN (124/48), BORRE k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2

Ovalt håndtak med gjennombrutt ornamentikk, kort pipe og tunget skjær. Skjæret har en midtre spalte og tre tapper. Dekoren er utført i forenklet dyrestil. Rammen er nøye dekorert med ribbemønstrete sidekanter. Støpt og etterarbeidet med fil. 8,7 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Metalldetektor på Karl Johans Vern. Etterundersøkelse ga ingen resultater.

Datering: Usikker datering (mulig VT)

Litteratur: UKM Old.tilv 1999:136, figur 39.

F191 C52516/130 – KAUPANG SØNDRE (1012), LARVIK k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Flatt håndtak med rektangulært tverrsnitt som smalner mot den nå avbrutte løkken øverst og mot kroken nederst. Kroken er tynn og kvadratisk, den siste ombøyningen til skjæret er ganske rettvinklet, med én tann. 12,2 cm l.

Boplass

Funnomstendigheter: Kaupang-undersøkelsene fra 2000-2003. F. i moderne pløyelag.

Datering: Vikingtid

Litteratur: Innberetninger Pilø et al. 2000, 2003; Pilø og Pedersen i Skre 2007

F192 C52517/1512 – KAUPANG SØNDRE (1012), LARVIK k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2

Fragment. Mesteparten av håndtaket mangler. Firkantet skjær og et dekorert håndtak. Skjæret er noe skadet, nå av nesten firkantet form, ingen tegn etter tapper. Hul pipe ca 0,5 cm innover. 5 cm l.

Boplass

Funnomstendigheter: Kaupang-undersøkelsene fra 2000-2003. Metalldetektorfunn.

Datering: Vikingtid

Litteratur: Innberetninger Pilø et al. 2000, 2003; Pilø og Pedersen i Skre 2007.

F193 C52517/2145 – KAUPANG SØNDRE (1012), LARVIK k.

Kroknøkkel, jern: 1C2 (usikker)

Potensiell kroknøkkel. Tynn og rusten jernten med rund løkke øverst, bøyd rett vinkel nederst. Rundt tverrsnitt. Det eventuelle skjæret er avbrutt. 5,7 cm l.

Boplass

Funnomstendigheter: Kaupang-undersøkelsene fra 2000-2003. Metalldetektorfunn.

Datering: Vikingtid

Litteratur: Innberetninger Pilø et al. 2000, 2003; Pilø og Pedersen i Skre 2007.

F194 C52517/497 – KAUPANG SØNDRE (1012), LARVIK k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering/jern: 2A2

Ovalt håndtak med rundt tverrsnitt, avbrutt ved pipen. Det gjennombrutte arbeidet på utsiden gjør at jernet inne i håndtaket er synlig. Overflaten er så korrodert at detaljer i ornamentikken ikke kan identifiseres. 5,9 cm l.

Boplass

Funnomstendigheter: Kaupang-undersøkelsene fra 2000-2003. Metalldetektorfunn

Datering: Vikingtid

Litteratur: Innberetninger Pilø et al. 2000, 2003; Pilø og Pedersen i Skre 2007.

F195 C52518/12 – HUSEBY (1032/21), LARVIK k.

Kroknøkkel, jern: 1C2

Rett stang med løkke øverst. Kroken er vinkelrett på stangen, og vært kort slik at skjæret står rett i tråd med håndtaket. Skjæret har to tenner. 10,4 cm l.

Boplass

Struktur: Bygningsplattform, omrotet kulturlag fra VT/MA

Funnomstendigheter: Faglig utgravning under Kaupang-undersøkelsene 1999-2001

Datering: Vikingtid/Middelalder

Litteratur: Lia 2001; Skre 2007

F196 C52518/25 – HUSEBY (1032/21), LARVIK k.

Vrilåsnøkkel, jern: 2C

Åpent, ruterformet håndtak og rund pipe. Skjæret er formet som en sidelengs T med to fliker, en utstikkende til hver side. 7,6 cm l.

Boplass

Struktur: Bygningsplattform, omrotet kulturlag fra VT/MA

Funnomstendigheter: Faglig utgravning under Kaupang-undersøkelsene 1999-2001

Datering: Vikingtid/Middelalder

Litteratur: Lia 2001; Skre 2007

F197 C52518/57 – HUSEBY (1032/21), LARVIK k.

Kroknøkkel, jern: 1 ukjent

Rettt håndtak som er fragmentert i øvre ende. Kroken er vinkelrett. Fragmentarisk skjær, så det er vanskelig å si om den har én eller to tenner. 7,3 cm l.

Boplass

Struktur: Bygningsplattform, omrotet kulturlag fra VT/MA

Funnomstendigheter: Faglig utgravning under Kaupang-undersøkelsene 1999-2001

Datering: Vikingtid/Middelalder

Litteratur: Lia 2001; Skre 2007

F198 C52518/329 – HUSEBY (1032/21), LARVIK k.

Kroknøkkel, jern: 1 ukjent

Svært rustent fragment, kan være skjæret på en kroknøkkel. 3,1 cm l.

Boplass

Struktur: Bygningsplattform, omrotet kulturlag fra VT/MA

Funnomstendigheter: Faglig utgravning under Kaupang-undersøkelsene 1999-2001

Datering: Vikingtid/Middelalder

Litteratur: Lia 2001; Skre 2007

F199 C52519/15670 – KAUPANG SØNDRE (1012), LARVIK k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2A2

Fragment av håndtak med gjennombrutt ornamentikk. Nå avbrutt og sammenklemt, opprinnelig form noe usikker. 5 cm l.

Boplass

Funnomstendigheter: Kaupang-undersøkelsene fra 2000-2003. Fra moderne pløyelag.

Datering: Vikingtid

Litteratur: Innberetninger Pilø et al. 2000, 2003; Pilø og Pedersen i Skre 2007.

F200 C52519/15833 – KAUPANG SØNDRE (1012), LARVIK k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Trolig en liten kroknøkkel med buet krok og én tann. I øvre enden er det som trolig er en større oval løkke avbrutt slik at denne ser ut som en C. 8,4 cm l.

Boplass

Funnomstendigheter: Kaupang-undersøkelsene fra 2000-2003. Fra senmiddelaldersk pløyelag.

Datering: Vikingtid

Litteratur: Innberetninger Pilø et al. 2000, 2003; Pilø og Pedersen i Skre 2007.

F201 C53314/7 – GULLI (8/1), TØNSBERG k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Til konservering – ikke undersøkt

Katalogisert som krokformet beslag – er en kroknøkkel med rettt håndtak og løkke øverst, avbrutt ved kroken. Et fragmentert skjær med to tenner er bevart. 14,4 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* S393 *Gravform/likbehandling:* Båtgrav, inhumasjon

Funnomstendigheter: Faglig utgravning av KHM i 2003–2004, E18 Kopstad-Gulli, Lokalitet 5.1.

F. m. 1) ringspenne bronse 2) ovalspenne kobberlegering 3) ovalspenne kobberlegering 4) sigd jern/løvtre 5) kniv jern 6) beslag jern 8–318) båtnagle jern 319–384) båtspiker jern 385) ukjent jern 386) ukjent jern 387–400) 14 perler glass 401) digel leire 402) snellehjul leire 403) kar keramikk 404) kar keramikk 405) kar keramikk

406–410) brent leire 411) brente bein 412–418) brente bein homo sapiens 419–422) brente bein 423–425) spant tre 426) snor skinn 427) tekstil lin 428) tekstil ull 429–432) prøve kull 433–434) prøve makro 435–437) prøve jord 438) hengesmykke bronse 439) ukjent jern 440) spiker jern

Datering: Vikingtid (AD 850–950)

Litteratur: Gjerpe 2005:29

Foto: E. C. Holte (Gjerpe 2005:figur 13(7)).

F202 C5351 – VE LILLE/MELLOM/SØNDRE (4, 5, 6), SANDE k.

Vrilåsnøkkel, kobberlegering: 2B2

Ovalt, bredt håndtak som ender i en rett kant før pipa. Gjennombrutt ornamentikk av en spiral i midten med seks fliker ut til kanten. Lite skjær med midtre spalte og (tre?) tapper. 6,7 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: F. m. armring bronse (C5349), armring bronse (C5350), likearmet spenne bronse (C5352). Registrert som usikker kontekst/depotfunn, fra ur i utmark.

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1871:71–72, nr. 15; Petersen 1951:471, 473, figur 260

F203 C53654/5 – GULLI (8/1), TØNSBERG k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Rett håndtak med firkantet tverrsnitt og løkke i øvre ende. Buet krok og skjær med én tann. 14,4 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* S1025

Gravform/likbehandling: Kammergrav, inhumasjon

Funnomstendigheter: Faglig utgravning av KHM i 2003–2004, E18 Kopstad-Gulli Lokaltet 5.1.

F. m. 1) ovalspenne bronse 2) ovalspenne bronse 3) ringnål bronse 4) sigd jern 5) kniv jern 6) kniv jern 7) ukjent jern 8) ukjent jern 9) ukjent jern 10) ukjent jern 11) beslag jern (skrin) 12) 3 beslag jern 13) ukjent jern 14) beslag jern 15) 2 nagler jern 16–18) nagle jern 19) 2 ukjent jern 20) ukjent tre 21) perle rav 22) perle glass 23) perle bein 25–29) ubrente bein homo sapiens 30–44) brente bein 45) snellehjul kleber 46) sømglatte bergart 47) ukjent kosstein bergart 48) fragment flint 49–63) brent leire 64) prøve leire

Datering: Vikingtid (AD 850–900)

Litteratur: Gjerpe 2005:50

Foto: E. C. Holthe, KHM (Gjerpe 2005:figur30)

F204 C53660/8 – GULLI (8/1), TØNSBERG k.

Kroknøkkel, jern: 1A1

Rett håndtak med flatt, rektangulært tverrsnitt og løkke i øvre ende. Håndtaket er bredest ved løkken og smalner mot kroken. Kroken er buet og skjæret har én tann. 14,7 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* S1033/01

Gravform/likbehandling: Båtgrav, inhumasjon

Funnomstendigheter: Faglig utgravning av KHM i 2003–2004, E18 Kopstad-Gulli Lokaltet 5.1.

F. m. 1) sverd tveegget jern 2) skjeggøks jern 3) 2 sigd jern 4) kjele jern 5) kniv jern 6) celt jern 7) 2 remspenne jern 8) skrin jern 9) smitang jern 10) hammer jern 11) stemjern jern 12) kniv jern 13) listjern jern 14) syl jern 15) fal jern 16) høvel jern 17) beslag jern 18) beslag jern 19) beslag jern 20) krampe jern 21) beslag jern 22) beslag jern 23) krampe jern 24) ring jern 25–218) båtsaum jern 219–427) båtpiker jern 428) beslag jern 429) krampe jern 430–438) ukjent jern 439–443) brente bein 444–446) bryne skifer 447–448) ildflint 449) slipestein 450–451) prøve jord.

Datering: Vikingtid (AD 875–925)

Litteratur: Gjerpe 2005:60

F205 C56079/5 – RØDBØL (2040), LARVIK

Kroknøkkel, jern: 1A1

Rett håndtak med løkke og ring i øvre ende. Buet krok med én tann, som er delvis avbrutt. 17 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* S18004 Røys

Gravform/likbehandling: Kremasjon

Funnomstendigheter: Faglig utgravning av KHM i 2005, E18 Langåker-Bommestad, Rødbøl Lok. 27.

F. m. 1) spenne rektangulær jern/tinn 2) spenne rektangulær jern/tinn 3) kniv jern/tre 4) ildstål jern 6) syl jern 7) fragment jern 8) perle glass 9) 13 perler glass 10) 9 perler glass 11–13) perle glass 14) 6 perler glass 15) 2 perle glass 16) perle glass 17) ildflint 18) flekke med retusj flint 19) tyngde garnsøkke bergart 20–24) brente bein 25) prøve kull 26) prøve makro

Datering: Vikingtid (tidlig)

F206 C57030/6 – KAUPANG NORDRE (1029/5), LARVIK

Vrilåsnøkkel, jern: 2C

Rund sirkel i øvre ende (avbrutt men bevart). Tykk pipe og firkantet skjær som er noe skadet. Ca. 8,5 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* K/1954 grav X

Gravform/likbehandling: Båtgrav, inhumasjon

Funnomstendigheter: Faglig utgravning Kaupang-undersøkelsene 1950–1957.

Utgravd i 1954. Nordre Bikjholberget, Felt Fjellet. F. m. 1) dobbel ovalspenne bronse 2) dobbel ovalspenne bronse 3) øks jern 4) gryte jern 5) bolle kleber 7) ring jern 8) skrinbeslag jern 9) nålebryne skifer 10) kar kleber 11) kniv jern 12) kniv jern 13) skrinhank jern 14) kniv jern 15) fragment jern 16) 2 perle glass 17) sigd jern (egentlig beslag, jf. Blindeim 1995) 18) fragment jern

Datering: Vikingtid

Litteratur: Blindheim et al. 1995:83–84, Pl. 82 c.; Stylegar 2007

F207 C57036/6, C57036/7 – KAUPANG NORDRE (1029/5), LARVIK

6) Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Flathamret håndtak med sidelengs løkke øverst, smalner mot kroken og blir kvadratisk i tverrsnittet. Avbrutt nesten midt i kroken, skjær mangler. 10,9 cm l.

7) Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Flathamret håndtak med sidelengs løkke øverst, smalner mot kroken og blir kvadratisk i tverrsnittet. Avbrutt nesten midt i kroken, skjær mangler. 9,2 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* K/II «Kosmos»

Gravform/likbehandling: Båtgrav, inhumasjon

Funnomstendigheter: Faglig utgravning Kaupang-undersøkelsene 1950–1957. Utgravd i 1953. Søndre Bikjholberget. F. m. 1) oval spenne bronse 2) trefliket spenne bronse 3) tekstil 4) sigd jern 5) kniv jern 8) beslag jern 9) 2 tenner hest 10) 240 nagler og spiker jern.

Datering: Vikingtid

Litteratur: Blindheim et al. 1995: 19–21, Pl. 1 e.; Stylegar 2007

F209 C57039/18 – KAUPANG NORDRE (1029/5), LARVIK

Kroknøkkel, jern: 1C1

Noe uvanlig håndtak: Oval løkke i øvre ende, kort stang og skå krok. Skjæret gar to tenner. 10,5 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* K/IV «Forargelsens Hus I», grav I

Gravform/likbehandling: Båtgrav, inhumasjon

Funnomstendigheter: Faglig utgravning Kaupang-undersøkelsene 1950–1957.

Utgravd i 1951. Søndre Bikjholberget. F. m. 1) dobbel ovalspenne bronse/gull 2) tekstil ull 3) dobbel ovalspenne bronse/gull 4) tekstil ull 5) trefliket spenne bronse 6) perle glass 7) ring sølv 8) perle glass 9) perle glass 10) 26 perler glass 11) perle glass 12) perle glass 13) perle glass 14) armring sølv 15) hank jern 16) 2 tenner 17) vevsverd jern 19) kniv jern 20) kniv jern.

Datering: Vikingtid

Litteratur: Blindheim et al. 1995:22–24, Pl. 6 g.; Stylegar 2007

F209 C57044/19 – KAUPANG NORDRE (1029/5), LARVIK

Kroknøkkel, jern: 1C1/1C2

Skjær av kroknøkkel med to tenner. 1,7 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* K/V «Forargelsens Hus II», grav II

Gravform/likbehandling: Båtgrav, inhumasjon

Funnomstendigheter: Faglig utgravning Kaupang-undersøkelsene 1950–1957. Utgravd i 1952. Søndre Bikjholberget. F. m. 1) Likearmet spenne jern/kobberlegering 2) tekstil 3) armring bronse 4) ring bronse 5) perle rav 6) perle rav 7) perle karneol 8) perle bergkrystall 9) perle mosaikk 10) 7 perler mosaikk 11) perle glass 12) perle glass 13) perle glassfluss 14) perle glassfluss 15) perle glass 16) 5 perle glass 17) miniatyr spydspiss jern 18) øks jern 20) kniv jern 21) kniv jern 22) snellehjul bergart 23) fragment jern 24) nagle jern

Datering: Vikingtid

Litteratur: Blindheim et al. 1995:26–28, Pl. 18 u.; Stylegar 2007

F210 C57060/3 – KAUPANG NORDRE (1029/5), LARVIK

Vrilåsnøkkel, jern: 2A1

Tapt

«Skjær av nøkkel, som Redskaper, fig 258, st.l. 4,5 cm, st. br. 2cm»

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt *Struktur:* K/XVI «Astrids Kiste»

Gravform/likbehandling: Båtgrav, inhumasjon

Funnomstendigheter: Faglig utgravning Kaupang-undersøkelsene 1950–1957. Utgravd i 1957. Søndre Bikjholberget. F. m. 1) sigd jern 2) kniv jern 4) ubrente bein og 23 nagler jern

Datering: Vikingtid

Litteratur: Blindheim et al. 1995:41–42; Stylegar 2007

F211 C57068/13 – LAMØYA (30/1), LARVIK k.

Kroknøkkel, jern: 1A1/1C1

Flathamret håndtak med løkke øverst og som smalner mot kroken. Kroken er relativt tynn i forhold til håndtaket, og er avbrutt i ombøyningen. 11 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne *Struktur:* K/XXVII

Gravform/likbehandling: Inhumasjon

Funnomstendigheter: Faglig utgravning Kaupang-undersøkelsene 1950–1957.

Utgravd i 1950. Lamøya. F. m. 1) dobbel ovalspenne bronse/gull 2) dobbel ovalspenne bronse/gull 3) tekstil lin 4) korsformet beslag bronse 5) perle sølvfoliert 6) perle glassfluss 7) perle glassfluss 8) 2 perler glassfluss 9) perle glass 10) 2 perler glass 11) kar kleber 12) stekepanne 14) sigd jern 15) kule jern 16) 2 kniver jern 17) nagler jern 18) ukjent jern 19) slag 20) trekull 21) flis tre 22) ubrente bein

Datering: Vikingtid

Litteratur: Blindheim et al. 1995:52–53, Pl. 45 f.; Stylegar 2007

F212 C58054/1 – LINNESTAD NORDRE (223/1), RE k.

Boltlåsnekkel, kobberlegering: 3A2

Øvre del av håndtaket avbrutt og mangler. To stenger med tverrstillt skjær. Håndtaket har spor av dekorative linjer i sikksakk på sidene av stengene og horisontale linjer på tvers av stengene. Skjøret har fire små utspring og firkantet hull i midten. 5,4 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Metalldetektorfunn, innlevert KHM 2010.

«Framkommet ved metallsøk C58054-58077 og C... Løsfunn fra jernalder, middelalder og nyere tid innlevert til Kulturhistorisk museum fra Vestfold fylkeskommune ved Vibeke Lia, i desember 2010. Funnene er fra Linnestad Nordre, gbnr. 223/1, og Linnestad Søndre, gbnr. 222/2 og 223/2, i Re kommune og har fremkommet ved metallsøk i forbindelse med prosjektet "Slagene på Re". Prosjektet er et samarbeid mellom Re kommune og Vestfold fylkeskommune. Feltarbeidet i sesongen 2010 hadde som mål å påvise slagstedet fra 1163, som er omtalt i Snorre Sturlassons Heimskringla og Fagrskinna. Tilsammen 257 funn fra 3 innsamlingsområder ble levert til museet. Undersøkellesområdene ligger innenfor og vest i det som kalles Ramneskalderaen eller Ramnessletta, som er en 9-10 km² stor leirslette omkranset av skogklede åser. Sletta domineres av dyrket mark og gårdstun. C58054 er funnet innenfor undersøkelsesområde 3, som omfatter et åkerområde mellom gårdsbebyggelsen på Linnestad Nordre i nordøst, Storelva i sør og vest og en mindre bekk i øst».

Datering: Vikingtid/Middelalder

Litteratur: K. Jacobsen, 02.03.2011, Rapport. Arkeologisk feltarbeid i 2010. Slagene på Re prosjektet.

F213 C58055/1 – LINNESTAD NORDRE (223/1), RE k.

Boltlåsnyttel, kobberlegering: 3A2

Kun skjær bevart. Dette har fire fragmentariske utspring og firkantet hull i midten. 2 x 2 cm b.

Løsfunn

Funnomstendigheter: Metalldetektorfunn, innlevert KHM 2010.

«Framkommet ved metalløk For fellesopplysninger se C58054. C58055 er funnet innenfor undersøkelsesområde 3, som omfatter et åkerområde mellom gårdsbebyggelsen på Linnestad Nordre i nordøst, Storelva i sør og vest og en mindre bekk i øst».

Datering: Vikingtid/Middelalder

Litteratur: K. Jacobsen, 02.03.2011, Rapport. Arkeologisk feltarbeid i 2010. Slagene på Re prosjektet.

F214 C5985 – LANGLO (75), STOKKE k.

Kroknøkkel, jern: 1C1

Kroknøkkel med rektangulært tverrsnitt, liten løkke i øvre ende og den uvanlige og særegne u-slyngen midt i kroken. Skjæret er avbrutt, men har trolig hatt to tenner. 13,7 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Kvinne (usikker) *Struktur:* Røys nr. 33 (rund)

Gravform/likbehandling: Kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. ringnål bronse (C5980), 8 perler glass og perle krystall (C5981), snellehjul kleber (C5982), 2 snellehjul keramikk (C5983), sigd jern (C5984), kniv jern og ukjent jern (C5986)

«En rund flad Røs, 16' i Tvermaal, 1 1/2' dyb. Omtrent 4' fra Midten og indad mod denne, men 1' over Bunden, et tyndt Kullag, hvori fandtes de nævnte Oldsager tilligemed brændte Ben».

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1872:109–110, nr. 33 e; Petersen 1951:469

F215 C6246 – LUNDE SØNDRE/NORDRE (2024,2025), LARVIK k.

Vrilåsnyttel, kobberlegering: 2B2

To fragmenter (håndtak og skjær), overgangen fra håndtak til pipe mangler. Håndtaket er ovalt med firkantede hull og et utvidet hull til oppheng i enden. Skjæret er firkantet og lite, med en liten spalte i midten og spor etter to tenner. Ca. 6 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Ubestemt *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: Ukjent – er registrert med en ryggknappspenne bronse, spyd jern, 3 bissel jern og en krok jern, men disse er ikke funnet sammen:

«Disse Sager ere fundne i forskjellige Hauger paa Gaarden og skjænkede til Samlingen af Finderen, Johannes Olsen. Efter Meddelelse fra denne havde næsten alle de Hauger, hvori han grov, før været udgravede, hvilket han sluttede, foruden tildels af deres ydre Form, ogsaa deraf, at det, der fandtes, laa spredt hist og her i Haugerne. Kul fandtes i rigelig Mængde overalt i dem. Kun een Haug syntes at være urørt; i denne fandtes Spydspidsen (c), liggende horisontalt, endel Ben og Tænder af en Hest og flere ganske forrustedede Jernsager. I sydvestlig Retning for Haugerne opdagedes to Gravkammere omtrent 1 Alen under Jordfladen, over hvilke der ikke var nogen Haug; de vare murede af temmelig store runde Kampestene i en Ring af ca. 18" Tvermaal indvendig og ca. 11' Dybde; der fandtes intet i dem!».

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1873:61, nr. 10; Petersen 1951:472

F216 C6512 – RØDBØL (2040), LARVIK k.

Vrilåsnyttel, jern: 2B2

Rundt håndtak med perlerad og gjennombrutt ornamentikk som viser et dyr. Kort pipe og langt tunget skjær med hull i platen og tre tenner. 7,1 cm l.

Har en identisk tvilling fra Hetland i Rogaland (B1617), jf. Petersen 1951:476.

Gravfunn

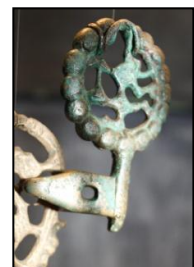
Kjønn: Ubestemt *Struktur:* Haug *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: Ukjent

«F. i Gravhaug [...]. Gave fra Erik Eriksen Amundrød ved Adjunkt M. Arnesen»

Datering: Vikingtid

Litteratur: AB 1873:72, nr. 91; Petersen 1951:476, figur 264; Lorange 1876:140

F217 K/XXIII f – KAUPANG NORDRE (1029), LARVIK k.

3 x jernnøkler

1) Boltlåsnekkel, jern: 3C

Tre fragmenter: håndtak og to biter til skjæret. Ovalt, åpent håndtak og skjær med to ombøyninger innover. Ca. 10 cm l.

2) Kroknekkel, jern: 1 ukjent

Fragment: Øvre del av skaftet med løkke. 5,5 cm l.

3) Kroknekkel, jern: 1 ukjent

Fragment: Løkke i øvre del. Buet fragment kan enten tilhøre 2 eller 3. 1,5 cm l.

Gravfunn

Kjønn: Mann *Struktur:* K/XXIII

Gravform/likbehandling: Båtgrav, kremasjon

Funnomstendigheter: F. m. a) Sverd tveegget jern b) celt jern c) ukjent jern – mulig skjoldbule og/eller jernkjele d) 6 piler jern e) 2 sigder jern g) 2 kroker jern h) hank tinnfoliert kanne i) kar keramikk k) ukjent glass l) 4 perler glass m) bryne skifer n) ukjent slag/jern o) nagler/spiker/stifter jern

Rekatalogisert av Blindheim et al. (1981:221), som båtgrav «sannsynligvis brent på stedet».

Datering: Vikingtid

Litteratur: Blindheim et al. 1981:221, Pl. 82 f.; Stylegar 2007

F218 K/XXIV e – KAUPANG NORDRE (1029), LARVIK k.

Vrilåsnekkel, kobberlegering: 2B2

Rundt håndtak med gjennombrutt ornamentikk som er skadet. Kort pipe og fragmentert skjær. Den kan ha hatt tre tenner, men det er vanskelig å si. 7,3 cm l.

Løsfunn

Funnomstendigheter: «F. i fyllmassene for utgravningen i N. Bikjholberget» (Blindheim et al. 1981:222).

Datering: Vikingtid

Litteratur: Blindheim et al. 1981:222, Pl. 84 e.; Stylegar 2007

F219 TGM-SM 3929 D – UKJENT (0), LARVIK k.

Kroknekkel, kobberlegering: 1A2

Rett håndtak med dekorative bånd øverst og krok med vinklede ombøyninger. Skjær med en tann. Ca. 12 cm l.

Gravfunn (usikker)

Kjønn: Ubestemt *Struktur:* Ukjent *Gravform/likbehandling:* Ukjent

Funnomstendigheter: Funnet i Hedrum i Larvik, eller ukjent.

Datering: Eldre jernalder

Litteratur:

Foto: Digitalt Museum

http://digitaltmuseum.no/things/nkkel/TEM/TGM-SM.3929.D?query=n%C3%B8kkel+tgmsm+3929&search_context=1&count=1&pos=0

